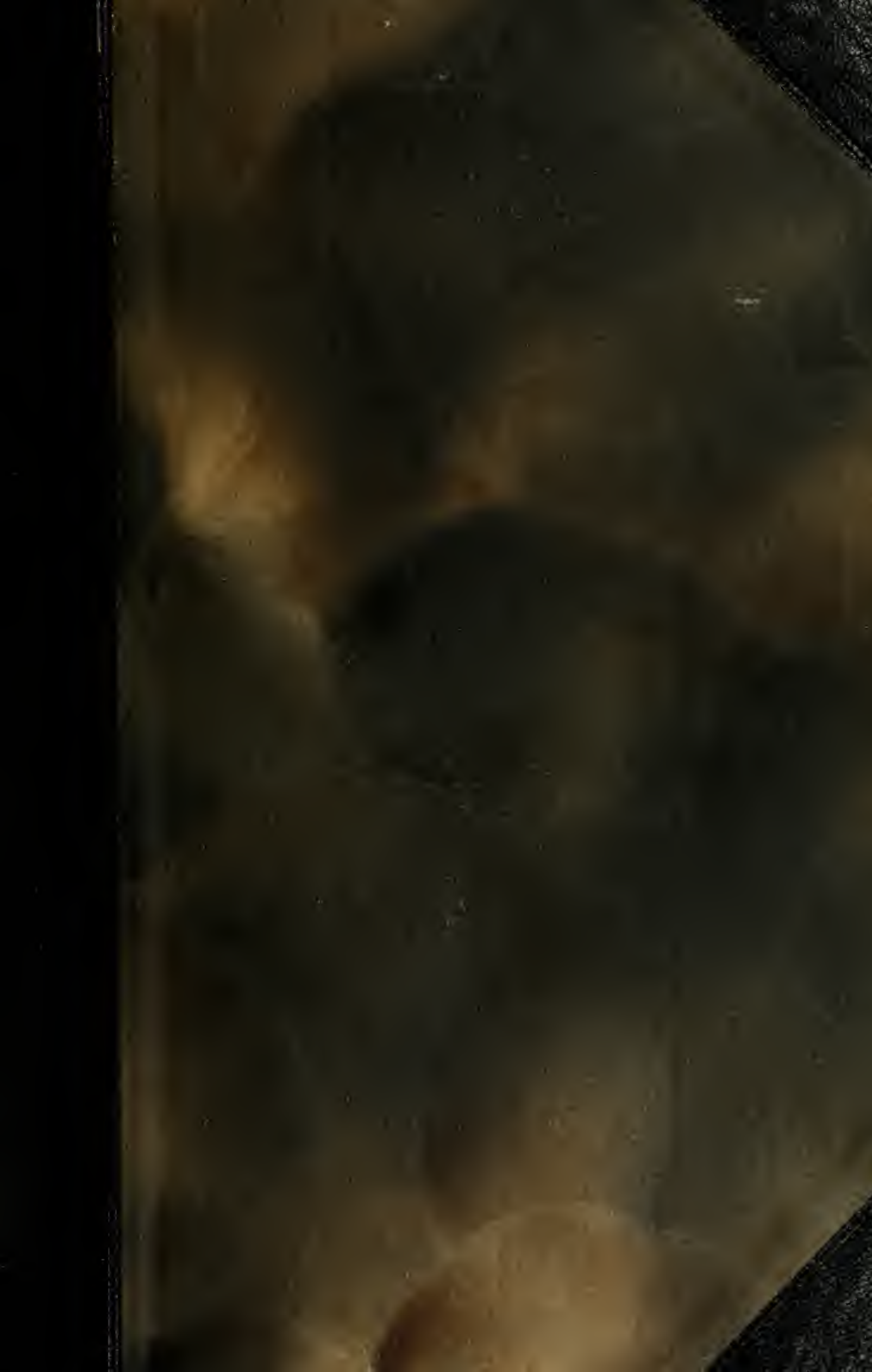

SEMINARIET FÖR NORDISK
UPPSALA
ORTNAMNSFORSKNING

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

SJUNDE DELEN.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1884—1885.

INNEHÅLL.

Heraldiska studier

af

Hans Hildebrand.

I. Det svenska riksvapnet.

Vid festliga tillfällen, på flere af våra mynt, på riksbankens sedlar hafva vi tillfälle att se det svenska riksvapnet återgifvet. Om vi än kunna tänka oss, att många saknat tillfälle att taga del i en fest, vid hvilken en byggnad eller en äreport varit prydd med riksvapnet, å mynt och sedlar har ingen kunnat undgå att se det. Dess utseende måste således anses vara väl bekant, men erfarenheten lär, att riksvapnet — liksom i allmänhet vapen — hos oss framställes på ett sätt, som ingalunda kan anses mönstergiltigt. Otaliga gånger har jag förargats deröfver, men har icke förr än nu kommit i tillfälle att förverkliga min afsigt att mot de öfliga smakriktningarna inlägga en protest. Så mycket nödigare torde en sådan kunna anses som för icke länge sedan utgifvits ett arbete, upptagande rikets, landskapens och städernas vapen samt ämnadt att lemna mönster för teckningar af vapen. Arbetet är, om jag icke misstager mig, utgifvet med statsunderstöd, men lemnar dock mycket öfrigt att önska. Det synes derför vara hög tid, att allmänheten får göra bekantskap med det utseende som vapen böra hafva enligt de regler, som af gammalt äro antagna inom heraldiken eller läran om vapnen och deras utstyrsel.

Kanske mer än en är färdig att anmärka, att så synnerligen stor vigt ligger väl icke på vapnen och sättet.

hvarpå de utföras. Det kan så vara. Men helt visst torde dock enhvar vid närmare eftersinnande vilja medgifva, att derest vapen skola framställas, böra de framställas på ett korrekt sätt; finnas reglor fastställda och öfverallt annars erkända, så är det allt skäl att äfven vi följa dem — isynnerhet som dessa reglor, ifall man underkastar sig besväret att pröfva dem, snart befinnas vara ganska förståndiga och praktiska.

I ett vapen kan ligga en hel historia uttalad; det fordras blott, att förståndet öppnas för att tyda det språk, som vapnen tala. Huru detta kan vara händelsen skall jag söka visa i den följande framställningen af det svenska riksvapnet.

Detta består i närvarande stund af en mindre sköld, innehållande den regerande dynastiens vapen, samt en större sköld, i hvars midt den mindre är anbragt. Denna större sköld är delad i fyra fält. I två af dem ses tre kronor, i de två andra hvad man plägar kalla lejonet öfver tre strömmar. Som hjertvapnet i dess nuvarande skick tillkommit under detta århundrade, går jag först öfver till betraktande af den större skölden med dennes vida äldre vapenbilder.

Granska vi de vapenbilder, som åt oss blifvit bevarade från tidigare århundraden, finna vi de två vapen, som upptaga den större sköldens fyra fält, förenade för första gången år 1448. De tre kronorna visa sig i riksvapnet först år 1363, lejonet öfver de föregifna strömmarne först år 1275.

Hvadan äro dessa två vapenbilder komna? Huru såg det svenska riksvapnet ut före år 1275?

Utseendet af det svenska riksvapnet och dettas historia hafva förut gifvit anledning till vidlyftiga undersökningar, först under 1500-talet, sedan under 1600-talet. Danske konungar under 1500-talet roade sig med att i sitt vapen upptaga de tre kronorna. Från svensk sida tillsporde,

med hvad rätt de tillegnade sig en annan stats vapen, genmälte de, att de tre kronorna hade sin plats i den danske konungens vapen med det historiska minnets rätt, i det de icke betecknade annat än att de tre nordiska rikena under en föregående tid hade varit förenade under en gemensam konung. Skälet var svagt och framkallade från svensk sida gendrifvanden. Man visade upp, att k. Albrekt, som regerade före unionens tid och var uteslutande svensk konung, förde i sitt vapen tre kronor. Man hänvisade till k. Magnus ladulås' sigill, i hvilket utomkring skölden förekomma tre kronor, en öfver skölden, en på hvar sida af denna. Äfven påminnte man om de svenska mynt, å hvilka ena sidan visar tre kronor grupperade kring en bokstaf eller en figur. Tack vare dessa mynt fick man de tre kronorna till att vara ett uråldrigt svenskt vapen. Man hänförde nämligen de mynt, å hvilka mellan kronorna stod ett A, till k. Anund Jakob, således till Sveriges första kristna tid. Våra dagars historiska kritik har gjort det otvifvelaktigt, att de ifrågavarande mynten tillhöra k. Magnus Erikssons tid; de äro alltså i alla händelser tidigare än k. Albrekts vapensköld.

Dervid har det stannat, intill dess i år dr Henry Petersen i en värderik afhandling[1] om ett i Lybecks Mariakyrka förvaradt baner, som tillhört ett fartyg på k. Eriks från Pommern tid, yrkat, att man icke får åt de tre kronorna i k. Magnus ladulås' sigill och åt de tre kronorna å k. Magnus Erikssons mynt tillerkänna så stor betydelse som de svenske forskarne gjort. I hufvudsak torde vi få anse hans anmärkning fullt befogad.

För att sätta oss in i denna fråga och för att utröna, hvilket utseende det svenska riksvapnet haft före år 1275, måste vi till en början göra klart för oss, huru vapenbilderna uppkommo.

[1] *Et dansk flag fra unionstiden i Maria-kirken i Lübeck,* i Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie för år 1882.

I Schlegels och Klingspors *Svensk heraldik* heter det: »från de offentliga torneringarna eller adliga riddarspelen samt korstågen torde heraldiken hafva sin egentliga upprinnelse». Uttrycket synes mig icke fullt tillfredsställande. Andre forskare hafva visserligen äfven, för att förklara vapenväsendets uppkomst, hänvisat till tornering och korståg, men dessa företeelser i medeltidens lif hafva icke varit de enda, icke varit de direkta faktorerna. För öfrigt sammanblandas i det anförda yttrandet vapenväsendets uppkomst och heraldikens. Mellan införandet af verkliga vapen och uppkomsten af heraldiken eller läran om dem ligger ungefär ett århundrade.

Man har fäst uppmärksamhet dervid, att redan under den klassiska forntiden plägade man å sköldarne anbringa figurer. Onekligen lämpade sig ock skölden derför. Skulle han göra tjenst, måste han vara stor, men under alla perioder med sund smak har man haft afsky för den tomhet och nakenhet, som naturligen tillkommer en vid yta. Vi kunna till och med säga, att motviljan mot dessa egenskaper är allmänt mensklig: äfven naturfolken söka häfva dem.

På två sätt kunde detta ske. Skölden måste vara stark och för sådant ändamål försågs han med fördel med beslag, som gjordes så prydliga att de, jämte uppfyllande af det praktiska ändamålet, kunde behaga ögat.[1] Man kunde också å skölden anbringa ornament och figurer, som icke egde någon konstruktiv betydelse. Så snart krigarerustningen blef sådan, att jämte den öfriga kroppen ansigtet var skymdt eller fullständigt betäckt, blef det rent af nödigt att enhvar, som spelade en anförares rol, gjorde sig lätt och säkert igenkänd af dem, som hade att lyda hans order, och detta syfte vanns enklast genom att på en framstående del af rustningen anbringa ett igenkän-

[1] En på sådant sätt prydligt utstyrd sköld förvaras i Köpenhamns fornsakssamling. Se Worssaes *Nordiske Oldsager* fig. 571.

ningstecken. Men dessa tecken voro godtyckliga och kunde efter behag ombytas. Ganska tydligt framträder denna karaktär af tillfällighet hos sådana bilder i en fransk berättelse af år 1080, som omtalar, huru sköldkrämarne åt riddarne sålde sköldar, à hvilka de målat lejon eller liljor.[1] Det var således tillverkarens smak eller nyck som bestämde valet af bild.

För att sådana bilder skulle få namn, heder och värdighet af vapen måste de förlora all tillfällighet. De måste konseqvent föras af deras egare och af honom lemnas i arf åt efterkommande.

Vapensköldarne uppenbara sig helt plötsligt. Ur Demays förträffliga arbete *Le costume au moyen âge d'après les sceaux* lånar jag följande uppgifter.

Philippe d'Alsace, grefve af Flandern, för intet vapen år 1164, men har vapen 1170;

Mathieu I af ätten Montmorency har intet vapen, men hans son har vapen år 1177;

Conon, grefve af Soissons, har intet vapen år 1172, men har vapen år 1178;

Mathieu II, grefve af Beaumont-sur-Oise, har intet vapen år 1177, men har vapen år 1189;

ätten Coucy har intet vapen år 1150, men har vapen 1190;

ätten Garlandes har ej vapen år 1170, men har vapen år 1192;

Gérard de Saint-Aubert har ej vapen år 1185, men har vapen år 1194;

Baudouin den oförskräckte, grefve af Hainaut, har intet vapen år 1182, men har vapen år 1195;

Henri II, grefve af Champagne, har ej vapen år 1180, men har vapen år 1197;

---

[1]) Berättelsen citeras af Paul Lacroix i hans *Sciences et lettres au moyen âge et à l'époque de la renaissance* s. 326. Jag har icke varit i tillfälle att kontrollera uppgiftens riktighet.

Rotrou III, grefve af le Perche, har ej vapen år 1190, men hans son Geoffroi har vapen år 1197;

Jacques d'Avesnes har ej vapen år 1186, men Gautier d'Avesnes har vapen år 1199;

Gérard de Picquigny har ej vapen år 1190, men Enguerran de Picquigny har vapen år 1199.

I den europeiska medeltidens öfriga hufvudland uppenbara sig vapnen vid samma tid. Englands tre leoparder kunna ej föras längre tillbaka än till k. Rikard lejonhjerta, som för dem i sitt vapen år 1195. I Tyskland hvarifrån det svenska vapenväsendet torde böra härledas, förekomma furstevapen först under den senare hälften af 1100-talet; vapen tillhörande den lägre adeln visa sig från år 1213, vapen tillhöriga andlige från år 1243, vapen tillhöriga borgare från år 1250.[1]

Vi kunna således som vapenbildningens tillkomsttid angifva decennierna 1170—1190; den börjar således midt emellan det andra och det tredje korståget.

Likväl må medgifvas, att förberedelser visa sig något tidigare. Ett inom en familj ärftligt vapenmärke uppenbarar sig tidigare som prydnad i ett sigill. Ätten Cardavène för i sitt vapen fem sädeskärfvar; en medlem af denna ätt, Enguerran, grefve af Saint-Pol, använde före år 1150 ett sigill, i hvilket han sjelf är afbildad till häst; på fältet framför och under hästen synas några kärfvar. De franska liljorna, som först under k. Filip-August äro fullt utpräglade i heraldisk mening, förekomma som ornament i tidigare franska konungars sigill. Roger de Meulan har år 1195 ett sigill, å hvars fält ses ett gående lejon; Jean de Meulan har år 1197, Roger de Meulan år 1204 en sköld med ett upprättstående lejon. Julienne de Rosoy

[1] Warnecke, *Heraldisches Handbuch* s. 2. — Jouffroy d'Eschavannes söker föra det franska vapenväsendet längre tillbaka (*Traité complet de la Science du blason* s. 7).

har i sitt sigill af år 1195 vid sin sida två rosor; Roger de Rosoy har 1201 en sköld med tre rosor.

Vapnet uppenbarar sig allra först i skölden. Så snart det der fått insteg, uppträdde det snart sagdt öfverallt, på den klädnad riddaren bar öfver brynjan, på hästens beklädnad, på baneret, på hvarjehanda andra föremål hörande till rustningen, på väggbonader, möbler o. s. v. Såsom bomärket angaf vapnet eganderätten, men vapnet hade framför bomärket den lyckliga egenskapen att genom sin bildliga framställning och genom sina färger mera tilltala en praktälskande tid.

Korstågen, liksom tornejspelen, bidrogo i hög grad att utveckla riddarväsendet. Den stärkta sjelfkänslan hos de store ökade deras företräden och gaf dem behof att mer än förut hålla på sitt och sin ätt, att draga upp bestämda gränser mellan sig och andra. Vapenväsendets uppkomst få vi tillskrifva denna sinnesriktning. Indirekt hafva således korståg och tornej utöfvat inflytande på vapenväsendets uppkomst.[1]

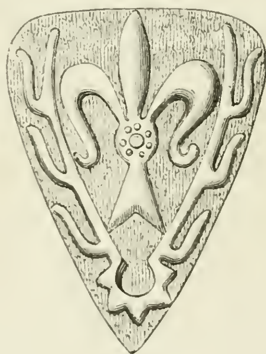
1.

Vid efterforskande af Sveriges äldsta riksvapen måste vi besinna, att riksvapnet från början var icke rikets, utan konungens vapen. Vapnet sattes från början i skölden och skölden måste tillhöra en lefvande person. Först något senare fingo opersonliga institutioner vapen. Om den regentätt, som först antog ett vapen, länge styrde ett land, vande man sig naturligtvis småningom att anse

[1] Ett direkt inflytande kunna vi tillerkänna korstågen. för så vidt österländska tecken och bilder upptagits i vesterländska vapen. Jfr Warnecke s. 2.

ättens vapen vara landets, men det var landets allenast i andra hand.

Vi hafva allt skäl att antaga för det svenska vapenväsendet en senare tillkomsttid än för det utländska, t. ex. det tyska. Hvad de adliga vapnen beträffar var tidsskilnaden dock icke stor. Såsom nyss nämndes förekomma adliga vapen i Tyskland från år 1213. Det första adliga vapen i Sverige vi känna tillhör år 1219. Två bröder, tillhörande en ätt, af hvilken några medlemmar begagnat tillnamnet Boberg, hafva nämnda år hängt under en urkund sina sigill och i hvartdera sigillet förekommer en

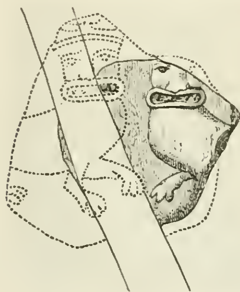
1. *Sveriges äldsta adliga vapen.* 1219.

lilja mellan ett par hjorthorn (fig. 1). Samma vapen förekommer inom ätten åren 1259, 1288, 1292, 1310, 1315 och 1331. Deremot förekomma kongliga vapen först långt senare: det äldsta kända tillhör k. Knut långe, som åren 1229—1234 regerade i Sverige.

Det är sjelfklart, att den Stenkilska ätten, som utdog vid pass år 1125, icke haft något vapen. Vi kunna ej heller antaga, att de första medlemmarne af de Sverkerska och Erikska ätterna varit försedda med vapen. De äldsta kongliga sigillen, tillhöriga kk. Karl Sverkersson och Knut Eriksson, visa konungen antingen till häst eller sittande

på sin tron, men någon tillstymmelse till vapen finnes icke. Det är möjligt, men knappast troligt, att k. Sverker II haft ett vapen.

Af ett sigill tillhörigt k. Erik II (Knutsson) finnes en bit i behåll. Det är dubbelt. Å ena sidan var konungen afbildad sittande, å den andra sågos[1] två stående mot hvarandra vända krönta leoparder[2] (fig. 2). De synas icke hafva varit anbragta på en sköld, och hafva vi här således icke ett vapen, utan endast en sigillbild. I betraktande deraf, att ur denna sigillbild *sedermera* utbildades ett vapen, är det knappast troligt, att k. Erik sjelf

2. *K. Erik Knutssons sigillbild.* 1208—1216.

3. *K. Erik Erikssons sigillbild.* 1224.

haft något vapen. Forskarne under 1600-talet påstodo sig hafva sett sigill tillhörande k. Johan I och försedda med vapen, i hvilka sågs än lejonet öfver tre strömmar, än tre kronor[3], men detta deras påstående måste bero på ett misstag. Om han fört något vapen, veta vi icke, och är det således omöjligt att tilldela den Sverkerska ätten nå-

[1] Sedan B. E. Hildebrands *Sigiller* utgåfvos, då det å fig. 2 upptagna syntes, har en del, hvilken i figuren antydes, fallit bort.

[2] Jag upptager den af utlandets förnämsta heraldici antagna seden att kalla ett lejon, som vänder ansigtet mot åskådaren, leopard.

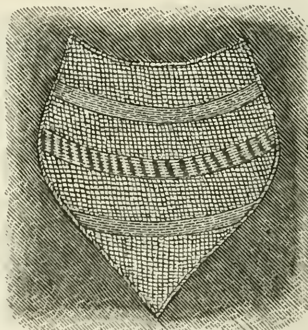
[3] Jfr t. ex. Scheffer, *De antiquis verisque regni Sveciæ insignibus* s. 212.

gon vapenbild. På en i Schwerins museum förvarad tapet, som visar anorna för k. Gustaf I:s till Meklenburg gifta dotter Elisabet, finnes visserligen ett vapen för den Sverkerska ätten, men 1500-talets heraldici ega icke vitsord i en sådan fråga[1].

I det märkliga Eskilstunafyndet, som är beskrifvet i *Månadsbladet* nr 95—96, förekomma brakteater, präglade af k. Knut långe och visande en sköld med tre bjelkar (fig. 4). Vapnet är enkelt. Dess förekomst å brakteaten är så mycket vigtigare, som samma vapen förekommer å den tapet med k. Knuts son Holmgers bild, som i förra år-

4. *K. Knut långes vapen.* 1229—1234.

5. *Holmger Knutssons vapen.*

hundradet flyttades från Skoklosters kyrka till Statens Historiska Museum (fig. 5). Der äro till och med färgerna angifna: två guldbjelkar och en silfverbjelke (den mellersta) i blått fält. Som tapeten är förfärdigad under

[1] Som jag äfven i det följande kommer att uttala ogillande af 1500-talets uppfattning af heraldiken, vill jag visa att jag i detta afseende icke står ensam. Så t. ex. yttrar Victor Gay i sin *Glossaire archéologique du moyen âge et de la renaissance:* il faut regretter que les auteurs des XVI:e et XVII:e siècles aient traité d'une manière trop héroïque les questions d'origine (för vapenväsendet) dont la solution reclamait une étude plus exacte des monuments primitifs. C'est à l'érudition moderne que restent donc confiés ces difficiles problèmes.

den senare delen af medeltiden, få vi kanske icke fästa mycken vigt vid angifvandet af färgerna.[1]

K. Erik III (Eriksson), hvilken vid k. Knut långes död återfick den konungavärdighet, som han redan vid späda år hade mottagit, har i sitt kontrasigill tre gående krönta leoparder (fig. 3). Äfven i detta sigill, liksom i fadrens, saknas sköld, och noga taget hafva vi således äfven här icke en vapen-, utan endast en sigillbild. Men om k. Knut långe hade vapen, så synes det mig föga troligt, att

6. *K. Valdemars vapen.* 1252.

hans efterträdare k. Erik skulle försummat att antaga ett vapen. Hade han ett sådant, synes det mig sannolikt, att han i detta förde samma bild som i sigillet. Sigillbilden förlorar nämligen här karaktären af tillfällighet, om vi sammanställa den å ena sidan med fadrens sigillbild, å den andra med efterträdarens vapen. De två lejonen i det ena sigillet kunna mycket väl sammanställas med de tre i det andra, ty i vapenväsendets första tid vexlade

[1] Å samma tapet förekommer skölden med lejonet öfver tre snedbjelkar, lejonet rödt, snedbjelkarne guld — alltså oriktigt.

ofta vapenfigurernas antal. Innan k. Richard lejonhjerta i sitt vapen upptog de tre leoparderna, förde han i sin sköld ett (kanske två) upprättstående lejon — skilnaden mellan heraldikens lejon och leoparder är så ringa, att vi kunna vara berättigade att göra denna sammanställning. Under broderns regeringstid förde Johan utan land i sitt vapen tvänne gående lejon, det ena öfver det andra.

När med k. Erik Eriksson hans ätt utdog, sattes på hans tron systersonen Valdemar. Hans fader Birger jarl förde visserligen redan tidigare eget vapen, men detta användes icke af sonen, hvilken förmodligen[1] af undseende för företrädarens och morbroderns minne upptog dennes vapen, de tre krönta leoparderna (fig. 6). Hans ättlingar bibehöllo detta vapen. Det föres t. ex. år 1345 af hans sonson riddaren Valdemar Eriksson.

De tre bjelkarne och de tre krönta leoparderna äro de äldsta konunga- och dermed de äldsta riksvapen vi känna för Sverige.

Att k. Knut länge tillhörde den Erikska ätten är högst sannolikt.[2] Vi lära således af våra två äldsta konungavapen, att när vapenväsendet infördes, kunde nära fränder taga olika vapen. Exempel derpå får jag äfven i det följande tillfälle att lemna.

De tre leoparderna höllo sig icke länge som svenskt konungavapen. K. Valdemar förjagades från tronen af brodern Magnus. Denne var visserligen lika nära slägt till det förra konungahuset, men det var icke för slägtskapens skuld, utan för sin dugande krafts och sin ärelystnads skuld, som han kom i tillfälle att bestiga tronen. Den större sjelfkänslan hos honom gjorde det för honom naturligt att som konung behalla sitt ättvapen. De tre

[1] Jfr slägttaflan i dr Montelii *Sveriges Historia* (del I) s. 382.

leoparderna hade dessutom en betänklig olägenhet: den danska konungaätten förde samma vapen, med eller utan krona på leopardernas hufvud. För att visa detta lånar jag här (fig. 7) från dr Petersens redan anförda afhandling det äldsta exempel på den danska konungaskölden, af honom anträffadt i ett k. Knut VI:s sigill under ett dokument från omkr. 1190. I Danmark går således konungavapnet längre tillbaka i tiden än hos oss.

Det tredje konunga- och riksvapnet i Sverige är hvad

7. *Danske k. Knut VI:s vapen.* Omkr. 1190.

man gemenligen kallar Folkunga- eller Götarikes-vapnet. Båda namnen äro oegentliga.

De s. k. Folkungarne voro, som bekant, en mycket utgrenad ätt[1]. Hvad man vant sig att kalla Folkungavapnet visar ett upprätt stående lejon öfver tre snedbjelkar. Det förekommer första gangen i ett sigill, tillhörigt Birger jarl d. y. och sittande under ett år 1238 skrifvet bref. Att man ej har rätt att utan vidare kalla detta vapen Folkungavapnet framgår deraf, att andre Folkungar förde andra vapen. Jarlens broder Vestgötalagmannen Eskil

[1] Jfr slägttaflan i dr Montelii nyss anförda arbete s. 391.

har åtminstone i sitt sigill en annan bild[1]. Deremot visar det sig, att Östgötalagmannen Magnus Bengtsson, som förr tagits för att vara Birgers och Eskils fader, men nu blifvit flyttad från denna plats i slägttaflan, förde i sitt vapen alldeles samma vapenbild som Birger. Eget nog förekommer hans sigill[2] år 1269 under ett bref, i hvilket icke han, men väl sonen Bengt Magnusson omtalas; eget kunna vi kalla detta fall, emedan man under medeltiden, då sigillaftrycket hade samma betydelse som i vår tid namnunderskriften, var angelägen att vid en persons död göra hans signet obegagneligt genom att förstöra det eller låta det följa egaren i grafven. Som en egenhet må ock nämnas, att denne son Bengt, som äfven var Östgötarnes lagman, sedermera flere gånger använde ett sigill, å hvars framsida ses som sigillbild ett upprätt stående lejon, under det att å baksidan finnes en sköld, för större visshets skuld i omskriften kallad *clipeus*, med fadrens och Birger jarls vapen[3]. Denne Bengt, morfar till den heliga Birgitta, hade en son Brynjolf, som helt visst var fader till Algot och Knut Brynjolfssöner, hvilka båda i sitt vapen förde ett upprätt stående lejon, liksom äfven Brynjolfs son, den bekante hertig Bengt.

De tre snedbjelkarne gå i de äldsta sköldarne med detta vapen från höger (i heraldisk mening); så i de tre här omnämnda sigillen, så ock i ett sigill, som tillhör Birger jarls maka Ingeborg[4], hvilken tog mannens vapen, under det sonen Valdemar upptog morbroderns. I de senare vapnen gå deremot snedbjelkarne regelbundet från venster. Mycket stor vigt få vi dock icke fästa vid snedbjelkarnes riktning, då vi uti ett hertig Bengts ryttaresigill från år 1282 se snedbjelkarne i skölden gå från

[1] B. E. Hildebrand, *Svenska sigiller från medeltiden* ser. 3 nr 4.

[2] Samma arbete ser. 3 nr 28.

[3] Samma arbete ser. 3 nr 40 och 41.

[4] Samma arbete ser. 1 nr 13.

venster, men i baneret och på hästbeklädnaden från höger (fig. 8). En annan olikhet mellan sköldarne med detta vapen visar sig deri, att sjelfva fältet ibland är tomt, ibland prydt än med sjöblad (hjertan) än med rosor. Så sjöblad som rosor äro i detta fall att anse som tillfälliga och godtyckliga element, icke som integrerande delar af vapnet.

K. Magnus ladulås upptog fadrens vapen, som derigenom blef kongligt, blef riksvapen. Han gjorde der

8. *Hertig Bengt Birgersson.* 1282.

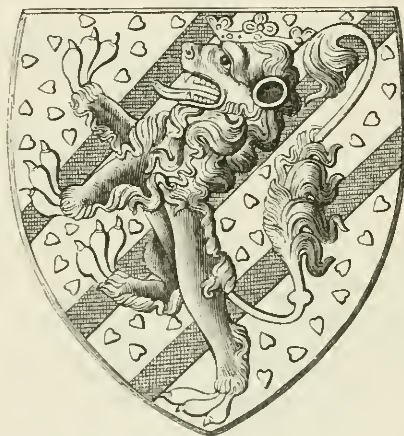
allenast det tillägg, att han på lejonets hufvud satte en krona. De följande konungarne, Birger och Magnus Eriksson, behöllo det krönta lejonet (fig. 9). Hertig Bengt Birgersson förde än ett krönt, än ett okrönt lejon. Hertigarne Valdemar och Erik förde okrönta lejon intill åren 1307 och 1308, då de i sina sköldar tillade kronan.

Om färgerna i detta vapen lemnas oss en vigtig upplysning af Erikskrönikan, som v. 1397 och 1398 säger:

Konungsins baner war ther vtstikkat
eth gylt leon medh tre hwita bara.

Ordet 'bara' är den franska heraldiska termen *barres* d. v. s. snedbjelkar från venster. Om fältets färg lemnas här ingen upplysning.

Jag känner ingen medeltidsbild af detta vapen med färger. I Skanörs kyrka finnes ett i trä snidadt Folkungavapen, som varit fäst vid en hvalfslutsten och helt säkert skall utmärka dr. Ingeborg, k. Erik menveds gemål. Alla färger i denna bild äro utplånade. Detsamma gäller vapnet å den skulpterade bild af k. Karl Knutsson, som förvaras

9. *K. Magnus Erikssons vapen.* 1321.

å Gripsholm. I en handskrift af Ernst von Kirchbergs meklenburgska rimkrönika, skrifven år 1380 och förvarad i arkivet i Schwerin, är afbildad en fornnordisk konung förande tre baner, det ena danskt, det andra norskt, det tredje med de konglige Folkungarnes vapen. Lejonet är der blått, snedbjelkarne silfver, fältet guld — färgläggningen är således oriktig.[1] Ända från 1500-talet och intill

[1] Denna bild är återgifven i dr Petersens förut citerade afhandling.

nuvarande tid är fältet i detta vapen blått och torde från början haft denna färg.

Bilden i det meklenburgska manuskriptet gifver vid handen, att lejonet öfver de tre snedbjelkarne, den regerande ättens vapen, ansågs på 1300-talet vara det svenska riksvapnet. Med k. Magnus Erikssons afsättning upphörde Folkungaättens konungadöme i Sverige och dermed upphörde hennes vapen att vara riksvapen. Huru det ersattes skola vi strax se.

K. Karl Knutsson sätter åter in hennes vapenbild i sitt och rikets vapen och det finnes ännu qvar i riksvapnet. Den förändring har dock under tidens lopp blifvit vidtagen, att snedbjelkarne gjorts vågiga och fått namn af strömmar. Vapnet har fått namn af Götarikes vapen.

Dessa två tolkningar, båda lika olyckliga, dyka upp, så vidt jag kunnat finna, samtidigt, under 1500-talet[1], d. v. s. vid en tid, då heraldikens blomstringsålder var förliden. Båda tolkningarna finnas hos Olaus Magni (bok 2 kap. 25), båda förekomma i den förklaring rörande det svenska vapnet, som af den svenska regeringen framlemnades vid fredsmötet i Stettin år 1570. Talet om strömmar är orimligt i fråga om ett gammalt vapen, ty strömmar äro icke någon af den äldre heraldiken känd bild och vi veta, för öfrigt, af det redan meddelade citatet ur Erikskrönikan, att det var snedbjelkar, som af gammalt funnos i skölden.

Under det man tvistade med Danmark om dess rätt att i sitt vapen föra tre kronor och i sammanhang dermed sökte visa, att detta vapen sedan uraldrig tid, till och med redan i heden tid, hade tillhört Sveriges konungar, kände man sig något generad deraf, att några af de äldre konungarne i sitt vapen onekligen fört icke tre

[1] A en glasruta från Vesterås domkyrka nu i Statens Historiska Museum förekommer dr. Margaretas, k. Gustaf I:s gemals, vapen med strömmar i stället för snedbjelkar.

kronor, utan lejonet öfver snedbjelkarne. Ur den svårighet, som detta förhållande beredde, sökte man hjelpa sig på följande sätt: de ifrågavarande konungarne härstammade från Götaland och satte derföre värde på att i sina sigill o. s. v. föra det vapen, som tillhörde Götaland under den tid detta var ett eget rike. De voro för öfrigt så litet mone om sina rättigheter desse konungar, att de icke funno nödigt att alltid begagna tre kronor, hvilket vapen de i egenskap af hela Sveriges konungar hade rätt att föra.

Denna förklaring är naturligtvis orimlig. Den tid, då Götaland skulle hafva utgjort ett eget rike, faller inom den förhistoriska tiden och då funnos inga vapenbilder. Det ifrågavarande vapnets tillkomst är fullkomligt klar, är sådan som jag i det föregående skildrat henne: en gren af Folkungarnes ätt hade tagit detta vapen och när denna gren besteg tronen, blef dess vapen kongligt.

Men har det icke sedermera kunnat blifva Götarikes vapen? Visserligen förekom under medeltiden Götanamnet och har sedan allt framgent förekommit i den svenska konungatiteln, men uteslutande som ett minne från länge sedan flydda tider. När lejonet öfver snedbjelkarne efter Folkungakonungarnes period af k. Karl Knutsson åter insattes i riksvapnet utgjorde Götaland uti intet hänseende en sådan enhet, att det kunde komma i fråga att förse det med eget vapen. Den rådande föreställningen att lejonet öfver snedbjelkarne är Götalands vapen beror uteslutande på teorin, att det tillhörde Götaland innan det af k. Magnus ladulås insattes i hans kongliga sigill. Då denna teori icke blott saknar bevis, utan rent af är omöjlig, måste på grund deraf antagandet, att Götarike haft och ännu har ett eget vapen, strykas såsom fullkomligt grundlöst.

Under sådant förhållande blir det nödigt att söka utröna, af hvilken anledning k. Karl Knutsson i den sköld

han som konung förde insatte ett vapen, till hvars förande han kan synas hafva saknat befogenhet. På denna fråga tror jag mig kunna gifva ett nöjaktigt svar, men måste dessförinnan redogöra för tillkomsten af de tre kronorna.

2.

De gamle forskarne ansågo sig hafva kommit till det resultat, att de tre kronorna redan under heden tid voro Sveriges vapen. Enligt Scheffer[1] har detta vapen kommit till stånd före Olof skötkonungs tid, redan under den tid då Sveriges konungar kallade sig Uppsala konungar, hvilket namn de hade icke deraf att Uppsala var deras residens, utan af Uppsala öd, som de förvaltade, och af Uppsala tempel. I detta funnos tre gudabilder och dessa torde hafva varit krönta, ty enligt Plinius voro kronor i forntiden utmärkande för gudarne och dessutom omtalar Olaus Magni uttryckligen, att Torsbilden i Uppsala hade en krona. Från de tre krönta gudabilderna hafva de tre kronorna kommit in i det urgamla svenska vapnet. Äfven hänvisas till den välbekanta teckning, som förekommer i den af Magnus Gabriel de la Gardie till Uppsala universitet skänkta handskriften af den prosaiska eddan, hvilken teckning anses föreställa just de tre Uppsala-gudarne och har hvar och en af dem en krona på hufvudet.

Det tjenar föga till att i ett sådant fall inlåta sig i en kritik af småsaker, såsom t. ex. att de tre i manuskriptet afbildade gudarne icke äro de tre, som tronade i Uppsala tempel, utan de vida mera abstrakta Hög, Jämnhög och Tredje, hvilka Odin såsom Gånglere besökte, att handskriften är tillkommen under medeltiden och att skrif-

---

[1] Anf. arbete s. 156.

varen eller tecknaren åt kronorna, vid hvilkas form Scheffer fäster stor vigt, gifvit sådant utseende som kronorna på hans tid hade. All detaljdiskussion är öfverflödig inför det oomtvistliga förhållande, att ett svenskt vapen under heden tid är en fullkomlig omöjlighet.

Talet om det hedna ursprunget är blott en hypotes. Från den första kristna tiden söka 1500- och 1600-talets forskare framlägga bevis för trekronevapnets existens. Om halten af dessa bevis har jag redan gifvit antydningar. De mynt, från hvilkas bilder de utgå, äro af de gamle felaktigt daterade och man egde ej tillräcklig kritisk skärpa för att undvika slutsatser från förfalskade facta. Bevisningen är sådan, som vi af tidens vetenskapliga skaplynne kunna vänta oss, och vi äro således icke berättigade att öfver hennes art hysa någon förvåning. Väl må vi deremot undra deröfver, att man redan under 1500-talet så fullständigt hade förgätit detaljerna af medeltidens byggnadshistoria. Våra katedraler äro frukter af århundradens arbete och detta borde man under det första århundradet efter reformationen hafva vetat, men det oaktadt drog man icke i betänkande att hänföra en kyrklig skulptur eller målning till den tid, då kyrkan grundlades, hvilken tid man för öfrigt gerna sköt långt bortom den verkliga anläggningstiden.

Om vi lemna detta slippriga område, med föresats, att icke hålla oss till annat än bevisade facta, måste vi blygsamt stanna dervid, att den första svenska sköld med tre kronor tillhör meklenburgaren k. Albrekt. I hans sekret[1] har vapnet det utseende som fig. 10 visar. Han

[1] Sekretsigillen äro vanligen mindre än hufvudsigillen och plägade användas under bref af mindre vigtigt innehåll. I äldre tider, då namnet för dessa sigill uppkom, var deras betydelse en annan: då ansågs deras användande vara bevis på synnerlig bevågenhet. Så har t. ex. kejsar Henrik III beseglat en urkund för kyrkan i Nivelles 'quod specialis delectionis indicium est, non communi sigillo, sed secreto suo'. Sava, *Die Siegel der österreichischen Regenten* s. 11.

använde äfven ett mindre sekret, afbildadt fig. 11; den mellan hjelmens horn ställda bokstafven R torde representera ordet *rex*[1], konung, då den icke kan hafva afseende på sigillegarens namn eller på hans hemland eller på hans nya rike. På sina mynt anbragte k. Albrekt tre kronor, än på åtsidan, än på frånsidan (fig. 12—13), dock

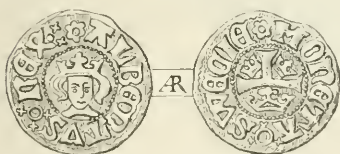

10. 11.

Konung Albrekts sekret.

aldrig inom sköld. En bild af honom i von Kirchbergs nyss anförda krönika innehåller ett blått baner, med derå tecknade tre gyllene kronor, ej heller de omslutna af sköld.

12—13. *K. Albrekts mynt.*

Hvarifrån tog k. Albrekt de kronor, som han satte i sin sköld? Det hade varit naturligast för honom att behålla sitt slägtvapen, oxhufvudet, men dermed torde man i Sverige icke hafva varit belåten, man kunde helt visst

[1] Att R i det mindre sekretet betyder *rex* synes mig styrkas deraf, att k. Albrekt äfven å sina mynt synes vilja pråla med sin konungavärdighet; jfr omskriften *regis Swecie*.

icke tåla, att konungen af Sverige förde samma vapen som hertigen af Meklenburg. Något riksvapen fanns icke före hans tid annat än vapnet för den konungaätt, hvilken han stötte från tronen. Det finnes många fall, som visa, att man under medeltiden, när särskild anledning fanns, upptog modervapnet och på sådan grund hade k. Albrekt mycket väl kunnat föra de konglige Folkungarnes lejon. Men han gjorde det icke: förmodligen ansåg han och kanske ännu mera hans till en tid mycket bestämmande fader, att man borde äfven i vapnet hafva skilnaden från den föregående dynastiens tid utpräglad. I en tid då det icke var allom gifvet att läsa urkundernas text, då man särskildt för att utröna en urkunds äkthet var i stor mon hänvisad till en granskning af sigillet, i hvilket bilden talade tydligare än omskriften, hade det måhända varit opraktiskt för den nye konungen att begagna den afsattes vapenbild. I stället tog han de tre kronorna. Det var, så vidt vi veta, inom Sverige ett alldeles nytt vapen. Vi må försöka, om vi kunna leta oss till det motiv, som vid valet af detsamma var bestämmande.

Motivet kan icke hafva varit rent personligt. Hvarken hans personlighet eller hans sätt att sköta regeringen kan hafva gjort honom populär, icke under hans egen lefnadstid, ännu mindre under den följande tiden. Under hans egen tid var missnöjet mot honom stort och under den följande tiden betraktade man gerna hans regering som en episod, hvilken man helst hade velat vara af med. När k. Karl Knutsson fann sig föranlåten att göra en reduktion, drog han gränsen mellan det som skulle respekteras och det som skulle rättas just vid tiden för k. Albrekts regeringstillträde. Det vore under sådana förhållanden mera än besynnerligt, om det vapen, som han godtyckligt valt, skulle hafva blifvit varaktigt. Det måste hafva varit för valet af tre kronor ett mycket bindande

motiv, för att den tyske konungens vapen skulle under den följande tiden kunna blifva sjelfva svenskhetens symbol.

K. Albrekt förde i sina sigill dels tre kronor dels en krona. Kronor voro den tiden konungadömets sinnebild. Derför kunde det ligga för honom och för dem, som gåfvo honom i detta afseende råd, nära till hands att för det

14. *K. Magnus ladulås' sköld omgifven af tre kronor. 1275.*

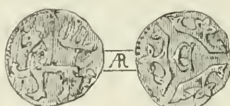
nyskapade konungadömet välja det vapenmärke, som just utmärkte konungadömet. Så mycket snarare gjorde man ett sådant val, som redan under den föregående tiden tre kronor hade blifvit använda för att utmärka konungadömet i Sverige, låt vara att de före hans tid icke hade varit vapenbild.

Dr Petersen fäster ingen synnerlig vigt vid de tre kronorna kring k. Magni ladulås' sköld (fig. 14), ej heller vid de tre kronorna å k. Magnus Erikssons mynt (fig.

15—20), och så vida har han rätt, som vi i intetdera fallet hafva för oss mera än en sigill- eller myntbild, icke en verklig vapenbild. Betydelsen af myntbilden söker han ytterligare försvaga, genom att hänvisa till ett nyligen upptäckt danskt mynt från borgarkrigens period (1320—1340), som också har å ena sidan tre kronor, men härmed synes han mig gå för långt. Det danska myntet är en enstaka företeelse, de svenska mynten med de tre kronorna bilda deremot en rik serie med en mängd varieteter, af hvilka här endast några prof blifvit meddelade. Att de tre kronorna å det danska myntet kunna hafva tillkommit oberoende

15.

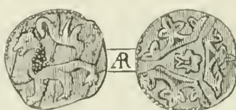
16.

17.

18.

19.

20.

K. Magnus Erikssons mynt med tre kronor.

af allt annat framgår deraf, att man å ett kongligt mynt ganska lätt kunde dekorera med kronor, liksom man i öfrigt flerestädes kommit på den tanken, att använda tre kronor som vapenbild. Såsom sådan förekomma de t. ex. i vapen, som tillhöra den franska ätten Bazin de Bezons, den skotska ätten Grant of Treuchy, den tyska ätten Jagensdorf i Baiern och stiftet Krakau. På grund af det skäl, som nyss nämndes, anser jag, att man bör tillerkänna de tre kronorna å ifrågavarande svenska mynt och äfvenledes de tre kronorna kring den svenska konungaskölden af år 1275 en större betydelse.

När den siste kurfursten af Brandenburg hade fått namn, heder och värdighet af konung, ville han påminna

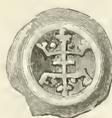
allmänheten om sin nyvunna titel genom att på taket af sitt slott sätta en stor konglig krona. Detsamma synas de konglige Folkungarne hafva åsyftat. De satte på lejonet i sin vapensköld en krona. På det första sigill k. Magnus Ladulås lät förfärdiga efter sin tronbestigning satte han dessutom kring skölden tre kronor, en och två. Den afsattte k. Valdemar ville åtminstone visa, att han icke varit lottlös i konungadömet och satte derför i ett sekret, som han begagnade år 1286, två kronor (fig. 21). Kronorna som dekorationsmotiv använde k. Magnus Eriksson på sina mynt; å de verkliga, tvåsidiga mynten tre kronor, å de samtida eller ungefär samtida brakteaterna två kronor (fig. 22—25)[1]. Från en tid, som i bild lemnat oss föga minnen af konungadömet och dess omgifningar, hafva vi således emellertid flere fall, då kronor användes som dekoration. Att antalet varierar betyder så mycket mindre, som det

21. Ur f. d. konung Valdemars sekret. 1286.

22.

23.

24.

25.

Brakteater från k. Magnus Erikssons tid.

här blott är fråga om ett dekorativt användande. Jag vill endast framhålla detta: de kongliga medlemmarne af Folkungarnes ätt synas, i gladt och stolt medvetande af sin värdighet, hafva gerna som dekorationsmotiv användt kronor, två eller tre. Vi kunna äfven tänka oss, då det ingick i medeltidens sed att anbringa vapenbilder icke blott på skölden, utan äfven på kläder och bonader, å malnin-

[1] Schive har visserligen hänfört dessa brakteater till Norge, men såväl öfverensstämmelsen med de förut omtalade mynten som fyndförhållanden göra det nödigt att räkna dem som svenska.

gar och skulpturer, att de ofta läto sin vapensköld omvexla med grupper af kronor.

Derest man småningom hade vant sig att se sådana grupper jämte konungavapnet, är det alls icke underligt, om k. Albrekt, då han skulle skaffa sig som konung ett nytt vapen, valde som bild för detsamma ett dekorationsmotiv, som han fann ofta vara användt af sine företrädare i riket. Då blir det oss ock lättare att fatta, att k. Albrekts vapenbild, grundande sig på ett äldre och välkändt ornamentsmotiv, blef för den följande tiden så kärt. Dr Peterssen antager, att de tre kronorna i mynten kunnat gifva anledning till k. Albrekts val af vapen. Mig synes det nödigt att för myntens tre kronor, när de verkat i denna riktning, tänka oss en bakgrund, som kunnat gifva dem större betydelse än tillfällighetens, och jag tror mig hafva visat, att antydningar om en sådan bakgrund finnas.

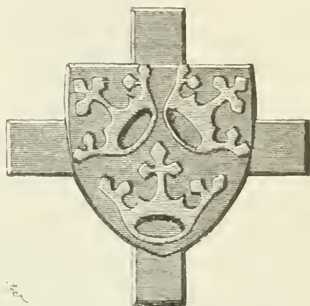
Så blefvo de tre kronorna från att vara ett symboliskt ornament en vapenbild, de blefvo det svenska konungadömets vapen utan att på samma gång vara den regerande ättens, — de blefvo det första verkliga riksvapnet. Utvecklingen är ur heraldisk synpunkt ganska märklig.

Under studiet af de tre kronorna träffa vi omedelbart efter k. Albrekts tid på en synnerligen märklig företeelse. Det finnes sigill tillhöriga såväl drottning Margareta (fig. 26) som hennes fosterson k. Erik (fig. 27), i hvilka förekommer allenast en vapenbild, de tre kronorna. Båda voro regenter i Sverige och kunde således hafva upptagit k. Albrekts mycket opersonliga vapen, men så kunna vi icke förklara oss saken, alldenstund dessa deras sigill användes äfven under handlingar som icke gälla Sverige. Hvad Margareta beträffar kunna de tre kronorna icke anses vara ett nytt danskt vapen, ty på föremål, som hon

skänkt till danska kyrkor förekommer hennes fädernevapen, de tre leoparderna. Jag kan icke finna för dr. Margaretas tre kronor såsom ensam vapenbild en annan förklaring än att hon velat med de tre kronorna beteckna de tre genom henne förenade rikena och att denna vápenbild äfven åtminstone till en tid behölls af k. Erik. Vi hafva således det egna förhållandet, att tre kronor i Nor-

26. *Dr. Margaretas sekret.*

27. *Ur k. Eriks af Pommern sekret.*

den under samma period användes för att beteckna två olika saker.

Detta var utan fråga i högsta grad opraktiskt och kunde icke länge bibehållas. Också finna vi redan under k. Eriks tid de tre kronorna använda för att beteckna specielt Sverige. Så använde k. Erik ett större sigill, med skölden fyrdelad och försedd med midtsköld. I denna ses det norska lejonet med yxan, i den större skölden ses i första fältet Danmarks tre leoparder hållande Dannebrogsfanan, i andra fältet Sveriges tre kronor, i tredje fältet Folkungarnes lejon öfver tre snedbjelkar, i det fjerde fältet Pommerns grip[1]. I det skeppsbaner, som dr Petersen åter-

---

[1] Dr Petersen anser detta vapen som det vendiska (sedermera en drake). Med dr Erslev anser jag det snarare böra hänföras till Pommern.

funnit i Lybecks Vårfrukyrka samt i sin redan anförda uppsats afbildat och beskrifvit, finnes ingen midtsköld, men der ses, i fyra fält, Danmarks, Sveriges, Norges och Pommerns vapen, som Sveriges de tre kronorna. På en i Köpenhamns fornsaksmuseum förvarad kyrkostol från Färöarna, hörande till k. Eriks tid, ses i andra fältet för Sveriges räkning de tre kronorna, här ordnade på samma sätt som i hans och dr. Margaretas unionsvapen (fig. 26 och 27)[1].

[1] I dr Erslevs arbete *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* lemnas s. 283 en redogörelse för dr. Margaretas och k. Eriks sigill.

Dr. Margareta förer ett furstligt sigill allenast under hennes första regeringstid: hon sitter på en tron, omgifven af fyra sköldar med det norska lejonet, Folkungalejonet och (två gånger) de danska leoparderna; omskriften lyder: Secretum Margarete dei gracia Norwegie et Swecie regine; var i bruk åren 1376—1380.

Hon hade ett rättaretingssigill med en krona på ett kors med omskrift: Sigillum regni Dacie ad causas; var i bruk år 1388.

Hon hade ett sigill innehållande skölden med tre kronor: omskriften: ordet secretum flere gånger upprepadt; användt i Sverige 1370—1390, i Danmark 1391—1393.

Hon hade ett sigill med ett krönt hufvud i båginfattning; omskriften: Secretum (två gånger): användt 1381 och 1385, ofta efter 1391.

Hon hade slutligen ett sigill med ett litet hufvud utan omskrift; användt 1410 och 1411.

K. Erik hade äfven flere sigill. I det första ses ett lejon och en grip hållande en krona öfver ett kors; omskrift: Sigillum Erici dei gracia regis et ducis Pomeranie etc.

Efter kröningen lät han anskaffa ett norskt och ett danskt rikssigill. Det danska är förut beskrifvet; de tre kronorna här anser dr Erslev snarare beteckna unionen än Sverige. Af det motsvarande norska rikssigillet finnes allenast ett aftryck bevaradt (af år 1398). Derå ses konungen sitta på en tron, på bröstet har han en sköld med tre kronor — helt visst betecknande unionen; jämte tronen förekomma två vapensköldar med Norges, Danmarks, Pommerns och Sveriges vapen. I omskriften går den norska konungatiteln före de andra.

Vidare använde han ett sekret med tre kronor (jfr fig. 27).

Alltså åtminstone k. Erik erkände tre kronor såsom Sveriges vapen. För oss är mera vigtigt, att de under hans tid af Svenskarne ansågos beteckna Sverige. Under fortgången af den nationela rörelsen, som till sist jagade den pommerske Erik från hans tron, läto det svenska partiets målsmän gravera ett rikssigill, i hvilket ses den helige konung Erik — helt visst en protest mot hans hatade namne — hållande en sköld med de tre kronorna (fig. 28). Ett aftryck af detta sigill sitter under en år 1436 utfärdad handling.

28. *Ur svenska riksvapnet. 1436.*

Detta förhållande får en synnerligen vigtig belysning i ett bref, som tre år derefter utfärdades af det svenska riksrådet till Östgötarne, i hvilket det heter, att en person med härsköld och olaglighet fört in i riket Dannebrogen för att undertrycka *Sveriges tre kronor*. Skulle de tre kronorna redan år 1439 och tidigare haft denna betydelse, derest icke deras historia sträckte sig längre tillbaka än till år 1363? Som vapenbild kunna vi väl ej följa dem längre tillbaka, men väl som en af tidigare konungar använd dekoration. Det är da helt visst icke för djerft att antaga, att de före k. Albrekts tid sasom dekoration hade vunnit en ganska

Att något svenskt rikssigill ej under hans tid existerat är uppenbart. Under en traktat med Lybeckarne som k. Erik afslöt i egenskap af Sveriges konung sitter det *danska* rikssigillet.

I k. Kristofers sigill finnas icke Sveriges tre kronor.

stor betydelse, större än den vi med nu förhandenvarande bilder kunna bevisa.

Uti unionskonungarnes vapen intogo de tre kronorna ett sidofält. Men vapnet i dess helhet var icke ett svenskt riksvapen, det sigill, i hvilket det förekom var icke ett svenskt rikssigill, äfven när det hängde under urkunder, som rörde svenska angelägenheter — vi hafva här ett unionsvapen och ett unionssigill. Dem kunna vi i denna undersökning saklöst lemna å sidan.

Men då jag med denna utredning icke har uteslutande ett teoretiskt mål, utan äfven gerna ville bidraga till afhjelpande af den godtycklighet och den flerfaldiga felaktighet, med hvilken i vår tid vapen, icke blott forntidens, utan ock nutidens behandlas af konstnärer och handverkare, anser jag det lämpligt att här meddela några anmärkningar.

Vill man återgifva något af unionskonungarnes vapen, bör skölden vara delad i fyra fält: det första med Danmarks leoparder, det andra med Sveriges kronor, det tredje med Norges yxbärande lejon, det fjerde med den vendiska draken (guld å rödt). Midtvapnet vexlar. För k. Erik borde man kunna i detta sätta, ehuru han, så vidt jag vet, aldrig som konung förde detta vapen, de pommerske hertigarnes grip, röd å guld (eller silfver). K. Kristofers midtsköld bör också göras fyrdelad: i första och fjerde fältet Baierns snedrutor *(wecken)*, blått och silfver, i andra och tredje Pfalz' lejon, guld å svart. För k. Kristiern och hans ättlingar borde det oldenburgska vapnet, två bjelkar, rödt å guld, kunna vara nog för midtskölden. Man kan dock gerna respektera det af k. Hans införda bruket af dubbel midtsköld: den större fyrdelad med Slesvigs två lejon, blått i guld, i första och fjerde, Holsteins nesselblad, rödt och silfver i rödt, i andra och tredje fältet.

Unionskonungarne visa i allmänhet stor rikedom i vapenväg. Jag hänvisar läsaren till deras sigill, som äro afbildade i den illustrerade *Sveriges historia* del 2.

29—30. *K. Eriks af Pommern mynt.*

31—32. *K. Kristofers mynt.*

33—34. *K. Kristiern I:s mynt.*

35—36. *K. Hans' mynt.*

På sina svenska mynt använde unionskonungarne de tre kronorna i sköld, vanligen ställda två och en, kronorna alltid placerade horisontalt. Prof meddelas här fig. 29—36.

Riksförestandarne använde det på 1430-talet anskaffade rikssigillet, men under denna tid voro för riket re-

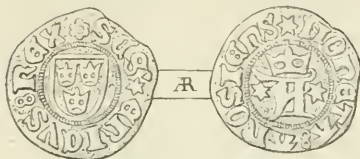
presentativa dels de tre kronorna, dels hvars och ens eget ättvapen, för den äldre hr Sten tre sjöblad ställda i sned rad öfver fältet (svart å blått) för hr Svante Nilsson och hans son det s. k. Natt och Dag-vapnet, d. v. s. delad sköld, silfver och svart. Under offentliga handlingar satte de stundom sitt enskilda sigill. Det var vanligt, då man

37.

38.

39.

40.

37—40. *Hr Sten Sture d. ä:s mynt.*

41.

Hr Svante Nilssons mynt.

42.

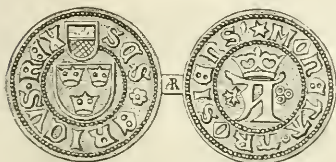
Hr Sten Sture d. y:s mynt.

mot slutet af medeltiden med ifver målade kyrkornas hvalf, att medels vapen angifva tiden, då målningen blifvit utförd. Ville man göra detta fullständigt, anbragte man fyra sköldar, riksförestandarens, rikets tre kronor, erkebiskopens eller biskopens samt stiftets korstecknade sköld. I sina sigill och annorstädes qvadrerade stundom biskopen sitt slägtvapen med stiftets kors, men jag har aldrig sett

någon af riksföreståndarne qvadrera sitt ättvapen med rikets tre kronor. Hade de gjort detta, hade det ej varit besynnerligt.

På de större mynten användes tre kronor; på de smärre mynten (halförtugarne) nöjde man sig med en krona. Jfr fig. 37—44.

Från denna tid må här tilläggas allenast två bilder. Den ena är den af mig flere gånger omtalade, 1482 målade bilden i Kalmars nu nedrifna kyrka (i Uppland): skölden med tre kronor, hållen af en riddersman och en

43. *Hr Svante Nilssons mynt.*

44. *Hr Sten Sture d. y:s mynt.*

bonde. Fig. 45 återgifver teckningen i Scheffers ofvan anförda verk.

Det andra vapnet är biskop Hemming Gads, i hvilket den äldre hr Stens sjöblad blifvit förenade med Sveriges tre kronor (fig. 46).

Af alla medeltidens regenter efter k. Albrekt var det allenast en, som skapade ett nytt riksvapen, k. Karl Knutsson, och han gick dervid tillväga på ett fullt korrekt sätt. Han kunde hafva gjort sitt och rikets vapen så som en tysk tecknare på hans tid antog, att det skulle se ut: tre kronor qvadrerade med Bondevapnet (fig. 47). Seglet på båten härleder sig från tecknarens fantasi[1]. I stället tog k. Karl en fyrdelad sköld och satte i dennas midt

[1] Denna vapenbild har blifvit mig benäget meddelad af furst Hohenlohe i Kupferzell, som eger den vapenbok, i hvilken originalbilden förekommer.

sin vapensköld. I den större sköldens första och fjerde fält satte han de tre kronorna. I det andra och tredje fältet satte han det vapen, som före de tre kronorna hade varit riksvapnet, nämligen de konglige Folkungarnes (fig. 48)[1]. Under den korta tid han var unionskonung upptog han äfven Norges vapen, som han satte i andra och tredje fältet i stället för Folkungarnes vapen (fig. 49). Det är ytterst från hans svenska vapen, som man fått den all-

45. *Från Kalmars kyrka (Uppl.). 1482.*

46. *Hemming Gads sigill.*

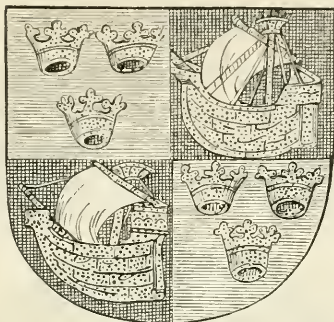
deles ogrundade föreställningen, att de tre kronorna betecknade Svea rike, lejonet öfver snedbjelkarne Göta rike.

A k. Karls mynt förekomma tre kronor jämte ättvapnet (fig. 50—53).

Formen af den sköld, i hvilken riksvapnet förekom, har under århundradenas lopp skiftat i öfverensstämmelse

[1] I unionskonungarnes sköld sattes den gamla danska konungaättens vapen som rikets vapen. Så har ock redan k. Erik af Pommern gjort (i ett sigill) med Folkungarnes vapen. Onekligen gjordes härigenom ett ättvapen, som dessutom varit ett landsvapen, till uteslutande ett landsvapen, men som vapnet, då det äfven var ättvapen, icke betecknade Göta rike, utan hela Sverige, kunde det nu ej heller beteckna endast Göta rike.

med smakens fordringar: först den triangulära grundformen med lindrigt böjda sidolinier, i början hög, sedermera närmande sig formen af en liksidig triangel, i båda

47. *K. Karl Knutssons vapen enligt tysk föreställning.*

fallen prydlig. 1400-talet nöjde sig med ganska osköna sköldar — breda, med parallela sidolinier och nedtill rund

48. *K. Karl Knutssons rikssigill. 1448.*

afslutning. Under senare delen af 1400-talet uppkom den sköldform, som förekommer t. ex. i Hemming Gads sigill (fig. 46).

I k. Magnus Erikssons sekret förekommer ofvan skölden, stödd mot denna, en krönt hjelm med bakåt ned-

hängande hjelmtäcke. Ur kronan uppstiger en hermelinklädd cylinder, upptill kantad med påfogelsfjädrar; fram och bak sitter en tät, klotformig vippa af påfogelsfjädrar (fig. 54).

På den yngre hr Stens s. k. dalrar finnes öfver skölden med tre kronor en långsträckt krona (fig. 59).

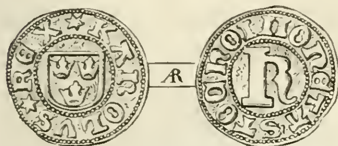
Sköldhållare förekomma i heraldiken af två slag, bärande eller stödjande: en bärande (den hel. Erik) förekommer i svenska rikssigillet från 1430-talet; två stödjande

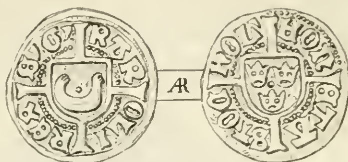
49. *K. Karl Knutssons unionsvapen.*

i bilden fig. 45. Men sköldhållare af ena eller andra slaget förekomma i sammanhang med riksvapnet under medeltiden allenast tillfälligt och hafva således ingen egentlig heraldisk betydelse. I båda de anförda fallen kunna sköldhållarne anses vara lika vigtiga som vapnet, sankt Erik, svenskhetens och det gamla konungadömets representant, som en motbild till den mycket olikartade Erik, hvilken den tiden gjorde anspråk på Sveriges krona — riddersmannen och bonden, efter den till vapnet fogade inskriftens lydelse, representanter för de makter inom samhället, som skulle göra Sverige mäktigt och ryktbart. Verkligen heral-

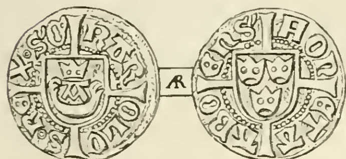
diska sköldhållare få icke spela vid vapnet en så öfvermäktig rol, de få icke spela annat än en birol, och således kunna vi säga, att det svenska riksvapnet under medeltiden regelbundet förekommer utan sköldhållare.

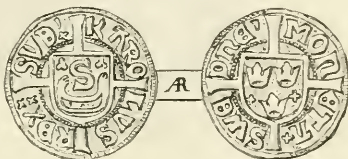
50.

51.

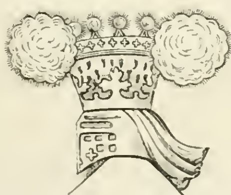
52.

53.

K. Karl Knutssons mynt.

Annars voro visserligen sköldhållarne icke okända i medeltidens svenska heraldik. Redan tidigt, då ryttaresigill användes, bar ryttaren vid armen sin vapensköld, men här liksom i de två nyss anförda fallen kunna vi

54. *Hjelmprydnad under k. Magnus Eriksson. 1341.*

icke tala om verkliga sköldhållare: ryttarefiguren är hufvudsak, skölden bisak. I dr. Blanches sigill af år 1336 hålla jungfrur sköldar framför sig. Redan år 1330 har hr Knut Folkesson i sitt sigill två djur som stödja skölden. Med skäl må sägas 'redan', ty i den franska heraldiken äro sköldhållare af detta slag icke kända förrän vid ungefär samma tid.

Riddare funnos af gammalt i Sverige. I flere utländska stater hade man redan under medeltiden bildat särskilda riddareordnar, med egna utmärkelsetecken och vissa reglementerade åligganden; en och annan af unionskonungarne voro upptagne i dylika utländska ordenssamfund, men Sverige egde under medeltiden intet specielt ordenssamfund med dertill hörande riddaretecken. Jag skall fram-

55. *Sten Sture d. y:s s. k. daler.*

deles visa, att serafimerordens föregifna höga ålder hör till fantasiens område.

3.

Innan vi öfvergå till den nya tidens riksvapen, måste vi egna någon uppmärksamhet åt den på olika sätt tolkade vapenbild, som fördes af vår nya tids första konungaätt.

Ätten kallas i dagligt tal Vasa-ätten. Namnet har gemenligen förklarats på två sätt, antingen som i början en benämning för vapenbilden eller som namn för ett ätten tillhörigt gods Vasa i Skepptuna socken, Uppland[1]. Är den senare förklaringen riktig, måste den vanliga namnformen anses vara den rätta. Derest den förra förklaringen bör godkännas, måste vi tala om vase-ätten.

[1] Att Vasa gård under medeltiden tillhört medlemmar af ätten är otvifvelaktigt. Jfr Styffe, *Skandinavien under unionstiden* s. 298.

Appellativet *vase* har i svenskan en mängd betydelser. Enligt Rietz' ordbok betecknar det i landsmålen:

1. (liksom i riksspråket) a) löfruska, som fiskare nedsätta i sjön för att locka fisk; b) golfbjelke; c) trästock till underlag i en bro; samt vidare
2. risknippa, som lägges ned i ett kärr eller sumpig mark, för att man skall kunna gå eller köra öfver;
3. sammanknuten halm- eller hökärfve;
4. en hop skott, som framskjuta från en sädesrot;
5. understa lagret af hö på en skulle eller halm under en sädesstack;
6. klafve, frånsidan af en kopparslant;
7. pojke;
8. slarfver, stackare, oredlig menniska.

Af dessa många betydelser måste vi genast utmönstra nr 6, alldenstund denna uppenbarligen ej kommit till stånd förr än vasevapnet uppträdt på mynten. Af de öfriga synas vi, med hänseende till ordets betydelse i medeltidssvenskan samt i danskan, uteslutande hafva att hålla oss till bemärkelserna knippa, särskildt fascin, och kärfve.

Som en kärfve uppfattas vasevapnet redan mot slutet af 1500-talet. Werwing berättar, att då k. Sigismund höll sitt högtidliga intåg i Krakau, hade man der bland annat afbildat en örn[1], »som i sitt bo, hållande med klorna en vase, lät sina ungar deraf hemta sin föda». Deremot uppgaf Gregorius Borastus, kanik i Kalisch[2] och Krakau, att vapenbilden förestälde en risknippa, hvilken tydning reproducerats af Aubery de Maurier i hans *Mémoires de Hambourg* etc. äfvensom i Amelots *Notes sur Tacite*.

Sofia Brahe säger år 1626 i sin *slægtebog*, att k. Gustaf I

---

[1] *K. Sigismunds och k. Karl IX:s historier* del. 1 s. 77. Polens vapen är en silfverörn.

[2] Om denne man, hvars egentliga namn var Greger Larsson från Norrköping, jfr *Svensk Historisk Tidskrift* 1882 s. 149 f.

på sitt fäderne var en 'stormvase' (fascin). Denna uppfattning hyllades i senare tid af Johan Ihre[1].

K. Gustaf II Adolf har deremot ansett vasen vara en halmkärfve. Det berättas nämligen[2], att han vid stormningen af Riga år 1621 satt en halmtofs i sin stormhatt och dervid yttrat till soldaterna: »här hafven i vasen att att skynda er efter».

Hvad man än under 1600- och 1700-talen tänkte om vasevapnets betydelse, så mycket står likväl fast, att den vapensköld, som fördes af ättens medlemmar före konungadömets tid omöjligen kan förklaras hvarken som en sädeskärfve eller fascinknippa. På grund deraf har man förkastat ättnamnets härledning från vapenbilden och — allt sedan Messenius — i stället hänvisat till gårdsnamnet Vasa. Jag har sjelf tidigare hyllat denna åsigt.

För en sådan uppfattning syntes goda skäl tala, men deras giltighet har i senaste tid blifvit kullkastad på ett sätt, som synes mig för all framtid göra vidare diskussion rörande ättnamnet obehöflig. Professor Esaias Tegnér har i sin uppsats *om svenska familjenamn*[3] äfven upptagit denna fråga till pröfning. Han har fäst uppmärksamheten dervid, att ättnamnet icke förekommer förr än efter ingången af 1600-talet, då vapenbilden redan hade förlorat sitt ursprungliga utseende och blifvit en vase, hvadan man har alla skäl att i *den tidens* vapenbild söka förklaringen af det just den tiden uppträdande familjenamnet. Deraf följer ock med nödvändighet, att vi böra tala om vas*e*-vapnet, vas*e*-ätten.

Att denna namnform är den riktiga, emedan man vid den tid, då namnet uppkom, vid dess uttalande fäste sig vid bilden, framgår af den sorgdikt, som skrefs vid k. Gustaf II Adolfs likbegängelse i Stockholm, i hvilken,

[1] *De insignibus familiæ Wasiacæ* (1718).

[2] Historiska Samfundets *Handlingar* del 5 sid. 29.

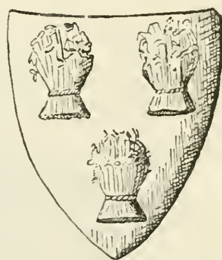
[3] I *Nordisk Tidskrift* för 1883 s. 1 f. och 103 f.

såsom professor Tegnér påpekar, konungen icke kallas *vasa*, utan flera gånger *vase*, t. ex.

öffuer den Waasen stoor,
som til sin hwijla foor
och nu i graffuen boor.

Namnet å ätten har således intet att skaffa med gårdsnamnet, intet att skaffa med vapenbilden sådan denna ursprungligen tecknades. Namnet står uteslutande i sammanhang med vapenbilden sådan denna, omdanad, mot slutet af 1500-talet och under det följande århundradet tecknades och uppfattades.

Hvad utseende hade då den ursprungliga vapenbilden? De prof, som i det följande meddelas, torde göra det för enhvar uppenbart, att under 1300- och 1400-talen, till hvilka de tidigaste nu kända vasevapnen höra, har man icke tänkt hvarken på en sädeskärfve eller en fascinknippa. För säkerhets skull, för att visa huru en heraldisk sädeskärfve tecknades under medeltiden, återgifver jag här ett franskt vapen från 1200-talet, tillhörigt Raoul Bouteiller de Senlis (fig. 56), i hvilket förekomma tre sädeskärfvar.

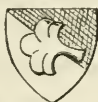

56. *Vapen med sädeskärfvar. 1266.*

Den första medlem af ätten, som intager en framstående plats i Sveriges historia, är drotseten hr Krister Nilsson. Hans fader heter Nils Kettilsson. Längre än till den Kettil, som denne måste haft till fader, kunna vi icke med hjelp af urkunderna komma. Kettil och Nils äro inom denna gren af ätten omtyckta namn. Ungefär samtidigt uppträder i urkunderna en annan grupp af personer, med samma vapen, men med förkärlek för ett dopnamn, som icke förekommer hos den andra grenen. Till denna grupp höra väpnaren Ingemund Jonsson, som en tid var fogde på Åland och lefde ännu år 1381, samt

en Lars Ingemundsson, som år 1447 var kyrkoherde i Ving (Vestergötland)[1].

För närvarande synes allenast ett sigill tillhörigt Nils Kettilsson finnas i behåll: det är fäst vid en handling af år 1378, som förvaras i det Bondeska arkivet på Säfvestaholm. Skölden är här afbildad fig. 59. I Riksarkivets

57. 1357.

58. 1367.

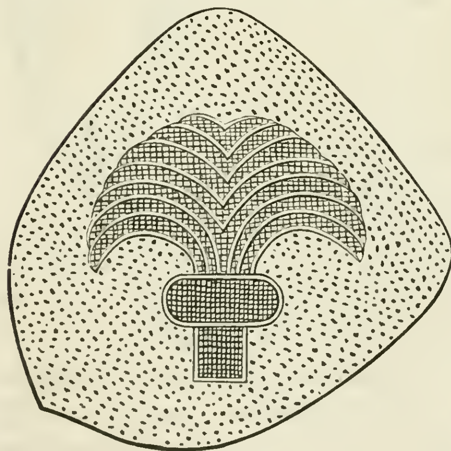
59. 1378.

60. 1408.

Vasevapnet i dess äldsta former.

stora samling af pergamentsbref synes icke ett enda sigill med hans vapen förekomma. Peringsköld har dock kunnat i sina *Monumenta Uplandica* afbilda två sigill, som

61. *Hr Krister Nilssons vapensköld (troligen).*

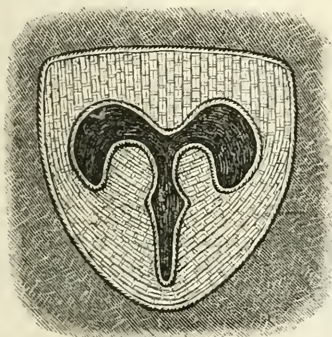
62. *Hr Krister Nilssons sigill.*

tillhört denne Nils; vapensköldarne äro här återgifna fig. 57 och 58. De bref, vid hvilka dessa sigill hängt, äro

[1] Att de två grupperna utgöra grenar af en ätt göres genom vapnet sannolikt, men deras sammanhang synes knappast kunna bevisas. 1500- och 1600-talens genealoger hafva visserligen fört Vaseättens led längre tillbaka, men utan att förebringa nödig bevisning.

från åren 1355 och 1367. Det vapen, som den andra grenen förde, ses af fig. 60, en sköld tagen ur ett Ingemund Jonssons sigill, fäst vid ett bref af år 1408, som förvaras i Säfstaholmsarkivet.

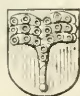
I Uppsala domkyrka hängde före hennes år 1702 timade brand en sköld med vasevapnets bild målad svart på guld; han är afbildad efter figuren hos Peringsköld, hvilken anser honom hafva tillhört hr Krister Nilsson (fig. 61). Bevisning föreligger väl icke, men antagandet synes ganska sannolikt. Ett hr Kristers sigill är här afbildadt (fig. 62), som visar en ny varietet af vapenbilden.

63. 1459—1465.

64. 1460.

65. 1465.

B. Kettil Karlssons vapen.

Hr Kristers sonson, biskop Kettil i Linköping, hade flere vapen. Något bestämdt datum kan jag ej gifva för det första här afbildade (fig. 63), hvars original förekommer å den dyrbara mitra han lät brodera åt sig och sina efterträdare (hon är nu deponerad i Statens Historiska Museum). I stället för tvärstycket å vapenbilden fig. 59 se vi här en uppsvällning. Fig. 64 och 65 visa hans sköld, lånad ur sigill, som finnas i Riksarkivet. Å båda har den nedre delen af vapenbilden fått utseende af ett handtag, hvilket tydligast framträder i hjelmprydnaden å fig. 64.

Då, om jag icke misstager mig, ett par andra forskare ämna till behandling upptaga vasevapnets former

under medeltiden, nöjer jag mig med att här tillägga allenast tre bilder (fig. 66—68): två vapen från 1400-talet och den sköld, som k. Gustaf I:s fader hr Erik Johansson, att döma efter hans sigill, bar år 1504. Med afseende på det följande vill jag fästa uppmärksamhet vid nedre tvärstycket, smalt upptill, bredt nedtill samt med sneddade sidor. Hvad de å ömse sidor från detta tvärstycke uppstigande linieparen skola betyda, vet jag icke.

Af dessa vexlande former hafva vi att leta oss till grundformen. Jag vågar antaga, att alla kunna förena sig om följande uppfattning af densamma: ett föremål

66.

67.

Vasevapnet. 1400-talet.

68.

Hr Erik Johanssons vapen. 1504.

bestående af två utböjda flikar, hvilka utgå från en cylindrisk axel, som stundom fortsättes af ett skaft eller handtag, å hvilket senare det parti, som skall omslutas af handen, ibland är särskildt utmärkt.

Innan jag går vidare vill jag fästa uppmärksamheten vid ett annat vapen, å hvilket samma bild förekommer i två exemplar, stälda å ömse sidor af en sparre. Skölden tillhör en qvinna vid namn Katarina Gylikinsdotter och förekommer i ett hennes sigill, som är fäst vid ett år 1404 skrifvet bref[1] (fig. 69).

Inom medeltidsheraldikens formverld har det icke lyckats mig att finna mera än en bild, hvilken kan dragas fram till att förklara det s. k. vasevapnet i dettas

[1] I *Diplomatarium suecanum* ny följd, del 1 s. 353 är vapnet beskrifvet på följande sätt: en sparre mellan två vippor.

äldsta former, den dubbeltydiga bild, som i den franska heraldiken kallas *roc* eller *roquet* (äfven *rochet*). Namnet, lånadt öfver Spanien från östligare näjder, betecknade i vesterlandet, icke blott i heraldiken, två hvarandra till bestämmelsen mycket olika, men till utseendet beslägtade föremål, nämligen dels den schack-

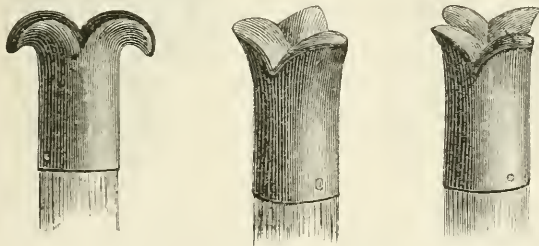
69. *Katarina Gylikinsdotters vapen. 1404.*

70. *Schackpjesen roc.*

pjes, som vi nu kalla tornet — jfr dock uttrycket 'rockera' —, dels ett särskildt slag af lans.

Efter van der Lindes *Geschichte und Litteratur des Schachspiels* meddelar jag här en afbildning af

72—74. *Spetsar af dystlansar.*

schackpjesen *rochus difrons* (fig. 70), efter Viollet-le-Ducs *Dictionnaire raisonné du mobilier* en lans af ifrågavarande slag, dels fullständig (fig. 71), dels tre spetsar, en med två, en med tre, en med fyra uddar, alla tillbakaböjda (fig. 72—74). För betydelsen af den heraldiska figuren tager jag mig friheten att ur Jouffroy d'Eschevannes' *Traité complet du Blason* (s. 158) anföra: »*Roc* ou *Roquet*. Fer de lance recourbé en deux sur les cotés. Il représente aussi une pièce

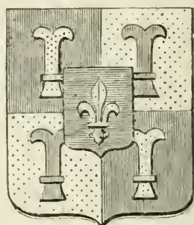
71. *Dystlans.*

d'échiquier, et se nomme alors roc d'échiquier»[1]. Liknande uppgifter förekomma i tyska och engelska heraldiska arbeten.

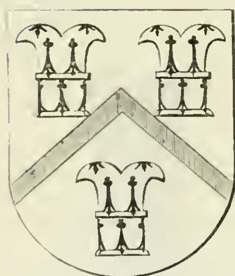
Som exempel på förekomsten af denna heraldiska figur bifogar jag fyra bilder, från Italien, Frankrike, England och Tyskland (fig. 75—78). Den första visar en i Florens ofta förekommande vapenbild[2], den andra den

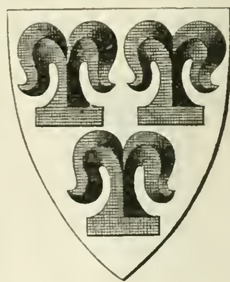
75. *Italien.*

76. *Frankrike.*

77. *England.*

78. *Tyskland.*

Roc-vapen.

franska familjen Normands[3], den tredje en för mig okänd engelsk familjs, den fjerde den tyska familjen von Rochows vapen[4].

[1] Hos en tidigare heraldisk författare, Claude Menestrier (1600-talet), heter det: *Roc* est le fer morné d'une lance de tournoi, ou recourbé à la manière des extrémités des croix ancrées (citat hos von Mayer).

[2] Efter Orsini, *Monete della Republica Fiorentina* (1760).

[3] Efter Jouffroy d'Eschevannes.

[4] Efter C. von Mayers *Heraldisches Abc-Buch.*

Om lansen i fråga torde några upplysningar böra lemnas. Medeltidens lansar voro naturligtvis, för att kunna verka med kraft, försedda med skarp udd. En lans med klufven udd och med tillbakaböjda flikar skulle således åstadkomma lindrigare sår eller snarare en icke lifsfarlig stöt, måste hafva varit afsedd för ett alldeles särskildt bruk.

För leks skull användes under medeltiden vapen i de ridderliga spelen. Nu för tiden hör man dessa med ett namn betecknas som tornerspel. Formen, lånad från tyskan, är icke fullt lämplig, då den svenska medeltiden regelbundet använde formen tornej, lämpad efter det franska *tournoi*. Användandet är ock oriktigt, ty tornej var allenast ett slag af ridderlig lek, det slag, i hvilket två skaror uppträdde mot hvarandra och i hvilket inga andra vapen fingo användas än tvärskurna svärd och träklubbor: allt anfall drabbade således uppifrån. Af annat slag var deremot det ridderliga enviget, i Frankrike kalladt *jouste*, på medeltidssvenska *dyst*, i hvilket två män mötte hvarandra och i hvilket allt anfall skedde med framifrån riktade stötar, som gåfvos med den förut afbildade lansen, *roquet* eller *rochet*, som således på svenska bör kallas *dystlans*[1].

En sådan lans bestod af tre delar, jernspetsen, skaftet och det vinkelrätt mot handen stående handskyddet. Spetsen var trädd på skaftet och var i följd deraf något tjockare än detta: det är detta vi se i fig. 63. Den nagel, som höll spetsen på dess plats, synes i fig. 59. Holken är ofta omsluten af en ring eller sjelf ringformig. Handskyddet ses i fullt utpräglad form i fig. 68. Holkringen

---

[1] Denna bör skiljas från de 'treeggade glafven' (spjut med spetsar), som användes under 1500-talet (en sådan spets finnes i Statens Historiska Museum), hvilka icke hade tillbakaböjda spetsar. Det skadar måhända ej att påminna derom, att glafven icke, såsom våra moderna skalder mena, är ett svärd, utan ett spjut.

och handskyddet flyttades efter hand nedåt, så att de slutligen synas bilda begränsningen för ett handtag. Vi måste besinna att, med undantag af två, alla i det föregående meddelade figurer visa vapenbilden utförd i ytterst liten skala, i hvilken de rätta proportionerna icke kunnat af sigillgravörerna iakttagas. De två undantagen utgöras af skölden från Uppsala domkyrka samt biskop Kettils broderade vapen. Jag anser, att vi hafva att fästa särskild vigt vid det senare och vid den omständigheten, att stygnen äro i de två flikarne lagda parallelt med sidokanterna, att flikarna icke äro delade, att de hafva en obruten kantlinie. De linier, som förekomma i flikarne i fig. 59, 60 och 68 och som stundom synas ämnade att antyda en sönderdelning af dem, kan, på grund af biskop Kettils ifrågavarande vapen, icke tillerkännas någon annan betydelse än den att för ögat accentuera flikarnes riktning och dessutom betaga deras breda ytor utseendet af tomhet.

Vapenbilden återgifves på ganska skiljaktigt sätt i biskopens broderade vapen och i hans två sigill. Det broderade vapnet står de tidigare frändernas vapenbild ganska nära, under det vapnet i de två sigillen, i synnerhet i det senare hafva ett mycket afvikande utseende. Ringarne å de delade flikarne i det senare sigillets vapen kunna svårligen hafva någon annan uppgift än att utmärka påfogelsfjädrar. Detta sigill synes vara det sista, som biskop Kettil låtit göra sig. Om vi antaga, att han lät brodera mitran i första början af sin regeringstid, med anledning måhända af sin upphöjelse till biskop, och att sigillet fig. 64, hvars verldsliga utseende föga passade bispen, graverades något senare, skulle förhållandet kunna förklaras sålunda, att biskopen allra först höll på den häfdvunna formen af vapnet, men sedermera lät det få ett något förändradt utseende, accentueradt i den flikformiga hjelmprydnaden i fig. 64 och i sköldens bild fig. 65, utan att ätten i öfrigt upptog denna förändring.

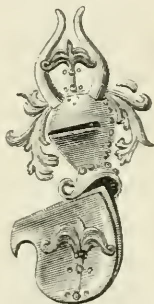
Vapenbildens ursprungliga färg, svart, torde ock kunna anföras som ett stöd för antagandet, att den återgifver ett metallföremål. Att stången, när denna åtminstone delvis förekommer i vapnet utpräglad, fick samma färg, är helt naturligt, då en vexling af färger i sjelfva vapenbilden skulle hafva gjort denna mindre tydlig.

En annan omständighet, skenbart obetydlig, torde ock böra framhållas. I flere af de här förut meddelade sköldarne står vapenbilden snedt d. v. s. den är icke ställd vinkelrätt mot den öfre sköldkanten, utan riktad mot öfre högra hörnet. Jag anser, att detta kan sammanställas dermed, att en som vapenbild använd pilspets ofta är ställd snedt i skölden.

Jag föreställer mig, att någon skulle mot min förklaring vilja göra den invändningen, att flikarne i vapenbilden äro oproportionerligt stora i jämförelse med flikarne å dystlansens spets. Detta inkast förfaller dock vid närmare skärskådande. Man hör inom allmänheten ofta uttalas en fråga: hvarföre få icke de föremål, som anbringas i en vapensköld, behålla sitt naturliga utseende? ligger det icke en orimlighet i den heraldiska stilen och i en fordran att denna skall än i dag iakttagas? — Då man satte en bild i sin vapensköld, var meningen den, att man skulle med sköldens tillhjelp blifva igenkänd. Af denna anledning var det nödigt att i hvarje vapenbild betona det för denna karakteristiska, så att bilden lättare skulle kännas igen äfven på större afstånd. Då man till vapenbild valde en tveklufven lansspets, voro dennas två flikar det drag som mest behöfde framhållas och som derföre blef i vapnet oproportionerligt utbildadt.

Redan i biskop Kettils vapen finna vi en benägenhet hos vasevapnet att ombildas. Från och med början af 1500-talet blef vapnet på ett genomgående sätt, och icke blott en gång, utan två gånger ombildadt.

Den första ombildningen var dock allenast af kort varaktighet. Gustaf Eriksson tillade mellan de två flikarna en uppåt riktad spets. Som spetsen af dystlansen stundom var treklufven, skulle man kunna dermed förklara tillägget af denna midtspets. Det synes mig likväl sannolikare, att denna tredje flik tillkommit i sammanhang med en ombildning af vapenbilden, under hvilken man insköt en ny betydelse. I sitt nya skick visar sig vapenbilden i fig. 79 och 80. Den förra visar oss skölden i det sigill, som k. Gustaf använde som enskild person; å skaftet är genom de två paren af kulor utmärkt, hvilken del det var, som skulle af handen omfattas. Det andra som år 1786 bekant-

79. *Gustaf Erikssons (sedermera k. Gustaf I:s) vapen.*

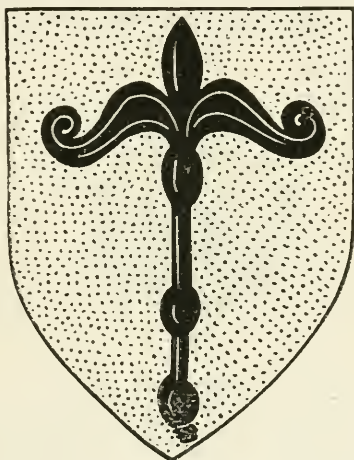
80. *Riksföreståndaren Gustaf Erikssons vapensköld 1521.*

gjordes af Uno von Troil, i hans inträdestal i k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien, hvilket innehöll *En upplysning i k. Gustaf I:s historia*, har enahanda utseende.

I närmaste sammanhang med dessa två bilder hafva vi att sätta fig. 81, som återgifver, efter Peringskölds teckning, en sköld, som satt 'på norra väggen ofvan för läktaren vid S. Olofs dörr' i Uppsala domkyrka och som, i likhet med den förut fig. 61 afbildade, nu är förlorad. Peringsköld anser skölden fig. 81 hafva tillhört någon af drotseten hr Krister Nilssons söner, 'Johan Christiernsson, riddare och kongl. råd, eller Niels Christiernsson, riddare och riksdrots

vid åren 1460'. Detta är likväl orimligt, då vid den tiden igen annan vasesköld har vapenbilden med midtflik. Denna sköld måste hänföras till 1500-talet.

Om bilden i fig. 80 yttrar von Troil i nyss anförda afhandling: »att den icke är annat än ett stridsinstrument, ett stridsspjut, hvaraf våra så kallade pertuisaner eller bardisaner och korsgevär ännu bibehålla någon likhet, tror jag mig med säkerhet kunna påstå.» Denna förklaring synes således på bästa stämma öfverens med den jag i det föregående lemnat, men likheten är allenast skenbar.

81. *Vasesköld, fordom förvarad i Uppsala domkyrka.*

Von Troil har till grund för sin förklaring icke lagt vasevapnet i dess ursprungliga gestalt, utan i dess redan ombildade form, och för denna senare form är, enligt min åsigt, hans förklaring icke den riktiga. Vapenbilden har förvandlats i en riktning analog med den, som uppenbarar sig i biskop Kettils vapen; den öfre delen har fått karakteren af en lilja och det hela torde numera helst böra betraktas som och kallas en liljespira.

Denna uppfattning får ett kraftigt stöd i en samtida uppgift. Innan jag afsluter denna uppsats skall jag yttra några ord om de svenska ordnar, hvilkas kedjor plägat

eller pläga användas som bihang till riksvapnet. Jag måste dock redan här framhålla (fig. 82) k. Erik XIV:s kedja sådan hon är afbildad å hans mynt. Det är tydligt, att hon består af englahufvud och vasar ordnade vexelvis. I ett bref till Charles Danzay af år 1566 säger emellertid k. Erik sig vilja öfverlemna till Frankrikes konung sin nyligen instiftade orden, '*qui liliis et capitibus angelicis constat*'.

Dock visar sig redan under k. Gustafs tid en afgjord benägenhet att gifva vapenbilden ett utseende, som ej längre kan anses bevara liljekaraktären; må läsaren jämföra fig. 83, vaseskölden qvadrerad med Dalarnes korsade pilar, fig. 84 och 85.

82. *Salvatorsordens kedja 1561.*

Ännu en annan förändring med vasevapnet vidtogs under k. Gustafs tid.

I Nils Kettilssons vapen fig. 57 är skölden styckad d. v. s. delad af en från öfre högra hörnet utgående linie i två olikfärgade hälfter. Detta måste dock anses som en tillfällighet, då något sådant icke vidare förekommer i en enda vasesköld under medeltiden. Äfven i detta afseende fäster jag särskild vigt vid biskop Kettils vapen å Linköpingsmitran: det hade varit synnerligen lätt att i broderiet gifva skölden två färger, derest sådana hade förekommit.

K. Gustaf vidtog emellertid en anordning, som i sin mon påminner om den nyss anförda figuren. Han lade under vasen en snedbjelke af silfver, och lät det öfre fältet vara blått, det nedre rödt. Anledningen dertill uppgifver Rasmus Ludvigsson[1] på följande sätt: »Att then stormächtigste Furste och Herre, Herr Gustaf — — sitt fädernes vapen förändrat hafver, såsom skedda åhr efter Christi födelse 1540, hafver Hans Kongl. Maj:t för thesse skälige orsakers skuld thet täckts så förandra, att efter Hans Kongl. Maj:t genom Guds nådiga försyn och hjelp med krigende hand, icke allenast hade intagit, friat och frälst Sveriges och Göthes riken — — ifrån gamle konung Christierns grymme tyrannie och hulpit them till theras friheter igen, utan också Danmarks och Noriges riken uti

83. *Vasevapnet qvadreradt med Dalarnes vapen 1523.*

84. *Vasevapnet 1528.*

85. *Vasevapnet 1540.*

theras yttersta nöd och farligheter emot samme konung Christiern och hans anhang både till land vatten undsatt —, derföre Hans Kongl. Maj:t förbemälte konungarikens vapners färger i sit fäderligit vapen föra velat.»

Rasmus Ludvigssons påstående om upphofvet till färgerna är uppenbarligen gripet ur luften, det kan icke på något sätt försvaras. Man kan nämligen ingalunda säga, att blått och rödt äro de för Danmarks och Norges vapen karakteristiska färgerna. Menar han vapenbildens färg eller fältets? Det kan vara likgiltigt, hvilketdera han menar, eftersom han ej i någotdera fallet kan få rätt. Hålla vi oss till färgen på bilderna, Danmarks leoparder och Norges lejon, få vi blått och guld; hålla vi oss der-

[1] Enligt citat i Johan Ihres akademiska afhandling *De insignibus serenissimæ familiæ vasiacæ* (1758) s. 18.

emot till fältens färger, få vi guld och rödt. Rasmus Ludvigssons förklaring visar sig dessutom underhaltig derigenom, att han icke förklarar allt, han yttrar nämligen icke ett ord om snedbjelken i silfver, som från hvarandra skiljer de olikfärgade fälten.

Denna snedbjelke är tydligen vida vigtigare än fältens färg, försöket att förklara tillägget skulle derföre hafva börjat med bjelken. Det torde få anses visst, att k. Gustaf lånat denna snedbjelke af silfver från sin moders vapen,

86. *Sköld med Ekavapnet. 1470-talet.*

hvilket består just af en sådan snedbjelke (den s. k. Ekaslägtens vapen). Jag kan häremot ej finna mera än ett inkast: å hr Trotte Karlssons sköld, som fordom förvarades i Uppsala domkyrka, var fältet å båda sidor om snedbjelken blått, enligt den teckning, som Peringsköld meddelat (fig. 86) och efter hans bestämda förklaring i texten till *Monumenta Uplandica*. At detta inkast torde dock icke någon stor betydelse böra tillerkännas. Man kan sätta i fråga, huruvida färgerna i det lilla vapnet å den stora skölden voro så tydliga, att tanken på en missuppfattning skulle vara otänkbar. Men äfven om

fältets färg verkligen å vapnet var blått, är det möjligt att ett misstag blifvit begånget, på grund deraf att ett visst sjelfsvåld med afseende på färgerna har förekommit under medeltiden;[1] vi kunna äfven tänka oss, att Ekavapnet, liksom flere andra vapen, efter 1500-talets ingång undergått någon förändring i färg. Som nyss sades, utgör emellertid färgen det mindre väsentliga, under det att det vigtigare momentet, snedbjelken, svårligen kan antagas af k. Gustaf hafva lånats från annat håll än Ekavapnet, såvida vi icke vilja antaga, att hela tillägget i vasevapnet berott uteslutande på en nyck.

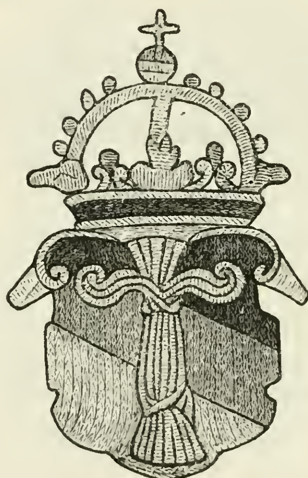
Med införandet af de nya färgerna silfver, blått och rödt, för hvilka den ursprungliga guldgrunden fick vika, torde en förändring af hufvudbildens färg hafva blifvit nödvändig: den ursprungliga svarta färgen har ej kunnat tillräckligt springa fram från den blåa och röda bottenfärgen, och då den större delen af skölden sålunda hade fått färg — hela skölden med undantag af silfverbjelken —, kräfde den heraldiska etiketten snart sagdt med nödvändighet, att hufvudbilden skulle målas som metall, icke som färg. Då denna hufvudbild derjämte måste skiljas från den andra metall, som förekom i skölden, från bjelkens silfver, stod ingen annan utväg öppen än att utföra hufvudbilden i guld. Då jag icke sett något färglagdt riksvapen från de senare tjugo åren af k. Gustafs regering, kan jag visserligen icke b e v i s a, att den s. k. vasens guld härstammar från samma ögonblick som upptagandet af Ekavapnet, men all sannolikhet talar derför. Sannolikt har vasens guld i någon mon bidragit till vapenbildens omgestaltning till en sädeskärfve.

Rörande tidpunkten för upptagandet af detta tillägg och för den derigenom framkallade förändringen i öfrigt synes Rasmus Ludvigssen äfven hafva gjort sig skyldig

[1] Jfr dr Petersens förut citerade afhandling s. 41, hvarest bevis för en sådan vexling af färger lemnas.

till ett misstag. När k. Gustaf hade beslutit sig för en ändring, har han helt visst varit angelägen om dennas iakttagande så ofta riksvapnet skulle på ett officielt sätt anbringas. Sådana officiela framställningar, som synnerligen väl lämpa sig som grundval för kronologiska bestämmelser, finna vi å mynten, och i dem varsna vi det förändrade vapnet först år 1542.

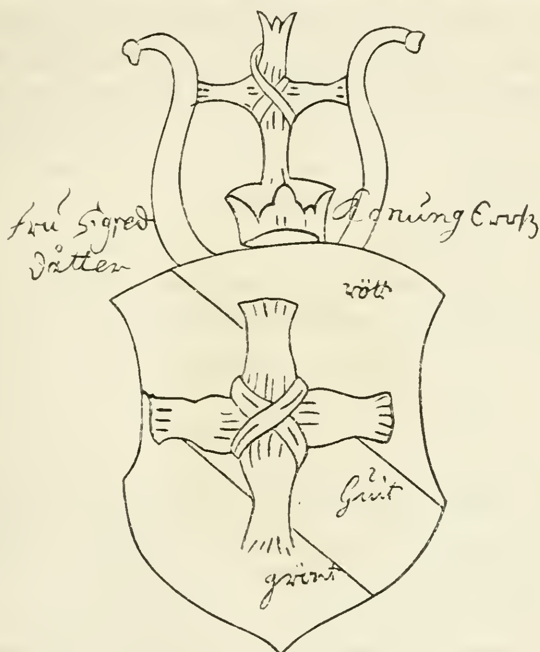
Vasens liljeform försvann ganska snart. Den förut meddelade fig. 84 och 85 visar, att han redan under k. Gustafs tid började öfvergifvas, ty svårligen kunna vi finna en

87. *Broderadt vasavapen. K. Erik XIV:s tid.*

lilja i den form, som denna figur visar och som småningom blef den allmänna, i hvilken de två ursprungliga bakböjda flikarna äro bevarade, ehuru förlängda och starkt bugtade — således med skylande af deras ursprung — under det emellan dem finnes hvad man skulle kunna kalla en uppstående, tvärt afskuren tofs. Denna form blef dock ingalunda genast enarådande, ty ännu under k. Eriks tid finna vi liljeformen bevarad, ja den ursprungliga formen utan midtflik uppenbarar sig emellanåt under k. Gustafs regering. Denná vackling i formen röjer, hvilken osäkerhet rådde i denna tids heraldik.

Ett ypperligt exempel på den sista af de nyss omtalade formerna, med tvärt afskuret topputsprång i midten, hafva vi i det broderade vasevapen, som förekommer i en liten fyrkantig linneduk med k. Eriks namnbokstaf i hörnen (nu förvarad i Statens Historiska Museum). Detta midtparti gjordes sedan bredare och försågs, då vapnet utfördes i stor skala, öfverst med afbildningar af ax. Jag har i det

88. *Fru Sigrid Eriksdotters vapen.*

föregående visat, att redan åtminstone på k. Sigismunds tid uppfattades vasen som en kärfve. Som ett intyg derom, att denna gestaltning af vapenbilden icke är den ursprungliga, kunna vi anse de fortfarande bevarade ned- och omböjda sidoflikarne, som småningom blifvit helt smala; de höra icke till kärfven, hvarom åtminstone landbon har rikligt tillfälle att öfvertyga sig; de hafva intet annat berättigande än som reminiscenser af en tidigare existensform.

För fullständighetens skull vill jag till denna öfversigt af vasevapnets historia foga en figur (89), som visar en variant af vasevapnet, som visserligen icke tillhör riksvapnet, men förts af en svensk konungs dotter.

Bland de intressanta arbeten, som under de senaste åren utgifvits i Finland till belysande af landets historia, må här särskildt nämnas ett af statsarkivarien Hausen utgifvet, som bär titeln *Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta i Finlands kyrkor*, hvilka afbildningar på fotolitografisk väg återgifva teckningar, som antagligen vid midten af 1600-talet utförts af riksarkivsekreteraren Erik Palmsköld. Den här återgifna skölden förekommer i Sjundeå kyrka och upplyser den bifogade inskriften om egarinnan. Uppgiften, att det nedre fältet är grönt och snedbjelken gul, torde bero på någon oklarhet i eller förändring af färgen i originalmålningen.[1]

4.

Efter denna öfversigt af vasevapnet och dettas utveckling återgå vi nu till det egentliga föremålet för denna afhandling, riksvapnet.

K. Gustaf skapade Sveriges sjelfständighet. K. Erik vann den första öfversjöprovinsen och de följande konungarne fortsatte på den väg han hade brutit. De många utländska besittningarnas och äfven de senare konungaätternas (den pfalziska, den hessiska, den holstein-gottorpska, den pontecorviska) förhistoria gifva Sveriges konungar en mångfald af titlar, som vi i detta sammanhang böra uppmärksamma.

En omständighet må dervid allra först framhållas. Enligt gammal sed i Sverige kallades konungen icke för konung öfver landet, utan för folkets konung, han hette

[1] Jfr tillägget i slutet af afhandlingen.

i sin officiela titel icke Sveriges, utan Svenskarnes konung. På grund af historiska färhållanden, hvilka längesedan hade förlorat praktisk giltighet, kallade sig den nya tidens konungar icke blott för Svenskarnes konung, utan för Svears och Götars. K. Gustaf gjorde till konungatiteln ett tillägg: han kallade sig Svears, Götars och Vandalers konung, *rex Svecorum Gothorum Vandalorumque.* Detta tillägg kräfver så mycket mera en förklaring, som k. Gustaf icke egde makt och myndighet öfver annat område än Sverige, i hvilket den tiden Finland inräknades som en integrerande del.

Den danske konungen kallade sig alltifrån k. Knut VI:s tid, då Rügen hade eröfrats och Pommern hade förklarats som ett danskt län, *rex Sclavorum,* hvilket vi, på grund af det specialnamn, som de slaviska bebyggarne af Östersjöns sydkust buro, skulle kunna öfversätta med *Vendernas konung.* Sverige hade hvarken före eller under k. Gustafs tid några besittningar i Vendernas land, men på 1500-talet tillkommo särskilda omständigheter, som kunde föranleda k. Gustaf att söka en förbättring af titeln. Han var icke belåten med den skildring af Sveriges öden, som Olaus Petri hade lemnat, emedan han ansåg, att denna hade 'stympat' den svenska historien. Tydligen hade den store konungen mera sympatier för den slags fosterländskhet i uppfattningen af fornhistorien, som utmärkte bröderna Johannes och Olaus Magni, hvilka låta Sverige få äran af de utländske 'Göthernes' bedrifter. I den gamla titeln Göta konung låg en erinring om de utländske Götarne, genom k. Gustafs tillägg till konungatiteln påmintes man om ett annat af de folk, som ansågos hafva vandrat ut från Sverige, Vandalerne. Under 1500-talet satte man folknamnet Vandaler i sammanhang med det gamla landnamnet Venden.[1]

---

[1] Olaus Petri synes icke hafva funnit Vandalernas upptagande i svenska konungatiteln berättigadt. »Plägar ock vara ett gammalt tal,

K. Sigismund omtalade naturligtvis i sin konungatitel sitt polska konungadöme.

K. Karl IX, som låg i strid med k. Kristian IV om, bland annat, riksvapen och konungatitel, hade betydligt utvidgat den senare. Han kallade sig Svears, Götars, Venders, Finlands, Karelens, norra Lapplands, Kajanas samt Estlands och Liflands konung, *Svecorum, Gothorum, Vandalorum, Finlandiæ, Careliæ, Lapponiæ septentrionalis, Caianæ et Esthoniæ Livoniæque rex.*

K. Gustaf Adolf vidgade titeln ytterligare och gjorde i honom åtskilliga distinktioner. Han hette Svears, Götars och Venders konung, storfurste af Finland, hertig af Estland och Karelen, herre af Ingermanland, *Svecorum, Gothorum Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandiæ, dux Esthoniæ et Careliæ, Ingriæ dominus.* I drottning Kristinas titel infördes i allmänhet ingen annan förändring än den som hennes kön föranledde.

Den pfalziske konungen heter Sveriges, Götes och Vendes konung, storfurste af Finland, hertig i Skåne, Estland, Lifland, Carelen, Bremen, Verden, Stettin, Pommern, Cassuben, furste till Rügen, herre öfver Ingermanland och Wismar, så ock pfalzgrefve vid Rhein i Baiern, till Jülich, Cleve och Berg hertig. För säkerhets skull tillades sist ett *etc.*[1]

---

det somlige historieskrifvare fulleligen mena, att de Götar, som så mycket bedrifvit hafva i Grekland, Välskland, Spanien och många andra land, skola hafva haft deras första utgång här af Sverige, hvilket om så sannt är, låter jag andra döma om. — — Finnas dock somliga. som säga, att Götar och Vender hafva haft ett tungomål. — — Äro ock somliga som mena, att de Vandaler, som i förtiden mycket hafva bedrifvit, skola hafva varit annat folk än de Vandaler, som nu för handen äro.»

[1] Under detta *etc.* döljer sig bland annat slutet af den pfalzgrefliga titeln: grefve af Veldenz, Spanheim och Ravensburg, herre till Ravenstein.

Den hessiske k. Fredrik hade visserligen icke så många svenska provinser att uppräkna i sin konungatitel, men den landgrefvetitel, som med denna förenades, var ganska lång. Fullständigt kallades han Sveriges, Götes och Vendes konung, landgrefve af Hessen, furste af Hersfeld, grefve till Katzenellenbogen, Dietz, Ziegenhain, Nidda och Schaumburg.

Medlemmarne af det Holstein-Gottorpska huset hette Sveriges, Götes och Vendes konung, arfvinge till Norge samt hertig till Schlesvig, Holstein, Stormarn och Ditmarschen, grefve till Oldenburg och Delmenhorst etc. K. Karl XIII fick utbyta titeln arfvinge till Norge mot Norges konung.

Vår nuvarande konungaätt använder endast den korta titel, som äfven under de föregående perioderna vanligast användes, Sveriges, Götes och Vendes konung, naturligtvis äfven med tillägg af Norges. Denna titel har visserligen häfd för sig, men torde dock få anses vara behäftad med betänkliga fel.

Då man i den svenska konungatiteln och än mer i det svenska konungavapnet aldrig velat pråla med besittningar, som man icke längre innehade, torde det få anses vara inkonseqvent, att i konungatiteln omtala ett konungadöme öfver Venderna, hvilket icke existerar. Den barnsliga patriotism, som uttalar sig i k. Gustaf I:s upptagande af titeln *rex Vandalorum*, håller icke stånd inför nutidens kritik och kan således svårligen anföras som stöd för bibehållande af titeln, hvilken dessutom erhållit en språkform, som är orimlig — Vendes i stället för Venders.

Samma språkliga orimlighet vidlåder formen Götes, som fordom heter fullkomligt riktigt Göta d. v. s. Götars. Det skulle helt visst icke vålla någon olägenhet, ifall den nu brukliga konungatiteln erhölle en språkligt rigtig form: Sveriges, Norges, Götars och Venders konung.

Utom vid högtidliga tillfällen heter det enkelt Sveriges och Norges konung och denna korta titel torde få anses vara den bästa. I 'Sveriges och Götars (Götes) konung' finnes den inkonseqvensen, att den ena faktorn är ett land, den andra en folkstam, hvartill ytterligare kommer den omständigheten, att Sverige ju innefattar äfven det område, som af gammalt beboddes af Götastammen, hvadan i verkligheten Götarne äro dubbelt representerade i titeln. Helt annat var det fordom, då konungen icke kallades efter landet, utan endast efter folket, som han beherskade, då han kallades Svears och Götars konung, *rex Suecorum et Gothorum*. Under denna form var titeln, i betraktande af de urgamla stamförhållandena, fullkomligt berättigad.

Under hela den nyare tiden har det svenska riksvapnet oafbrutet haft fyrdelad sköld, deri de tre kronorna och lejonet öfver strömmarne (snedbjelkarna) i de olika fälten, samt en hjertsköld, som vexlat alltefter dynastierna. Man har tillagt ett kors (guld), som skiljer de fyra fälten. Denna åtgärd måste betecknas som mycket lämplig, på grund deraf, att alla fyra fälten äro blåa och derför ej äro nödigt skilda från hvarandra. Det gula korset mellan de fyra blå fälten påminner dessutom om den svenska flaggan.

Om vasevapnet, som användes i hjertskölden från k. Gustaf I:s tid till dr. Kristinas tronafsägelse, behöfver jag icke göra några tillägg till det redan sagda.

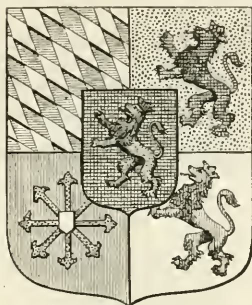
Det pfalziska huset förde följande ättvapen, som under dess tid sattes i riksvapnets midt:

Pfalz' gyllene krönta lejon (kronan oftast röd) i svart fält som midtsköld i en fyrdelad sköld, hvars fält visa: nr 1 Baierns snedrutor, blått och silfver, nr 2 Jülichs svarta lejon å guld, nr 3 Cleves lilla silfversköld med de atta derifrån utspringande gyllene liljestänglarne å rödt, nr 4 Bergs röda lejon med blå krona å silfver.

Den Hessiska skölden, som under k. Fredrik I:s tid

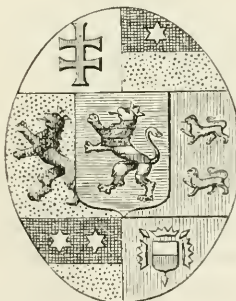
intog midten af det svenska riksvapnet, har följande utseende:

Midtsköld med Hessens krönta lejon, silfver och rödt (fem band silfver, fem rödt) å blått, i sexdelad sköld,

90. *Pfalziska hjertvapnet.*

hvars fält visa: nr 1 Hersfelds röda patriarkkors å silfver, nr 2 Ziegenhains delade sköld, svart och guld med en

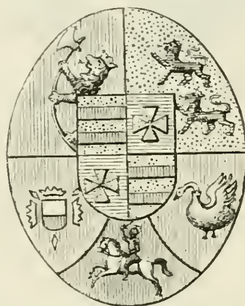
91. *Hessiska vapnet.*

silfverstjerna i det öfre svarta fältet, nr 3 Katzenellenbogens krönta lejon, rödt å guld, nr 4 Dietz' två gyllene lejon i rödt, nr 5 Niddas delade sköld, svart och guld, med två silfverstjernor i det öfre svarta fältet, nr 6 Schaum-

burgs lilla sköld, delad, hvitt och rödt, i midten af ett treklufvet nesselblad, silfver, med tre silfvernaglar riktade mot sköldens tre hörn, allt detta å rödt.

Det Holstein-Gottopska huset hade följande ättvapen, som under husets regeringstid sattes som midtsköld i det svenska riksvapnet:

en fyrdelad midtsköld, fälten nr 1 och 4 Oldenburgs två röda bjelkar å guld, nr 2 och 3 Delmenhorsts guldkors å blått, anbragt å en femdelad sköld, i hvars fält följande vapen: nr 1 Norges krönta, yxbärande lejon, guld å rödt, nr

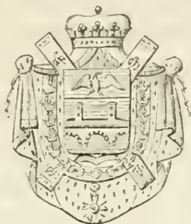
92. *Holstein-Gottorpska hjertvapnet.*

2 Schleswigs två blå lejon å guld, nr 3 Holsteins silfvernesselblad med midtsköld, delad i silfver och rödt, och tre silfverspikar, allt å rödt, nr 4 Stormarns silfversvan med gyllene krona om halsen å rödt, nr 5 Ditmarschens gyllene ryttare med bart svärd å hvit springare i rödt.

Den nuvarande dynastien har klufven midtsköld. Det högra fältet intages af vasevapnet, i det venstra ses hertigens af Ponto Corvo vapen.

Hurudant det senare ursprungligen såg ut, visas af det här fig. 93 afbildade sigill, som k. Carl Johan förde som marskalk af Frankrike; signetet tillhör H. M. Konungen, som behagat lemna mig ett aftryck af detsamma. Skölden

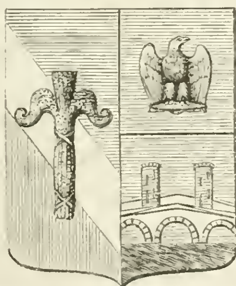
är delad: i den öfre delen ses Frankrikes kejserliga örn fattande med fötterna en blixtknippa; i den undre delen en bro med tre bågöppningar och två torn. I sigillet kunna de heraldiska färgerna icke urskiljas, men fältet i båda afdelningarne måste hafva varit blått, örnen guld,

93. *Marskalk Bernadottes, furste af Ponte Corvo, vapen.*

bron silfver. Bron är Ponte Corvos vapen; den kejserliga örnen förde Bernadotte i sin sköld liksom den förste Napoleons öfriga marskalkar af Frankrike.

K. Carl Johan förenade detta vapen med vasevapnet. Hur lätt förändringar inträda i ett vapen visar sig bäst

94. *Pontecorviska hjertvapnet.*

deraf, att det pontecorviska vapnet redan hunnit förändras. I Klingspors och Schlegels *Svensk Heraldik* beskrifves den pontecorviska skölden på följande sätt (s. 96): »i venstra fältet är en silfverbro med tvänne torn slagen öfver en ström, öfver bron svä fvar en svart *korp* och öfver honom tindra sju femuddiga stjernor». De sju stjer-

norna äro ordnade ungefär som karlavagnens stjernor och äro (under k. Oscar I:s tid?) tillagda. Hvarifrån den svarta korpen kommit vet jag icke, så vida hans *raison d'être* ej ligger i det italienska ordet *corvo*, som betyder korp, men i sammansättningen med *ponte* måste hafva betydelsen bugtig. Öfvergången från örnen till korpen torde hafva gått småningom. I k. Biblioteket förvaras två färglagda teckningar af ett vapen tillhörigt någon af den nuvarande ättens konungar: teckningarna lära hafva kommit till sin nuvarande förvaringsort från k. Oscar I:s dödsbo och torde hafva blifvit gjorda för hans räkning år 1844. Den ena teckningen har öfverskrift: *Pluralitetens förslag till unionsvapen. ordn. num. 21 Protoc. 186. Litt. A.* samt visar en sittande gyllene örn med vingarne hängande rätt ned och fötterna omslutande en blixtknippa. Den andra, som bär öfverskriften *Minoritetens förslag till unionsvapen. ordn. num. 21 Protoc. 168. Litt. C.* visar under karlavagnens sju stjernor en svart fogel med utsträckta vingar. De båda förslagen visa äfven olikhet i den större sköldens delning för upptagande af de tre kronorna, lejonet öfver strömmarne och det norska lejonet. Den fördelning af fälten, som förekommer å projektet *a* återfinnes i k. Oscar I:s unionsvapen, men det synes uppenbart, att minoritetens förslag till förändring af hjertvapnet vunnit godkännande. Här är det emellertid ännu icke fråga om en korp, ty äfven den svarta fogeln håller i klorna blixtknippan och är således fortfarande en örn. Sannolikt har öfvergången från örn till korp gått helt omärkligt: blixtarne försvunno, genom dålig teckning miste fogeln all örnlikhet och det missförstådda familjenamnet gaf upphof till korpteorin.

Det nuvarande unionsvapnet är så anordnadt, att skölden är klufven i två hälfter, den högra svensk, den venstra norsk. Den högra hälften är delad i två fält, det öfre har de tre kronorna, det nedre lejonet öfver snedbjelkarne.

5.

Nu följer i ordningen att betrakta de föremål, som under nyare tid plägat förekomma öfver, omkring och under den riksvapnet innehållande skölden.

Kronan. På den s. k. Sturedalern[1] ses öfver skölden en öppen krona med uppstående liljeformade prydnader. Enahanda krona återfinnes under k. Gustafs tid öfver rikets vapen.

Den praktälskande konung Erik lät göra sig en ny krona, som ännu förvaras bland rikets regalier, sluten d. v. s. försedd med uppstigande bågar, som öfverst mötas i ett toppornament. Från hans tid har det svenska riksvapnet regelbundet förekommit under sluten kunglig krona (jfr fig. 82 och 87).

Sköldhållarne. Det har icke lyckats mig att finna sköldhållare vid sidan af riksvapnet förrän på k. Johan III:s tid[2]. Sköldhållare i form af krönta lejon — den enda form som det svenska riksvapnets sköldhållare haft — förekomma visserligen å k. Gustaf I:s grafvård i Uppsala domkyrka, men denna grafvård har icke tillkommit förr än under k. Johans tid. Om dennes föregifna noggrannhet i heraldiskt hänseende vittna på ett ingalunda fördelaktigt sätt de vapenbilder, som förekomma å fadrens sarkofag. Så liten fallenhet hade han att träda utöfver sin tids smak och sätta sig in i den, som tillhörde en annan, om än nyss tilländagången tid, att han icke ens lät riksvapnet å fadrens graf behålla den öppna krona det på dennes tid alltid bar.

På mynten förekomma sköldhållare vid sidan af riksvapnet först sent. Under k. Gustafs, Eriks, Johans och Karls tid tjenstgjorde stundom konungen sjelf som sköld-

[1] Jag begagnar det häfdvunna uttrycket, ehuru detta är uppenbart oriktigt, ty någon daler *(thaler)* fanns icke i hela verlden så tidigt som år 1512.

[2] Jfr Tillägget.

hållare, i det att skölden står framför hans bild, stödd mot denna, eller hänger på konungens arm. K. Gustaf Adolf fördelade länge å sina mynt de tre vapenbilder, som ingå i vapenmärket, på tre sköldar. Sköldhållare förekomma dock å hans mynt af år 1628. Hans fader använde som hertig sköldhållare på sina större mynt, och på ett mycket korrekt sätt hade han å ena sidan rikets lejon, å den andra sitt hertigdömes grip.

Med dubbla svansar förekomma de svenska sköldhållande lejonen från k. Gustaf II Adolfs tid. En vida spridd anekdot låter det svenska lejonet i svansens dubbelhet hafva ett omisskänligt vittnesbörd om dess synnerligen civiliserade skick. Medgifvas må, att den dubbla svansen är alltför litet förenlig med ett rent naturtillstånd, men dess värre må det sägas, att den ej heller är fullt förenlig med en sund heraldisk smak — den tillhör först det i hvarjehanda riktningar utsväfvande 1600-talet.

Upphofvet till den dubbla svansen är emellertid icke svårt att finna. Jag hänvisar läsaren till fig. 14 i det föregående: den tofs, som medeltidens heraldiska tecknare gerna anbragte på midten af lejonets svans och som stundom gjordes ganska yfvig, har småningom blifvit så utdragen, att han bildar en särskild gren af svansen.

Vapentältet. När riksvapnet skall framställas med synnerlig prakt, omgifves det af ett s. k. vapentält, en vid, hermelinsfodrad mantel, hvars öfre midtflik är uppdragen och infäst i en kongl. krona och hvars öfre sidoflikar äro likaledes uppdragna och omslagna med ett tältsnöre.

Noga taget är det oriktigt att å den öfre midtfliken anbringa en krona. Vapentältet representerar ett verkligt tält, som uppslogs öfver den målade vapenskölden, för att bereda densamma skydd: det är då föga praktiskt att anbringa kronan, som behöfver skydd fullt ut lika väl som skölden, icke under, utan öfver vapentältet, hvilket man oftast ser vara händelsen. Om man som topprnament å

vapentältet vill använda en krona, må man väl göra detta, men under förutsättning att denna är blott och bart en dekoration och att den rätta till skölden hörande, konungavärdigheten angifvande kronan fortfarande anbringas omedelbart på skölden i skydd af vapentältet.

6.

Som riksvapnet äfven är konungens vapen har under den moderna tiden — i Sverige redan på 1500-talet — den seden uppkommit, att man omkring eller nedanför skölden hänger kedjorna till de ordnar, som landets konung har att utdela. Af denna anledning anser jag mig här böra egna någon uppmärksamhet åt de svenska konungarnes ordnar.

Enligt den vanliga uppfattningen infördes riddarevärdigheten i Sverige af k. Magnus ladulås. Den enda anledningen till denna åsigt ligger deruti, att från hans tid omtalas ett högtidligt riddareslag, vid hvilket hans son Birger slogs till riddare och, efter riddarsed, omedelbart derefter gjorde flere andra, bland dem en tysk furste, till riddare. Detta kan dock svårligen hafva varit det första riddareslaget i Sverige: den, som slog prins Birger till riddare, k. Magnus sjelf, måste dessförinnan varit riddare. Väl måste medgifvas, att han kunde fått riddareslaget i utlandet, men intet finnes, mig veterligen, som gör ett sådant antagande nödvändigt. Somliga äldre forskare hafva velat hänföra riddareväsendets upptagande i Sverige till en tidigare period, och dessa hänvisa till den s. k. Erikskrönikans yttrande om riddare på k. Erik XI:s tid. Detta bevis är dock ej fullt afgörande, alldenstund Erikskrönikan skrefs först efter år 1319, och kan författaren helt enkelt, på vanligt medeltidssätt, hafva till forna tider utan fog förlagt sin tids sed: under k. Magnus Erikssons tid voro

riddarne ett framstående element, så snart det var fråga om ett fälttåg. Vigtig synes mig deremot den omständigheten vara, att redan före k. Magnus ladulås' tid, redan under den nyss nämnde k. Eriks, omtalas i samtida urkunder framstående personer med herretitel, som under medeltiden icke tillkom andra än riddare, borgmästare (någon gång, synes det, äfven rådmän) och vissa andliga. Mig synes man icke gerna kunna antaga annat än att ifrågavarande herrar innehade riddarevärdighet. Under det tidsskifte, som i vår historia kallas det sverkersk-erikska, var man tydligen synnerligen angelägen, att särskildt i allt, som gällde de högsta i samhället, följa utlandets sed. Jag har redan visat, att ett verkligt adligt vapen förekommer i Sverige för första gången allenast fyra år senare än det äldsta hittills kända adliga vapen i Tyskland. Det synes mig derför, att det skulle hafva varit egendomligt, derest icke de svenska konungarne under denna period varit angelägne att på svensk botten öfverföra det i utlandet redan länge blomstrande riddareväsendet. Att ingen historisk underrättelse förekommer om tidpunkten för denna nyhets införande, betyder alls intet, då våra krönikor och kronologiska anteckningar under början af medeltiden äro fullkomligt stumma rörande andra vigtiga tilldragelser. Äfven anser jag, att någon vigt bör fästas dervid, att ingen historisk källa tillägger k. Magnus ladulås riddareväsendets införande i vårt land. Ett synnerligt lysande riddareslag omtalas, det är allt; hade detta riddareslag varit det första, hade det legat bra nära till hands att berätta detta.

Hvad k. Magnus, efter historiska vittnesbörd, införde var russtjensten med dermed följande frälse. Han införde icke derigenom en beriden här, ty beridna flockar hafva visserligen tidigare kämpat i Sverige, men han ville, för att rätta sig efter tidens sed, *reglera* tillgången på beridna krigare. Frälsemannen förde vapen, men var icke nödvändigt riddare.

För att blifva riddare fordrades först en öfningstid, under hvilken riddarekandidaten kallades sven eller väpnare. Var förberedelsens tid förbi och intet annat stod i vägen, blef svennen med en högtidlig ceremoni gjord till riddare och erhöll de till riddarevärdigheten hörande insignierna. Den allmänna uppfattningen af riddareskapet, som uttalar sig i följande ord i en lärobok i svensk historia:[1] »endast riddarne fingo bära gyllene kedja och sporre, och de utnämndes af konungen genom högtidlig dubbning», är oriktig, hvadan jag anser mig här böra, äfven med risk att göra en afvikning från ämnet, meddela några närmare upplysningar.

Den vigtigaste delen af ceremonien, hvarigenom en man gjordes till riddare, var förlänandet af ett svärd med tillhörande bälte, som spändes om hans lif. Att detta var det vigtigaste momentet framgår otvifvelaktigt deraf, att upphöjande i riddarevärdighet kallas *cingulo* eller *balteo militari donare (decorare, cingere, insignire)*.[2] Då *annales bosovienses* berätta, huru kejsar Fredrik I gjorde två sina söner till riddare, heter det endast *duos filios gladio cinxit*. Hela ceremonien kallades i Tyskland *swertleite*.

Till den ridderliga drägten hörde gyllene sporrar, som påsattes vid riddareslaget; att 'sträfva efter gyllene sporrar' betyder detsamma som att sträfva efter riddarevärdighet. Om någon miste denna värdighet skulle hans sporrar kastas på gödselhögen.

Till den ridderliga drägten under den egentliga medeltiden hörde deremot *icke* den s. k. riddarekedjan; kedjor såsom utmärkande för riddarevärdigheten tillhöra först medeltidens allra senaste skede och den moderna tiden. Så mycket mindre kunde riddarekedjor förekomma från

[1] Om dessa förhållanden kommer jag att lemna en utförlig redogörelse i andra delen af mitt arbete *Sveriges medeltid*. Jfr Schulz. *Das höfische Leben*.

[2] Dessa uttryck begagnas af Matthæus Paris på en mängd ställen.

början, som kedjor i allmänhet knappast förekommo under början af medeltiden, i Frankrike uppenbara de sig först under loppet af 1300-talet.[1]

Ej heller får man tala om dubbningen d. v. s. svärdslag vid vigning till riddare under medeltiden. I ceremonielet ingick visserligen ett slag *(colée, alapa militaris)*, men det gafs med handen och träffade halsen eller nacken.[2] Förutsättningarna för vinnande af riddarevärdigheten voro färdighet i vapnens bruk samt frihet från allt, som den tiden ansågs vanhedrande. Vigningen hade i viss mon en religiös prägel och riddaren hade förpligtelser icke blott med afseende på manlig idrott, utan ock religiösa skyldigheter. Då medeltiden karakteriseras af en utpräglad associationsanda, var det helt naturligt, att en viss sammanhållning skulle ega rum mellan samtlige riddare, af hvad nationalitet de än voro. Så uppkom det allmänneliga riddarskapet, som i Sverige infördes under 1200-talet.

Men derjämte uppkommo ganska tidigt särskilda riddareordnar, hvilkas medlemmar hade alldeles särskilda förpligtelser. Dessa ordnar hade från början ett bestämdt religiöst syfte, de uppkommo under striderna mot de otrogne, dels i östern, dels på den Pyreneiska halfön och gingo de särskildt fromma förpligtelserna än ut på att kämpa mot de otrogne, än på vården om pilgrimer och sjuka. Långt senare stiftades andra speciela riddareordnar, som icke hade så utpräglade fromma uppgifter. Medlemmarne af en sådan orden hade ett för orden bestämdt märke, hvilket mot medeltidens slut ofta bestod i en kedja. Den tidigaste riddarekedja, som historien känner, är den som Filip den gode, hertig af Burgund, under 1400-talets

[1] Viollet-le-Duc. *Dictionnaire du mobilier français,* del 3 s. 260.

[2] In signum militiæ gladium lateri et calcaria sui militis pedibus adaptavit et alapam collo eius infixit (Lambertus Ardensis). — Et puis sa main diestre haucha se li donne une grant colee (Richas li biaus). — Hauce le palme destre el col li a done (Aiol).

andra fjerdedel fastställde för riddarne af det gyllene skinnet: en kedja, som är sammansatt af dubbla eldstål omvexlande med flintor, ur hvilka lagor springa fram.

Man har påstått, att k. Magnus ladulås stiftade ett sådant särskildt riddaresamfund, just den serafimerorden, som k. Fredrik I, på ständernas begäran, förnyade år 1748. Då man haft svårt att påstå, att alla Svenskar, som uti medeltidens urkunder kallas riddare, varit serafimerriddare, hafva några påstått, att det allmänna riddarskapet infördes i Sverige före k. Magnus ladulås' tid, men att han införde den särskilda riddareordnen.[1] För öfrigt har man på 1600-talet påstått, att serafimerordens stiftare icke varit k. Magnus ladulås, utan k. Magnus Eriksson. I den ordenslista, som årligen intages i *Almanach de Gotha*, uppgifves serafimerorden vara stiftad af 'Magnus I Ladislas, konung öfver Svealand, år 1260 (!) eller 1285'.

Hela denna historia måste förvisas till fabelns område. Det finnes intet enda samtidigt intyg, att Sverige under medeltiden haft någon särskild riddarorden, ehuruväl anledning till omtalande af en sådan ofta hade funnits. Väl hafva k. Magnus ladulås och k. Karl Knutsson riddarekedjor, påminnande om serafimerordens, å de bilder, som pryda deras kenotafier i Riddarholmskyrkan. At detta förhållande kan emellertid den vetenskapliga forskningen ej tillerkänna den minsta betydelse, då dessa bilder med tillhörande underlag tillkommit först på k. Johan III:s tid, då en särskild riddarekedja redan fanns i Sverige. Det är ej heller möjligt att tillerkänna dessa riddarekedjor någon betydelse på grund af k. Johans stora kunskaper i heraldiken, som omtalas i Rosenstråles (eller Celsii?) nyss anförda afhandling (s. 50). På k. Johans tid rådde i heraldik det mest gränslösa sjelfsvald. Om konungens

[1] Denna åsigt uttalas t. ex. i H. Rosenstjernas under prof. O. Celsii præsidium år 1748 ventilerade afhandling *De ordinum equestrium in Svecia usu antiquo et hodierno.*

oklara insigter i medeltidens förhållanden lemnas ett betänkligt vittnesbörd af de på hans föranstaltande i Vreta klosters kyrka utförda grafstenarna, som tydligen göra anspråk på att anses vara utförda i medeltidsstil. Hvarken k. Magnus ladulås eller hans sonson kunde hafva stiftat en orden med serafimerkedjan till utmärkelsetecken, då på deras tid riddarekedjor icke användes någonstädes.

Mot slutet af medeltiden kunde riddarekedjor förekomma i Sverige. Möjligen var det en riddarekedja som, hr Sten Sture d. y. fann sig föranlåten att lemna i Lübeck som säkerhet för en skuld. Vigtigare är det vittnesbörd, som finnes, att en Henrik Gyllenstjerna vid k. Hans' kröning i Stockholm fick af konungen, då han af honom slogs till riddare,' en 'guldkede meth the englehoveder uthi'.[1] Men det finns icke ens den svagaste antydan om, att denna riddarekedja stod i samband med någon bedagad svensk riddarestiftelse af särskildt slag. Det är deremot alls icke omöjligt, att k. Hans' riddarekedjor utöfvat inflytande på formen af de svenska riddarekedjorna under 1500-talet.

K. Gustaf I höll riddareslag — Tegel omtalar ett af år 1528 — men om beskaffenheten af de kedjor, som han måhända förärade sina riddare, saknas all upplysning.

K. Erik hade deremot en särskild riddarekedja, som han sjelf bar och som han sannolikt lemnade åt dem, som han slog till riddare. Vi få dock icke på grund af den särskilda riddarekedjan tänka oss, att han hade stiftat en särskild riddareorden. Han har tvärtom tydligen utdelat riddarevärdighet i allmänhet, sådan denna gestaltade sig under 1500-talet, särskildt i ett protestantiskt land, men det har tydligen stämt öfverens med hans benägenhet för prakt, att gifva de riddarekedjor han utdelade

[1] O. Jacobaeus. *Museum regium* (citerad af Rosenstråle).

icke allenast en rik utstyrsel, utan ock en alldeles särskild form.

Hurudan formen var ses af fig. 95, lånad från en k. Eriks riksdaler. Jag har redan omtalat, att han sjelf

95. *K. Erik XIV:s salvatorskedja.*

uppgifver kedjan vara sammansatt af englahufvud och liljor, hvilket senare ord betecknar vasarne. Vid kedjan hängde en medaljon med bilden af Frälsaren, antagligen sådan som denne förekommer å de s. k. salvatorsriksdalrarne. Man har talat om k. Eriks salvatorsorden. Det är rättare att tala om hans salvatorskedja.

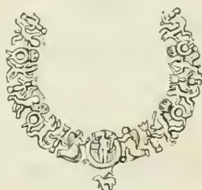

96. *K. Johan III:s agnus-dei-kedja.*

K. Johan III behöll icke denna form för riddarekedjan. Han ville tydligen, att man skulle se, hvilka han slagit till riddare och hvilka hade fått riddarevärdighet under företrädarnes tid. K. Johan hade till och med två slag af riddarekedjor. På det porträtt, som återgifves i A. A.

von Stjernmans upplaga af Girs' krönika, bär k. Johan en af ovala länkar bildad kedja, vid hvilken hänger ett fyrsidigt smycke, sammansatt af fyra englahufvud och fyra fyrkantiga stenar; i midten en bild af Frälsaren (fig. 96). Att äfven denna kedja med de skenbart enkla länkarne helt visst varit mycket kostbar, kunna vi sluta af den motsvarande kedjan från k. Karl IX:s tid, om hvilken jag är i tillfälle att meddela noggranna upplysningar.

Den andra och rikare utstyrda kedjan från k. Johans tid, finnes afbildad, naturligtvis helt knapphändigt, å den medalj, som göts i anledning af hans kröning år 1569.

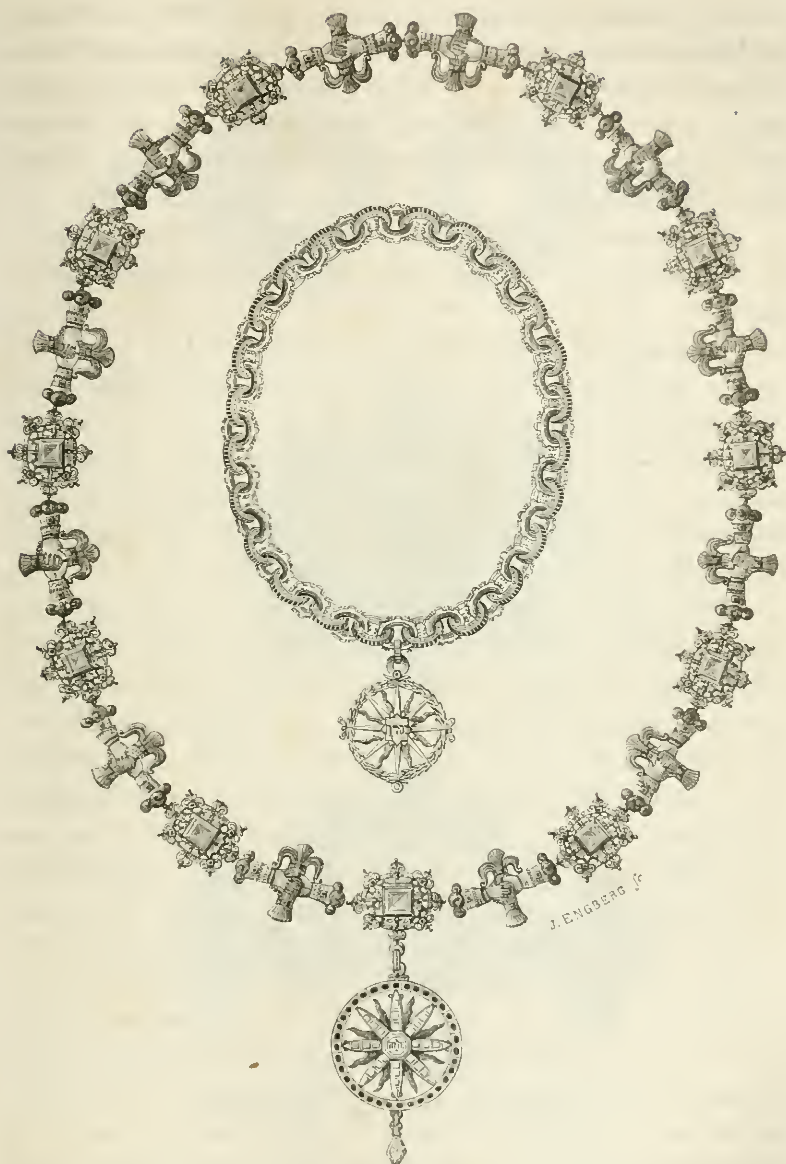
97. *K. Johans större agnus-dei-kedja.*

I det stora majestätssigillet af år 1571, å hvilket konungen är afbildad i full skrud, bär han denna kedja om halsen.[1] I ett annat k. Johans sigill visar sig samma kedja något tydligare. Som fig. 97 visar, består denna kedja af krönta lagerkransar, hållna af ett stående lejon med lyft svärd och en ödla[2] samt omvexlande med krönta vasar, ur hvilka englahufvud uppstiga; längst ned hålles af två knäböjande englar en medaljon med bilden af Christus hållande korsfanan, och under denna medaljon hänger en bild af Lammet med korsfanan. Denna kedja kallades *agnus-dei*-kedjan (Guds lams kedja).

---

[1] Detta sigill är afbildadt i den illustrerade *Sveriges historia* del 3 s. 320.

[2] Tidigare författare säga enstämmigt en drake, men figuren föreställer tydligen snarare en ödla.

98, 99. *K. Karl IX:s större och mindre Jehovakedjor.*

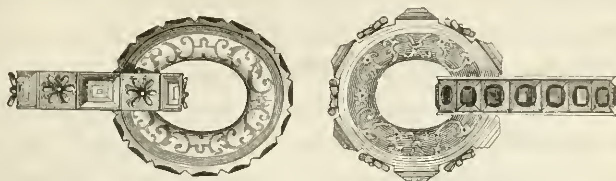
Vi se så väl likheter som olikheter med k. Eriks kedja. Namnen, *salvator* och *agnus-dei*, äro visserligen skiljaktiga, men beteckna dock ett och detsamma. Englahufvud förekomma i k. Eriks kedja, i k. Johans större kedja samt i den prydnad, som var fäst vid dennes mindre kedja. Vasar förekomma i k. Eriks och k. Johans större kedja.

K. Sigismund lär i Sverige åtminstone hafva tillämnat ett riddareslag. Om han haft någon egen kedja, känner jag icke.

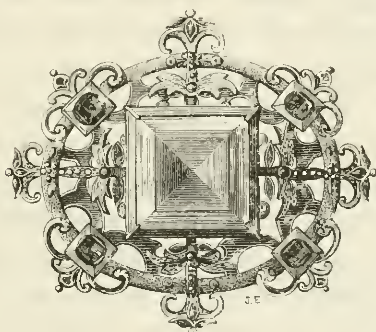
K. Karl IX ersatte brödernas *salvators*- och *agnus-dei*-kedjor med en *Jehova*-kedja, som han lät utföra i två olika former. En kedja af hvartdera slaget, helt visst de, som han sjelf burit, förvaras ännu i Statens Historiska Museum och äro kostbara prof af 1500-talets fina guldsmedsarbete. Då originalen äro bevarade vill jag af hvardera kedjan lemna en utförlig beskrifning.

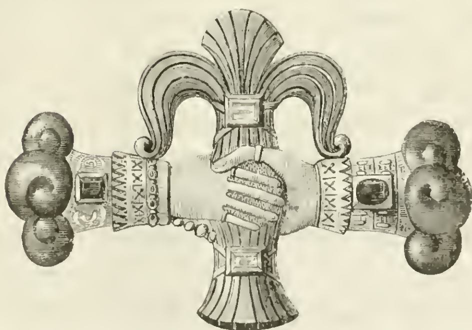
Den mindre kedjan (fig. 99 och 100) består af ovala massiva länkar, hvilkas storlek och utstyrsel visas af fig. 100. Hvarannan af dessa länkar har på den yttre sidan fyrkantiga granater infattade med obetydliga mellanrum; den kullriga innersidan har ytterst en smal, slät guldlist samt derinnanför en yta betäckt med hvit emalj, i hvilken förekomma fina guldlinier. Hvarannan länk har på den yttre sidan små fyrkantiga svenska kristaller omvexlande med fastnitade blåemaljerade blommor, hvar och en med sex fina blad; den kullriga insidan har liksom nyss förut en slät guldlist, derinnanför en i blått emaljerad yta med guldlinier. Kring en länk af det senare slaget är lagd en smal tvärstrierad guldring, hvilken är trädd genom sjelfva ordenstecknets ögla, som är ringformig, platt, å båda sidor prydd med guldlinier i emalj. Sjelfva tecknet visar å ena sidan en attaudd af matt guld, omsluten af en fin linie af blå emalj, kantad utåt af en ännu finare guldlinie samt innehållande ordet יְהוָה; från detta midtstycke ut-

springa åtta fina strålar, med hvit emalj, afbruten af fina guldlinier, i vinklarne mellan dem små flikar af matt guld, som fortsättas af bugtande spetsiga tungor, skylda af röd

100. *Detaljer från den mindre Jehovakedjan.*

101. *Detaljer från den större Jehovakedjan.*

emalj. Det hela omslutes af en lagerkrans, hvart blad har grön emalj och guldkant. Nederst sitter en mindre ögla, också med blå emalj, och i denna en liten ring.

som säkert har uppburit ett hängsmycke. A baksidan saknas kring det något olika formade midtstycket den regelbundna blaa kantlinien.

Den stora kedjan (fig. 98 och 101) är rikare utstyrd, men kan knappast sägas vara fullt så prydlig i komposition. Kedjans länkar äro af två slag. En vase — grön med fem guldränder, med stora nedböjda sidoflikar och rundad midtflik, strax nedom delningen upptill och strax ofvan den nedersta utvidgningen omsluten af två korslagda guldband, som i föreningspunkten uppbära två kristaller i fyrsidiga hylsor — omslutes af två hvarandra fattande händer; den ena, större, har guldring på tummen, den mindre har guldring med blå sten (emalj) å pekfingret och slät guldring å lillfingret; den manliga armen är klädd med ett smalt spetsadt bräm och en grön ärm, å hvilken sitter i fyrkantig hylsa en granat; den qvinliga armen har bredare spetsbräm och å detta ett armband med i emalj utförda afbildningar af olikfärgade stenar. Utat afslutas hvardera armen af ett tredeladt uppsväldt parti, som är mörkblått, ärmarna äro gröna med guld, spetsarna hvita med guld, händerna hvita.

Det andra slaget af länkar består af en genombruten bottenskifva, dekorerad i guld, blått och hvitt, omsluten af en guldring med (på fyra ställen) en grön blomma med två gröna blad, fyra granater i fyrkantiga hylsor, samt åtta fina utsprång, prydda med grönt, rödt och hvitt. Från bottenskifvans midt uppstiger en stor hylsa, å sidorna prydd i blått och guld, fyrsidig och omfattande en stor slipad bergkristall. Från hylsans uppskjutningspunkt springa ut fyra femdelade guldblad, böjda i båge fram till ramen, prydda med en mörkblå och flere hvita emaljperlor.

Ordenstecknets öfre ögla är platt, med blå emalj och två rotutsprång med hvit emalj. Den yttre ringen upptages på den öfre sidan af fyrsidiga granater med obe-

tydliga mellanrum, på den yttre sidan af hvita emaljtungor å guld. Midten utgöres af en åttsidig bergkristall med יְהֹוָה i guld; derifrån utgå åtta strålar, som upptagas af slipade bergkristaller, från vinklarne utspringa böljande röda tungor. Från nedre kanten hänger en mångsidig kristall i guldfattning. På baksidan är allt, som på den öfre sidan täckes med bergkristall, prydt med blå emalj (i hvilken förekomma guldlinier), utom midtstycket som motsvaras af ett upphöjdt genombrutet arbete, utfördt i guld samt hvit, blå och röd emalj.

Att observera är likheten mellan de stora stenarne med fyrsidig rik infattning i den stora Jehovakedjan och de stenar, som synas förekomma i den mindre agnus-dei-kedjans hängsmycke. I k. Karls kedjor saknas alldeles englahufvuden.

Från k. Karl IX:s tid finnes ett tredje föremål i Statens Historiska Museum, som också torde få anses som en dekoration. Det är en silfverring, ganska tjock, men ihålig, och på utsidan försedd med följande inristade inskrift:

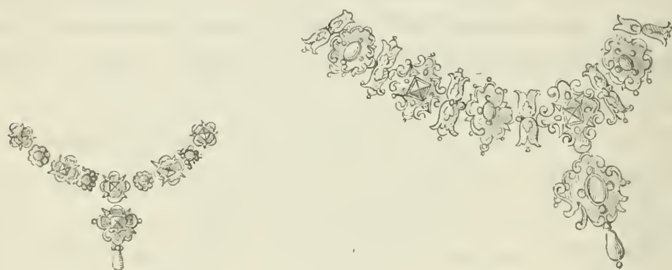
VPRICHTIGHEET . MANDOM . OCH . TRO .
GOTT . AER . HOOS . THEM . PA . IORDEN . BO . 1603.

Vid denna ring, som framtill är att sluta med en hake, hänger en oval gjuten medaljon, å hvars åtsida ses konungens bröstbild samt omskriften CAROLUS D G REGN SV HLE SVD DVX; på frånsidan ses i midten ordet יְהֹוָה omgifvet af strålar och ornament samt i omskriften de fortsättning bildande orden IST MEIN TROST.

K. Gustaf II Adolf gjorde vid olika tillfällen flere såväl in- som utländska personer till riddare, men han synes ej, i likhet med fadern och farbröderna hafva haft någon särskild riddarekedja. I k. Bibliotekets samling af kongl. porträtt finnas två i Stockholm af Valentin Staffansson Trautman utförda gravyrer af konungen i full

skrud, den ena med årtalet 1618. Å båda bär konungen en synnerligen prydlig kedja; mellan kedjorna finnas visserligen skiljaktigheter (jfr fig. 102 och 103), men de äro dock icke större än att båda teckningarna kunna anses återgifva ett och samma original.

Att icke k. Gustaf II Adolf utdelat en för honom konstruerad riddarekedja synes mig framgå af två omständigheter. Åren 1615 och 1616 besöktes Sverige och Ryssland af en nederländsk ambassad. Uti den år 1619 i Haag tryckta berättelsen om resan[1] omtalas, att på

102 och 103. *K. Gustaf II Adolfs kedja.*

förmiddagen den 22 juni 1616 infunno sig riksskattmästaren Jesper Mattsson Cruus, Johan Skytte, och Axel Kurck och hängde på hvart och ett af de tre sändebuden en mycket skön och kostlig guldkedja, som gick nio hvarf om halsen och hade nedtill hängande en skön medalj med Hans Majestäts bild, mycket rikligt sirad med diamanter. Samtidigt erhöllo de tretton adelsmän och officerare, som utgjorde sändebudens följe, hvar sin guldkedja med vidhängande medalj. Derefter hade de tre sändebuden högtidlig audiens och erhöll en af dem förbättring i sitt vapen, en upphöjdes i adligt stand, men en, den tredje,

[1] Anthonis Goltceris *Journal der Legaten ghedaen in den Jahren 1615 ende 1616.*

slogs till riddare: riddareslaget är i boken afbildadt. Således voro icke de dyrbara kedjorna insignier för riddarevärdigheten.

Den andra omständigheten är följande. Bland de riddare, som k. Gustaf Adolf utnämnde, var äfven Skotten Lesly. För flere år sedan har jag tillfälle att se en fotografisk kopia af ett porträtt af denne Lesly, å hvilken icke sågs någon kedja, men väl ett band, i hvilket hängde en k. Gustaf Adolfs medalj. Tydligen hafva många af den store konungens medaljer varit ämnade att bäras. Då konungen stupat, hängdes åtminstone ofta vid medaljens nedre kant en liten emaljerad dödskalle.

Under 1600-talet var det svenska ordensväsendet föremål för mycken uppmärksamhet hos utländske författare. Det omtalas af Mennenius i hans *Deliciæ ordinum equestrium* af år 1613, af Favin i hans *Théatre d'honneur et de chevalerie* af år 1620, af munken Anselm i hans *Palais d'honneur*, utgifven år 1664. Mennenius säger, att den svenska ordenskedjan består af keruber, serafer och patriarkalkors, med en vidhängande Christusbild, samt att hon var mycket lik den af påfven förlänta kedja, som omgifver det ungerska riksvapnet. Favin säger, att den svenska militäriska kerubim-orden, äfven kallad Jesus-orden, hade en kedja af keruber, utförda i guld, med röd emalj, och patriarkalkors i oemaljeradt guld och att vid kedjan hänger en oval, med blå emalj och namnet Jesus i guld och i (nedre) spetsen af ovalen förekomma fyra små spikar, i hvit och svart emalj. Denna orden stiftades, säger han, år 1334 (enligt Ziegler) till minne af erkebiskopssätet i Uppsala och afskaffades af k. Karl IX, då denne hade förjagat den katolska religionen ur Sverige.

Omisskänligen innehåller denna Favins berättelse hvarjehanda misstag. K. Karl IX har icke afskaffat någon gammal orden, tvärtom har han låtit förfärdiga en ordenskedja, som i vissa drag påminner om k. Johans, liksom

dennes i vissa drag påminner om k. Eriks. Någon anledning att år 1334 stifta en orden till minne af erkebiskopsstolen i Uppsala kan icke gerna tänkas. Emellertid har man i den utförliga skildringen, icke minst i dess omtalande af patriarkalkorsen, som icke förekomma i vasekonungarnes kedjor, sett vittnesbörd derom, att man i utlandet under 1600-talet kände en urgammal svensk orden och denna kunde naturligtvis icke hafva varit annat än serafimerorden, hvars kedja ju än i dag består af englahufvud och patriarkalkors, trots de afvikelser i kedjans utseende som vasekonungarne tilläto sig att införa. Deras kedjor har man dock, på grund af den omisskänliga likheten mellan serafimerkedjans af Favin (ursprungligen af Mennenius) beskrifna äldsta form och hennes nuvarande utseende, ansett som varianter af mindre varaktighet.

Det lider emellertid intet tvifvel, att hela detta betraktelsesätt är grundfalskt. Höppener insåg för mera än hundra år sedan rätta förhållandet. Ofelbart», säger han[1], »måste Mennenius råkat antingen uppå konung Erik XIV:s riksdaler, hvarpå *salvatoris ordo* varit präglad, eller ock någon annan målning, som liknat, eller ock föreställt riksvapnet, och således feltagit denna för rätta afbilden af den gamla serafimerorden, hvarför det alldeles orimligt vill falla, att af Mennenius och hans efterföljare taga vitsord om serafimerordens rätta ålder. Att källan till skildringen, trots dennas tal om patriarkalkorsen, som icke funnos i k. Eriks salvatorskedja, likväl utgöres af just denna kedja göres otvifvelaktigt af Johan Cabeljans bref af den 16 mars 1630 till Axel Oxenstjerna, i hvilket han för D. Chifflet, som af den spanske konungen erhållit upp-

[1] *Riddare och Riddareorden beskrifna af Johan Peter Höppener*, en synnerligen prydlig, med teckningar försedd handskrift, som enligt anteckning å titelbladet, 'presenterades i Serafimerordenskapitlet den 29 april 1754' och som, att döma efter bandet, tillhört dr. Lovisa Ulrika. Denna handskrift tillhör nu k. Biblioteket.

drag att skrifva en ordenshistoria, utbeder sig upplysningar om de svenska ordnarne, bland annat om en k. Eriks orden med verldens frälsares bild å ett mynt hängande vid en kedja, som består af förenade händer *och kors;* somliga säga att dalrar af sådant utseende präglats år 1551[1]. I årtalet står tydligen den andra femman i stället för en sexa. En förvexling har ock egt rum mellan k. Eriks kedja, som icke har, och k. Karl IX:s som *har* de förenade händerna. Men denna förvexling betyder föga vid sidan af det vigtiga vitsord, som här lemnas, att 1500-talets vase, åtminstone när han framställes i miniatyr, såsom på mynten, af utländska lärde uppfattades som ett kors. Alltså hafva patriarkalkorsen i 1600-talets beskrifningar af den föregifna gamla serafimerkedjan tillkommit genom en missuppfattning af vasen. Det var den på denna missuppfattning grundade beskrifningen, som bestämde formen för k. Fredriks serafimerkedja.

Att under k. Gustaf Adolfs tid Sverige icke hade någon verklig ordenskedja d. v. s. intet specielt ordenssamfund framgår slutligen af dr. Kristinas anförande i rådet den 2 augusti 1650, i hvilket hon påminte, om man icke skulle konstituera en riddareorden; sådant vore hos alla nationer brukligt och ville hon dermed benåda sina 'betjente' — ett tydligt vittnesbörd derom, att Sverige ännu icke hade något verkligt ordenssamfund, utan blott det allmänneliga ridderskapet, om än de första konungarne af vasehuset hade särskildt formade riddarekedjor. Drottningen hade redan gjort upp en plan för den af henne tillämnade orden: å ett hvitt kors en sol; tillförene hade hon velat låta sätta midt i korset en törnekrona med Jesu namn och ett sken af en sol deröfver. Ordenstecknet

[1] De ordine quodam Erici regis, Salvatoris Mundi in numismate pendentis ex torque e dexteris junctis & crucibus intermediis continuata. Daleros hujus formæ cusos anno 1551 quidam affirmant. Ett utdrag af detta bref finnes bland bilagorna till Rosenstråles afhandling.

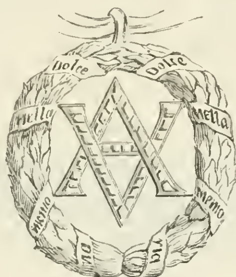
skulle bäras utanpå kappan. Drottningen hade tänkt sig, att denna orden skulle kallas antingen solorden eller Jesusorden och med denna orden ville hon benåda prinsen af Oranien och landgrefven af Hessen. Mot det föreslagna namnet Jesusorden framkastades den kostliga anmärkningen, att 'skulle man kalla den i Jesu namn, måtte några kalumniera och säga, att det vore likt papisteri.' Riksdrotsen föreslog derefter, att denna orden skulle uppkallas efter drottningen. Hon upptog detta nadigt, men paminte om, att förslaget icke kommit fran henne. Hon ville redan några dagar före kröningen göra riddare och *skulle orden, som brukligt vore, hängas under Sveriges vapen.* Den som stiftat orden, fick rätt att gifva bort honom efter behag, stiftarens efterträdare fick icke gifva bort honom annat än med förut varande riddares samtycke, hvarvid dock icke enhälligt bifall erfordrades, utan endast pluralitet. Adler Salvius föreslog, att man skulle pa ordenskorset sätta bokstäfverna C H R S, hvilket man kunde efter behag tolka som *Christina* eller *Christus.*

I följande dagens radssammanträde framlade drottningen två projekt, det ena med I H S, det andra med två hvarandra korsande C. Fältherren paminte, att k. Karl hade brukat Jehova-orden (d. v. s. en kedja med Jehova). Adler Salvius, som denna dag var lyckligare i sin uppfinningsförmaga, föreslog namnet Immanuel, med hvilket de flesta fältslagen i Tyskland hade vunnits. Detta godkändes af drottningen, som bestämde, att Immanuel skulle sättas midt i korset a den ena sidan, tva korsade C a den andra, och skulle Salvius uppsätta statuterna[1]. Om denna ordens senare öde känner jag intet.

Redan år 1653, under andra förhallanden, stiftade dr. Kristina en annan orden. En samtida fransk författare berättar, att drottningen instiftade en ny orden, hvilken

[1] Utdrag ur dessa rådsprotokoll finnas i Höppeners handskrift.

hon gaf namnet Amarantha och hvilken hon bar i det sista herdespelet, som hon dansade före Pimentellis afresa: ett band af eldfärgad taft, vid hvilket hängde en guldring med emalj och festoner, i ringen funnos två motvända A. Derefter lät hon göra ett mycket vackert skärp i broderi, eldfärgadt med spetsar af guld och silfver, på hvilket skärp funnos samma slags dubbla A som i sjelfva orden med den italienska devisen *dolce nella memoria*. Då grefve Montecuculi skulle återvända till sitt hof, lemnade drottningen honom sin orden vid en hofbal, Pimentelli, såsom den förste riddaren, räckte honom ordens statuter och han

104. *Amarant-orden.*

aflade den stadgade ordenseden, som innebar, att den, som ogift blef riddare, skulle aldrig träda i äktenskap, och att den, som var gift, skulle aldrig gifta om sig[1]. Då denna orden, hvars dekoration är afbildad fig. 104, af drottningen gafs icke allenast till medlemmar af hennes hof och hennes vänkrets, utan äfven till utländska furstar, t. ex. konungen af Polen, och främmande statsmän, såsom puritanen Whitlock, måste han anses som en rikets orden. Den nuvarande Amarant-orden har visserligen lånat det af dr. Kristina stiftade tecknet, men har, som bekant är, ett helt annat och mycket senare ursprung.

[1] Denna Vauciennes berättelse finnes aftryckt i Rosenstråles afhandling.

K. Karl Gustaf utfärdade år 1656 statuter för en Jesus-orden, hvars dekoration föregående år, efter en gammal anteckning, hade blifvit förfärdigad af en Gregorius Chique.

Som han, heter det i dessa statuter, hade i krönikorna funnit, att hans företrädare af vasehuset fordom instiftat en Jesus-orden — hvilket icke är fullt exakt — ville han följa ett så fromt exempel genom att instifta eller rättare återupprätta en så loflig och helig orden, för att genom Jesu heliga namn af Gud få Hans andes visdom till att styra de folk, som Herren hade anförtrott honom, efter Hans gudomliga vilja, för att egga dem af hans stater, som intaga de högsta platserna och böra tjena till förebilder för andra, att lefva i frid och endrägt, af hvilka dygder vår Herre Jesus sjelf gifvit oss ett efterdöme, för att ständigt hafva för ögonen minnet af förfäderna och för att alltid lifvas af en enhällig loflig afsigt att likna dem. Derföre skulle denna orden aldrig få förändras eller öfvergifvas, hvarken af honom eller hans efterträdare.

Ordenstecknet skulle, heter det, bestå af en sol af guld *(or bruni)* af en riksdalers storlek, i hvars runda midtstycke, täckt med hvit emalj, skulle läsas namnet Jesus i diamantprydda bokstäfver — antagligen endast bokstäfverna I H S — och skulle detta tecken vara fäst vid *tva* kedjor. Den ena skulle, efter gammal sed — som dock ingalunda alltid följts af hans föregångare —, bestå af kerubim — tydligen menas englahufvud — hvilkas vingar äro sammanlänkade, den andra skulle bestå af fyra på lika afstånd satta kronor, af fyra vasar, en vase midt emellan hvart par af kronor, samt i mellanrummen namnchiffer för kk. Gustaf I, Karl IX och Gustaf Adolf samt dr. Kristina. Båda kedjorna skulle vara af guld, delvis emaljeradt, den yttre kedjan (den andra) skulle hafva en längd af tva alnar, den inre vara nagot kortare. Kedjorna skulle

bäras endast vid mycket högtidliga tillfällen. Eljes skulle ordenstecknet bäras vid samma sida som värjan i ett band af silfvermoir, fyra tum bredt. Ordenstecknet, broderadt i silfver om 1/2 qvarter i diameter, skulle fästas å venstra sidan af kappan. I statutet åberopas en afritning af ordenstecknet m. m. Om denna ritning ännu finnas qvar, känner jag icke.

Enligt Rosenstråle (s. 20) skall konungen hafva velat utdela sin orden efter den väntade eröfringen af Köpenhamn och hade han för sådant ändamål låtit förfärdiga kedjor i Hamburg. Huruvida dessa kedjor voro i öfverensstämmelse med den nyss ur statutet meddelade be-

105. *En Jesus-ordens kedja.*

skrifningen vill jag dock lemna osagdt, alldenstund konungen synes, tvärt emot den föreskrifna oföränderligheten, hafva förändrat sin orden och det mera än en gång.

På en af de första planscherna i Dahlbergs *Svecia antiqua et hodierna* är kring en sköld med tre kronor lagd en ordenskedja, af hvilken en del är här afbildad fig. 105: krönta vasar mellan ovala stenar med I H S. Stenarne äro omgifna af fyra englahufvud. Längst ned mellan två af dessa vasar en större krönt vase och nedanför denne en större rund sten med I H S och omgifvande fyra englahufvud.

På den plansch i samma verk, som föreställer Katarina kyrka i Stockholm, är tecknadt uppe i skyn ett dubbelt

C G, omgifvet af en ordenskedja, hvilken är här afbildad, med bibehållande af en del otydligheter. fig. 106. Tydligen har kedjan haft följande utseende: grupper af fyra korsvis stälda vasar förenade i en ornerad midtpunkt omvexla med runda stenar med I H S och fyra omgifvande englahufvud, och der nedanför en rund sten med I H S, omgifven af fyra englahufvud och fyra vasar.

Man kan visserligen icke alltid vara förvissad, att Dahlbergs teckningar återgifva verkligheten, men att åtminstone den senare kedjan icke är ett foster af hans

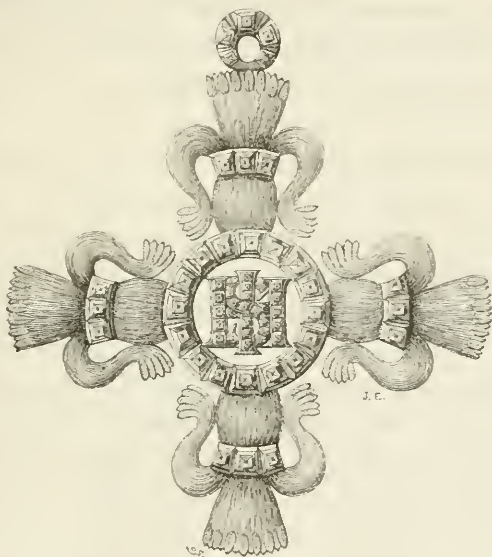

106. *En annan Jesus-ordens kedja.*

lifliga fantasi är uppenbart för en hvar, som betraktar fig. 107, ett ordenstecken, som förvaras i Statens Historiska Museum och som återfinnes bland kedjans länkar. Detta tecken, ett kors, bildadt af fyra vasar, med ett briljanteradt I H S i midten, är dock icke en länk af kedjan, utan har burits för sig, antagligen på bröstet, såsom hålet i den uppåt riktade vasen antyder. I k. skattkammaren, hvarest detta ordenstecken förut förvarades, var det förenadt med en af dr. Hedvig Eleonora egenhändigt på tyska skrifven anteckning (afskrifven af Höppener), som

i öfversättning lyder: denna orden, som består af fyra vasar och försedd med Jesu namn, tänkte den salige konungen taga till den rätta orden, såsom ock H. M. salig äfven allra först gifvit honom åt H. M. sin herr son att bäras, såsom ock H. M. städse bar honom, till dess H. M. gick i fält.[1]

På de många bilder af k. Karl XI jag granskat har jag aldrig funnit någon annan orden än den honom år 1669 förlänade strumpebandsorden.

107. *Ett Jesusordenstecken.*

Länge synes Sverige sedan dess hafva varit utan ordnar. Till sist ingick särskilta utskottet år 1747 den 12 december med en framställning till Kongl. Majt angående tre riddareordnars instiftande. Ärendet säges, bland

[1] Vasarne äro försedda med gul emalj, de tydligt utpräglade axen, så väl i midt- som i sidoflikarnes ändar, af guld; bandet kring vasen, midtcirkeln och den öfre öglan äro på både fram- och baksidan prydda med diamanter, likaså de monogramartadt förenade I H S, till hvilka motstycke saknas å baksidan.

de mångfaldiga vigtiga ämnen, sekreta utskottet ålegat under närvarande riksdag att besörja. — — icke minst angeläget skattas'. Serafimerorden omtalas här såsom hörande till 'den gamlaste orden i Sverige'.[1]

Som svar på denna skrifvelse eller, för att tala sekreta utskottets språk, som 'verkställighet af dess andragande' kom k. Fredriks år 1748 utfärdade förordning om stiftande af serafimer-, svärds- och nordstjerneordnarna. År 1772 stiftades vaseorden. Till sist stiftades år 1811 k. Karl XIII:s uteslutande för frimurare afsedda orden. Om utseendet af dessa ordnar, deras kedjor och band torde ej här upplysningar behöfva meddelas.

För fullständighetens skuld vill jag här tillägga ett par ord om svenska ordnar af mera enskild beskaffenhet, som väl varit eller uppgifvits vara stiftade af konungar och drottningar, men endast utdelats inom deras vänkrets.

Dr. Maria Eleonora uppgifves hafva stiftat en orden till minne af sin gemåls hjerta och säges ordenstecknet hafva bestått i ett hjertformigt smycke af guld under en öppen krona, å ena sidan en likkista med G. A. R. S. å barklädet och en latinsk inskrift kring kanten, å andra sidan en tysk inskrift. Det synes dock i detta fall vara fullkomligt oberättigadt att tala om en orden. Det kan endast vara fråga om ett minne, som enkedrottningen gaf sina närmaste.[2]

I Statens Historiska Museum förvaras ett annat större och vida dyrbarare smycke, som uppgifves vara likaledes af dr. Maria Eleonora anskaffadt till minne af gemålens hjerta. Det består af ett hjerta, emaljeradt, å baksidan försedt med inskriften WJE LENGER WIE LIEBER och å fram-

---

[1] Utskottets skrifvelse är aftryckt i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, del. 5 s. 337.

[2] Smycket finnes afbildadt i Rosenstråles afhandling.

sidan prunkande med rik omfattning af stenar och perlor.[1] Ett sådant smycke kunde vara en värdig gåfva från en drottning till hennes väninnor, hvilket man deremot svårligen kan säga om det förut nämnda.

I *Diarium Europæum* (X s. 605) uppgifves, att ett engelskt sändebud vid det svenska hofvet år 1664, grefve Carlisle, erhöll af dr. Hedvig Eleonora 'hennes orden, ett klöfverblad af guld'. Om denna föregifna eller verkliga orden känner jag i öfrigt intet.

Af fullkomligt tillfällig natur är den 'enighets och föreningsorden', som kronprinsessan Lovisa Ulrika stiftade till minne af den solfjäder, som för henne gick sönder under en båtfärd på vägen till Drottningholm, hvarest hennes bröllop skulle firas. Medlemmar af denna orden voro deltagarne i denna båtfärd. Utseendet är följande. Från en rund skifva, å hvilken ses en strålande sol och en segelslup, utskjuta sex sammanlagda solfjädrar. Kring midtskifvan och draget mellan solfjädrarna ett emaljeradt band, å hvilket läses å ena sidan L'UNION FAIT MA VALEVR, å den andra LA DIVISION ME PERD; öfverst prinsessans krönta monogram. Ordensbandet är citrongult.[2]

7.

Redan tidigt hade hvar riddare sitt härskri, som han höjde vid deltagandet i en strid eller en stridslek. Härskriet var för honom betecknande, liksom vapenmärket, och det är derföre lätt förklarligt, då vi tänka på segheten i de heraldiska traditionerna, att än i dag den nyare

---

[1] En afbildning finnes i illustrerad *Sveriges historia*, del 4 s. 252.

[2] Denna orden finnes afbildad i illustrerad *Sveriges historia*, del 5 s. 109.

tidens svenska konungar haft hvar och en sitt valspråk, som ofta finnes anbragdt i sammanhang med riksvapnet. Af denna anledning anser jag mig böra här egna någon uppmärksamhet äfven åt detta ämne.

Våra kongliga valspråk uppräknas af B. E. Hildebrand i hans arbete *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer.* Som emellertid detta arbete icke torde vara mycket bekant utom kretsen af fackmän, vill jag här anföra de olika valspråken.

K. Gustaf I. Omnis potestas a Deo est (all makt är af Gud) — Beatus qui timet Dominum (säll den som fruktar Herren) — Si Deus pro nobis, quis contra nos? (om Gud är med oss, hvem kan då göra oss motstånd?) — Domini est terra et cælum (himmel och jord äro Herrens).

I Schlegels och Klingspors *Heraldik* uppgifves, att ‘hans vanliga lösen var: med Gud och Sveriges allmoge’. Ofta får man äfven höra detta uttryck anföras som k. Gustafs valspråk. Det ena med det andra är alldeles gripet ur luften. Dessa fem ord äro helt enkelt ett citat ur konungens afskedstal till ständerna och det är först efterverlden, som gjort dem till hans valspråk. Kanske behöfver äfven påminnas derom, att ordet ‘allmoge’ i konungens mun icke hade den nutida betydelsen: det betyder ‘hela folket’.

K. Erik XIV. Deus dat cui vult (Gud gifver åt hvem han vill).

I stället för Deus står ibland יְהֹוָה.

K. Johan III. Deus protector noster (Gud vår beskyddare).

K. Sigismund. Pro jure et populo (för rätten och folket) — Cor regis in manu Domini (konungens hjerta i Herrens hand) — Coelitus sublimia dantur (af himmelen gifves det höga).

K. Karl IX. Jehovah solatium meum (Gud min tröst).

Återgafs äfven på tyska: יְהוָה ist mein Trost.

Att han redan som hertig hade samma valspråk framgår af medaljer från åren 1573 och 1574.

K. Gustaf II Adolf. Gloria Altissimo Suorum. Refugio (lofvad vare Herren, de sinas tillflykt) — Cum Deo et victricibus armis (med Gud och segrande vapen) — Gott mit uns.

Begynnelsebokstäfverna i det första valspråkets fyra ord syfta på begynnelsebokstäfverna i Gustavus Adolphus Svecorum Rex. — Det andra valspråket återgifvas äfven Deo et victricibus armis eller יְהוָה et victricibus armis. Det tredje har naturligtvis också funnits under svensk form, ehuru det ej finnes under sådan bevaradt.

Dr. Kristina. Columna regni sapientia (visheten är rikets stöd).

K. Karl Gustaf. In יְהוָה sors mea, ipse faciet (i Gud mitt öde, Han skall göra det.

K. Karl XI. In Jehovah sors mea, ipse faciet — Factus est Dominus protector meus (Herren är vorden min beskärmare) — Dominus protector meus.

K. Karl XII. Factus est dominus protector meus — Dominus protector meus — Med Guds hjelp.

Dr. Ulrika Eleonora. In Deo spes mea — Gud mitt hopp.

K. Fredrik. In Deo spes mea — Gud mitt hopp.

K. Adolf Fredrik. Salus publica salus mea (statens välfärd min välfärd).

K. Gustaf III. Fäderneslandet.

K. Gustaf IV Adolf. Gud och folket.

K. Karl XIII. Folkets väl min högsta lag.

K. Carl XIV Johan. Folkets kärlek min belöning.

K. Oscar I. Rätt och sanning.

K. Carl XV. Land skall med lag byggas.

K. Oscar II. Brödrafolkens väl.

8.

Den antiqvarisk-historiska uppsats, som jag hade föresatt mig skrifva om det svenska riksvapnet, är med föregående afdelning afslutad, och jag kunde derföre nu nedlägga pennan. Af det föregående skulle jag likväl till sist vilja göra en praktisk tillämpning — för mitt eget nöjes skull. Jag vill i korthet tala om, huru enligt min mening riksvapnet skulle riktigast tecknas..

Detta vapen har, såsom jag i det föregående visat, en historia. Dess olika delar hafva tillkommit på olika tider. Mig synes det, att riksvapnet skulle framställas på ett sådant sätt, att man i sjelfva framställningssättet finge se dess historia.

På den af ett gyllene kors fyrdelade blåa skölden ses i det första och i det fjerde fältet de tre kronorna sådana dessa tecknades första gången de förekommo i en svensk sköld, i k. Albrekts tid.

I det andra och det tredje fältet ses det krönta gyllene lejonet öfver de tre sneda silfverbjelkarne, hvilka göras så raka som de med en god lineal kunna åstadkommas, och iakttages vid teckningen af dessa två fält de reglor, som följdes vid den tid, då detta vapen för första gången sattes in i riksskölden d. v. s. på k. Magnus ladulås tid.

Hjertvapnet tecknas så, som det fördes af vår nuvarande konungaätts stamfader, utan karlavagn, utan den af misstag insmugglade korpen, med dennes föregångare och fältets rättmätige innehafvare den franska kejsarörnen med dennes blixtar. Då fälten i detta vapens båda delar äro blåa, skadar det alls icke, om mellan dem lägges ett fint guldband, hvarigenom de för ögat te sig som skilda.

Vasevapnet upptogs på nytt, då det pontecorviska vapnet sattes in i riksvapnets hjertsköld. Dervid följdes,

ehuru den tidens heraldici helt visst icke tänkte derpå, ett gammalt exempel, det nämligen då k. Karl Knutsson i sin konungsliga sköld upptog de kongl. Folkungarnes vapen. Vasevapnet tecknas så, med snedbjelke o. s. v., som det af vasedynastiens grundläggare fördes alltifrån år 1542. Kronan, som hvilar på skölden, är k. Erik XIV:s och de krönta lejonen, som hålla skölden, leda vår tanke tillbaka till den praktälskande k. Johans dagar.

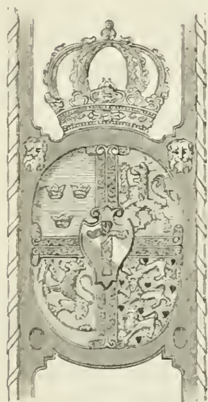
Med unionsvapnet har jag intet här att skaffa, men då jag beträdt denna väg och då jag i det föregående afbildat ett unionsvapen, k. Karl Knutssons, vill jag här äfven tänka mig detta vapen annorledes tecknadt än det nu är. Skölden är nu i detta vapen klufven i en svensk hälft och i en norsk. I den norska hälften har lejonet tillfälle att sträcka ut sig, det är stort och faller genast i ögonen, under det bilderna i den delade svenska hälftens två fält blifva små och svårare att urskilja. Månne icke k. Karl Knutssons unionsvapen gifver en vink om hur denna olägenhet beqvämligen afhjelpes? I sitt svenska vapens fyra fält förde han samma bilder, som ännu i dag föras, men då han för en kort tid äfven bar Norges krona, lät han Folkungakonungarnes vapen försvinna och satte i dess ställe det norska vapnet — således i fälten nr 1 och 4 tre kronor, i fälten 2 och 3 det yxbärande lejonet. Så länge det norska riksvapnet hålles af ensvansade lejon, torde ock det ena sköldhållande lejonet vid sidan af unionsvapnet lämpligast vara lika naturligt i sin utstyrsel.

Om jag ej af någon annan förekommas, torde jag framdeles komma att lemna en redogörelse för våra landskapsvapen, hvilka länge hafva missstecknats och på den senaste tiden till och med gjorts till föremål för mytologiska tolkningsförsök — en opåräknad heder för renässanstidens heraldik.

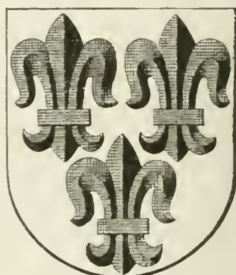
Tillägg.

I Johan Snells *Dialogus creaturarum* tryckt i Stockholm 1483 finns skölden med tre kronor hållen af två lejon. Denna bild torde dock snarare visa utländsk än svensk sed.

K. Erik XIV begagnade ett 'pretensionsvapen', upptagande äfven de danska och norska vapnen. Det är

108. *K. Erik XIV:s pretensionsvapen.*

109. *Fam. Rochows moderna vapen.*

här, fig. 108, afbildadt efter en gobelin från denne konungs tid.

Ett motstycke till vasevapnets skiftningar lemnas af familjen Rochows (jfr s. 46, fig. 78) nuvarande vapen, här afbildadt fig. 109. De tre roc-pjeserna hafva blifvit liljor.

Rättelse.

Sid. 29. I figurunderskriften: läs *rikssigillet.*

Samling af bemärkelsedagar, tecken, märken, ordspråk och skrock rörande väderleken.

Af

H. Hildebrand Hildebrandsson.

»Hwa som gæther han antigia liugher æller sigher sant.»
Reuterdahl, *Gamla Ordspråk*, nr 319.

INLEDNING.

Enligt all sannolikhet hafva menniskorna redan i den gråa forntiden gifvit akt på väderleken och sökt att förutsäga dels förestående vädervexlingar, dels kommande årstiders beskaffenhet, om vintern skall blifva mild eller sträng, sommaren het eller regnig, o. s. v. I äldsta tider tillskrefvos likväl dessa verkningar gudarnes omedelbara ingripande, och i de äldsta gudalärorna finna vi gudar, som herskade i åskan, i stormen, i regnet och i 'himmelens dagg'. Ännu i dag finna vi bland vilda folkslag 'regnmakare'. I en något senare period företogo sig astrologerna att bestämma kommande väderlek ur stjernornas lopp, och först senare började man stödja sig på verkliga, om än till en början ofullständiga, iakttagelser.

De väderleksregler, som ännu gå i svang bland menige man, kunna på sitt sätt sägas vara minnesmärken från alla dessa tider. En, om än ringa, del af skrock och vidskepelse lefver ännu qvar. I det förmenta sambandet mellan himlakropparna, särskildt månen, och väderleken, återfinna vi sannolikt minnen från astrologiens dagar.

Men vi finna ock en hel del, dels riktiga, dels felaktigt tolkade iakttagelser. Slutligen hafva vi sannolikt i bemärkelsedagarne reminiscenser af alla de tre nämnda naturåskådningarna. Såväl i vårt land, som i andra, exempelvis Italien, har det uppvisats, att vissa dagar, som under hednatiden firats som högtidsdagar, äfven fortfarande firats efter kristendomens införande. Helgonet har fått intaga gudens eller heroens plats och i menighetens ögon ofta med detsamma fått ärfva hans egenskaper. Vid andra tillfällen torde dagens betydelse såsom bemärkelsedag stå i samband med dess astronomiska eller astrologiska betydelse. Vid många tillfällen slutligen ligger en riktig iakttagelse till grund i så måtto, att *omkring* den ifrågavarande dagen den eller den väderleken är sannolik, eller åtminstone, att denna väderlek *vid den tiden* är af synnerligt gagnande eller skadande inflytande på åkerbruket.

En samling af alla dylika bemärkelsedagar, tecken och märken m. m., som ännu finnas qvar bland allmogen, kan visserligen icke vara af någon väsentlig betydelse för den moderna meteorologiska vetenskapen. Jag antager dock, att den från andra synpunkter ej kan sakna intresse och vara af ungefär samma gagn för den historiska forskningen, som samlandet af andra sägner och folkvisor eller qvarlefvor af husslöjd och konstflit från fordna tider. På grund deraf har jag under de senare åren egnat lediga stunder till insamlande af dylika väderleksmärken. Samlingen kan ingalunda göra anspråk på fullständighet, men torde dock i sitt nuvarande skick vara den största, som från ett enda land sammanförts. Rent astronomiska regler för väderleken, sådana som de exempelvis förekomma i vissa almanackor från 1600-talet, hafva uteslutits. Astrologien var egentligen de bildades egendom och synes ej hafva i väsentlig mon vunnit insteg bland menige man. Några få hithörande uttryck, som antecknats såsom ännu brukade af allmogen, hafva dock intagits.

Hvad beträffar öfriga här intagna uppgifter, så vågar jag ej uttala mig rörande deras ålder eller härkomst. Detta faller inom den historiska forskningens område. Så mycket anser jag mig dock böra påpeka, att *i allmänhet* deras ålder icke är så synnerligen hög *åtminstone i vårt land*, utan att många, kanske flertalet, inkommit utifrån. Till stöd för denna min åsigt må anföras följande. Den äldsta samling af svenska ordspråk från medeltiden, som är mig bekant, är den af Reuterdahl 1840 utgifna samlingen *Gamla Ordspråk*, hvilka antagas vara från 1300- och 1400-talen. Ehuru deras antal öfverstiger tusen, så finnas deribland högst få som röra väderleken. I de dernäst äldsta tryckta samlingarna, nämligen *Bonde-Praktikan* och *Sibyllæ Spådom*, hvilka från början af 1600-talet utgifvits i talrika och nästan alldeles oförändrade upplagor, och ur hvilka allmogen hemtat ett stort förråd af 'märken', finnes mycket som talar för deras främmande, sydliga ursprung. Så t. ex. talas i båda på flere ställen om väderlekens inverkan på *vinskörden*, flere 'bemärkelsedagar' häntyda på ett blidare luftstreck, o. s. v. Hvad särskildt *Sibyllæ Spådom* angår, har bibliotekarien Styffe meddelat mig, att densamma finnes i mer eller mindre förändrad form i flere land i Europa, och att den finnes i handskrifter från den äldre medeltiden. För sin del anser han ej otänkbart, att den delvis kan vara af fornromerskt ursprung. De upplagor jag för denna samling användt äro af *Bonde-Praktikan* en af 1703 och af *Sibyllæ Spådom* en tryckt i Karlshamn 1873. En jämförelse af dessa med de äldsta på Uppsala universitets bibliotek befintliga visade nämligen den fullständigaste öfverensstämmelse. För utrymmets skull har jag endast undantagsvis anfört originalens versifierade form.

De närmast följande tryckta samlingarna, som användts, äro de i gamla almanackor. De vigtigaste äro: Marco Freund, Strengnäs 1659; S. Dalin, Linköping 1665;

Peter Elvius, Stockholm 1703, samt några få uppgifter ur Birger Vassenius, Venersborg 1727 och And. Celsius, Stockholm 1731.

Dessutom finnes en betydlig samling i '*Wäderleks-Spåman*' af Eric Burman, astronomie professor i Uppsala 1724—1729. Den af mig begagnade upplagan är tryckt i Stockholm på Askerbergs förlag 1871 och försedd med ett *Tillägg*.

Slutligen har begagnats den samling af 'märkedagar', som af Hans Hildebrand utgifvits i k. Vitterhets-Akademiens *Månadsblad* 1879.

Ur L. F. Rääfs *Skråck och signerier*, manuskript i k. Vitterhets-Akademiens ego, samt ur P. A. Säves *Åkerns sagor* m. fl. skrifter hafva äfven spridda uppgifter erhållits.

Hvad de direkt insamlade uppgifterna angår, så hafva de hemtats från många håll. Redan den 1 maj 1873 uppmanade jag i ett cirkulär Uppsala observatorii talrika observatörer i landsorten att insamla och till observatoriet insända dylika uppgifter. På detta sätt erhölls ett större antal. Särskildt må nämnas de af majoren W. M. von Post från Södermanland och af fru M. Renström från Vestergötland inkomna samlingarna. Dessutom hafva på begäran talrika uppgifter lemnats från flere af landsmålsföreningarna vid de studerande nationerna i Uppsala. En icke obetydlig samling har erhållits från Skåne genom fru Eva Vigström, och spridda uppgifter från olika håll hafva bekommits af ett stort antal personer. Till alla, som i större eller mindre grad bidragit, uttalas härmed min hjertliga tacksamhet. Vi se af samlingen, att ett stort antal uppgifter icke finnas införda i de ofvan nämnda eller i någon mig bekant tryckt urkund. Dessa torde med skäl kunna anses såsom i allmänhet uppfunna i vårt land. Rent *lokala* märken äro endast undantagsvis intagna.

Hvad beträffar det praktiska värdet af de samlade

uppgifterna, så är det i hög grad olika, så väl för olika grupper af desamma, som för de enskilda märkena i hvar grupp.

Den första gruppen angår *veckodagarne.* Att alla hithörande märken sakna all betydelse behöfver väl knappast nämnas. Deras antal är ock ringa. Grupperna II till V angå årstiderna. Hvad först vintern angår, så gå de i allmänhet ut derpå, att, som ett norskt ordspråk säger:

D'er best hava vinter, naar vinter skal vera.

En jämn vinter med snö är i allmänhet tjenligast för jorden; så väl mycken väta som barvinter är deremot skadligt.

Hvad våren angår, så är en regnig och kylig väderlek den lämpligaste, hvarigenom jorden får väta och växterna ej genom för tidig värme påskyndas i sin utveckling innan man kan vara säker att nattfrosterna upphört.

Sommaren bör vara varm synnerligen under slåtter- och skörde-tiden och om hösten bör 'mycken snö falla i rättan tid' (V. 2.), d. v. s. ej *för* tidigt, ty en tidig vinter blir ej långvarig.

Det är dessa allmänna regler som på olika sätt uttalas såväl i denna grupp som i de följande, VI—XVII, angående de särskilda månaderna. I januari och februari skall man hafva köld och snö, annars förutsägas missväxt, sjukdomar och vårfroster. Mars bör vara torr och kall, så att ej vegetationen i förtid väckes till lif, april bör vara våt, så att tjälen går ur jorden och denna får nödig fuktighet, maj åter bör vara kylig, så att ej växterna, som ofvan sagdt, genom en för tidig utveckling taga skada af nattfrost. Detsamma gäller ännu i viss grad om juni, dock behöfves så småningom mera värme och fuktighet. Regn omvexlande med nordliga vindar och klarnande himmel är godt och påskyndar växtligheten. »Bed om regn före midsommar: efteråt kommer det nog

din bön förutan!» (XI. 6.). Under juli och augusti får ej regna för mycket. Då vår egentliga regntid just infaller dessa månader, så är det för mycken nederbörd under skördetiden, som utgör största och vanligaste olägenheten. Hösten bör, som sagdt, så länge som möjligt vara frostfri, först och främst så länge vegetationen ännu varar, men äfven sedan, ty 'mycket frost och snö i oktober bådar mild januari' (XV. 1.). Det samma gäller än om november, men 'kall december med mycken snö lofvar godt år'. (XVII. 1.)

Öfverga vi nu till *bemärkelsedagarne*, grupperna XVIII—XXX, så anmärka vi först, att hvarje samband mellan väderleken och de *rörliga* helgdagarne, är en uppenbar orimlighet. Uppgifterna äro ock dervidlag ganska stridiga. Under det att *Bonde Praktikan* anser att 'pingesdags regn är sällan godt' (XXX. 18.) och man i Kalmar län t. o. m. tror att 'pingstdagsregn faller som etter på jorden' (XXX. 16.), så lofvar *Sibyllæ Spådom* att 'våt pingst gör fet jul' (XXX. 19.) Likaledes är klart att påståendet att en viss dag bestämmer en hel kommande månads eller årstids väderlek, såsom t. ex. att 'Urbanus (d. 25 maj) bestämmer sommarens väderlek' (XXII. 17.), saknar grund åtminstone om det tages efter orden, så att denna månad eller årstid skulle hafva *samma* väderlek i hufvudsak, som den ifrågavarande dagen.

Beträffande bemärkelsedagar, så kunna vi skilja mellan tvänne slag, dels sådana, *af hvilkas beskaffenhet den kommande väderleken, årsväxten m. m. skall bero*, dels sådana, om *hvilka det påstås att de skola i allmänhet sjelfva hafva en viss väderlek*. Hvad de förra beträffar, så gäller i allmänhet, att den ifrågavarande dagen bör hafva den väderlek, *som för den årstid, på hvilken den inträffar, är den önskligaste*. Sa t. ex. skall Vincentius och Paulus i januari och kyndelsmessan, Blasius, Ansgarius och Sigfrid i februari vara klara och kalla, om årsväxten skall blifva

god. Deremot är regnig april önskeväder, hvarföre kall Ambrosius, Marcus eller Valborg är olyckligt, o. s. v. För öfrigt finnas oförklarliga undantag från denna regel; ja, man behöfver blott granska uppgifterna för årets första dag, för att finna diametralt motsatta påståenden t. o. m. från samma landskap! Vid många tillfällen är detta måhända en antydan, att uppgifterna kommit från vidt skilda land med olika klimatiska förhållanden. Så snart åter en viss dag eller tid skall 'bestämma' en annan dags eller tids väder, så är detta, som ofvan antyddes, utan grund. Exempelvis må vi undersöka den allmänt gängse satsen att 'om Anders braskar, jul slaskar och tvärtom' (XXVIII. 22.) Dermed menas tydligen att de sista dagarna af november i allmänhet skola hafva motsatt väder mot dagarna kring jul. Vi skola då se till för de sista 17 åren i Uppsala hurudan medeltemperaturen varit för den af årets pentader, hvari Anders ingår (d. 27 nov.—1 dec.), samt för den, hvari julaftonen ingår (d. 22—26 dec.) Vi finna då:

År	27 Nov.—1 Dec.	22—26 Dec.	År	27 Nov.—1 Dec.	22—26 Dec.
1865*	— 1°,74	+ 1°,49	1874	— 1°,97	— 10°,15
1866*	— 0°,52	+ 0°,74	1875*	— 6°,78	+ 4°,54
1867	— 3°,05	— 8°,09	1876	— 0°,65	— 18°,08
1868	— 1°,30	— 13°,89	1877*	+ 1°,76	— 0°,87
1869	— 4°,30	— 7°,32	1878	— 1°,00	— 9°,19
1870	— 3°,09	— 13°,37	1879	— 9°,55	— 0°,20
1871	— 5°,72	— 3°,10	1880*	+ 4°,13	— 7°,42
1872*	+ 1°,70	— 2°,41	1881*	+ 2°,78	— 4°,01
1873	— 0°,26	— 2°,97			

Deraf synes, att vid 7 tillfällen har temperaturen haft *motsatt*, och vid 10 *lika* tecken. Nu kan och bör emellertid ihogkommas, att detta märke är gammalt och att vi således böra rätta oss efter *gamla stylen*. På 1600-talet

var skilnaden 10 dagar och enligt vår tidräkning böra vi således jämföra femdagsmediet för d. 7—11 dec. med femdagsmediet för d. 1—5 januari följande år med hvarandra; dessa pentader svara nämligen emot gamla stylens 27 nov.—1 dec. och 22—26 dec. på 1600-talet. Göra vi det, så få vi åter:

År	7—11 Dec.	följ. 1—5 Jan.	År	7—11 Dec.	följ. 1—5 Jan.
1865	+ 1°,15	+ 2°,33	1874	— 5°,89	— 9°,83
1866	— 3°,23	— 12°,72	1875	— 7°,54	— 7°,22
1867	— 9°,73	— 9°,69	1876	— 1°,59	— 13°,22
1868*	— 5°,39	+ 0°,16	1877*	+ 2°,97	— 2°,12
1869	+ 0°,95	+ 0°,67	1878	— 4°,93	— 4°,02
1870	— 10°,76	— 9°,27	1879	— 6°,63	— 0°,34
1871*	— 10°,79	+ 0°,57	1880	— 1°,08	— 0°,57
1872	+ 0°,78	+ 3°,60	1881	+ 0°,66	+ 0°,40
1873	+ 2°,98	+ 1°,81			

Denna jämförelse slår ännu sämre ut. Endast 3 fall med motsatt tecken, mot 14 med lika tecken förekomma! Det enda, som återstår af den allbekanta satsen, är således att i allmänhet taget töväder och köld omvexla med några veckors mellanrum, i synnerhet vid vinterns början. Efter nya stylen slår det derföre ock bättre in än efter den gamla, emedan dagarne nu infalla tidigare i förhållande till årstiderna.

Hvad den andra klassen af bemärkelsedagar angår, eller sådana dagar, som skulle utmärka sig för en viss väderlek, så betecknar väl detta att tiden *omkring* den ifrågavarande dagen skulle vara af den ifrågavarande beskaffenheten. Detta skulle således innebära, att t. ex. temperaturen ej oafbrutet skulle stiga från den kallaste till den varmaste tiden på året eller tvärtom oafbrutet falla under hösten, utan att på vissa tider förefunnes *regelmässigt* inträffande perioder af högre eller lägre temperatur än

den, som vid den ifrågavarande tiden borde förekomma. Att sådana perioder af för hög eller för låg temperatur verkligen förefinnas, har från många håll uppvisats; och det vill t. o. m. synas, som vore de ej alldeles lokala, utan som förekomme desamma öfver större sträckor af jordytan. Dove har uppvisat sådana för Tyskland och Buchan för Skottland. Det låter dock ej ännu med visshet afgöra sig, huruvida dessa egendomligheter i temperaturens årliga gång — till hvilkas förklaring man t. o. m. tillgripit så vågade hypoteser, som att jorden på vissa ställen i sin bana passerade genom olika, kalla eller varma, stråk i verldsrymden — äro verkliga eller blott skenbara, beroende på att de använda observationsserierna ej sträcka sig öfver tillräckligt lång tidrymd, för att tillfälliga afvikelser kunnat i medeltalen utjämnas. För det sista antagandet talar den utförligaste undersökning öfver en orts temperatur, som vi känna, nämligen hr Wahléns beräkning af temperaturens årliga gång i S:t Petersburg, grundad på 168 års iakttagelser.

En af de vigtigaste af dessa perioder äro de s. k. *naddarna*, *Valborgs noran* eller *ludde-nätterna* omkring Philippus, eller 1 maj. Märkligt nog talar man i Tyskland och Nederland om 'Rückfälle der Kälte in May' omkring tiden för 'die gestrengen Herrn: Mamertus, Pancratius und Servatius', eller omkring den 12:e. Äfven i Frankrike heter det:

À la mi-mai
Queue d'hiver.

Sistnämnda datum svarar mot 1 maj i gamla stylen och det skulle således sannolikt vara samma period, som i båda fallen menades. Anledningen till att första hälften af maj är illa anskrifven för frost är ock uppenbar. Det är redan i april vanligt, att varma dagar inträffa, så att vegetationen mera allmänt väckes till lif. Jorden är dock ännu ej på långt när sommarvarm och dertill hafva vi

ännu i norra delen af landet samt på Bottenhafvet stora ismassor. Ett omslag i väderleken medför således lätt skadlig frost — och sådant omslag inträffar naturligtvis nästan årligen. Detsamma gäller sägnen om kölden i *kråknedanet*, som inträffar i slutet af april eller början af maj. (Se XXI. och XXII. 7.)

En annan dylik period, illa beryktad för beständigt regnande, är den s. k. *fruntimmers-* eller *flickveckan*, d. 19—26 juli. Jag har undersökt denna veckas nederbörd i Uppsala för 15 af de senaste åren, för 15 år i början af detta århundrade, samt för 15 år i midten af det förra, men icke kunnat finna någon nämnvärd olikhet mellan den ifrågavarande veckan och den närmast föregående och efterföljande i detta hänseende. Emedlertid hafva alla tre det gemensamt, att de *infalla kring tiden för den största nederbörden under året i vårt land.* Nederbörden är nemligen här störst i juli och augusti månader. Såsom exempel derpå anföra vi nederbördsmängden i millimeter, som i medeltal faller under hvar månad på några orter, hvarifrån långa observationsserier finnas.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Året
Lund	28.7	28,0	*23,5*	30.5	35,4	47.6	61,9	62.4	55.0	53,8	46.6	38,3	511,7
Vexiö	34,0	*32,3*	33,8	36,4	45,3	72,8	76.7	75,1	63,7	56,9	66.0	51,3	644,3
Uppsala ...	34,3	27,0	*25,1*	29.3	43.9	53,6	68,9	72,6	57,1	63,2	51,4	35,9	562,3
Hudiksvall	34,3	29,1	*27,0*	29.3	34.1	46,6	57.7	65,4	52.5	62.3	57.2	42.7	538,3

Vi se, huru nederbörden öfver allt är minst i februari eller mars och störst i juli eller augusti. Då nu 'flickveckan' infaller i slutet af juli (enligt gamla stylen under 1600-talet t. o. m. 10 dagar senare), så är klart, att den nära sammanfaller med maximum af nederbörd, och då denna dertill vid den tiden är skadlig såsom 'dåligt bergningsväder', så är klart, hvarföre 'flickveckan' fått ej utan skäl dåligt rykte såsom 'gerna gråtande' (XXIV. 10.) Af samma orsak äro ock 'Petri Fäng' och Magnus (d. 1 och 19 aug.) i Vestergötland beryktade för ruskväder. Dock

torde man med lika skäl kunna säga detsamma om hvilka dagar som helst i juli och augusti.

Vissa nätter äro illa anskrifna såsom *frost-* eller *jernnätter* — med hvad skäl kan jag ej afgöra. Sannolikt betyder det endast, att ungefär vid den tiden på våren eller hösten inträffa de sista och de första frostnätterna på året.

Många af bemärkelsedagarna häntyda, som ofvan sagdt är, på ett sydligare klimat. Oafsedt att många särskildt angå *vinskörden (!)*, t. ex. d. 22 januari (XVIII. 13.) och d. 15 augusti (XXV. 10.), så angifvas stundom andra företeelser, såsom islossning, m. m. på för landet eller orten orimliga tider, så t. ex. Perpetua d. 7 mars, som ej blott skall i Vestergötland och Dalarna göra isarne osäkra (XX. 3. 4.) utan i Småland t. o. m. medför isfria sjöar, om ej våren skall blifva sen, samt tidiga vårar 'sig visa grön' (XX. 2.) I norra Småland inträffar enligt mina undersökningar öfver isförhållandena i vårt land islossningen i insjöarne i medeltal omkring den 20 april och en islossning den 7 mars torde der vara ytterligt ovanlig och sällsynt. Ej heller har islossningen i forna tider varit tidigare än nu i norra Europa. Iakttagelserna öfver islossningen sträcka sig öfver Mälaren vid Vesterås till 1712, öfver Nevan till 1718, samt öfver Düna och Dwina ända upp på 1500-talet. Under denna långa tid hafva visserligen stora olikheter särskilda år förekommit, men *i medeltal* har icke en nämnvärd förändring i islossningstiderna under de sista 300 åren kunnat spåras. Det låter således svårligen bestrida sig, att dessa och andra dylika bemärkelsedagar utifrån inkommit i Sverige.

Öfvergå vi nu till grupperna XXXI—XXXIII, så hafva vi deri sammanfört 'tecken af solen, månen och öfriga himmelskroppar'. På ofvan anförda grunder hafva dock 'tecken' af rent astrologiskt ursprung uteslutits. Hvad de återstående beträffar, måste vi skilja två väsent-

ligt olika slag, nämligen de som angå *himlakropparnas egna rörelser eller ljusvexlingar* och de som stödja sig på *deras af luftens och molnens beskaffenhet betingade utseende.* De första sakna i allmänhet hvarje grund, så vida de angå någon annan himmelskropp än solen. Alla förutsägelser, som grunda sig på månens rörelser, såsom dess upp- och nedstigande genom djurkretsen ('yska i almanackan' XXXII. 37), dess ställning till jorden och solen (nittonårsberäkningen, Herschels väderlekstabell, sol- och månförmörkelse o. s. v.), eller på dess faser eller skiften hafva *efter noggranna undersökningar totalt förkastats af vetenskapen.* Vid första påseendet synes ett sådant inflytande ej alldeles otänkbart. Månen förorsakar genom sin attraktion ebb och flod i hafvet, det vill således förefalla, som om dess inflytelse på lufthafvet borde vara ännu större, då luften är så mycket både lättare och lättrörligare än vattnet. Mekaniken har dock på det ovedersägligaste matematiskt bevisat att *just derföre* måste månens inflytande blifva ytterst obetydligt. Detta hafva ock observationerna bekräftat. Det är endast vid ytterst fina barometerobservationer inom tropikerna, såsom vid general Sabines omsorgsfulla iakttagelser på S:t Helena, som det lyckats påvisa ett nästan omärkligt inflytande af månen på lufttrycket under dygnets lopp. Men låter ett dylikt inflytande af månens dagliga lopp, analogt med ebb och flod, efter mödosamma undersökningar spåra sig, ehuru det naturligtvis är utan den ringaste praktiska betydelse, så är hvarje inflytande af månens gång genom djurkretsen, dess efter 19 ($18^3/_4$) år återkommande ställning till jorden och solen o. s. v., såväl teoretiskt orimlig, som omöjlig att i praktiken uppvisa. De flesta torde ännu minnas, huru de på 19-års beräkningarna grundade — nu lyckligtvis borttagna — väderleksförutsägelserna i almanackan gåfvo stöd för det då allmänna påståendet: 'almanackan ljuger!' Hit hör äfven det ännu åtminstone i Vestergötland fort-

lefvande märket om nymånan är liggande eller upprättstående (XXXII. 25), hvilket redan P. Elvius i sin almanack af 1703 reducerat till dess rätta värde.

Ej bättre förhåller det sig med den ännu inrotade föreställningen om månskiftenas betydelse. Månens ljus är endast reflekteradt solljus. Vore nu så, att detta ljus äfven åtföljdes af en större mängd värme, så är klart, att månskiftena borde inverka på väderleken. Vid fullmåne skulle ju jorden erhålla en betydligt större värmemängd än vid ny. Nu förhåller det sig emellertid, som bekant, på det sättet, att värmestrålningen från månen är så ofantligt ringa, att det fordras den moderna fysikens allra finaste hjelpmedel i den vägen, för att kunna mäta densamma. För praktiska ändamål kunna vi utan tvekan antaga densamma = 0. Men i så fall är äfven månskiftenas inflytande på väderlek otänkbar. Icke dess mindre hafva talrika försök af vetenskapsmän i olika land gjorts att finna detta förmenta inflytande, men ständigt utan resultat. Den allmänna tron på detta inflytande kan således ej förklaras annat än som sjelfförvillelse. Man lägger på minnet de gånger det slagit in, men glömmer de, då det slagit från. För öfrigt hör man stundom, att omslaget ej behöfver precis inträffa på samma dag som månskiftet, utan en eller par dagar före eller efter. Men i så fall kan man ju hänföra alla vädervexlingar till månskiftena, ty har man 2 dagar före och 2 dagar efter hvart skifte att taga med, så blir det 5 dagar för hvar gång och 4 × 5 eller *tjugo* af månskiftets 29 dagar kunna då anses bekräfta regeln. Men ett sådant resultat bevisar uppenbart ingenting.

Helt annorlunda förhåller det sig med det andra slaget af hithörande märken, eller de som grunda sig på himlakropparnas af luftens och molnens beskaffenhet betingade utseende. Dessa märken stå i närmaste samband med de i grupp XXXV sammanförda, hvilka angå mol-

nens och luftens beskaffenhet, optiska fenomen, o. s. v. Bland dessa finnas många goda iakttagelser, hvilka stå i full öfverensstämmelse med den moderna meteorologiens resultat.

Om man betraktar en väderlekskarta för en viss dag, eller en s. k. *synoptisk* karta, så finner man, att lufttrycket på vissa trakter står högre än medelståndet, på andra åter lägre. De förra kallas, som bekant, *anticykloner* eller *maxima*, de senare åter *cykloner* eller *minima*. Granskar man vindriktningen, så finner man, att luften vid jordytan rör sig spiralformigt *utåt* från centret för ett maximum och *inåt* mot centret för ett minimum, hvarvid vridningen sker *medsols* kring centret i förra fallet och *motsols* kring centret i det senare. Maxima ligga vanligen temligen stilla under flere dagar öfver samma del af jordytan, himlen är vanligen klar, luften är torr och temperaturen hög om sommaren och låg om vintern. De medföra således det *vackra vädret*. Minima åter röra sig raskt i hufvudsaklig riktning *från vester mot öster*, och de medföra det *fula vädret med nederbörd*. Detta förekommer nämligen på deras främre, östra, sida med de der rådande *sydvindarna*, under det att de *nordliga* vindarna på den bakre, vestra, sidan medföra uppklarnande väder. För att kunna förutsäga kommande vädervexlingar, fordras alltså att kunna göra sig en föreställning om, huru dessa maxima och minima ligga i förhållande till hvarandra, och hvilka förändringar i deras ömsesidiga lägen, som äro förestående. Detta utföres, som bekant, på de meteorologiska centralanstalterna i de olika landen på det sätt, att en eller flere gånger om dagen telegrafiskt meddelande erhålles om väderlekens tillstånd på ett stort antal stationer. De sålunda erhållna observationerna användas till förfärdigande af en synoptisk karta, och genom att jämföra denna med de närmast före-

gående kan man sluta till de förändringar, som pågå i atmosferen[1].

Men äfven en enstaka observatör kan genom öfning och vana att betrakta himlens vexlande utseende lära sig att med temligen stor säkerhet bedöma situationen och någorlunda sluta sig till, hvad som förestår. Fiskare och sjömän hafva, som bekant, ofta en ganska stor öfning häruti. Det är nämligen så, att väderlekens förändringar oftast förebådas genom ganska otvetydiga tecken på himlen. Genom ett närmare studium af hvad som försiggår inom såväl maxima som minima har man kommit bland annat till den öfvertygelsen, att luften i närheten af centret för ett *minimum stiger uppåt* och detta isynnerhet något framom eller öster om centret, under det att luften öfver ett *maximum sjunker ned* mot jordytan. Den uppstigande luftströmmen i ett minimum för med sig vattenånga, som kondenseras till moln, hvarföre ock regnväder äro vanliga på framsidan af de låga lufttrycken. En del af vattenångan stiger dock ännu högre upp och utfälles först på högst betydlig höjd öfver jordytan till de tunna, höga *cirri* eller *fjädermolnen*. Iakttagelserna af dessa moln gifva vid handen, att de aflägsna sig från centret, isynnerhet på framsidan, hvarest de utbreda sig solfjäderslikt och sträcka sig långt bort, ofta mer än hundra mil, in öfver angränsande maxima, mot hvilkas midt de strömma in i en riktning, som är nästan rätt motsatt vindens vid jordytan. I närheten af minima är denna slöja eller filt af fjädermoln ganska tät och grå, på större afstånd blir den hvitare, längre ut blir den tunnare och strimmigare, till dess att den slutligen upplöser sig i spridda, ytterst fina fjädrar, som tyckas liksom målade på den blå himlen, som dock dervid vanligen synes vara af en mattare färg.

[1] För utförligare upplysningar rörande detta ämne se t. ex. författarens uppsats *Några blad ur vår tids meteorologi* i serien *Ur vår tids forskning*, nr 28. 1881.

Befinna vi oss nu inom det 'vackra vädrets' område under högt lufttryck, så är himlen klar eller stundom täckt af låga grå moln, ur hvilka dock sällan ett spår af nederbörd faller. De äro i sjelfva verket närmast en dimma, som flyter i luften på en större höjd öfver marken. Är himlen klar, tindra stjernorna klart (XXXIII. 7), vintergatan synes tydligt (XXXIII. 5), månens horn synas skarpa och månen skiner klart (XXXII. 5, 8, 9, 11, 14, 21, 28). Närmar sig nu ett minimum med sitt oväderscentrum, så är första tecknet att fjädermoln visa sig (XXXV. 2, 3, 35. XXXI. 21. XXXV. 16, m. fl.) Om natten lysa månen och månens horn dunkelt (XXXII. 6, 7, 10, 11, 21, 22, 33, 34, 35), stjernorna och vintergatan likaså (XXXIII. 5, 6, 9, 10, 11). I den mon oväderscentret närmar sig, blir cirrus-slöjan tätare. Det visar sig som en hvit filt åt det håll, hvaråt det befinner sig, således vanligen åt vester. Då den betäcker himlen, alstras uti den *gårdar* eller *ringar*, kring sol, måne och större stjernor, äfvensom *vädersolar* och *bimånar* (XXXV. 40—55, 59, 60, 63). Kommer oväderscentret närmare, börja de lägre regnmolnen att visa sig, vanligen vid vestra eller sydvestra horizonten. Då ovädret passerat, d. v. s. vi befinna oss bakom eller vester om centret, bryta sig molnen och regnet faller mera skurvis, fjädermolnen visa sig åter, men mera spridda, och molnmassorna försvinna mot öster. Ovädret närmar sig således, då solen i nedgången är röd och 'bäddar under sig' (XXXI. 2, 3, 11, 23), samt då den vid uppgången ej är klar och vacker, mötes af moln, samt 'skiner på vestermoln' (XXXI. 4, 6, 9, 10, 13, 14, 15, 22, 23), likaså om det är stark morgonrodnad med röda skyar och moln i vester (XXXV. 5, 6, 7). Deremot tyckas åsigterna vara delade om betydelsen af stark aftonrodnad t. o. m. i samma provins (XXV. 5, 6, 7, 14, 18, 19, 22 m. fl.) Derföre säger ock Skåningen ganska rätt:

'Aftonrodnad har intet att sätta,
men morgonrodnad ger en våt hätta'. (XXXV. 20.)

Om efter en vacker dag fjädermoln börja sticka upp i vester och luften uppfylles af delvis utfällda vattenångor, så uppkommer stark aftonrodnad med lätta, rödfärgade skyar, och det är då att förmoda, att oväder med blåst och regn är i antågande från vester. Har man åter haft ruskvädret om dagen och det mot aftonen klarnar mot vester, så är visserligen luften ännu uppfylld af fuktighet och himlen delvis öfverdragen med röda, strimmiga fjädermoln, men ovädersccentret har dragit förbi åt öster, och den präktiga aftonhimlen bådar en klar natt. På samma sätt inses lätt den sanning, som kan ligga deruti, att regnbågen om f. m. bådar oväder, men om e. m. vackert (XXXV. 56, 64). Regnbågen står midt emot solen, således visar regnbåge i vester på f. m., att vi hafva ovädret i vester och således i antågande, en regnbåge i öster mot aftonen åter att det är klart i vester kring solen, men att regnet ligger i öster. Detta har dock tydligen föga att betyda, ty regnbåge bildar sig alltid, då en regnskur faller i motsatt väderstreck mot det, hvari solen befinner sig, och det kan således vara en tillfällighet, att just en öppning i molnen kring solen och en regnskur komma att stå midt emot hvarandra.

Huruvida något samband finnes mellan *norrskenet* (XXXV. 29—31) och väderleken är dock tvifvel underkastadt. Säkert är att ofta, må hända oftast, norrskenet är synligt öfver ofantligt stora sträckor af jordytan på en gång. Ja, exempel finnas, såsom den 4 febr. 1872 och samma dag 1874, att norrsken samtidigt visat sig öfver nästan hela norra halfklotet och på samma gång sydsken öfver det södra, så att endast ett bälte mellan vändkretsarne återstått, der det ej iakttagits. Att sådana utbredda norrsken ej kunna stå i omedelbart samband med väderleken är uppenbart. Å andra sidan hafva dock mera

lokala norrsken uppvisats, hvilka, oaktadt himlen varit klar, ej setts från mer än en jämförelsevis ringa sträcka af jordytan. Att sådana *kunna* stå i samband med väderleksförhållandena i den trakt, hvaröfver de stå, är naturligtvis ej otänkbart, dock är mig veterligen ett sådant samband ännu ej uppvisadt.

Rörande de talrika märkena, hemtade från företeelser i menniskokroppen samt i djur- och växtverlden (XXXVI och XXXVII), kan endast sägas, att ett samband mellan dessa företeelser och den omedelbart förestående väderleken är obestridligt. Deras betydelse att förutsäga *kommande* väderlek är dock åtminstone i de flesta fall ganska ringa. De angifva i allmänhet, att omslaget redan *börjat* inträda, ehuru visserligen några tyckas göra det så tidigt, att instrumenten, särskildt barometern, ännu icke eller högst obetydligt angifva en stundande förändring.

Af öfriga tecken och märken, sammanförda i grupp XXXVIII, finnas många, som äro ganska goda, och hvilkas samband med väderleken är påtaglig. De äro dock underlägsna de ofvan behandlade märkena af molnens och luftens beskaffenhet, optiska fenomen och himlakropparnes utseende. Under det att dessa angifva tillvaran af ett oväderscentrum på stundom flere hundra mils afstånd — den hvita filten af fjädermoln utgående från ett vid Skottland beläget oväderscentrum synes ofta till Uppsala, och bebådar dess ankomst 1—2 dygn i förväg — så antyda de i ifrågavarande grupp vanligen, att förändringen redan börjat inträda. Så t. ex. då röken slår ned, salt vätskar sig, murar och stengolf fukta o. s. v., så har redan fuktig väderlek infunnit sig, hvilket visserligen ofta nog torde betyda, att nederbörd snart inträffar.

Ett godt märke är, att mycket *dagg* förebådar vackert väder, men brist på dagg föregår regn. Daggbildningen alstras, som bekant, genom jordytans afkylning genom utstrålning. Inom maxima är, som ofvan sagdt, luften

klar och torr. Värmeutstrålningen från jordytan blir då stark, ty torr luft släpper lätt igenom värmestrålarne. Således sjunker jordytans temperatur ganska djupt under luftens. Deremot har vattenångan, ehuru den är osynlig och således obehindradt genomsläpper ljusstrålar, den egenskapen, att den utgör en nästan ogenomtränglig skärm för de mörka värmestrålarne. Närmar sig således ett minimum med sitt oväderscentrum, så sprides, som vi ofvan sett, den uppstigande fuktiga luften i de högre rymderna af atmosferen ut åt alla sidor. Denna fuktiga luftström med sina fjädermoln, som flyter in öfver angränsande trakter med högt lufttryck, och hvilken endast kan i början iakttagas genom himlakropparnes dunklare sken, utgör dock en skyddande skärm, som hindrar jordytan att något betydligare afkyla sig under luftens temperatur, och daggen uteblir i så fall eller blir ringa.

Af samma anledning väntas regn, då solvärmen är tryckande och vädret kännes doft och qvalmigt. Är nämligen fuktighet i luften, äfven om det blott är i de högre rymderna, så hämmas utstrålningen, och är fuktigheten hög i närheten af jordytan, så förhindras svettens afdunstning, hvilken eljest medför afkylning.

Iakttagelserna på vindarne (XXXVIII. 24, 25, 28, 29, 84, 92) äro ganska riktiga.

Uppsjö i Östersjön vid svenska kusten förorsakas af starka ost—sydvindar, och då dessa förekomma på framsidan af minima, så medföra de oväder. (XXXVIII. 66.)

Vissa märken förefalla egendomliga, men kunna dock lätt förklaras. Så t. ex. säga fiskare kring Ronneby, att om hög sjö sätter in från hafvet, så bådas nordanvind (XXXVIII. 80). Hög sjö från hafvet på sydkusten af Blekinge förorsakas naturligtvis af ihållande, starka sydvindar, men dessa förekomma på framsidan af minima. Då centret passerat, börja åter nordvindarne på baksidan att blåsa.

När dimman faller blir vackert väder, men stiger hon, blir regn. Detta torde ej behöfva vidare förklaring. Deremot äro meningarna delade rörande betydelsen af ängs- och kärrdimmor om aftonen (XXXVIII. 58—60). I sjelfva verket kunna de ock alstras, såväl derigenom att marken och den derpå hvilande torra luften genom utstrålning starkt afkylas, som derigenom att luften är fuktig och ej kan upptaga den fuktighet, som uppstiger från den våta marken.

Det skulle blifva för vidlyftigt att genomgå alla inom denna grupp upptagna märken. Det ofvan sagda torde vara tillräckligt till ledning vid bedömandet af deras värde. Att några äro rent af orimliga och rätteligen borde hänförts under nästa grupp, är uppenbart.

Denna grupp, XXXIX, innefattar en del skrock och vidskepelse rörande väderleken, och den sista XL några väderleksordspråk. Dessa grupper äro naturligtvis utan den ringaste betydelse i meteorologiskt afseende och torde äfven vara föga fullständiga.

Ännu ett må till sist påpekas. Det har visat sig, att om vintern maxima gerna hålla sig öfver snöhöljda landmassor, under det att minima gerna så mycket som möjligt röra sig öfver öppet vatten. Det är således ganska riktigt, att *i allmänhet* stora snöfall vid vinterns början medföra ihållande köld och snö. 'Om stubben bär hatt, Andersmess- (Thomasmess-) natt, så är vintern satt', ty då hålla sig, som sagdt, maxima med köld öfver landet. Komma minima, så stryka de då gerna ned på södra Östersjön, och vi få ostliga vindar med snöstormar omvexlande med klart, kallt väder.

Sammanfatta vi nu det ofvan sagda, så torde resultatet blifva följande:

1) Hvarje samband mellan väderleken och veckodagar, helgdagar, himlakropparnes ställning och månens skiften är orimligt.

2) Likaledes är hvarje förutbestämmande af en kommande årstids eller månads väderlek på vetenskapens nuvarande ståndpunkt omöjligt, och derpå syftande bemärkelsedagar eller andra tecken äro utan allt värde.

3) För årsväxten är i allmänhet önskligt, att årstiderna hafva den för orten normala väderleken. Det är detta som egentligen betecknas med alla utsagor om årstider, månader och bemärkelsedagar.

4) För nära förestående omslag i väderleken finnas ett stort antal tecken och märken, hvaraf många ganska tillförlitliga. Härvid måste vi dock ihogkomma, att dessa egentligen endast angifva, att ett minimum närmar eller aflägsnar sig från orten. Hvilken väg det kommer att taga kan dock svårligen från en enda station iakttagas. Vädret kan, som bekant, se 'hotande' eller 'lofvande' ut, utan att den bebådade förändringen inträder.

Det är först genom de på telegrafiska meddelanden grundade synoptiska kartornas tillhjelp, som man kan hoppas ernå en större säkerhet i förutsägelsen af den kommande väderleken för *de närmaste dagarne.* Att förutsäga väderleken månader i förväg är, som sagdt, för närvarande omöjligt.

Tillägg. För att styrka mitt påstående, att flere af de i vårt land gängse bemärkelsedagar m. m. äro af sydländskt ursprung, specielt af dem, som finnas i Sibyllæ Spådom, Bondepraktikan och andra äldre tryckta urkunder, har jag genomgått de för Baden uppgifna *Volksregeln,* som finnas införda i prof. Stieffel's *Witterungskunde,* Karlsruhe 1842. De, som der finnas öfverensstämmande med de i denna samling intagna, äro följande:

II. 3, 5, 6; V. 4; VI. 4—7; VII. 2, 5, 6; VIII. 3—5, 7, 9, 13, 15; IX. 3, 5, 7, 9, 10; X. 3, 11; XI. 6, 8; XII. 1, 3; XIII. 2; XIV. 5; XV. 2, 3; XVII. 1, 2; XVIII. 13,

16—18; XIX. 12, 17, 22—24; XX. 5; XXI. 16; XXII. 16; XXIII. 2, 12, 13; XXIV. 1, 8, 15—17; XXV. 5, 10, 21, 23, 24; XXVI. 1, 12; XXVII. 5; XXVIII. 4, 10, 17; XXIX. 13; XXX. 2, 19; XXXII. 9, 10, 17; XXXIV. 1; XXXV. 14, 15, 40, 64; XXXVII. 20, 22, 38, 49, 83, 143; XXXVIII. 10, 27—29, 32—34, 58; XXXIX. 8.

Det lider intet tvifvel, att en grundlig jämförelse af andra utländska samlingar skulle kunna uppvisa en dylik öfverensstämmelse för ännu flere af våra 'märken' med i olika land brukliga. Måhända skulle man på detta sätt kunna utleta den trakt, hvarifrån de leda sitt ursprung.

I. Veckodagarne.

Söndag:

1. När det regnar i öppen bok, blir det regn till nästa onsdag.

P. A. Säve. *Åkerns sagor.* Stockholm 1876.

2. Regnar det före messan, blir det regn hela veckan.

Vestergötland.

Måndag:

3. 'Måndags blika går skitna vika.'

P. A. Säve: *Åkerns sagor.*

4. 'Är måndag krank,
blir hela veckan blank.'

Vestergötland.

Tisdag: . . . . . .

Onsdag:

5. Onsdagsnyet bestämmer vädret för tre nyn.

Vestergötland.

Torsdag:

6. Torsdags qväll ger fredagens väder.
P. A. Säve. *Åkerns sagor.* Vestergötland.

Fredag:

7. Fredagen har sitt eget väder.
Allmänt.

8. Fredagen bestämmer kommande veckas väder.
Skåne.

9. 'Fredag är en redig kär,
Han kommer med sitt eget vä'r.'
Vestergötland.

10. Det blir gerna solsken någon stund på fredagen.
Blekinge.

Lördag:

11. Lördags regn håller inte till söndagsmessa.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

12. Hvarje lördag skiner solen så länge, att jungfru Maria kan få ett linne torkadt åt sin son.
Skåne.

13. 'Lördag är en narr,
Änten blir han bättre eller varr.'
Vestergötland.

14. Det kan ej bli 4 lördagar å rad så regniga, att inte presten får sin krage torkad.
Vestergötland.

Årstiderna.

II. Vintern.

1. Är första vintern ostadig och lindrig, blifver gemenligen den senare stadig och hård, och
Ur Almanack af Marco Freund, Strengnäs 1659.

2. faller första vintern icke snö, kommer dess mera den senare.
Som föregående nr.

3. 'På snö-år[1]
Följer rikt år.'
Sibyllæ Spådom. Carlshamn 1873.

4. 'Mycket snö — mycket hö.'
Som föregående nr.

5. Snöar det fint och smått, så kan man vänta ihållande köld; falla åter stora flingor, så kommer måttlig köld.
Som föregående nr.

6. Är vintern ej tidig, så kommer den så mycket skarpare på sensidan.
Som föregående nr.

7. När vinterkölden är tidig och jämn, samt medelmåttigt snö betäcker jorden, har man att förvänta ett fruktbart år.
Eric Burman, *Väderleks-Spåman.* Vesterås 1794. Omtryckt med tillägg i Stockholm 1871.

8. När vintern börjar med sunnanväder, och snön blifver liggande, kan man hafva hopp om stadigare vinter än annars.
Birger Vassenii almanack för Venersborg 1727.

9. Så många dagar första snön ligger, så många små vintrar skola det året blifva, och så många lenväder.
Som föregående nr.

III. **Våren.**

1. Får man bara med af det första åskregnet på våren, så behöfver man sedan ej frukta för torka, ty då får man med af ytterligare åskregn under sommaren.
Småland, Söraby.

2. Snö i säde, gödsel i träde.
Vesternorrlands län, Sidensjö.

---

[1] 'D'er best hava Vinter, naar Vinter skal vera.' I. Aasen. *Norske Ordsprog.* Kristiania 1856.

3. Isen sjunker efter första dundret om våren.
M. Freunds almanack 1659.

4. När Lukas vallar sina får, blir det långvarig värme. (En egendomlig darrning i luften under våren, hvilken gör att det ser ut, som om små föremål sprungo öfver den upplöjda jorden.)
Skåne.

5. Man kan aldrig få nog regn före midsommar.
Vestergötland.

6. 'Våt och kall vår — Ger ett godt äringsår.'
Småland.

7. Klart och torrt väder under såningstiden, april våt och maj kall, omvexlande med regn, samt varma dagar under den tid jord- och trädfrukter stå i blomma, låter hoppas ett fruktbart år.
Burman.

8. Faller ymnigt regn under såningstiden, befaras missväxt; likaså om solhettan då är mycket stark, eller vid den tid då axen börja mogna.
Som föregående nr.

IV. Sommaren.

1. 'Kalder somar gør heta ladhu.'
Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* Lund 1840. Nr 32.

2. När det regnar mycket om sommaren och östansamt nordanväder icke blåser mycket deremellan, blir sjukligt.
M. Freunds almanack 1659.

V. Hösten.

1. En vacker höst, en underlig vinter.
M. Freunds almanack 1659.

2. När mycken snö faller i rättan tid, blir fruktbart år.
Som föregående nr.

3. När mycken frost och töcken faller om hösten och det icke regnar med sunnan- och vestanvind, blir sjukligt.

M. Freunds almanack 1659.

4. Dimmig höst ger snörik vinter; klar höst stormig vinter.

Burman (Tillägget.)

Månaderna.

VI. Januari.

1. När jorden är bar och icke tillfrusen i januari och sunnanväder den tiden blåser, blir sjukligt och missväxt.

M. Freunds almanack 1659. Burman.

2. Om januarikölden mildras, kommer snö; men faller dagg och dimma, så kommer tö.

Sibyllæ Spådom.

3. Äro månadens början och slut vackra, så kan man hoppas godt år.

Som föregående nr.

4. Dansa myggen, så blir ett svårt foderår.

Som föregående nr.

5. Är januari varm, så blir skörden arm.

Som föregående nr.

6. När gräset växer i januari, så växer det så mycket sämre, när det bör växa.

Som föregående nr.

7. Mycket regn i januari ger ingen välsignelse åt nästa skörd.

Som föregående nr.

8. Så länge lärkan sjunger före kyndelsmessodagen, så länge tiger hon efter den.

Som föregående nr.

9. Dimma i januari gifver en våt vår.

Som föregående nr.

10. Om det är dimmigt från jul till helige tre konungars dag, blir det mycket sjukligt under det året.
Som föregående nr.

11. Så många dagar nyårsnyet döljes af moln, så många dagar skall säden ligga i jorden innan den kommer upp.
Som föregående nr.

12. Om aftonstjernan går före nyet, betecknar det god årsväxt, men går nyet före och stjernan efter, blir dyr tid. (I förra fallet måste matmodern gå och bedja pigan stanna, i senare går pigan efter matmodern och ber att få stanna i hennes bröd för den dyra tidens skull.
Som föregående nr. Burman. (Tillägget.)

13. Då det töar före trettondedagen, så blir det tidig vår.
Uppland.

VII. **Februari.**

1. Om det i februari icke vill frysa, befarar man en kall vår.
M. Freunds almanack 1659.

2. Om februari är mild, kan man vänta många frostnätter, när våren kommer.
Sibyllæ Spådom.

3. Starka nordanvindar i februari bebåda Guds välsignelse i bondens lador.
Som föregående nr.

4. Klar och torr fastlag betyder godt spannmålsår.
Som föregående nr.

5. Om fastlagen solen skiner tidigt upp, skall allt som tidigt sås växa frodigt.
Som föregående nr.

6. Äro myggen talrika i denna månad, skall den nästkommande utrota dem.

Som föregående nr.

7. Ju stormigare vid kyndelsmessan, desto vackrare år.

Som föregående nr.

8. Om istapparne äro långa vid fastlagsnatten, blir linet långt.

Som föregående nr.

9. När fru Göja flitigt rister sina blår (mycket snö i februari), blir det ett godt år.

Skåne.

10. Om myror visa sig i februari eller början af mars, kommer sträng eftervinter.

Burman. (Tillägget.)

11. Ymnig snö befordrar god gräsväxt.

Burman. (Tillägget.)

VIII. **Mars.**

1. Mars väta
Kommer mången att 'gräta'.

P. A. Säve, *Akerns sagor.*

2. 'Mars kåjrar tade' (mars kör gödsel = snön göder).

Som föregående nr.

3. 'Martius torrt, april vått och maj kallt
Fyller källare, visthus och ger hö margfallt.'

S. Dalini almanack 1665.

4. Mot början eller slutet serverar mars sitt gift(?).

Sibyllæ Spådom.

5. På en torr mars följer vanligen en vacker vår.

Som föregående nr.

6. Klara nätter åtföljas af våta dagar eller dagar med snö och köld, som dock icke blifver långvarig.

Som föregående nr.

7. Höres åskan i mars, så kan man vänta snö i maj.

Som föregående nr.

8. Dagarne omkring vårdagjämningen äro vanligen stormiga.

Som föregående nr.

9. Så mycken dimma i mars, så mycket regn vid midsommartiden.

Som föregående nr.

10. Regnar det i mars, så har man äfven att vänta regn i juni.

Som föregående nr.

11. Bygger storken och kommer vildgåsen till landet i mars, så är att hoppas en vacker vår.

Som föregående nr.

12. Hvad mars ej vill, kommer efter i april.

Som föregående nr.

13. Är mars trogen vid plogen, håller april honom åter still.

Som föregående nr.

14. Mars snö gör frukten ve.

Som föregående nr.

15. Marsblom är ej bra, aprilblom är hälften bra, majblom är alldeles bra.

Som föregående nr.

16. Mycket dimma i mars betyder vått och regnigt år, så mycken dagg, som faller i mars, så mycken rimfrost efter påsk, och så mycken dagg skall åter komma i höstmånaden.

Bonde-Practica. 1703.

17. När mars kommer med ny i nordanvind, blir ej varmt förr än vid Eskilsmässe (12 juni), men bådar godt år utan frost.

Småland.

18. 'Mars med sitt skägg
lockar barnen utom vägg.' (Jämför den 24 febr. 'Matts'.)

Vestergötland.

IX. April.

1. 'April groe (gräsbrodd), ingen man till goe.'
Vesternorrlands län, Sidensjö.

2. 'April snö är fåragö' (gödsel).
Småland. Vermland. Vestergötland. *Sibyllæ Spådom.*

3. 'April torr och ren
är bonden till stor men,
men april regn tro man förvisst,
ger äring stor förutan brist.'
S. Dalini almanack 1665.

4. Inträffar varm och torr väderlek under första och andra tredjedelen af denna månad, så är nästan säkert, att kallt och regnigt väder herskar under den sista tredjedelen.
Sibyllæ Spådom.

5. 'Om april blåser i sitt horn,
så fås en god skörd af korn.'
Som föregående nr.

6. 'Mars torr, april våt och maj kall
fyller bondens lador all;
men april torr och ren,
är bonden till stort mehn.'
Som föregående nr.

7. 'En torr april
är ej hvad bonden vill;
men april regn
ger frukterna hägn.'
Som föregående nr.

8. Klart månsken i april skadar fruktblommorna.
Som föregående nr.

9. 'April varm, maj sval, juni våt
är något att glädjas åt.'
Som föregående nr.

10. På en våt april följer en torr juni.
Som föregående nr.

11. 'April våt och maj kall
Fyller bondens lador all.' (Varieras med april '*varm*'.)
Allmänt.

12. April med sin hufva kör barnen i grufva.
Vestergötland.

X. **Maj.**

1. Maj månads snö är så godt som fåragö (gödsel).
Småland.

2. Maj ny-snö, är fåragö.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

3. Maj våt och kall fyller bondens hus och lador all.
Som föregående nr.

4. Utaf 'maj-nida-regn' går torkan lika långt i jorden, som regnet gick.
Som föregående nr.

5. Majus kallt och junius vått
uppfyller husen af allehanda godt.
S. Dalini almanack 1665.

6. Om det regnar mycket i maj, skall det regna litet i september och tvärtom.
Sibyllæ Spådom.

7. Dagg och kyla om aftnarna bringa ett godt foderår.
Som föregående nr

8. Åska i maj skall ej betyda godt år.
Som föregående nr.

9. Sval maj ger bonden mycket hö i ladorna.
Som föregående nr.

10. En varm maj göder kyrkogården.

11. En bisvärm i maj är likaså mycket värd som ett lass hö.
Som föregående nr.

12. På en våt maj följer en torr juni.
Som föregående nr.

XI. Juni.

1. Följer på en våt maj en våt juni, så kommer sannolikt en våt sommar.
Sibyllæ Spådom.

2. Åska i denna månad förkunnar en regnig sommar med rik skörd.
Som föregående nr.

3. Om nordlig vind blåser ofta, kan man hoppas godt år.
Som föregående nr.

4. Juni väderlek svarar mot decembers. Så varmt det är i juni, så kallt blir det i december; är juni mild och våt, så blir äfven december sådan.
Som föregående nr.

5. Regn midsommartiden är alltid långvarigt.
Som föregående nr.

6. Bed om regn före midsommar: efteråt kommer det nog din bön förutan.
Som föregående nr.

7. Nordanvind i juni blåser in säd i landet.
Som föregående nr.

8. Fyra dagar före och efter sommarsolståndet angifva den rådande väderleken ända till Michaeli.
Som föregående nr.

XII. Juli.

1. Juli motsvarar januari, som juni december.
Sibyllæ Spadom.

2. Regn i andra hälften af juli är gerna ihållande.
Som föregående nr.

3. Hvad juli och augusti icke koka, kan september icke steka.
Som föregående nr.

XIII. Augusti.

1. Vindarne äro ganska föränderliga, samt åsk- och regnväder vanligt.

Sibyllæ Spådom.

2. Nordanvinden i denna månad medför stadig väderlek.

Som föregående nr.

XIV. September.

1. Oväder i septembers senare hälft påföljes nästan alltid af starka stormar.

Sibyllæ Spådom.

2. Mycket ekållon vid Mikaelitiden bådar mycket snö vid jul.

Som föregående nr.

3. Våt september gör torr oktober.

Som föregående nr.

4. Dimma om aftonen betyder regn om natten.

Som föregående nr.

5. Oväder i september betyder mycket snö i februari och mars samt ett godt sädesår.

Som föregående nr.

XV. Oktober.

1. Mycket frost och snö i oktober bådar mild januari.

Sibyllæ Spadom.

2. Oväder i oktober bådar ostadig vinter, derföre icke önskvärdt.

Som föregående nr.

3. En varm oktober medför en kall februari.

Som föregående nr.

XVI. November.

1. Aska i november betyder sträng vinter, men fruktbart år.

Sibyllæ Spadom.

2. En sträng och långvarig vinter inträffar, om juli varit mycket varm och augusti samt oktober ovanligt kalla.
Som föregående nr.

3. Om november har torr väderlek utan frost, så betyder det mera snö än köld under vintern.
Som föregående nr.

XVII. December.

1. Kall december med mycken snö lofvar godt år.
Sibyllæ Spådom.

2. Åska i denna månad förebådar storm och regn.
Som föregående nr.

3. Om vid denna månads början och slut är kallt, men vid medlet lent väder, så följer en långvarig vinter.
Som föregående nr.

Dagar i månaderna.

XVIII. Bemärkelsedagar i januari.

1. Den 1:sta. Blir himlen röd på morgonen kommer sorg, krig och oväder under året.
Bonde-Practica. 1703.

2. D:o. Regnar det nyårsdagen och d. 2:dra januari, sa blir sädesbergningen svår.
Vestergötland.

3. D:o. Regnar det, så blir godt år.
Som föregående nr.

4. D:o. Fryser gamla och nya året hop, så blir stark vinter.
Som föregående nr.

5. D:o. Är det klart, blir det oväder, krig och sorgligt år.
Småland.

6. Niondedagens snö, ger nio veckors snö.
Kalmar län, Målilla.

7. Sådant vädret är niondedag jul, blir det i nio veckor.

Östergötland. Småland.

8. Trettondags tö bättre än 20 lass hö.

Vesternorrland, Sidensjö.

9. Trettondags tö ger stadig vinter till vårfrutid, men tidig vår.

Vestergötland.

10. Man kan alltid vänta trettondags tö och derefter 'Qvinnemesse-knabben'.

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

11. Lika många dagar, som förflyta från trettondedagen till första mildväder, lika många veckor förflyta från detta mildväder innan såningstiden inträffar.

Småland.

12. Tretton veckor efter tövädret närmast efter trettondagen bör sådden börjas.

Småland.

13. Den 22:dra. Om Vincentii dag är klar, blir fruktbart år.

Sibyllæ Spådom. Vestergötland.

Om Vincentii dag är klar, växer mycket vin (!).

Bonde-Practica. 1703.

14. Den 25:te. Paulusdagen är märkelsedag: skiner solen den dagen så länge som en ryttare behöfver att stiga upp och stiga ned af sin häst, blir det året god äring och god säd.

Småland, Söraby, Kalmar län.

15. D:o. Detsamma gäller, om man hinner sadla en häst vid solsken.

Jämtland. (Af Hildebrand infördt på den 24:de.)

16. D:o. 'S. Pauli dag klar gör fruchtbart Åhr.
Är brusande Windh
Skeer Krijg geswindh,
Ett Dimbachtigt Wåhr
Pestilentz tilbär,

Kommer Sniö eller Regn,
Blifwer lijten Åhringh effter gambal sägn.'
Sam. Dalini O-Gothi almanack. Linköping 1665.

17. D:o. S:t Pauli dag klar betyder god årsväxt.
Sibyllæ Spådom. Skåne. Helsingland. Östergötland. Vestergötland.

18. D:o. Solsken s:t Pauli dag betyder fruktsamt år, regn och snö medelmåttigt år, stort mörker stor dödlighet, töcken och dimma krig och örlig.
Bonde-Practica 1703.

19. D:o. 'År storm och brus,
Skall krig föröda folk och hus.'
Helsingland, Östergötland, Vestergötland.

20. Den 28:de. Köld mellan denna dag och kyndelsmessan (2 febr.) betecknar, att det förblir vinter till påsk.
Vestergötland.

XIX. Bemärkelsedagar i februari.

1. Den 2:dra. 'Kyndelsmess' tö fruset korn och ruttet hö.'
Vesternorrlands län, Sidensjö.

2. D:o. Om hönan ej får takdropp kyndelsmessoafton, får axen ej vatten vårfrudagsafton.
Kalmar län, Målilla.

3. D:o. Regnar det, så blir det godt mjölk- och smörår.
Vestergötland.

4. D:o. Snö denna dag betecknar snar sommar.
Sibyllæ Spådom.

5. D:o. Flyger lärkan så högt, som oxen bär oket, blir våren tidig.
Vestergötland.

6. D:o. Om det dryper af taket den dagen, blir godt ärtår.
Småland. (God årsväxt), Vestergötland.

7. D:o. Regnar det blir vintern ostadig, ty
'Hennes blia
är hvar mans qvia'.
Helsingland.

8. D:o. Göas pelsverk (urväder) bebådar stark köld.
Vestergötland.

9. D:o. Göja röster sin tröja, då blir det mer urväder i februari.
Vestergötland.

10. Den 3:dje. Blåsmessa (Blasius). Vintern är halfliden, och skiner solen, blir det godt år.
Vestergötland.

11. Den 4:de. Är Ansgarius regnfri, blir ett vackert år.
Sibyllæ Spådom.

12. Den 6:te. Vid Dorothea-tiden faller mesta snön.
Som föregående nr.

13. Den 15:de. Är Sigfrid vacker och klar, blir det godt år, men är det köld och snödref, blir året svagt.
Jämtland, Vestergötland.

14. Den 22:dra. Om tre droppar falla på taket, blir god vår.
Helsingland.

15. D:o. 'Iskällarisen skall vara satt
Innan Petri Cath.'
Dalarne.

16. D:o. Isen fräter ofvan och under.
Östergötland, Vestergötland.

17. D:o. 'Pär-Hite-stajn', då solhettan bränner stenen lös från isen, är första 'ladigsdagen'.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

18. D:o. Stiger vattnet i källorna, blir året vått.
Vestergötland.

19. D:o. Om det fryser s:t Peders natt, så fryser i 30 nätter derefter.
Sibyllæ Spådom. Bonde-Practican 1703.

20. D:o. 'För Peter Katt lyfter vintern på sin hatt.'
Skåne.

21. D:o. Peter Katt kastar första heta sten i sjön.
Östergötland.

22. Den 24:de. Storm på Mathiasdagen gör sjöarne rena.
Sibyllæ Spadom.

23. D:o. Matts flyttar varma stenen ur källan i sjön.
Södermanland.

24. D:o. 'Matts kastar heta sten.' (Isarne osäkra.)
Småland, Vestergötland.

25. D:o. 'Mathias med sitt långa skägg
Lockar barnen bakom vägg.'
Luleå. ('Utom vägg'), Vestmanland. ('Söder om vägg'), Vermland.

26. D:o. Starkt urväder betecknar god vårand.
Dalarne.

27. D:o. Blid väderlek betecknar tidig vår.
Helsingland.

28. Droppar det från taken före denna dag, så blir det länge kallt.
Jämtland.

29. D:o. Dricker hönan denna dag i takdroppet på norra sidan om huset, så dricker oxen ur rinnande vak.
Vestmanland.

XX. Bemärkelsedagar i mars.

1. Den 4:de är första 'tamperdagen'. Ännu brukas i Bjäre härad i Skane att dela aret i 4 delar, så der blir 4 'veckoflockar' i hvar del, och hvarje flock börjas med en 'tamperdag'. Dessa äro den 4 mars, 2 juni, 16 september och 16 november. Dessa dagars väderlek bestämma vädret för hela den följande veckoflocken; är 'tamperdagen' torr, bli alla de 12 eller 13 veckorna torra, o. s. v. Veckorna i hvarje flock räknas baklänges, så att den första kallas den 12:te eller 13:de. Derföre heter det t. ex. att göken kommer i den 10:de och gal i den 9:de.
Uppgift af fru Eva Wigström. (Se äfven *Bonde-Practican* 1703.)

2. Den 7:de. 'Om Perpetua sig visar grön,
Blir våren tidig och den blir skön.
Om Perpetua har snö i håren,
Så dröjer det mycket länge med våren,
Och om Perpetua har is på sjö,
Så kommer säkert april med snö.'

Småland, Jönköping.

3. D:o. Perpetua gör isen osäker.

Vestergötland, Dalarne.

4. D:o. 'Hvad Blosus (Blasius) bråtat, Perpetua förstör;
I hafvet hon varma stenar utströr.'

Vestergötland.

5. Den 9:de. Sådan väderleken är på 40 martyrers dag fortfar den i 40 dagar, och inträffar det 64 gånger af 100.

Sibyllæ Spådom.

6. D:o. Fryser det natten till 40 martyrer, så skall det frysa i 40 nätter innan skörden kommer in.

Vestergötland. Småland. Blekinge.

7. D:o. Tjällossningen börjar.

Vestergötland.

8. D:o. Sjöisarne lossna.

Blekinge.

9. Den 12:te. 'Gregorie-tid gör natt och dag lika vid[1].

P. A. Säve: *Åkerns sagor.*

10. D:o. Om dåligt väder inträffar, så kommer ingen frost mer på marken.

Sibyllæ Spådom.

11. D:o. Bestämmer vädret för 40 dagar.

Vestergötland.

12. D:o. Är denna dag klar, så blir skörden god.

Vestergötland.

13. Den 19:de. Josefsdagen klar och vacker ger fruktbart år.

Sibyllæ Spådom.

---

[1] Gamla stilen.

14. Den 21. Bengt bestämmer vårens väderlek.
Östergötland. Vestergötland.

15. D:o. 'Är Benedikt klar och skär, skall åkern sås så snart han bär, om mulen och kall, väl torkas skall.'
Helsingland.

16. D:o. Är Bengt torr, skall åkern sås våt, och skiner solen, blir godt år.
Östergötland.

17. D:o. Benedictus regnig ger våt vår, men blåsig och torr ger en torr vår.
Sibyllæ Spådom. Bonde-Practica 1703.

18. D:o. 'Bengt med oket.'
Vestergötland.

'Bengt med plogen.'
Halland.

19. Den 22:dra. Klart väder ger torrt år.
Vestergötland.

20. Den 24—25:te. Fryser det de båda frostnätterna (till dessa dagar), så kommer ej frost att skada det årets skörd.
Skåne.

21. Den 25:te. ...'Item är achtandes om Warfrw-dagh i Faston, om thet är Nordan Wäder, så blifwer Fiskie-leeken föge för sig, och effter som Giädde-leeken är, så ställer sig all annan Fiskie-leek.'
Ur Gamble Grefwe Peer Brahes, Fordom Sveriges Rijkes Drotzetz, Oeconomia, eller Hunszholdz-Book för ungt Adels-folck. Skrifwin anno 1581. Wisingsborg MDCLXXVII.

22. D:o. 'Item frys thet then natten, så frys thet uti 40 nätter ther effter. Et si non continuo, tamen ad qvantitatem numeri.'
Som föregaende nr. Allmänt ännu i Sverige.

23. D:o. Om solen Varfrudagen skiner klar, faller mera snö sedan än förut.
M. Freunds almanack 1659.

24. D:o. Om Mariæ bebådelsedag är vacker, så blir godt år.
S. Dalini almanack 1665. *Sibyllæ Spådom.*

25. D:o. Är det klart tidigt på morgonen och litet in på dagen, betyder godt år.

Bonde-Practica 1703.

26. D:o. Lika många dagar som lärkan sjunger före Vårfrudag, lika många dagar blir hon af köld tvungen att tystna derefter.

Småland.

XXI. Bemärkelsedagar i april.

1. Den 4:de. Fryser det natten före Ambrosius, blir det frost i 40 nätter; fryser det icke ut nu, fryser det under sommaren.

Jämtland.

2. D:o. Nu åtminstone slutar vintern.

Vestergötland.

3. Den 12—14:de. *Duggnätterna* efter hvilka kölden släpper.

Jämtland.

4. Den 13—15:de. *Sommarmåla-dagarne.* Sommaren börjar nu och får motsatt väder mot dessa dagar.

Helsingland, Enånger.

5. Den 14:de. Det nedan, som kommer efter första månadsnyet eller efter Tiburtius, kallas *kråknedan*, då är det godt att täcka hus, ty taken rifvas ej af storm.

Sibyllæ Spådom. Bonde-Practica 1703.

6. D:o. Regnar i kråknedanet, så växer ogräs.

Bonde-Practica 1703.

7. D:o. I kråknedanet står all växtlighet stilla, men
8. efter kråknedanet följer *hyllingeny*, då växer mera på en dag än eljes på fjorton.

Allmänt.

9. D:o. 'Regnar det ymnigt i hyllinge ny,
väntas förmonlig bergning i hvarje by.'

Vestergötland.

10. D:o. Tiburtius är första sommardagen.

Allmänt.

11. Den 14:de. Köld föregående natt gör våren kylig.
Jämtland.

12. D:o. Är Tiburtius kall, blir sommaren varm.
Uppland.

13. D:o. Vid denna tid inträffar islossningen.
Vestergötland.

14. D:o. 'Är Tiburtius klar och skär,
Skall man så då det bär,
Men är han sur och våt,
Skall man så då man kommer åt.'
Vestergötland.

15. Den 14 april—25 maj är gemenligen ruskigt väder.
Vestergötland.

16. Den 25:te. Marcusdagen är vanligen kall.
Sibyllæ Spådom.

17. Den 25—27:de. *Duggnätter.* Natten till den 25:te bestämmer vårens, till d. 26:te sommarens och till d. 27:de höstens väderlek. Fryser det dessa nätter och fryser det ej ut inom 40 nätter, blir kall höst.
Jämtland. (Jfr ofvan d. 12—14.)

18. Den 30:de. Om det fryser på Valborgsmesse natt, så lider den växande säden stort men, men regnar det Valborgsmesseafton eller sjelfva natten, så hoppas man ett godt år.
S. Dalini almanack 1665.

19. D:o. Köld denna dag betecknar hårdt år.
Vestergötland. Småland.

XXII. Bemärkelsedagar i maj.

1. Den 1:sta. Tre nätter före Philippi dag och tre nätter efter kallas *luddenätter*, hvilka äro sju med Philippi natt. Höres då tordön, så blir godt, fruktbart år, men stor mannadöd.
Bonde-Practica 1703.

2. D:o. Tre dagar före och tre dagar efter 1 maj äro *luddredagar*, hvilkas väder ger motsatt väder under sommaren.

Vestergötland.

3. Den 3:dje. Korsmesseveckan är alltid fult väder, kallas *luderdagarne*.

Vestergötland.

4. D:o. Regn är för växterna som etter, om ej nytt regn kommer snart.

Östergötland. Kalmar län.

5. D:o. Regn ger ondt väder i åtta dagar, men då också godt år.

Vestergötland.

6. D:o. Är dagen blåsig, blir blåst under sommaren.

Vestergötland.

7. Den 12:te. Nedanet före den 12 maj kallas 'kråknedanet', och då står växtligheten stilla. (Enligt andra är 'kråknedanet' det första nedan, som inträffar i maj, enligt andra åter det första nedanet, efter första nyet efter Tiburtius (14 april), se föregående månad.)

Uppland. Södertörn, m. fl. ställen.

8. Den 13:de. Efter Servatius får man hvarken snö eller frost.

Sibyllæ Spådom.

9. Den 14:de. Regn på *korndagen* (Corona!) bådar våt sommar.

Vestergötland.

10. Den 18:de. När Erik ger ax, ger Olof (29 juli) kaka.

Allmänt.

11. D:o. Regnar det i sjunde '*ugan*', blir gräsväxten god.

Skåne (Östra Göinge). *Anm.* 'Uge'- (vecko) räkningen går in d. 6 april eller vårfrudagen efter gamla stilen, och slutar med gamla midsommar, d. 6 juli. 'Trettonde veckan före midsommar' är således 6—13 april, i 12:te såddes förr i Småland hafre och vårråg, i 11:te åkerärter och blandsäd, i 13—11:te tillreddes 'hafrevåren', i 10:de 'potatisvåren', i 8:de såddes tvåradigt korn och vårhvete, i 7—4:de veckan före midsommar sexradigt korn ('kornvåren').

12. Den 25:te. När Urbani tid är godt väder, så blir fruktbart år.
M. Freunds almanack 1659.

13. D:o. Urban är första sommardagen.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

14. D:o. På denna dag väntas storm och oväder.
Sibyllæ Spådom.

15. D:o. Om ej all höstråg är i ax, så väntas hårdt år.
Som föregående nr.

16. D:o. Skiner solen klar på Urbani dag, så blifver vin nog, men regnar det, så kommer skada derpå (!).
Bonde-Practica 1703.

17. D:o. Bestämmer sommarens väderlek.
Jämtland.

XXIII. **Bemärkelsedagar i juni.**

1. Den 1—2:dra. 'Jernnatt' (frostnatt).
Mellersta Sverige.

2. Den 8:de. Medardus (nu Salomon): Regnar det den dagen, så skall det regna i 4 veckor.
Sibyllæ Spådom.

3. Den 10:de. Regn denna dag gör rågen lång med korta ax.
Vestergötland.

4. Den 12:te. Bestämmer sommarens väderlek.
Jämtland.

5. D:o. 'Eskils regn
Snödjar åker och äng.'
Jämtland.

6. D:o. Efter *rof-Eskil* (rofsädd) komma *jernnätter;* nätterna till den 14—18:de tändas rishögar å gärdena mot frost.
Vestergötland.

7. Den 15:de. När Viti tid regnar, blir fruktbart år.
M. Freunds almanack 1659.

8. D:o. Vitus medför vanligen regn.
Sibyllæ Spådom.

9. Den 17:de. Botolfsregn ger skörd som är bättre än kungens stora guldstycke.
Vestergötland.

10. Den 22:dra. Solståndsregn är vanligen långvarigt.
Allmänt.

11. Den 22—23:dje är *jernnatt* (frostnatt).
Kalmar län, Målilla. Vestergötland.

11. Den 24:de. Regnar det på midsommardagen, då skall det ock regna 6 veckors tid derefter, och har man att frukta en våt skördeand. Hasselnötterna få ock skada deraf.
S. Dalini almanack 1665.

13. D:o. Ju mera det regnar den dagen, dess mindre hasselnötter växa det året.
Sibyllæ Spådom. Bonde-Practica 1703.

14. D:o. Torrt väder ger dålig sommar.
Vestergötland.

15. D:o. Regn ger dålig sommar.
Småland.

16. Den 29:de. Regn vid Petri tid efter starrtiden, är välgörande, men regn under starrtiden är skadligt.
Helsingland.

XXIV. Bemärkelsedagar i juli.

1. Den 2:dra. Marie besökelsedag. Sådant vädret är denna dag, sådant blir det i 40 dagar.
Sibyllæ Spådom.

2. D:o. 'Om det Wårfrudagh regnar medh,
Som hon sökte sin Fräncka Elisabeth,
Så wil det regn sig försträckia,
Och fjorton dagar efter annan räckia.'
Bonde-Practica 1703.

3. D:o. Regn denna dag bådar långvarig väta.
Vestmanland. Vestergötland.

4. D:o. Regn denna dag bådar våt sommar följande år.
Burman.

5. Den 10:de. 'Canut kör bonden med lian ut.'
Småland.

6. Den 19:de. Väter fru Sara i nötterna, så blir det inga kärnor i dem.
Skåne.

7. Den 19—26:te är *fruntimmers-* eller *flickveckan*, då regnar vanligen.
Allmänt.

8. Den 20:de. 'Greta väter i nöten.' (Regn den dagen och föregående natt gör svår bergningstid för väta och fås litet nötter och bokållon.)
Sibyllæ Spådom. Bonde-Practica 1703. Småland. Halland. Vestergötland.

9. D:o. Regn på Margarethadagen ger långvarigt regn och svårt bergningsväder.
Vestergötland.

10. Den 22:dra. Magdalena gråter gerna.
Sibyllæ Spådom. Småland.

11. Den 23:dje. Emma klar och varm, ej qvalmig, lofvar godt år.
Sibyllæ Spådom.

12. Den 25:te. 'Lopp-Jakob' bestämmer väderleken under skördemånaden, beräknad till den 25 augusti.
Helsingland.

13. D:o. Regn denna dag bådar långvarigt regn.
Vermland.

14. Den 25:te. Är solsken näst före och efter Jakobs dag, då betyder det en kall vinter.
S. Dalini almanack 1665.

15. Jakobsdagen varm och klar bådar kall jul.
Sibyllæ Spådom.

16. D:o. Äro tre söndagar före Jakob klara, blir mycket korn, men äro de regniga, medelmåttigt.
Bonde-Practica 1703.

17. D:o. Den dagens förmiddag visar vädret före jul och eftermiddagen efter jul. Solsken betyder köld, regn betyder varmt och fuktigt, vexlande solsken och regn betyder 'ringa väder' och ingen frukt.
Som föregående nr.

18. D:o. Tordönstid.
Norra Vestergötland.

D:o. Regn denna dag skadar humlen.
Vestergötland.

19. Den 26:te. Regn på Martha ger god humleskörd.
Vestergötland.

20. D:o. Regn på Martha bådar långvarigt regn.
Småland.

21. D:o. Frost föregående natt är farlig.
Jämtland.

22. Den 27:de. Som vädret är sjusofvaredagen, blir det i 7 veckor.
Sibyllæ Spådom. Allmänt.

23. Den 28—30:de. *Jernnätter* om de inträffa före fullmånen.
Helsingland.

24. Den 29:de. Sankt Olofs klockor = slagorna.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

25. D:o. 'Olsmessehätta och Larsmessehatt,
Då tål gräset båd' ett slag och en datt.'
Vestergötland.

26. D:o. Olof ger kaka, när Erik gifvit ax.
Småland.

27. D:o. Köld föregående natt ytterst farlig.
Jämtland.

28. D:o. Om fullmåne denna dag, blir vintern hård.
Vestergötland. Burman.

29. D:o. Starkt solsken denna dag kallas *olsmessesken* och påskyndar sädens mognad.
Vestergötland.

30. Nätterna till den 29—31 *jernnätter*, farliga för växande säd.
Norra Helsingland.

XXV. Bemärkelsedagar i augusti.

1. Den 1:sta. 'Regnar det Petri-Fäng,
Blir det allt tre-vecke-regn.'
Vestergötland.

2. D:o. Regn denna dag blir långvarigt och skadar säden.
Helsingland. Uppland. Södermanland.

3. Den 9—10, 10—11 och 11—12 äro *jernnätter*, (frostnätter).
Vestmanlands län, Nätra.

4. Den 10:de. Efter Larsmessa växa träden ej mera.
S. Dalini almanack 1665.

5. D:o. Laurentius vacker betyder god höst.
Sibyllæ Spådom.

6. D:o. Kall Larsmessa, god höst, och tvärt om.
Helsingland.

7. Den 11—13:de. *Jernnätter*, fryser det ej då, så kan man vara lugn för frost intill den 24:de.
Jämtland.

8. Den 15:de. Emellan begge Varfrudagar (den 15 aug. och 8 sept.) äro örterna kraftigast, derföre tjenliga att skördas.
S. Dalini almanack 1665.

9. D:o. Om solen skiner klart denna dag, så blifver den påföljande veckan regnfri.
Sibyllæ Spådom.

10. D:o. Om solen skiner klart betyder det godt vin-år (!).
Bonde-Practica 1703.

11. D:o. Regn denna dag bådar regn i 14 dagar.
Östergötland. Vestmanland.

12. D:o. Vata veckan börjar.
Södermanland.

13. D:o. Klart väder den dagen bådar godt år.
Vestergötland.

14. Den 17—28:de. *Jernnätter.*
Vestergötland.

15. Den 19:de. 'Magnus och Sammel, de sa med gammel (säd), men Barthel och Lovisa de sa med ny.'
Småland.

XXVI. Bemärkelsedagar i september.

1. Den 1:ste. Egidius bestämmer månadens väder.
Sibyllæ Spådom. Vestergötland.

2. D:o. Klart och torrt väder bådar god bergning.
Uppland.

3. D:o. Klart och torrt väder ger godt väder i fyra veckor.
Småland.

4. Den 23:dje. Dagjämningsstormar vid fullmåne.
Vestergötland.

5. Den 29:de. Blåser det denna dag, så blåser det till jul.
Småland.

Östlig blåst gör fodret drygt.
Halland.

6. D:o. 'Om jag än skall gå med käpp och staf,
Så skall jag vara här till Michaeli dag',
säger snön.
Neder-Lule socken.

7. D:o. Finnes om Michaeli tid en spindel i 'ekäpplen', så fruktar man för pestilentz.
Ur Freunds Almanach 1659.

8. D:o. En spindel i 'ekäpple' denna dag betyder ondt år.
S. Dalini almanack 1664.

Flugor deri betyda medelmåttigt, men maskar godt år.
Bonde-Practica 1703.

Är der intet uti kommer 'heelsoot'. Äro ollonen många och tidigt komna, kommer mycket snö före jul och derefter mycken köld. Äro de invärtes sköna, så blir en skön sommar med mycket korn, äro de ini vata, blir den regnig, och äro de magra, blir sommaren torr och het.
Bonde-Practica 1703.

9. D:o. Om vid Michaeli-tiden ekollonen äro tomma och våta, så inträffar en mild vinter.

Sibyllæ Spådom.

10. D:o. Om vinden är den dagen N eller O, blir ej sträng vinter.

Sibyllæ Spådom.

11. D:o. Regnar det åter så tyder det på ett torrt nyår.

Sibyllæ Spådom.

12. D:o. Regnar det utan blåst, följer en mild vinter.

Sibyllæ Spådom.

XXVII. Bemärkelsedagar i oktober.

1. Den 5—7:de. Starka stormar vanliga.

Vestergötland.

2. Den 7:de. Omkring den 7:de är ofta mild och vacker väderlek, som kallas '*Birgitta-sommaren*'.

Vestergötland. Södermanland.

3. D:o. Regn denna dag medför en veckas regn.

Vestergötland.

4. Den 16:de. 'Regnar det på Galle,
Växer det korn på knalle.' (Följande års gröda blir god.)

Vestergötland.

5. D:o. '*Gallus-sommar*'.

Vestergötland.

6. D:o. Klart väder gör torkår.

Småland.

7. Den 28:de. Lindrig köld gör sträng köld i slutet af november.

Vestergötland.

8. D:o. Faller löfvet denna tid, blir vintern tidig och slutar lindrigt.

Vestergötland.

XXVIII. Bemärkelsedagar i november.

1. Den 1:sta. Allhelgonadag bestämmer vinterns väder.

Dalsland.

2. D:o. 'Kommer vintern nu skridande,
Kommer han Andersmessan ridande.'

Vestergötland.

3. Den 9:de. Grön Mårtensafton, hvit julafton; hvit Mårtensafton, grön julafton.

Skåne.

4. Den 10:de. Är unggåsens bröstben i steken den dagen hvitt, blir vintern len med litet snö, men om det är rödt, blir vintern sträng med mycket köld och snö.

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

5. D:o. Om Mårten Luthers dag inträffar på fredag, så skall fodret litet förslå.

Sibyllæ Spådom.

6. D:o. När Mårten åker på släde, så rider Anders, och tvärtom.

Dalarne.

7. D:o. 'Om Mårtensgås går på isen,
Trampar julebocken i f..n.'

Vestergötland.

8. Den 11:te. Faller dagg, är det blåst eller mulet på Mårtensmessodag, så följer gerna en obeständig vinter, men är den dagen klart väder, blir stor köld.

S. Dalini almanack, 1665.

9. D:o. Om gässen gerna vistas på torra landet Mårtensmessodag, så skall man tilläfventyrs få se dem blaska sig i dyngebrunnen juletid.

S. Dalini almanack 1665.

10. D:o. Är på Mårten biskop mulet dygnet om, så blir en obeständig vinter, men är det klart, så har man att vänta en skarp vinter.

Sibyllæ Spådom.

11. D:o. Är dagen klar, så blir vintern sträng.
Småland.

12. D:o. Om tre sandkorn frysa tillhopa natten mellan Mårtensdagarne, blir det sträng vinter.
Småland.

13. D:o. När de två Mårtensdagarne falla på fredag och lördag, blir det foderbrist.
Småland (Tveta.)

14. Den 20:de. Är vädret denna dag kallt och ombytligt, blir det blåst.
Vestergötland.

15. Den 21:ste. Om Mariæ offerdag är våt, klar eller dimmig, så blir vintern också våt, klar eller dimmig.
Sibyllæ Spådom.

16. Den 23:dje. 'Klemmen' (Clemens) är första vinterdag.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

17. Den 25:te. Catharina-vintern blir ej långvarig.
Sibyllæ Spådom.

18. Den 25—30:de. Regn dessa dagar bebådar blid vinter.
Dalsland.

19. Den 30:de. Köld denna dag ger blid vinter och obehaglig vår.
Helsingland, Uppland, Kalmar.

20. D:o. Andersmessovinter.
Södermanland.

21. D:o. Regnar det Anders, då regnar det Anna och då regnar det alla vintermånaderna.
Vestergötland.

22. D:o. 'Om Anders braskar, jul slaskar.
Om Anders slaskar, jul braskar.'
Allmänt.

23. D:o. Andersmesse-slaska blir julebraska, och tvärtom.
Småland,

24. D:o. När Anders-skoen knarkar, skall jule-skoen slaska, men när Anders-skoen slaskar, skall jule-skoen knarka.

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

25. D:o. Andreas-snö är skadlig för säden.

Sibyllæ Spådom.

26. D:o. Är det knarka-knarka Anders, blir det sliska-slaska jul.

Vestergötland.

27. D:o. 'Andersmessnatt,
Om stubben bär hatt,
Då ä' vintern satt.'
eller

28. D:o. 'Om stubben far hatt
Andersmessnatt,
Ligger den till Voffernatt.'

Vestergötland.

eller

29. D:o. 'Om stubben får hatt
Andersmessnatt,
Surnar inte juladrickat.'
eller

30. D:o. 'Om stubben bär hatt
Om Andersmessonatt,
Så bär han ock hatt
Om Vårfrunatt.'
eller

31. D:o. 'Om stubben har hatt
Andersmessenatt,
Då är vintern satt,
Och varar till Vårfrunatt.'
eller

32. D:o. 'När stubben får hatt
Andersmessenatt,

Så bär han hatt
Om julenatt.'
eller

33. D:o. 'Om stubben bär hatt
Andersmessonatt,
så blir det åkeföre till alla vintermarknader.'

Småland.

XXIX. Bemärkelsedagar i December.

1. 'Allhelgona-natt
Skall alla stumblar få hatt.' (Stubbar hafva snö.)

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

2. Den 6:te. Nicolai-dags väder plägar utvisa december månads väderlek.

Sibyllæ Spådom. Vestergötland.

3. Den 9:de. Tö på Anna ger tö hela vintern.

Vestergötland.

4. Den 13:de. Stark storm vanlig på Lucia; kullfallna stockar i mossar kallas Lussefall.

Kalmar.

5. Den 21:ste. 'Om stubben bär hatt
Tomesmässenatt,
Då blir hela jorden fullsatt' (med gröda).

Småland.

6. D:o. Torka bådar godt år.

Vestergötland.

Julhelgen.

7. Så många solskensdagar i advent, så många yrvädersdagar i fastan.

Vestergötland.

8. Mycket rimfrost i advent bådar godt år.

Småland.

9. Storm i adventsveckorna, så att många träd fällas, bådar många dödsfall.

Småland.

10. Lika full som ån är vid julen, lika tom är hon vid midsommar.

Småland.

11. 'Julesommar är påskavinter', samt tvärtom. Eller: 'Julasnö—påskatö'.

Vestergötland.

12. Vårlik jul, vinter om påsk, men grön jul, hvit påsk.

Sibyllæ Spådom.

13. Grön jul gör hvit påska.

M. Freunds almanack 1659.

14. 'Julesommar och foglasång,
Ger påskavinter och slädagång.'

Småland (Habo).

15. Såsom väderleken är under de tolf dygnen från juledagen till trettondedagen, så blir den under de 12 månaderna i följande året, och de sex dygn, som derefter följa äro ock märkelsedagar, 'hvar och en af dem hafver två månader i sig', så att från midnatten till middagen på trettondagen betyder Thors månad, från middag till nästa midnatt Göje månad, o. s. v.

S. Dalini almanack 1665 m. fl. gamla skrifter. Observeras än i Vestergötland.

16. Om juledag inträffar vid nymånad, blifver godt år.

Sibyllæ Spådom.

17. En våt och fuktig jul ger tomma visthus och tomma fat.

Sibyllæ Spådom.

18. Är vädret vid jul mildt, så varar vanligtvis kölden inpå våren.

Sibyllæ Spådom.

19. Infaller juldagen på söndag, så blifver god vinter och blåsande vår, torr sommar och vacker höst — infaller den på måndagen, då blifver medelmåttig vinter och en god vår, sommaren med stor storm och oväder, hösten blifver god med vin (!) och annor frukt, men bi

och få trifvas litet och mycket manfolk dö — infaller den på tisdagen, då varder en stark storm, konungar och många qvinnor dö och skepp förgås — infaller den på onsdagen, så blifver hård vinter, ond vår och sommar, arfvodelsfuller höst — infaller den på torsdagen, då blifver god vinter, blåsande vår, god sommar, stor ymnighet och god frid — infaller den på fredagen, då varder en omskiftelsevinter, god vår, god sommar och fullgodt år — infaller slutligen juldagen på lördagen, då blifver bedröflig vinter, blåsande vår, och all frukt mognar bittida; gamla menniskor dö i mängd, så ock foglarna i husen lida nöd och farligheter.

Sibyllæ Spådom.

20. Klar julnatt med nordanväder ger godt år, våt med sunnanväder svårt år, men är natten stormig, blir det krig och betydliga mäns dödsfall.

Vestergötland.

21. Natten till den 24:de klar utan storm blir det mycket frukt; natten till den 25:te stormig blir det godt år.

Helsingland.

22. Storm på julnatten bådar krig.

Småland.

23. Så är till märkandes att om det

1. Stormar juledagsnatt, betyder stor herredöd.

2. Stormar det andra natten derefter, då förderfvas alla vinbär (!)

3. Stormar det tredje natten, då tecknar det barne- eller qvinnodöd.[1]

4. Stormar det fjerde natten, då tecknar det hårdt år till brödföda.

5. Stormar det femte natten, det betyder många presters död.

[1] Konungar.

6. Stormar det sjette natten, då går stor skam öfver verldena.[1]

7. Stormar det på sjunde natten, så betyder det att många och mäktiga konungar strida oskadde.[2]

8. Stormar det på den åttonde natten, då går mycken eld och stor förskräckelse öfver den i synd och elände nedsänkta verlden.[3]

9. Stormar det på nionde natten, dör mycket gammalt och af ålderdomssvaghet och bräcklighet utlefvadt folk på det året.

10. Stormar det på den 10:de natten, då skall mycken skog förgås, och nästan alla frukträd taga skada på det året.[4]

11. Stormar det på den ellofte natten, blifver mycken boskap samt andra kreatur döda på det året.

12. Stormar det den tolfte natten, då varda kejsare, konungar och stora herrar slagne i strid.

Sibyllæ Profetia städ på rim. Jönköping hos J. P. Lundström 1847.
Äfven Bondepractican 1703 med nedanstående olikheter.

24. Man skall så sin säd på samma dag (veckodag?), som juldagen föll det året.

Bonde-Practica 1703.

25. Solsken på juldagen betyder godt år, men storm och regn dåligt år. Solsken på annandagen, 'tå skal försvinna mycket guld och skal man blifva kornet huld'. Solsken på tredje dagen: klagan och tvedrägt mellan prelater: pa 4:de dagen: ungt folk bli skröpliga; på 5:te: vintersäden och trädgårdsfrukten gå till; på 6:te: godt, fruktsamt år; pa 7:de: hungersnöd, endast godt om fisk;

---

[1] Tvärtom! Mycket vin, korn och olja!

[2] 'Då få vi hvarken skada eller fromma, Förthy det skall ett medelmåttigt år komma.'

[3] 'Heelsoot' kommer då öfver gamla och unga.

[4] Betyder boskapssjukdom liksom följande natt.

på 8:de: rikt år med godt fiske; på 9:de: lycka med får och lamm; på 10:de: »tå skal mycket stort wäder warda, som plågor och slag tillförer the Lärda»; på 11:te: Dagg och 'heelsoot'; på 12:te: krig och öfverwåld.

Bonde-Practica 1703.

26. Om solen skiner på juldagen blott så lång stund, som behöfves för att sätta sig på en häst, så blir rågen god.

Småland (Norraby).

27. Den 31:ste. Regnar det nyårsafton, så blir höbergningen svår.

Vestergötland.

XXX. **Påsken och de rörliga högtidsdagarne.**

1. Är det klart väder på palmsöndagen, förväntas torr sommar.

Sibyllæ Spådom.

2. Är klart väder på palmsöndagen, får kornet god växt.

Bonde-Practica 1703. Vestergötland.

3. Sådan väderleken är på askonsdagen, sådan anses den blifva hela fastan.

S. Dalini almanack. Linköping 1665.

4. Dymmelonsdagen bestämmer väderleken under vår och sommar.

Vestergötland.

5. Nordanväder i dymmelveckan betyder missväxt.

Sibyllæ Spådom.

6. Blåser nordlig vind på langfredagen, lönar det sig ej att göda åkern, men är den klar, blir god vårråg.

Vestergötland.

7. Om påskdagen är regnig blifver det året litet foder; men är den klar, blir godt bete och mycket smör.

Sibyllæ Spådom. Bonde-Practica 1703.

8. Regnar det påskdagen och två följande söndagar, godt år.

Vestergötland.

9. Ingen skall någon säd så tredje dag påsk, ty det växer intet korn efter.
Bonde-Practica 1703.

10. Är fjerde-dagen nordanväder blir kallt till pingst.
Vestergötland.

11. 'Röe-söndag' (1 sönd. efter påsk) bestämmer sommarens väder.
Vestergötland.

12. Vackert på andra söndagen efter påsk ger god höbergsel, vackert på tredje, god sädesbergning.
Vestergötland.

13. Regn på bönsöndagen är skadligt.
Vestergötland.

14. Regnar det på pingstdagen, så är det tecken till åtskilliga plågor.
S. Dalini almanack 1665.

15. Så djupt pingstdagsregnet tränger ned, så djupt går torkan vid midsommar.
Småland.

16. Pingstdagsregn faller som etter på jorden.
Kalmar län (Målilla).

17. 'Pingste-nårda jär aldrig bårta'.
P. A. Säve, *Åkerns sagor*.

18. Pingesdags regn är sällan godt.
Bonde-Practica 1703.

19. Våt pingst gör fet jul.
Sibyllæ Spådom.

20. »Regnar det helga trefaldighets dag,
Växer det korn på backar och i dal.
Vestergötland.

21. Regnar det trefaldighets söndag, så regnar det sedan i 7 veckor.
Småland (Söraby.)

22. Är vädret klart helga lekamens dag (torsdagen efter trefaldighetssöndagen), det betyder ett godt år.
Bonde-Practica 1703.

XXXI. Tecken af Solen.

1. När solen 'drar' starkt under varm, qvaf väderlek, förebådas regn.

Kalmar län (Målilla).

2. När solen går ned i 'säck' eller 'bänk', i moln, eller det regnar vid solnedgången, blir regn följande dag, men går hon klart ned väntas vackert väder.

Allmänt. Freund. Dalin. Elvius. Burman.

3. 'När soli gar ej bänk,
Kumar ha atar mäd an stänk.'

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

4. När solen i uppgången är mycket röd, och sedan mörk af moln, 'som stiga under hennes stralar', så väntas regn.

M. Freunds almanack 1659. S. Dalini almanack 1665. Petr. Elvii almanack 1703.

5. Går solen klart upp utan att i förstone värma starkt, blir det en klar dag, i synnerhet om hon aftonen förut gatt klart ned.

S. Dalini almanack 1665.

6. Om molnen dela sig at söder och norr om den uppgående solen, så betyder det regn och blåst, oaktadt solen går klart upp.

S. Dalini almanack 1665.

7. 'Ho väl solmärket vill förstå,
Sol-standet akte han uppå,
De vädren man tre dar får se,
Stå gerna sen i månar tre.
Dag-jämnings-mått tas lika så,
Om man vill vädret veta få.'

Ur *Tankar i åtskilliga ämnen.* Upsala, Joh. Edman 1770.

8. 'Hvad märcken man vill ta, af sol ell' månans dagar,
Det kan en välja ut, alt som man bäst behagar.

Dock om man märke tar utaf dem båda två,
Kan man en bättre grund i väderleken få.'

Ur *Tankar i åtskilliga ämnen.* Upsala, Joh. Edman. 1770.

9. 'Om någon mörk skyy för solen är,
Om morgonen när hon uppgår, märck nu här,
Då skal mycket Regn och Owäder komma,
Den samma dag hafver jag förnummit.
Är skyyn om morgonen mörck och svart, märck:
Då få wij den dag nordanwäder wäl starckt,
Will solen om morgonen lius och klar blifwa,
Det Teckn wil mycket Regn och owäder betyda.'

Bonde-Practica. 1703.

10. När östansol skiner på vestan moln, blir det regn innan qvällen.

Skåne. Vestergötland. Östergötland.

11. Går solen ned röd, blir det storm följande dag.

Elvius. Vestergötland. Södermanland. ... torka. Blekinge.

12. Går solen upp med glittrande, guldfärgade strålar på klar himmel, blir dagen klar och vacker.

Burman.

13. Men om solen vid sin uppgång är matt och blekgul, skjutande spridda och heta strålar mellan moln; eller om den är fläckig och gråaktig bådar den storm och regn.

Burman.

14. Om solen går upp klar men synes såsom ihålig nedåt, följer vanligen regn och blåst.

Elvius. Burman.

15. När solen vid uppgången mötes af tjocka moln, hvilka liksom förmörka henne, så följer innan kort blåst: inträffar detta åter vid middagstid, blifver det regn och blåst.

Burman.

16. På solförmörkelser följer vanligen klart väder.

Burman.

17. När solen är eldröd som en rund skifva utan strålar på morgon eller afton, bebådar sådant stark torka, med något blåst.

Elvius. Burman.

18. När solen framsänder brännande strålar mellan stora och tjocka moln, är regn i antågande.

Elvius. Burman.

19. När solen om vintern går ned ovanligt klar och röd, och om det dertill är nord- eller nordvestvind, förebådas stark köld.

Burman.

20. När solen vid upp- eller nedgången förekommer brunaktig, blek eller grön med gul anstrykning, så bebådas derigenom vinter med köld.

Burman.

21. Om aftonrodnaden är stark och molnen strimmiga, men 'tunna och subtiliga' blir blåst.

Elvius. Burman.

22. När en liten sky företräder solens uppgång och solen omedelbart derpå följer uti åtskilliga färgskiftningar, så bebådas snart inträffande regn.

Burman.

23. När solen vid dess upp- och nedgång synes större än vanligt och luften är mörk, så betecknar det regn, särdeles vid dagjämningstiderna.

Burman.

XXXII. Tecken af månen.

1. Sådant väder, som på sista torsdagen i fullmånaden (?), sådant hela följande nyet igenom.

L. F. Rääf. Skrack och Signerier, mskrpt.

2. Sådant nyårsnyet är, blir äfven de tre följande nyen.

Småland (Söraby).

3. Om nätterna, som nyet infaller, om vintern äro kalla och om sommaren varma, blir kall vinter.

M. Freunds almanack 1659.

4. Likaså om fullmånen om sommaren är 'kallachtig', om vintern är 'lömachtig'.

M. Freunds almanack 1659.

5. När nymånens horn äro hvassa, och den skiner klart, blir klart och kallt.

Elvius.

6. När månen i ny har mörka, trubbiga horn;

M. Freund samt Elvius 1703.

7. Item, när hans kropp är mörk och svartaktig, så bebådas regn, men är den röd, blåst.

M. Freunds samt Dalini almanack 1665.

8. När fullmånen skiner ovanligt klart väntas torka.

M. Freunds almanack samt Burman.

9. Om månen 3 dagar efter nytänningen, fullmånen eller qvarterens begynnelse synes skär och klar, betyder det klart väder.

S. Dalini almanack 1665.

10. Om månen femte dagen efter nytänningen är trubbig på spetsarna, ger hon regn, men är hon hvass på ändarna (och de stå uppåt!), bebådas blåst.

S. Dalini almanack 1665.

11. Är nymånan hvit, blir vackert väder, röd, blir storm, och blek, kommer regn.

Bonde-Practica. 1703. Elvius. 1703.

12. Regnar det måndagen efter nymånad, så regnar hela månaden.

Bonde-Practica. 1703.

13. När nyet tändes onsdag eller lördag, blir det regn till nästa månskifte.

Skåne.

14. När nymånans horn synas skarpa om vintern, så blir det frost.

Skåne. Östergötland. Burman.

15. Månskifte medför ändring i väderleken.
Allmänt i hela landet.

16. Såsom de första två eller tre dagarna äro i månskiftet, så plägar hålla hela qvartalet ut.
M. Freunds almanack 1659.

17. Prima, secunda nihil, tertia aliqvid,
Qvarta, qvinta qvalis, tota luna talis.
Gammal munk-regel.

18. Prima, secunda, qvinta nihil,
Qvarta, sexta qvalis, tota luna talis.
Vesterviks skärgård.

19. Tredje dagen betyder något, fjerde intet, femte dagen bestämmer vädret.
Vestergötland.

20. 'Om du på månan märcka vill,
Tag fierde femte dag därtil,
Sen tändningsdagen gådt förbi,
Så får du väderleken se.
Den fjerde vill om nyet spå,
Den femte om sit nedan rå.'
Ur *Tankar i åtskilliga ämnen.* Upsala 1770.

21. 'Ser månen röder ut, vill han oss blåst bebåda.
Är hennes färga blek, får nederbörden råda:
Men är hon åter hvit och ger ett vackert sken,
Blir väderleken klar och luften ganska ren.'
Ur *Tankar i åtskilliga ämnen.* Upsala 1770, Elvius samt Burman.

22. 'Äre månans hörn swarte och dunckel,
Och icke skijner klar som en Carbunkel,
Det betyder uti Nyet mycket Regn,
Men hörer nu en annan Sägen,
Skijner han som Guld den fierde dag klart,
Då kommer ett starckt Wäder snart.
Om han mitt uthi swart är,
Da få wij wisst ett smuckt Währ,

Och skal så til ända warda,
O Gudh hielp oss af wåra synder swåra.'
Bonde-Practican 1703.

23. Sådant väder, som på onsdags-nyet, varar sedan i tre ny'n.
Vestergötland.

24. Är det tre 'fiskdagar' i almanackan, blir väderleken sådan den är tre dagar före och tre dagar efter dessa fiskdagar ända tills det blir tre fiskdagar igen.
Vestergötland.

25. Är 'månskiftet liggande' (◡), blir ymnig nederbörd,[1] står det åter rätt upp och är mycket hvasst, så bebådas stark köld.
Vestergötland. Burman.

26. Sådan väderleken är under månskiftena från juldagen till 20:de dag jul, sådan blir den hela året om under motsvarande månskiften. Är t. ex. ett derunder inträffande ny kallt, så blifva alla nyn under året kalla, o. s. v.
Vestergötland.

27. På månförmörkelser följer vanligen blåst.
Burman.

28. När tredje, fjerde och femte dagen i nyet äro vackra samt månskifvan skiner klar, utan att fördunklas utaf några dunster, rök eller moln, kan man hoppas jämnt och vackert väder under hela månaden.
Burman.

29. Den väderlek, som under de första ny och nedan efter vårdagjämningen är rådande, plägar bli beståndande under hvarje ny och nedan intill höstdagjämningen.
Burman.

30. Sådan väderlek, som är rådande en dag före och två dagar efter nytändningen, skall komma att bestå

---

[1] Anföres äfven af *Peter Elvius*, som dock riktigt anmärker: Detta är af intet värde, ty det kommer af dess situation emot solen.

under hela månaden, åtminstone intill fullmåne. (Dessa dagar kallas *tungelskiftet.*)

Elvius. Burman.

31. Äfven är det en gammal erfarenhet, att sådan som fjerde dagen i nymånan är, blifver ock hela nyet; ty sådant som vädret var den dagens morgon, middag eller afton, sådant blifver det ock under hela månaden, antingen i första qvarteret, fullmånan eller sista qvarteret.

Burman.

32. När månen skiner klart med hvit, gul eller silfverfärg, bebådar han uppehållsväder.

Burman.

33. Om den öfre spetsen af månan under nyet är mörkare än den nedre, bebådas regn under första qvarteret; är den nedre åter mörkare får man gemenligen regn under sista qvarteret, men om nyet synes mörkt midtpå, kan man med säkerhet vänta regn hvarje afton under fullmåne.

Burman.

34. När öfre spetsen står rätt upp emot den nedre och synes hvassare än denna, blifver det nordvestvind följande dag, men om den nedre spetsen synes mera krokig, ehuruväl hvass, än den öfre, blifver det sydvind.

Burman.

35. Om månen icke synes förr än fjerde dagen efter nytändningen, och det är sydvind, så följer derpå nederbörd.

Burman.

36. Om man nattetid ror på sjön och månljuset tyckes gnistra mot årbladen, så är regn i antågande.

Burman.

37. En yska i almanackan medför omslag i vädret.

Sjömansregel.

38. Fullmånen förtär molnen.

Allmänt.

XXXIII. Tecken af öfriga himmelskroppar.

1. När stjernorna häftigt tindra och tyckas likasom skulle de falla af himmelen, blir stort oväder.

M. Freunds almanack 1659. Dalin 1665. Elvius 1703.

2. När stjernorna 'de tre vise män' (Orions bälte?) trettondedagsaftonen synas midt på fästet, bör man så ärter på kullar, men synas de lägre, bör man så dem i däkler. (Beror naturligtvis på, vid hvilken timme man sett efter!)

Vestergötland.

3. Stjernfall bådar väderskifte.

Vestergötland. Småland.

4. När stjernorna 'drypa' blir det kallt.

Småland.

5. När vintergatan är klar, blir det kallt,

Östergötland. Burman.

men är den dunkel med mörka fläckar, så blir vat snö eller töväder.

Burman. Elvius.

6. Snön kommer från vintergatan, och om våren kan man se på den, om der finnes mera qvar, som skall ned. (Huru?)

Vestergötland.

7. När stjernorna om vinteraftnarna tindra klart, och liksom falla, bebådas stark, men ej långvarig kyla; men om detta sker efter midnatt, kan man med säkerhet vänta stadig köld.

Burman.

8. Då stjernskott synas, följer alltid blåst från det håll de skjuta; komma de från flere håll, bebådar det storm och oväder.

Burman.

9. Om stjernorna synas röda och liksom ludna, betyder sådant regn och sydvind.

Elvius. Burman.

10. När stjernornas klarhet hastigt förmörkas, 'oansedt thet hvarken skeer uthaff moln eller mörcker', betyder det regn och stark blåst.

Dalin 1665.

11. Gå stjernorna mörka neder, betyder det blid vinter och 'slagg', men gå de klara neder, blifver en klar och kall vinter.

Dalin 1665.

XXXIV. **Åskväder.**

1. 'Åska i vinterqvartal
Bringar köld utan tal.'

Sibyllæ Spådom.

2. **Tordöns märketecken.**

Det är till märkandes att

1. om tordön höres i januari månad, det betyder storm och nog frukt, örlig och mycken storm på det året.

2. Om han höres i februari, det betyder mång mans död och mest de rikas.

3. Om han höres i mars, det betyder mycken storm, ymnog frukt och lif ibland folket.

4. Om han höres i april, det betyder ett fruktsamt och godt år, och stor mannadöd.

5. Om han höres i maj, det betyder liten frukt och stor hunger på det året.

6. Om han höres i juni det märker att menniskorna, och skogarna sker skada (men fruktbart år, Bondepractican).

7. Om han höres i juli, tecknar godt år och svine-död.

8. Om han höres i augusti, betyder mycken sjukdom både öfver menniskor och fä.

9. Om han höres i september, det betyder fruktsamt år och mäktige mäns död.

10. Om han höres i oktober, det tecknar storm, dyrt korn och liten frukt.

11. Om han höres i november, det betyder nog frukt och blidt väder.

12. Om han höres i december, det betyder ymnigt korn, god frukt, frid och endrägt.

Sibyllæ Prophetia 1847. *Bondepractica* 1703.

3. I Östra Göinge härad kalla gammalt folk åskan för 'Gudmor'.

Skåne.

4. Den dag man får se fyra åskor, en i hvarje väderstreck på himmelen, är det den yttersta dagen.

Skåne.

5. Tordönen slår efter troll och svarta kattor, ty de äro af samma art.

Skåne.

6. Tordönstenar eller Torsviggar (gamla flint- och stenyxor) äro bra att hafva, ty de skydda mot åskan.

Skåne, Vermdö, m. fl. ställen.

7. Mycken åska bådar godt år, hvarför allmogen säger då åskan går: 'Goa går'.

Vestergötland enl. fru *Marie Renström*. *Anm.*: Är meningen verkligen denna? Eller är det ej möjligen ett uttryck af samma slag som 'Gullfot' för varg, 'Hans Nåd' för björn, o. s. v.

8. 'Åskstolpar' — 'hvita, höga med mörka kanter' *(cumulo-stratus)* — bebåda åska.

Östergötland.

9. När mjölken surnar fort, är åska i luften.

Allmänt.

10. Åskmolnen gå mot vinden.

Allmän, oriktig föreställning.

11. När hundarna tjuta, blir det åska.

Småland.

12. Om under åskväder tordönet ljuder oftare än blixten visar sig, följer storm från det håll der tordönet

mest höres; blixtrar det åter oftare, följer regn och icke sällan hagel.

Burman.

13. Åskväder om morgonen medför blåst, och om middagen regn; ljungar det åter om aftonen utan tordön, följer dermed klar luft, dock ofta åtföljd af blåst.

Burman.

14. Starkt åskväder medför både regn och blåst; åskar det utan blixt, följer dermed blåst. Blixt under klart väder förebådar regn och storm.

Burman.

15. Höres åskan åt norden, eller från landsidan, väntas torka; stiger åskan upp ur sjön, mycken väta.

Blekinge. (Riktig åtskillnad af *värme-* och *hvirfvelåskväder*.)

XXXV. Molnen och luftens beskaffenhet, norrsken och optiska fenomener.

1. Äro skyarna småknottriga, hvita och höga, samt skiljas åt, blir det vackert väder.

Burman.

2. Då fjädermoln gå mot öster, komma de igen tredje dag med regn.

Skåne. Glimåkra.

3. Fjädermoln på klar himmel, spridda och vågiga, båda oväder.

Vestergötland. Östergötland.

4. Små knottrade moln betyda att fiskare få strömming.

Ångermanland (Grunsunda).

5. 'Morgonröa ger sqvätt i hatt,
Qvällaröa ger vacker natt.'

Vestergötland.

6. 'Aftonrödt, klar natt,
Morgonrödt, vat hatt.'

Sala. Äfven *Sibyllæ Spådom* 1873 (under juli).

7. 'Afton-rod gär vakur natt,
Mårgu-rod gär skvätten hatt'.
Gotland. P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

8. Då endast ett stycke af regnbågen synes, helst i söder vid horizonten, blir vädret ostadigt.
Angermanland (Stigsjö).

9. När regnbågen står i söder, blir stort regn.
M. Freunds almanack 1659.

10. Då stack-molnen *(cumuli)* uppstiga vid horizonten mellan V och N, anses sydlig vind bli frisk med värme, såvida molnen icke kunna komma högt upp på himlen, men rå molnen, så är åskväder att förvänta.
Ångermanland (Stigsjö).

11. När Noachs ark (parallela fjädermoln) går med vinden, blir det regn, men går han mot vinden, blir det torka.
Småland.

12. Då arken står i NV—SO och går från NV, blir stadigt väder, men går han från SO, blir det ostadigt. Står åter arken i VSV—ONO, blir alltid nederbörd med stormar.
Ångermanland (Stigsjö).

13. När Noach bygger arken öfver strömmen, kommer regn, bygger han med strömmen, blir det torka.
Vestergötland.

14. Morgon grå, afton röd, bådar godt väder.
Sibyllæ Spådom 1873.

15. Ju mörkare natt, desto angenämare dag.
Sibyllæ Spådom 1873.

16. Öfverdrages himmelen med lätta, rödaktiga moln, kommer snart storm.
Sibyllæ Spådom 1873.

17. Rödaktiga och mörka skyar före solens uppgång båda regn och blåst.
Burman.

18. 'Det röda morgon måln, som löper fram för solen,
Oss bådar nederbörd. Rödt afton-måln på Polen,

Sen Solen skridit ned, betyder blåst och klart,
Som uti Christi tid var allom uppenbart',
Matth. 16: 2.
Ur *Tankar i åtskilliga ämnen.* Uppsala 1770.

19. 'Aftonrådna wil Morgondagen skiönt Wäder gifwa,
Morgonrådna den Dagen myckit rägn wil bedrifwa.'
Bonde-Practica 1703.

20. 'Aftonrodnad har intet att sätta,
men morgonrodnad ger en våt hätta.'
Skåne.

21. Röda skyar på himmelen om aftonen båda om sommaren värme, om hösten storm.
Skåne.

22. Röda aftonskyar båda klart väder.
Burman.

23. Röd himmel efter solnedgång bådar storm.
Vestergötland. Östergötland. Södermanland.

24. Är det klart i öster vid soluppgången, blir vackert väder följande dag.
Vestergötland.

25. 'När morgonröa drar se åt norr,
Blir dagen vacker å torr', men stark morgonrodnad och 'vattenaktig' sol båda regn innan qväll.
Burman.

26. 'Morgonrodnad och kärngeträta
Börjar med storm och slutar med väta.'
Östergötland.

27. 'Glosar det för solen' (= stark rodnad före soluppgången), bådas regn under dagen.
Blekinge.

28. När morgonsolen skiner på vester-moln, blir det regn.
Södermanland.

29. Stilla norrskensbåge vid norra horizonten bådar stadigt väder, men norrsken, som blossar upp och går öfver åt söder, medför nederbörd och vind från S.
Angermanland (Stigsjö).

30. Norrsken bådar stark köld.

Skåne.

31. Norrsken bådar blåst.

Östergötland.

32. Om solen skiner på en blek i vester eller söder uppstaplad molnvägg, bebådar det regn.

Burman.

33. När tunna skyar vid solens uppgång söndra sig, så blifver det en klar och vacker dag.

Burman.

34. När skyarna gå fort, medföra de vanligen blåst.

Burman.

35. När på eftermiddagen till en klar dag tunna moln börja visa sig i sydvest och omsider betäcka solen, så att den skiner som genom ett tjockt flor, plägar följande dygn inträffa regn.

Burman.

36. Begynner det plötsligt att blåsa under sakta regn, och skyarna skiljas åt i N eller V, och om vinden kommer derifrån, blir det klart och vackert väder.

Burman.

37. Mörka skyar, som komma vester- och söderifrån, bebåda regn.

Burman.

38. Flere molnhvarf öfver hvarandra bebåda regn. Ligga molnen högt, bebådar det storm; kommer hastigt moln på klar himmel, följer snart oväder.

Burman.

39. När röda moln sväfva omkring solen, synnerligen om morgonen, väntas regn.

Freund.

40. Gårdar och kransar kring solen, månen och stjernorna betyda nederbörd och oväder.

Allmänt.

41. Ovädret kommer från det håll, som ringen är öppen.

Blekinge. Burman.

42. Vädersolar, vertikal-kolonner (eller ljuspelare), samt långa strålar (*rayons crépusculaires*) från solen liksom ock bimånar båda oväder och blåst.
Allmänt.

43. Ring kring solen vid uppgången bådar blåst från den sidan ringen är öppen, men försvinner ringen, blir klart väder; hvit ring vid nedgången ger under natten lindrig blåst, men är ringen mörk, fås storm följande dag.
Burman.

44. Är gården kring solen eller månen deremot tunn och liksom genomskinlig och snart klarnar bort, så blir vackert väder.
Allmänt.

45. När det blir sol- eller mångård, eller det rodnar i springan mellan två moln, så kommer oväder från det hållet.
P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

46. Hel ring vid nytändning bådar godt och jämnt väder.
Burman.

47. Om det är en gård kring månen, och den synes småningom bortgå, lofvar det klart väder, men äro gårdarna 2 eller 3 och af åtskilliga färger, betyder det vinter och blåst.
S. Dalini almanack 1665.

48. Vädersolar betyda alltid blåst.
P. Elvins 1703. Blekinge (der de kallas 'Värgallar' eller 'Råsolar').

49. Vädersolar betyda oväder på tredje dagen.
Vestergötland.

50. När solen skiner genom 'flor' (*cirro-stratus*), blir regn.
Vestergötland.

51. Sådan väderleken är tre dagar efter det en solring synts, sådan blir den i tre veckor.
Vestergötland.

52. Röda vädersolar bebåda storm, blekgula deremot regn.
Burman.

53. Sitta *'solulfvarna'* till venster, blir vackert väder, men sitta de till höger, blir rusk.
Vestergötland.

54. Liten mångård, stort oväder — stor mångård, litet oväder.
Vestergötland. Östergötland. Småland.

55. När mångården är liten, så blir det kallt, men är den stor, bebådas oväder.
Småland.

56. Regnbåge om förmiddagen bådar regn under dagens lopp.
Skåne.

57. När regnbågen klarnar bort, blir vackert, men mulnar hon bort, blir regn.
Vestergötland. Burman.

58. Är regnbågen dubbel, blir det regn.
Burman. Vestergötland.

59. Har månen flere ringar omkring sig och dessa på flere ställen bryta sig, och är han sjelf röd- eller gulaktig, så bebådar det en så kallad flygande storm; men är derunder syd- eller ostvind rådande, bebådas nederbörd.
Burman.

60. Om gården omkring månen synes klar och går småningom bort, betyder det klart väder, men synas två eller tre, betyda de blåst och nederbörd. Blir gården hastigt söndersliten, kommer storm.
P. Elvius 1703.

61. När himlen liknar en fårvåm, så blir det vackert väder (*cirro-cumuli*-moln).
Småland. ... blir blåst, Östergötland.

62. När sjön hägrar, blir det storm.
Småland.

63. När stjernorna synas bleka, mulna och hafva liksom kransar omkring sig, bebådar det nederbörd och storm, men när omkring dem synas hvita eller rödaktiga cirklar eller ringar, så antager man, att derpå skall följa

lugnt väder. När åter svarta, blåröda och grönaktiga ringar synas omkring stjernorna, plägar det oftast betyda nederbörd.

Burman.

64. Regnbåge om morgonen medför oväder, men regnbåge om aftonen vackert väder.

Sjömans-regel, sannolikt hemtad från England, der det heter:
'A rainbow in the morning,
Sailor, take warning;
A rainbow at night
Is the sailor's delight.'

65. 'Om glännan går till lands, bådas vackert väder, men går glännan till sjöss, blir snart mer oväder.' (Glännan kallas en klar strimma i vester om aftonen, vid eljes mulen himmel, således godt om det klarnar i NV, men har intet att betyda, om det klarnar i SV—S.)

Blekinge.

XXXVI. **Menniskokroppen.**

1. När frostskador på händer och fötter klia, bådar det omskifte i väderleken. Likaså när ärr efter sår värka.

Allmänt.

2. Rheumatismen och gikten förvärras mot oväder.

Allmänt.

3. 'Giktbrutna personer äro lefvande väderspåmän.'

Östergötland.

4. 'Det (ovädret) har jag haft i min rygg länge!'

Småland.

5. Liktornar klia mot snö och rusk.

Allmänt.

6. Om man drömmer om lik, så blir det regn.

Blekinge.

7. Kalla fötter samt snufva och hosta få åtskilliga personer mot nederbörd eller töväder.

Burman.

XXXVII. Djur och växter.

1. Mærkh storm aff marsvina sprangh.
Reuterdahl, *Gamla Ordspråk*. Lund 1840. Nr 232.

2. Det blir ej vår förr än granen fällt.
Östergötland.

3. När våmmen på slagtade kreatur finnes mycket hoplagd eller liksom dubbel af djupa rynkor, utmärker den en påföljande stark vinter.
L. F. Rääf, *Skräck och signerier*, mscpt i k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.

4. När Pehr i Gölingstorp, så kallas Gröngölingen, ropat: 'blidt, blidt, blidt', väntas förvisso våren.
L. F. Rääf, *Skräck och signerier*.

5. När alarna icke gå eller ock gå högst obetydligt till om våren, vänta de en flod efter midsommar, d. v. s. våt sommar.
Småland (Söraby).

6. Storsikaleken börjar i Helgasjö den 20 oktober och varar till månadens slut, derefter börjar småsikaleken och varar ett stycke i november månad, men efter yttersta domen (den söndagen nemligen) är det aldrig lönt att lägga ut näten mer.
Småland (Söraby).

7. 'Göken gal i rise, ingen året prise.'
Vesternorrlands län (Sidensjö).

8. Braxens leketid är när häggen blommar och eken skyler dufvan.
Småland (Söraby).

9. När axen varda små om året, följer en stor vinter.
Ur Almanack af Marco Freund 1659.

10. När göken vänder igen att gala om Johannistid, begynner bittida frysa om hösten.
Ur Almanack af Marco Freund 1659.

11. Mycken ollonväxt betyder en stark vinter, synnerligen efter jul, men före jul mycken snö.

M. Freund. S. Dalini almanack 1665.

12. Göra mössen om hösten deras läger nära vid jorden, faller litet snö först på vintern, men göra de det högt, faller mycken snö.

M. Freund.

13. Äro foglarna i februari feta, faller mycken snö derefter.

M. Freund.

14. När boskapen snappar efter luften emot söder;

M. Freund. *Sibyllæ Spådom*, 1873.

15. Ökarna sig mycket skaka, vråla och rifva i marken;

M. Freund. Burman.

16. Svin släpa hö och halm omkring;[1]

M. Freund, Dalin, Burman, *Sibyllæ Spådom* 1873, P. A. Säve. Skåne. Östergötland. Småland. Blekinge.

17. Hundar och kattor äta gräs, och det kurrar i buken;

Dalin. M. Freund, *Bondepractican* 1703. Burman. Allmänt.

18. Änder och vattenfoglar bada sig med stort anskri;

M. Freund, Dalin, *Bondepractican* 1703, Burman.

19. Krakorna bada eller skrika om aftonen;

M. Freund. Burman.

20. Svalorna om morgonen flyga öfver vatten och slå med vingarna deri;

M. Freund, Burman, *Bondepractican* 1703. Allmänt.

21. Bin hålla sig inne när de pläga draga eller ej flyga langt från kupan;

M. Freund. Burman.

22. Grodorna mycket knarra;

M. Freund. *Bondepractica* 1703. Burman.

23. Hönorna bada sig i sanden och kycklingarna pipa mycket;

Marco Freund, Strengnäs 1659.

---

[1] Och springa ute kring husen om aftnarna och skrika (Vestergötland).

24. När fisken hoppar öfver vattenytan;
Dalin. Burman.

25. Loppor, 'Hårkranckor' (myggor), och flugor stinga hårdt;
Bondepractica 1703. M. Freund. Dalin. *Sibyllæ Spådom* 1873. Skåne. Östergötland. P. Elvius, Burman, m. fl.

allt sådant betyder regn.

26. Då hönorna icke löpa under tak när det begynner regna, så regnar länge.
M. Freunds almanack 1659.

27. Om svinmjälten vid slagten om senhösten är framtill grof och baktill spetsig, blir det först sträng och sedan len vinter, har den en knöl på midten, blir midvintern skarpast, men är den spetsig framåt och tjock bakåt, så blir vintern mild i förstone.
P. A. Säve. *Åkerns Sagor.*

28. När hackspetten kommer till gårds, blir det köld.
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

29. När skatan reder högt i trädet, blir det våt sommar, men reder hon lågt, blir det torr sommar.
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.* Dalin 1665. Allmänt.

30. »Då tåjla' (spillkråkan) tviar u spyttar, blejr dä rägn, men når ha turrar på trèbularna (trummar på trästammarna), blejr dä tårka.»
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

31. När trasten höres om våren, får man så om sju veckor.
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

32. Härfogeln ropar till den late i sängen: opp, opp, opp! och då kan det bli godt år, men ropar han fly, fly, fly! blir det hårdår eller krig.
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

33. När 'snigel-björnen' kryper på jorden, blir det regn.
P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

34. När ekorren om vintern biter granqvistar, blir det godt grödar.

P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

35. När 'kaulen' (Alfogeln, Fulig. glac.) sjunger i sjön på vintern, blir det blidväder.

P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

36. Om ljungen i julmånaden blommar i toppen, blir vintern i början hård och sedan len, men blommar han från roten, blir det skarp vinter mot våren.

P. A. Säve, *Åkerns Sagor.*

37. Om ljungen börjar sin blomning i toppen, så blir tidig höst, hvarföre sådden bör påskyndas.

Södermanland.

38. När löfven sitta qvar om hösten, blir vintern sträng.

S. Dalini almanack 1664. *Sibyllæ Spådom* 1873. Vermland. Burman.

39. När löfven sitta länge qvar, blir sträng vinter och mycket kolmaskar nästa sommar.

Bonde-Practica 1703.

40. Falla löfven tidigt från träden, så är att vänta en vacker efterhöst och mild väder.

41. När björkar och pilar länge behålla sitt löf grönt i toppen, under det de falla tidigt från nedre grenarna, så kan man vänta tidig vinter och god vår.

42. Sena blommor i trädgårdarna bådar vacker höst och lindrig vinter.

43. Efter rik humleskörd, stark vinter, godt sädesår.

44. Att träden blomma ännu en gång är tecken till lindrig vinter.

45. Ymnigt med ek- och bokollon bådar en sträng vinter.

46. Sena blommor på träd båda ogynnsamt år.

Sibyllæ Spådom 1873.

47. När hundskall höres långt från nordan söder ut;
M. Freunds almanack 1659.

48. och myggor och läderlappar flyga omkring om aftonen, så väntas torrt väder.
M. Freund.

49. När boskapen riktar mulen uppåt och insuper luften, väntas storm.
Burman.

50. När oxarna vädra mot himlen och slicka sig mot håret, blir regn.
Dalin.

51. Om grodrommen i april ligger i grundt vatten nära dikesbräddarna, blifver en våt sommar, men ligger den i djupt vatten, blir sommaren torr.
Burman. *Sibyllæ Spådom.*

52. När 'eeckäppelen' äro torra, blir sommaren torr.
Burman.

53. När Göken gal till Petri Pauli dag, väntar han en varm höst.
Burman.

54. Grönspetten förkunnar väderleken omkring tre dygn förut. Har han ett långt, entonigt läte, blir vackert väder; skriker han starkt, blir regn och oväder, och kommer han intill husen och skriker, så blir det än värre.
Sibyllæ Spådom 1873.

55. Sidensvansen medför snart frost och snö.
Sibyllæ Spådom 1873.

56. Domherrar och talgoxar nära husen bådar snö.
Allmänt (ej i S. Sp.).

57. Domherren bådar köld och oftast äfven snö.
Östergötland. *Sibyllæ Spådom* 1873.

58. Skriker Domherren nära husen, blir svårt oväder.
Vestergötland (ej i S. Sp.).

59. Om flyttfoglarna resa före Mikaeli, antyder sådant lindrigt väder, åtminstone till jul.
Sibyllæ Spådom.

60. Om lefvern på löfgäddan är bred åt gallblåsan till, men framtill spetsig, så står en sträng vinter för dörren.

Sibyllæ Spådom 1873.

61. Om rönnen bär ymnigt, spår man en våt ('sur') vinter.

Sibyllæ Spådom 1873.

62. Mycket rönnbär bådar mycket snö, missväxt å dem åter sträng vinter.

Vestergötland.

63. Om höstetiden fjäderfän blifva feta;

Sibyllæ Spådom.

64. Om på efterhösten fåren med våld måste drifvas in i fähuset, så betyder det mera snö än köld.

Sibyllæ Spådom.

65. Likaså om bröstbenet i Mårtens gås är brunt, men är det hvitt, blir mera köld än snö.

Skåne. *Sibyllæ Spådom.*

66. Om 'gulsparfven' kommer till husen, har man att vänta oväder vintertid.

Vestergötland.

67. När foglar öfvergifva bon och ungar, och

M. Freunds Almanach 1659.

68. När grodor och maskar mycket öka sig, blir mycken sjukdom.

M. Freund.

69. När foglarna fly ur skogen och hålla sig till byar och åkrar;

70. en mygga, fluga eller mask finnes i ekäpplen;

71. träd bära litet frukt, och

72. vattnet icke ger mycket fisk, så blir ett fruktbart år.

73. När mycket solskensregn faller i sädesblommor och

M. Freund.

74. Mycket ohyra och råttor finnas, så blir året ofruktbart.

75. En ensam skata i december förkunnar dåligt väder.

Sibyllæ Spådom.

76. När ekarna hafva blad före maj, kan man vänta en vacker, fruktsam sommar.

Sibyllæ Spådom.

77. När myggen dansar om aftonen, blir vackert följande dag.

Sibyllæ Spådom. Skåne.

78. När myggen dansar öfver vatten, blir det regn.

Småland.

79. När myggen dansar i solnedgången, blir det regn.

Östergötland.

80. Är katten klådig i klorna, så faller oförtöfvadt regn.

Sibyllæ Spådom.

81. 'Kattera rifver regn'.

Småland.

82. Likaså om grodor äro framme mer än vanligt.

Sibyllæ Spådom.

83. När spindlarna väfva flitigt ute, blir vackert väder, men arbeta de ej, betyder det obehagligt väder.

Sibyllæ Spådom.

84. Arbeta de under regn, blir det ej långvarigt.

85. Mycket spindelväf i gräset på morgonen bådar vackert väder.

Östergötland.

86. När bofinken låter höra sig tidigt före solens uppgång, så bådar det annalkande regn.

Sibyllæ Spådom.

87. När katten tar sig öfver öronen och tvättar sig, blir snart nederbörd.

Burman. Småland. Blekinge.

88. Då katten tvättar sig, så kommer vinden från det håll ditåt han sträcker upp bakfoten. 'Katten tvättar sig för nordan, vestan', etc.

Öland. .... från det håll, hvaråt den sidan är vänd, som putsas. Blekinge.

89. När katten sofver på hufvudet (hjernan), väntas regn.

Skåne. Blekinge. Vestergötland. Östergötland. Småland.

90. När tuppar, som äro äkta väderhanar, gala om qvällarna, så blir det regn.

Skåne. Burman.

91. När svalorna, gladan och höken flyga högt, blir vackert väder.

Dalin. Burman.

92. När kalkonerna om qvällarna flyga upp i träd, så vänta de vackert väder.

Skåne.

93. Snösparfven bådar stark köld och ymnig snö.

Burman.

94. Ha de första tordyflarna sina löss under frambenen, får man tidig vår, utan nattfrost, och tvärtom, om de sitta under bakbenen.

Skåne.

95. När tordyfvelns löss sitta mest vid frambenen, blir den först sådda säden bäst.

Vestergötland.

96. Hornufvens skrik bådar köld.

Skåne.

97. När sparfvar och tättingar flyga undan korta stycken för vandrarn och snöskator skocka sig tillsammans blir urväder.

Burman.

98. När foglarna under vintern närma sig husen, blir det stark köld och snö.

Skåne.

99. När korpen kommer fram, blir det töväder.

Östergötland.

100. Gal göken på bar qvist, blir det torrt år.
Skåne.

101. Ju längre göken låter höra sig, desto sjukligare blir följande år.
Burman.

102. Följer kråkan i hack och häl efter skördemännen, spår hon regn.
Skåne.

103. När gässen titta mot himlen, blir det regn.
Östergötland.

104. När bofinken om våren ofta ropar sitt: 'Lite hö! Lite hö!' blir det torr vår och sommar.
Skåne, m. fl. ställen.

105. När orren spelar om efterhösten, väntar han väta, och likaså musvråken, om han flyger ned mellan buskarna.
Skåne.

106. När 'vandakajan' eller 'vannsqvalpan' (en hackspett) skriker, spår hon regn.
Skåne.

107. När ugglan tidigare på aftonen än vanligt flyger ut och tjuter ängsligt, blir ruskväder.
Burman. Blekinge.

108. När väggknarren höres, bådas väderskifte eller regn.
Skåne.

109. När lommen skriker, blir det regn.
Vestergötland.

110. När lommen flyger mot norr, väntar folket flod på sina ängar, ty lommen hoppas då kunna *simma* mot hafvet. Flyger han åter mot söder blir torka.
Skåne (Östra Göinge).

111. När lommen flyger mot Vettern, blir det torka.
Småland.

112. När nattskärran skriker, bådar hon regn.
Skåne. Vestergötland.

113. När vipan 'tjuter', blir det regn.
Vestergötland.

114. Då 'äjeln' vinner på löfven kommer frost att skada grödan; men då löfven vinna, blir godt år.

Luleå.

115. 'När aomsen sitt' å näckel oti käpo, å kocksaata sitt å hääck oti veko, då skol do veent äone.'

[När katten sitter och naglar i kabben (huggstocken) och hackspetten sitter och hackar i väggen, då kan du vänta urväder.]

Öfver-Kalix.

116. Om aspen och alen 'palma' rikt (hafva mycket hängen) tidigt på våren, blir hafreskörden rik.

Vestergötland.

117. 'Är det kalflekeflod, blir det rågstubbeflod', d. v. s. är det stark vårflod när *Caltha palustris* blommar, blir det ymnig nederbörd då rågen är skuren.

Vestergötland.

118. När hunden tjuter, så blir det oväder.

Småland,

119. När räfven skäller, så väntar han regn.

Vestergötland

120. När räfven skriker, så blir det kallt.

Småland.

121. När gamla kattor leka, blir det nederbörd.

Vestergötland.

122. Surrar tordyfveln eller ekoxen, så blir det klart och torrt.

Vestergötland. Dalin. Burman.

123. Om flädermöss flyga mycket om aftonen, blir det klart följande dag.

Dalin 1665.

124. När kråkorna sitta i mängd på gärdesgårdarna och se sömniga ut, så blir det mycket regn.

Vestergötland.

125. När hönsen mycket plocka sig, så blir det oväder.

Vestergötland.

126. När gröngölingen skriker, blir det regn eller tö.

Östergötland. Södermanland.

127. När talgoxen hackar på fönstret, blir nederbörd.
Östergötland.

128. När baggarna vilja slåss, blir fult väder.
Östergötland.

129. När kattorna nysa, blir vackert väder.
Östergötland.

130. När 'vindspofven' skriker mycket på sommaren, blir regn.
Södermanland.

131. Det väderstreck ditåt kråkorna flyga till natten, derifrån kommer vinden dagen derpå.
Södermanland.

132. När bladen hänga slokiga, blir det regn.
Småland.

133. När gräshoppan knarrar, blir det torka.
Småland.

134. När 'Buuns oxe' går till Vettern och dricker, blir det vackert väder.
Småland.

135. När 'spinkarna' ty sig till husen, blir det stark vinter, och äro de nere och plocka, blir det snö.
Småland.

136. När den första dufvan om våren flyger högt, blir linet långt.
Småland.

137. När fiskmåsen, tärnan och andra sjöfoglar flyga in åt land, och lommen eller den s. k. vädergåsen flyger oroligt omkring och kacklar, blir det oväder.
Allmänt. Burman m. fl.

138. När tranorna flyga hoptals i rak riktning, betyder det god och jämn väderlek.
Burman.

139. När vattenfoglar flytta från kärr och småsjöar till större vatten, bebådas stark, ihållande köld.
Burman.

140. När spindeln väfver flitigt väntar han blåst.
Burman.

141. När daggmasken under sommarnatten kryper ur jorden och ligger på morgonen hoptals snodd, likasom rep, blir regn under dagens lopp.
Burman. Blekinge.

142. När flugorna om sommaren plötsligt upphöra att svärma omkring och sätta sig stilla i taken, blir långvarigt regn.
Burman.

143. Blodiglar hålla sig emot vackert väder vid bottnen af glaset, emot regn begifva de sig mot vattenytan, emot blåst, storm, åska och slagregn äro de oroliga, uppgå öfver vattenbrynet samt visa häftiga rörelser.
Burman.

144. Kryper katten upp i eldstaden, kommer oväder, men äro gamla kattor lekfulla, blir stadigt vackert väder.
Blekinge.

XXXVIII. **Öfriga 'tecken och märken'.**

1. Väderskifte förebådas om under församlingens kyrkosång tonen ändrar sig.
L. F. Rääf, *Skräck och signerier.* Mskrpt.

2. När strängarna på fioler spännas ur tonen eller springa af, blir tö.
Burman.

3. Samma väder som är på årets första bönedag plägar ock vara på de öfriga. Merendels är det ondt väder på bönedagarna.
Rääf.

4. När barn om våren mycket blåsa i videpipor, vänta de eller blåsa upp elakt väder.
Rääf.

5. När stenarna i bäckarna under vattnet först begynna isas och frysa till, blifver vintern icke stadig.
M. Freunds almanack 1659.

6. När efter stort blåsväder varder hastigt lugnt, betyder det regn.

M. Freunds almanack 1659.

7. När tjockan eller dimman stiger, väntas regn samma dag, men faller den, blir vädret vackert.

Allmänt. Burman. Freund. *Sibyllæ Spådom.* Dalin.

8. När röken stiger tjock ur skorstenen, slår ned eller in i husen, blir regn.

Burman. Allmänt.

9. 'När röken ner åt taket vill,
En stor regnskur det stunnar till.'

Småland (Tveta, Vedbo).

10. 'När röken ej ur skorstenen vill,
Så ligger regnet till.'

Sibyllæ Spådom.

11. När ljusen brinna dåligt och visa färgade ringar kring lågan, blir nederbörd.

Burman.

12. När ljusen spraka blir regn.

Freund.

13. När ljusen brinna klart och glöden tindra i spiseln, blir kallt och klart.

Burman. Dalin.

14. När salt och saltad mat vätskas, blir regn.

Dalin. Skåne. Freund. Burman. .... 'och Pigorna hos Råcken sofva och nicka', tillägger *Bondepractican.*

15. Likaså när murar få rimfrost och stengolf blifva fuktiga om vintern.

Burman. Dalin.

16. När bläddror stå på regnvattnet, blir regnet långvarigt.

Freund. Burman. Skåne. Vestergötland. Småland.

17. Om 'saltträä' vätskas, blir tö, men torka de, kommer frost.

Dalin.

19. När mycket nordanväder blåser, så blir året fruktbart.

Freund.

20. När man förnimmer ett doft dånande i skogen om morgonen flere gånger å rad, bebådar det regn; men höres det häftigt, kommer hvinande storm.

Burman.

21. När skogen gifver 'hellt' och klart genljud, blir vackert väder.

Freund.

22. När 'Sjunnafallet' i Emmån, höres lång väg, blir det regn.

Småland (Alsheda).

23. Dunder drifver vintern sin kos.

Freund.

24. Sydost med regn, nordvest ej fläng.

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

25. 'Nårda blama (blå himmel) Sunna tåj (tö),
Sunna blama, Nårda snåj (snö).'

P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

26. Tidigt regn räcker ej till kl. 12.

Sibyllæ Spådom.

27. När halmtaken ryka starkt efter regn, så kommer mera.

Sibyllæ Spådom.

28. Vinden ifrån solens nedgång är regnets uppgång, men vind ifrån solens uppgång är regnets nedgång.

Sibyllæ Spådom.

29. När vinden följer solen, så blir godt väder.

Sibyllæ Spådom.

30. Mycken dimma om hösten bådar snörik vinter.

Sibyllæ Spådom.

31. Tjock dimma om aftonen ger regn under natten.

Sibyllæ Spådom.

32. Stikande dimma bådar rå, kall väderlek.

Sibyllæ Spådom.

33. Dimma om vintern vid östanvind och köld bådar töväder, — vid vestanvind köld.
Sibyllæ Spådom.

34. Solrök om sommaren bådar sträng vinter.
Sibyllæ Spådom.

35. När solen 'dofvar' efter regn, kommer mera.
Sibyllæ Spådom.

36. När solen 'drar vatten', kommer regn.
Östergötland.

37. 'När Gröten mon brännas wid,
Och Barnet är ey roligt Nattetijd,
Betyder Regn och Stormwäders Ihl.'
Bonde-Practica.

38. 'När Skogen swart mon skijna,
Snart Regn ther efter skal tu finna.'
Bonde-Practica.

39. 'När Solen stinger mycket heet,
Och Koerne bissa och brumma,
Straxt säger Bonden jag det wet,
Här will ett stort Regn komma.'
Bonde-Practica.

40. När kölden minskar om vintern, så kommer snö, men följer dagg med, så kommer regn.
Bonde-Practica.

41. Regnar det och solen skiner, så blir det regn i morgon med.
Skåne. Vestergötland. Småland. Blekinge.

42. Om askan klimpar sig, som vore den våt, bebådas töväder.
Dalin. Burman.

43. När sotet på grytringen eller grytbottnen glöder, blir storm.
Skåne.

44. Faller sotet af sig sjelft ned ur skorstenen, bådas regn.
Burman.

45. Om elden sprakar och brusar starkt, kommer storm, men om torr ved ej vill brinna, kommer regn.
Dalin. Burman.

46. Rik rimfrost spår rik gröda.
Skåne.

47. När östanvind blåser vid sädesskörden, tar hafsfrun kraften af fodret; blåser vestanvind får bonden sjelf allt gagn af fodret till sin boskap.
Skåne.

48. När vägarna damma starkt, bådar det regn.
Skåne.

49. Om det bara blir så stor fläck mellan molnen före middagen att man kan sy ett par sjömansbyxor deraf, så blir det vackert väder mot qvällen.
Kalmar. Småland.

50. Ljusa 'vägar' på sjön betyda regn.
Vestergötland. Södermanland.

52. 'Horrevindar' (hvirfvelvindar) båda regn.
Skåne.

52. När regnet hastigt torkar upp, så kommer snart mera.
Vestergötland.

53. Om stillastående vatten under sommaren hastigt blir varmt, så kommer regn.
Burman. Dalin.

54. Regn och snö vid östlig vind äro ihållande.
Vestergötland.

55. Stark svedje- eller torfrök hindrar nederbörden.
Vestergötland. Östergötland.

56. Med mycken solrök följer långvarig torka.
Burman. Småland.

57. 'Då harfven ryker och dyngevagnen dryper, så blir den åkerns gröda god.'
Vestergötland.

58. När åar, sjöar, eller kärr om qvällarna uppsända dimma, så blir vädret följande dag vackert.
Vestergötland. Burman.

59. När 'Soåsakäringen' kokar kaffe, blir det regn.
Småland (S. Vedbo).

60. När 'Stjarnorpa- (Stjerntorp-) frun byker, blir det regn.
Östergötland (på Roxens stränder).

61. När husen 'slå sig', blir omslag i väderleken.
Östergötland.

62. När träden bli rimfrostiga, kommer töväder.
Östergötland. Blekinge.

63. När afträdeshusen och dypölar lukta starkt, blir äfven mildväder.
Östergötland. Burman.

64. Om bösspipan efter skottet luktar mer än vanligt samt silfver och tenn lukta rått eller utslaget eller infördt hö luktar ovanligt starkt, kommer regn.
Burman.

65. När Hungerbrunskällan har mycket vatten, blir året torrt och tvärtom.
Östergötland vid Motala.

66. Stark uppsjö bådar regnväder, motsatsen torka.
Burman.

67. När hafvet brusar mycket vid lugnt väder, väntas storm.
Allmänt. Burman.

68. När Helgasjön susar, blir det regn.
Småland.

69. Om forsar belägna åt norr höras starkt om qvällen, blir vackert, men höras de söderifrån blir fuktigt väder. Detsamma gäller om klockor, hammare m. m.
Burman.

70. När skogen mörknar, blir det mildväder.
Småland (Konga).

71. När det 'skroar' i isen, blir det kallt.
Småland.

72. När det dånar i Vettern då han är frusen, blir det oväder.
Småland (Tveta, Vista).

73. När det smäller i gärdesgårdsstafvarna, slår kylan sig.

Småland.

74. När sjön 'bäckar sig', blir det oväder.

Småland.

75. När det susar i skogstopparna, blir det oväder.

Småland.

76. 'Vintern fryser hornen af sig'. (Då det efter tö blir hastigt kallt.)

Småland.

77. När det fryser i 'qvistadröpet', blir det snart tö.

Småland.

78. 'När Vettern full af vatten står
Då stundar säkert svåra år.'

Småland (Vista).

79. Trindsnö måste antingen höljas eller sköljas. (D. v. s. har med sig mera nederbörd.)

Småland.

80. Sätter hög sjö in från hafvet, så bådas nordanvind, likaså bådar långvarigt högt vattenstånd om vintern nordan med köld, men långvarigt lågt vattenstånd efterföljes af vestlig storm.

Blekinge (Ronneby).

81. Hastig nattfrost medför ofta nederbörd. (?)

Burman.

82. Små runda hagel vid vinterns början båda tilltagande köld.

Burman.

83. När luften kring bergspetsar synes ren och klar, blir vackert väder, men omgifvas de af tjock dimma, så kommer nederbörd.

Burman.

84. När nordanvinden blåser om våren, medför den torka och nattfrost, sydvinden deremot regn och förhindrar nattfrost.

Burman.

85. Alla nordvindar äro kalla och torra; sydvindarna deremot fuktiga.

Burman.

86. I rötmånaden medförer sydvinden stark torka, men nordanvinden regn i synnerhet om den drar sig öfver åt vestlig. (?)

Burman.

87. När vinden om sommaren blåser tungt, luften synes mycket låg och kåror stryka öfver vattenytan, följer stark torka.

Burman.

88. Den blåst, som börjar om dagen, brukar vara häftigare än den, som uppkommer om natten.

Burman.

89. Nord- och nordvestvindar pläga vanligen stillna af mot aftonen.

Burman.

90. När sydostvind stillnar af om aftonen, plägar den återkomma följande dagen.

Burman.

91. Om storm ej saktar sig efter soluppgången, blifver den långvarig.

Burman.

92. Begynner sakta regn vid sydostvind, kan man vänta långvarigt regn.

Burman.

93. När små farkoster ute på hafvet om morgonen hägra mot himmelsbrynet såsom stora fartyg, bebådas blåsväder.

Burman.

94. När holmar i sjön synas närmare än de äro, bebådas regn.

Burman.

95. Är hafvet mycket blått, blifver det sydvind; är det åter mycket mörkt, kan man vänta en brusande nordvind.

Burman.

96. Om bergskullar synas lägre än de verkligen äro, bebådas stormväder.
Burman.

97. Är marken öfverdragen med mycket dvergsnät, 'gärdeglindret', bebådas vackert väder.
Burman.

98. När ärter och färska soppor svartna i jerngrytor, bebådas regn.
Burman.

99. Då dörrar och fönster gistna och blifva glappiga i sina karmar, är det tecken till vackert väder, men svälla de och gå trögt igen, så bebådas regn och töväder.
Burman.

100. När höga berg, torn eller träd ej gifva skugga i månsken, så betyder det att blåst är i antågande.
Burman.

101. När torra löf, dun och andra lätta föremål flyga fram och åter i stilla väder, så bebådas annalkande storm.
Burman.

102. Det är som Ost, SO och Sydväders regn faller i trädesåkrarna före och efter såningstiden, har det blifvit bättre årsväxt än om Vest, NV och Nordväders regn fallit.
Anfördt efter Chr. Polhem i And. Celsii almanack för 1731. Stockholm.

103. Är vädret stilla i några dagar och mycket solvarmt och man ser moln omkring vid skogen, betyder det åska och ljungeld.
Dalin 1665.

104. Om svart moln stiger upp från öster, betyder det nattregn, men ifrån vester betyder regn dagen efter.
Dalin 1665.

105. Om i luften om vintern är temmelig frost och mycket tjockt och mörkt väder i några dagar, då kölden tyckes något lindra, kommer stor snö.
Dalin 1665.

106. När elden brinner med blå låge, väntas köld.
Blekinge.

XXXIX. Vidskepelse och skrock.

1. Att under ett fälttåg stilla oväder: Hypericum, som är samlad före solens uppgång på första nytändningsdag efter midsommar, upphänges en fredag innan soluppgången på fyra ekestolpar i lägret.

L. F. Rääf. *Skråck och Signerier*, mskrpt.

2. Oväder att stadna: På en tallrick ritas denna figur: uti hvars kors en knif stickes, vänd mot vädret. Eller: Tvänne hjertan uppritas sålunda och och bokstäfverna inskrifvas så, att de ej vidröra linierna.

L. F. Rääf, *Skråck och Signerier*, mskrpt.

3. Att afbedja regn:

'Jungfru Maria hon satt på slätta,
Hon borsta och hon flätta,
Hon bad till Gud allena
Att regnet måtte lena
Först på folk och sen på fä
Och så på Jungfru Mariæ lilla hvita knä.'

L. F. Rääf, *Skråck och Signerier*, mrskpt.

4. Den, som under lifstiden mycket knotar öfver väderleken, får ondt väder då han står lik.

L. F. Rääf, *Skråck och Signerier*, mskrpt.

5. Stryker man trollsmör på bakstammen af fartyget, när man vill segla, så får man hvad väder som åstundas.

L. F. Rääf. *Skrack och Signerier*, mskrpt.

6. Vid motvind skall man fästa en stulen träsked i fören på skutan, så får man god vind.

Skeppare på Venern.

7. En stulen svart katt ombord medför god vind och lycklig segling.

Allmänt.

8. Gå i skogen allhelgonadagen och uppleta en rå (frisk) ek eller bok, skär deraf en spån: om den är torr, så blir vintern varm, är han våt, så blir vintern kall.

Bonde-Practica 1703.

9. Sätt ut ett glas med vatten, alldeles fullt, på St. Andreæ afton (d. 30 nov.). Har på morgonen mycket vatten lupit öfver, så blifver året vått, men 'gifver sig vattnet ned i glaset', så blir torrt år.

Bonde-Practica 1703.

10. Kommer St. Mårtens dag på en fredag, så förslår inte fodret.

Bonde-Practica. 1703.

11. Begagnar man vindfällda träd till bygge eller möbler, så kan man af dem spå storm, ty sådant träd knäpper och knarrar alltid innan storm utbryter.

Skåne.

12. När det i skogarna innmar från stenrös och klippor, är det skogsnufvan, som byker.

Skåne.

13. När det under åskväder skräller högt i skogen, så är det ock hon, som klappar sin tvätt.

Skåne.

14. Fjorton dagar före jul, då mörkret är störst, äro alla spöken, bäckhästen och alla de andra 'nedstötta englarna' flitigast ute och färdas om nätterna.

Skåne.

15. För hvart stjernfall slocknar ett menniskolif på jorden.

Skåne.

16. Lyktgubbar äro orättvisa landmätare, som gå igen och söka rätta sina falska rämärken.

Skåne.

17. Penningebloss synas der, hvarest gamla skatter ligga gömda.

Skåne.

18. Lägger man en sjuk menniskas linne eller lakan på en graf eller kyrkostig St. Hans natt och later det blifva vått af daggen och sedan tager det på den sjuka, blir hon frisk.

Skåne.

19. I alla 'horrevindar' (hvirfvelvindar) skall man spotta eller kasta stål, ty de äro utsända af hexor och medföra sjukdom eller annan olycka.

Skåne. (Äfven på sina ställen uppåt landet.)

20. Om göken gal på olöfvad qvist, blifva många oäkta barn födda det året i den socknen.

Småland.

21. När den första snön faller i smutsen, bådar det många jungfrurs fall.

Skåne.

22. I stenbockens tecken skall man aldrig så ärter, ty då kunna de ej kokas mjuka.

Skåne.

23. Potatis bör aldrig sättas i skorpionens tecken, ty då bli de skorfviga och skabbiga; men sättas de i tvillingarnes tecken, ge de rik och vacker skörd.

Skåne.

24. Tager man 'åkerhönan' ('Jungfru Mariæ nyckelpiga') på fingret och sjunger: 'Flyg, flyg, åkerhöna, i morgon få vi sol och vackert väder', och hon då genast lyfter vingarna och flyger, så uppfylles denna önskan.

Skåne.

25. Hittar man en 'nyckelpiga', bör man räkna fläckarna på vingarna: så många fläckar, så många dagar tills regn kommer. Har den första på året färre än sex så blir året dåligt.

Vestergötland.

26. Tappar man en smörgås med smöret nedåt, heter det: 'Det blir regn i morgon!' Kommer smöret uppåt, säges: 'Det blir vackert väder i morgon!'

Allmänt.

27. Om den första sommarfogeln (fjärilen) är gul, får man under sommaren äta mycket smör.

Vestergötland.

28. Äter man upp allt hvad som sättes fram af en rätt, så säges man 'göra vackert väder'.

Allmänt.

29. När N. N.-käringen kommer, så blir det oväder.

Småland (Norrvid).

30. Man sätter en stake i en myrstack, lika långt som den främsta myran kryper, lika långt lin får man.

Småland.

31. Den som först kommer hem från kyrkan juldagen får först in sin gröda.

Småland, Kalmar.

32. Sätta sig kråkor på fiskegarnen, då de ligga utbredda till torkning, så har man att vänta storm och sjöolyckor.

Blekinge.

XL. **Väderleksordspråk.**

1. Thz wardher ey alt rægn som molnar.
   Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* nr 539.
2. Opta kombir skwr æpte skiin.
   Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* nr 735.
3. Opta kombir skiin æpte skwr.
   Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* nr 736.
4. Sompt gæller gudh ok sompt ostanwedher.
   Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* nr 860.
5. Saman liggia wædher ok owædher.
   Reuterdahl, *Gamla Ordspråk.* nr 992.
6. Man skall först ha sju vintrar innan man får den rätta.
   P. A. Säve, *Åkerns sagor.*
7. Samma Gud, som väter, Han torkar igen.
   P. A. Säve, *Åkerns sagor.*

8. Soln skiner och det regnar,
Då fröjda sig alla Guds englar.
Allmänt.

9. När soln skiner då det regnar, så kommer en sjöman hem.
Kalmar.

10. Om åskan icke vore, så hade man ingen fred för småtroll.[1])

11. Der Gud vill, der regnar det.
Skåne.

12. Morgonglans och käringdans vara sällan till middag.
Skåne.

13. Morgonkrans och käringdans vara aldrig till qvällen.
Småland.

14. En mulen morgon ger en klar dag.
Skåne.

15. Östanväder och kär'nga-träta
Börjar med storm och slutar med väta.
Stockholm och östra Sverige ända ned i Blekinge.

16. Östanväder och käringdans vara aldrig till qvällen.
Småland.

17. Askregn och herregunst falla ofta ojämnt.
Småland.

---

[1]) Var inkje Tora, so vardt Trolli for mange.
J. Aasen, *Norske Ordsprog.* 1856.

Tillägg.

I Anders Celsii efterlemnade papper finnas följande anteckningar från Finland. Nr 1—12 äro från Tavastland, nr 18 och följ. insändes 1742 af Israël Biörk från Vasa.

1. Så mycket snö, som är på taken Marie Bebådelses dag, så mycket snö skall vara på marken första sommardag.

2. Varma sommardagar före Valborg båda kalla dagar derefter.

3. När majus är kall, blir varm, fruktbar sommar.

4. Mycket blåst om sommaren och mycket rönnbär bådar våt och blåsig höst.

('Mycket rönnbär, regnig höst, slog fel 1739.')

5. Tidig fogelflyttning, tidig vinter.

6. Mörka nätter i augusti ge våt höst.

7. Tö i vintertid, synnerligen i början af februari, bådar lång vår.

8. När det smäller i knutarna, blir vädervexling.

9. När ej all talgen smälter lika, utan det på en sida blir en 'pyramid, som krusar och kröker sig, så blir köld. ('N. B. probatum'.)

10. Tiburtii nätter frostiga ger frostiga nätter under sommaren på de nätter, som efter månans tid och lopp deremot svara.

11. Lommens skri bådar regn andra dagen.

12. Om en stungen fiskstjert ger mycket blod, bådas regn.

13. Blåst Andersmessnatt ger clak årsväxt och krig.

14. 'Kyndelsmess-tö, mången mans nöd.'

15. Mycket sjöfogel vid Österbotten bådar fattigt år.

16. Likaså dufvors och måsars ihållande skri.

17. Kråkors och måsars skri båda lång vår.

18. Sådan väderleken är mellan Allhelgona och Simon Judas dag, så blir ock sommaren.

19. När det 'flödar' på första vinternätterna, så blir blid vinter och ostadig sommar et contra.

20. När granarna släppa sina barr, så är midvintern.

21. Så högt möss göra bo i skylar, så hög snö kommer.

22. Om haren skafver barken högt på träd om hösten, item om han gör vissa vägar tidigt, så faller mycken snö.

23. Om hösten märkes på lakens lefver och ryggbast, om den är lång och spetsig eller trubbig; deraf ses vinterns längd.

Då ofvanstående var i det närmaste färdigtryckt, erhöll jag ett exemplar af *Popular Weather Prognostics*, by the hon. Ralph Abercromby and William Marriott, införda i sista årgången, v. 9 af *Quarterly Journal of the Meteorological Society* i London. Denna uppsats behandlar mer än 100 olika väderleksmärken och pröfvar dem enligt vetenskapens nuvarande ståndpunkt. Flertalet af dessa märken återfinnes i vår samling. Att citera dem alla skulle ligga utom uppgiften för denna uppsats. Vi anföra dock följande vers af dr Jenner, hvilken i nämnda skrift citeras, och hvilken innehåller en ganska betydlig samling sådana

märken,¹ hvilka äfven i Sverige förekomma. Den lyder sålunda:

The hollow winds begin to blow,
The clouds look black, the glass is low,
The soot falls down, the spaniels sleep,
And spiders from their cobwebs peep.
Last night the sun went pale to bed,
The moon in halos hid her head.
The boding shepherd heaves a sigh,
For see! a rainbow spans the sky.
The walls are damp, the ditches smell,
Closed is the pink-eyed pimpernel.
Hark! how the chairs and tables crack,
Old Betty's joints are on the rack;
Her corns with shooting pains torment her
And to her bed untimely send her,
Loud quack the ducks, the peacocks cry,
The distant hills are looking nigh.
How restless are the snorting swine!
The busy flies disturb the kine.
Low o'er the grass the swallow wings,
The cricket, too, how sharp he sings!
Puss on the hearth, with velvet paws,
Sits wiping o'er her whiskered jaws.
Through the clear stream the fishes rise
And nimbly catch th'incautious flies.
The glowworms, numerons and bright,
Illumed the dewy dell last night.
At dusk the squalid toad was seen
Hopping and crawling o'er the green.
The whirling dust the wind obeys,
And in the rapid eddy plays.
The frog has changed his yellow west
And in a russet coat is dressed.
Though June, the air is cold and still,
The mellow blackbird's voice is shrill,
My dog, so altered in his taste,
Quits mutton bones, on grass to feast.
And, see yon rooks, how odd their flight,
They imitate the gliding kite,
And seem precipitate to fall,
As if they felt the piercing ball —
'T will surely rain —

För öfrigt öfverensstämma de resultat, hvartill ofvannämnda författare kommit, med våra. Det är framför allt de *optiska fenomenen, himlakropparnas utseende, molnens och luftens beskaffenhet* samt i andra rummet ett stort antal iakttagelser ur växt- och djurverlden, som äro förtjenta af tillit.

Rörande *sol-* och *mångårdar* hafva de för London funnit följande värden för de sex åren, som sluta med juni 1882:

solgårdar:

Nederbörd samma dag	81	fall
» följande dag	31	»
» andra dag	10	»
» tredje dag	7	»
Ingen nederbörd	26	»
S:a	155	fall

mångårdar:

Nederbörd följande dag	34	fall
» andra dag	6	»
» tredje dag	9	»
» fjerde dag	4	»
Ingen nederbörd	8	»
S:a	61	fall

Vi hafva beräknat motsvarande värden under samma sex år för Uppsala och funnit:

solgårdar:

Nederbörd samma dag	42	fall
» följande dag	48	»
» andra dag	22	»
» tredje dag	12	»
Ingen nederbörd	33	»
S:a	157	fall

mångårdar:

Nederbörd följande dag	29	fall
» andra dag	6	»
» tredje dag	4	»
Ingen nederbörd	5	»
S:a	44	fall

Resultaten öfverensstämma väl med hvarandra. Det vill synas som visade sig solgårdarna i Uppsala något tidigare än i London före ett annalkande oväder.

Det lider intet tvifvel, att noggranna iakttagelser af de ofvannämnda klasserna af märken i förening med observationer på barometern, vindfanan och molnens gang sätta äfven den enskilde i stånd, att med ganska stor säkerhet förutse annalkande förändringar i väderleken. Vi tro ock i likhet med den ifragavarande uppsatsens

författare, att de officiela meteorologiska centralanstalterna kunde draga fördel af dylika observationer, om de telegrafiska rapporterna till dem kunde innehålla dylika iakttagelser utförda på några vigtigare punkter af kompetenta observatörer.

Leibniz' bref till Sparfvenfelt.

Utgifna af

Harald Wieselgren.

Det påbegynta verket, att från Leibniz' egna handskrifter i Hannover i tidsenlig upplaga utgifva hans arbeten, hade icke väl hunnit *börja,* förrän dess grund svek. Upplagan var nemligen »durch die Munificenz S. M. des Königs von Hannover ermöglicht». Det Welfiska konungadömets fall medförde långvarigt afbrott i utgifningen, hvilken dock sedan åter fortgått i tvenne serier, historia och filosofi; den tredje serien deremot, matematik, står ännu efter. Men länge torde det icke dröja, innan Leibniz' *alla* skrifter framträda i en drägt, värdig hans penna och vår tid.

Öfver hela den bildade verlden hade han korrespondenter, men hans i äldre tid utgifna bref äro hvarken synnerligen talrika eller från originalen utgifna. Redan i Kortholts och Fellers samlingar sågs namnet Sparfvenfelt bland Leibniz' korrespondenter, och ur dessa samlingar införde Dutens två af Leibniz' bref till Sparfvenfelt i Opera Leibnitii. »Dominus de Sparfwenfelt», skrifver Leibniz in præfatione Mantissæ Codicis Diplomatici, »insigne Sueciæ ornamentum, qui magnis in septentrionem et meridiem itineribus regio partim jussu susceptis, opima doctrinæ spolia ex Russia Africaque retulit et dum veteris Gothorum gloriæ monumenta vestigat, multa alia in publicum profutura collegit». I ett bref, citeradt i Fellers samling *(Otium Hannoveranum,* s. 167), skänker Leibniz ända vackrare erkännande åt Sparfvenfelt i dessa ord: »Vix quisquam ipsi hodie par cognitione linguarum. Moderatius longe judicat quam vulgo Suedi solent, quibus judicium philavtia erga hanc nationem perturbat». Förmodligen var en sådan patriotisk moderation skadlig för Sparfven-

felt sjelf; den har kanske bidragit sitt till, att aldrig tryckningsanslag kunde erhållas för hans lärda skrifter. Men hos efterverlden gör den honom heder, och då de Leibniz'ska brefven till Sparfvenfelt ännu, till största delen otryckta, förvaras i Linköpings bibliotek, torde allt skäl vara att här hugfästa minnet af den store filosofens commercium literarum med den svenske språkforskaren.

Johan Gabriel Sparfvenfelt till Åbylund föddes 1655, reste i Ryssland och Europa under många år för filologiska och arkeologiska forskningar och var en af sin tids störste kännare af slaviska språk, liksom han äfven i öfrigt var en ovanlig lingvist. Till Upsala bibliotek donerade han sina dyrbara handskrifter och lönades derför med en akademisk sorgefest och panegyrik, sedan han i hög ålder aflidit (1727), utan att ha egt annan tjensteanställning än under- och öfverceremonimästareposter vid Carl XI:s och Carl XII:s hof. Till Erik Benzelius synes han hafva skänkt hvad han gömt af sin brefsamling. Åtminstone tillhör foliobandet »Sparfvenfelts Brefvexling» i Linköpings bibliotek den Benzelianska donationen derstädes.

Ur denna samling har C. J. Benzelius meddelat trenne af brefven från Leibniz i afskrift till Sven Bring, som, jemte en notis om samlingen, tryckte dem i sina historiska handlingar (II, Lund 1754). Här utgifves nu för första gången hela samlingen, *tio bref från Leibniz till Sparfvenfelt*, de 9 efter originalen i Linköpingshandskriften, det 10, som der saknas, ur Kortholt, *Leibnitii Epistolæ ad diversos*, III, s. 355—65, Leipzig 1738, 8:o (eftertryckt i Dutens, *Opera Omnia Leibnitii*, VI, 2, s. 220—24). Här torde äfven böra nämnas en uppsats, skrifven med anledning af Leibniz' samtal med den honom af Sparfvenfelt rekommenderade unge lärde svensken, Erik Benzelius: Leibnitii Disquisitio utros incolarum Germaniæ citerioris aut Scandicæ ex alteris initio profectos verisimilius sit judicandum. Ex variis Felleri Monumentis ineditis de-

prompta. Dutens, *Opera Leibnitii,* Genève 1768, 4:o, IV, 198—205. Som titeln medger, är denna uppsats en otillförlitlig arrangering af hvarjehande Leibniz'ska anteckningar. De här föreliggande brefven lemna tillförlitligare bevis på den stora tänkarens och forskarens ställning till Rudbecks och Stiernhielms lärda Sverige.

I[1].

Hanover 6 December 1695.

Monsieur,

Vôtre obligeante lettre marque egalement vos lumieres extraordinaires, et vôtre sincerité telle que doit avoir une personne d'un merite distingué qui est au dessus des opinions populaires, et n'a pas besoin de contraindre sa franchise pour s'y assujettir. Outre ce que Messieurs *Thévenot, Ciampini,* et d'autres excellens hommes de France et d'Italie m'ont écrit sur vôtre sujet; je voy que vous étes cité avec eloge dans la preface du Dictionaire Etymologique de feu Mr Menage, qu'on dit avoir été faite par le P. Benier Jesuite. Il parle du sepulcre *d'Huneric Roi des Vandales d'Afrique,* que vous devés avoir visité. Mais je ne sai si le bon pere a été bien informé des choses. On m'a mandé aussi que vous avés fait imprimer dans l'imprimerie della propaganda quelque chose qui regarde la langue *Illyrique.* Quoique j'estime infiniment l'esprit et les connoisances de *M. Olaus Rudbeck,* je doute fort qu'il faille chercher en Suede l'isle Atlantique et l'origine de la literature et de la Theologie des Grecs, comme si chaque pays n'étoit pas capable de se forger des fables lui même. Mais pour les Hyperboreens, il se peut qu'on ait eu en vûe les Scandinaviens; cependant

[1] Förut tryckt i Bring, Saml. af Handl. s. gifva Lius &c. II. Lund, 1754.

je vois que les anciens parlent trop variablement, pour qu'on en puisse tirer quelque chose d'assez vraisemblable. De faire passer *Ulysse au Nord*, en y marquant sa route, comme aussi de soutenir que les Gaulois sont venus de Suede sur certaines allusions des noms; et que les Sueves dont parle Cesar étoient des Svedois; ce sont des choses que sans doute *Grotius* et *Loccenius* et même *Sternielm* n'auroient jamais approuvées. Pour ce qui est de la sortie des Gots de la Scandinavie, je n'oserois pas rejetter entierement l'autorite de Iornandes, comme fait Cluverius. Mais je ne sai s'il faut dire pour cela que les Gots sont originaires de Scandinavie, quoique quelques uns en soient venus. Il me semble que les Gots mêmes des deux côtes de la mer balthique ont été une colonie des *Getes du Pont Euxin* et ont passé dans la Scandinavie, comme ont aussi fait les Herules; quoique leur posterité en soit peut-être derechef sortie en partie pour se joindre à leur compatriotes quelque tems avant leur irruptions dans l'empire Romain. Je souhaiterois qu'un homme penetrant et sincere examinàt les Manuscrits et les monumens qui se trouvent dans le Nord. *Saxo Grammaticus* et *l'Edda* ne s'accordent pas trop bien; et les autres vieilles histoires comme celle que *Verelius* a publiée, paroissent aussi fort embrouillées. Ainsi pour tirer quelque chose de solide de cette *mythologie*, il faudroit une personne de discernement et de loisir. Vous avez l'un mais il vous manque l'autre. Cependant vous y pourrés pousser quelque ami. Et je crois que vòtre Collegium antiquitatum subsiste encore, dont je serai bien aise d'apprendre un peu plus de particularités. Ce seroit par le moyen de quelques uns de ses membres que le public pourroit *avoir un catalogue des Manuscrits du Nord avec des remarques et des extraits* à peu près comme Lambecius nous en a donnés des Ms. de la Biblioteque de l'Empereur. Et quant aux Runes, je souhaiterois qu'on les examinàt avec soin pour

savoir s'il y en a dont on puisse connoitre qu'ils sont *enterieurs aux tems de Charlemagne* et aux commencemens du christianisme du Nord; et dont on puisse tirer quelque connoissance; car ceux qu'on allegue ou il est parlé du passage en Grece, ne *prouvent rien de ce que quelques uns en veuillent tirer comme vous savés Monsieur.* Car il est seur, que dans les tems posterieurs on entendoit par là la Russie, et qu'on disoit que Kiow *étoit* en *Grece* apparement à cause du rite Grec.

Outre les monumens domestiques je ne doute point que vous n'en ayés rencontré chez les étrangers. Je souhaiterois de savoir s'il se trouve ailleurs quelque chose d'approchant de la langue et des caracteres du Codex argenteus. L'histoire d'Espagne asseure que les caracteres Gotiques y étoient en usage long tems, mais qu'ils furent enfin abolis par ordre public. *S'il y en a eu quelque reste,* soit dans les écritures, ou dans les inscriptions, c'est ce que personne peut mieux savoir que vous. Peutêtre que les anciennes bibliotheques, ou les Cartulaires des Eglises d'Espagne vous auront pu fournir quelque chose, au défaut de ce qu'on croyait être à Perugia. On aura peutêtre trouvé aussi quelques anciennes peintures ou inscriptions du temps des Rois Gots. Quant aux monnoies, celles que Wormius a cru Gothiques ou Runiques, sont Espagnolles du tems des Romains; ce qui se peut juger par d'autres semblables dont on voit une bonne quantité dans le livre de Lastanosa Espagnol. Je crois que la Bibliotheque de l'Escurial n'a pas été brulée entièrement et qu'elle vous aura servi.

La pretension de Piasecius et de Prætorius dans son orbis Gothicus, et de quelques autres qui s'imaginent que les Gots ont été Sarmates ou Slaves, est ridicule et vous jugés tres bien, Monsieur, que tous ces peuples ont été Germaniques; donnant à cette appellation toute la latitude que lui donnoit Tacite, et que la connexion des langues

demande. Car comme vous remarqués tres bien: l'ancien allemand a été plus voisin du Svedois. Un savant ami m'a fait remarquer que *Han* (ille), *Hon* (chez nous *Hun*) (illa) sont chez les allemands devenus les noms du coc et de la poule; d'articles qu'ils étoient originairement, comme ils le sont encore chez vous. Dont on se doit d'autant moins étonner qu'encor aujourdhui en quelques provinces d'Allemagne l'oiseau mâle est appellé *Hahn* et la femelle *Sihe:* or *He und sie*, comme dit le peuple (c'est à dire *Er und Sie* selon le stile moderne dont on se sert en ecrivant;) est: ille et illa. J'ai poussé un ami à travailler à un Glossarium Saxonicum, il cherche plusieurs vieux mots des manuscrits et du langage du peuple; il y joint le Lexicon Scandicum Verelii et les dictionaires Anglo-Saxons; et il espere des aides du Nord. Je suis d'opinion que les langues servent le mieux a connoitre la connexion des nations. Mais tous ceux qui pretendent tirer grande chose de quelques dialectes nouveaux particuliers comme Goropius du Flamand moderne, et Prætorius du Polonois se moquent de nous, ou feront qu'on se moquera d'eux. Le suedois nous est en quelque façon ce que l'Islandois est à vôtre egard. Car plus les pays sont reculés, et mieux conservent ils les anciennes langues. Il seroit bon cependant d'approfondir encore les langues slavoniques. Il paroit que vous l'avés fait, Monsieur, ajant tiré des lumieres des tenebres mêmes, c'est a dire des Moscovites. En effet c'est un de mes étonnemens que souvent des peuples voisins ont des langues si differentes; comme les Germains et les Slaves. Peutêtre que les anciens peuples qui étoient entre deux et qui faisoient un passage moins sensible d'une langue à l'autre, ont été exterminés. Ce que les Slaves ont de commun entre eux et avec des peuples Germaniques (: j'excepte les termes des arts et semblables accessions modernes prises de l'Allemand:) doit paroitre d'autant plus ancien. Comme par exemple vôtre

Văn ou *Fan*, qui est aussi dans le codex argenteus, et le *Pan* des Croates ou autres Slaves; car ce qui signifie aujourdhui diable chez vous, signifioit apparement un dieu ou seigneur chez vos ancestres, a peu près comme le Demon des Grecs est pris aujourdhui en mauvaise part. La langue de Biscaye m'a aussi donné de l'admiration, étant si differente des autres langues modernes de l'Europe, bien plus que la langue de Galles qui approche en beaucoup de la Germanique.

Je suis bien aise d'apprendre que le langage des Samojedes est voisin de celui des Lappons. Je voudrois pouvoir apprendre quelque chose de plus des langues des *Kalmuques,* des *Mongolles* et du *Turquestan* et d'autres peuples *Scythiques.* On pourroit peutêtre obtenir des echantillons par les marchands qui trafiquent chez les Moscovites. Les savans ont fort parlé de la cognation *du Persan* avec le Germanique, mais en voulant l'examiner de près, j'ai trouvé les mots approchans en moindre nombre que je n'avois crû. Il est vrai que souvent on ne sauroit deterrer les ressemblances quand on ne connoist pas les langues à fonds. Les voyageurs asseurent qu'il y a des provinces qui parlent encore le vieux Persan, bien different du Moderne. Mais peutêtre n'est ce qu'un autre dialecte. Vous aurés des raisons sans doute pour juger, Monsieur, que la langue du Turquestan doit être assez universelle, et assez proche de la Scythique, mais je ne sai, si par ce mot de Scythique ou vous dites que quantité des mots Gothiques se trouvent aussi, [ou] vous entendés quelque langue moderne.

Le public sera ravi de voir un jour votre carte de la Siberie et je vous suis obligé de ce que vous m'en mandes par avance. Ne peut on pas savoir par le moyen des Moscovites, si la mer borne la Tartarie? J'ai plus de penchant à croire cela, qu'a m'imaginer que ce pais tient a l'Amerique?

Comme vous avés tant de connoisance des langues je vous supplie de me dire quelque chose des consequences que vous en tirés pour les origines des nations. Mr *Bengt Skytte* me disoit un jour luimeme, qu'il avoit ramassé les racines de quantité des langues, mais je ne sai si cela ne s'est perdu. Mr Sternielm avait des desseins approchans. C'est une grande question si vôtre Svede a eté habitée plutôt que nôtre Allemagne? Si la terre a eté inondée il sembleroit que les pais des montagnes auroient eté habités plustôt. Mais cela est peutêtre trop reculé. Et pour ce qui approche plus de nos connoissances, les peuples *Germaniques de Scandinavie paroissent être venus de l'Allemagne, et avoir chassé de Svede et de la Norvegue les habitans anterieurs,* qui étoient apparement d'une nation approchante de celle des Finnoniens et Lappons qui *ont de la cognation* entre eux et paroissent avoir été indigenæ Septentrionis, ou par après les Germains sont passés. Mais en échange, le Nord nous a rendu depuis des Colonies; et peutêtre que nos Saxons ont été Normans d'origine; d'autant plus que l'ancien dialecte Saxon est fort voisin de celui du Nord. Vous l'avés reconnu vous même en beaucoup de mots de l'ancien Allemand, et si vous en avés quelque recueil je vous en prierois un jour. Vôtre Ms. bas Saxon contiendra peutêtre des bonnes choses pour l'histoire. L'auteur de ce manuscrit disant qu'Aurelian a eté de Dannemarc, a eté abusé par l'equivoque du mot *de Dacia* qu'il aura trouvé en quelque auteur Latin et qu'il a rendu par Dannemarc, parce que les moines appellaient le Dannemarc Daciam pro Dania: ce qu'on connoist même par les vieilles bulles de la cour de Rome.

Vos offres si genereux me rendent tout confus, je n'en veux point abuser. Je voudrois avoir une occasion pour vous envojer un exemplair de mon Essai du Code Diplomatique pour mieux juger de mon dessein. Cependant il y en aura un dans la Bibliotheque du Roi et

dans celle de Monsieur le Comte d'Oxenstirn, grand Chancelier, car Mons. l'Envoyé Schmit les a presentés. Ainsi vous en pourrés juger. J'amasse des actes publics, choisis. Ainsi le decretum Sudercopense me sera fort bon. Si vous avés vous même ce livre des privileges de l'ordre de Malthe, j'en pourrois peutètre faire tirer quelque chose par la faveur de Mr. l'Envoyé Schmit. Et je vous aurai aussi une obligation particuliere des traités des français a l'egard des côtes de Barbarie. On vient de m'envoyer celui que Charles quint fit avec Muleasses Roy de Tunis. et celui du même empereur avec le Dannemarc cité par Molesworth dans sa relation de Dannemarc à l'occasion de la navigation du Sund.

Monsieur le Grand Chancelier m'a fait esperer des pieces tirées des Archives et je ne demande que ce qui est glorieux à la couronne, ou qu'on est bien aise de rendre public; comme Mon:s l'Envoyé aura deja fait connoitre à son Excellence. Mais je ne voudrois pas que vous vous donassies aucune peine sur ce sujet, Monsieur. Vous étes assez liberal de vôtre propre fonds sans avoir besoin des Tresors de la Couronne. J'écris à Mons. *Rolamb* que j'ai eu l'honneur de connoitre a Paris.

Je vous avoue, Monsieur, que la Genealogie des Tsars de Moscovie me paroit extremement curieuse et que je vous aurois une grande obligation de cette communication que vous m'offrés avec tant de bonté.

S'il y a quelque chose que je puisse faire pour vôtre service soit par moimème, ou par mes amis, je vous supplie de me commander librement. et sans aucune reserve. Je suis tout entier à des personnes qui vous ressemblent, dont le nombre est si petit. Et je serai toujours avec un zele ardent,

Monsieur — votre treshumble et tres obeissant serviteur

A Monsieur de Sparwenfeld. — *Leibniz*

II [1].

Monsieur,

S'il m'estoit aussi aisé de vous repondre que de vous remercier vous auriés des lettres de moi dépuis long temps, qvi vous auroient marqué au moins mes sentimens pleins pour vous d'une haute estime et d'une grande reconnoissance. Mais vous ne vous souciés pas de paroles, et les choses dignes de vous ne naissent pas en abondance chez moy. Vostre Genealogie des Czars de Moscovie est une piece considerable; et ce fragment de la lettre Synodale du Legat du Pape en Svede est curieux, parce'qu'il semble marqver une espece de dispense à l'egard des prestres mariés, à peu près comme Dieu permittoit les diuorces, propter duritiam cordis. Car le Legat ne condamne point ces prestres, mais il veut seulement qv'on traite les autres plus favorablement. Il faut qu'Anscharius et les autres qvi ont fondé le Christianisme dans le Nord ayent eu les mêmes egards à l'exemple de l'Eglise Greqve qve la Russie voisine leur fournissoit, qui paroist auoir esté suiviz en Allemagne aussi.

J'ay cru que vous ne seriez point faché, Monsieur, de receuoir tout au long les propres paroles du Concile de Jerusalem, tenu contre les Reformés par le patriarque Dosithée l'an 1672, ou il est dit *à Gotthia siue Sphetzias. απο Γοτθίας ειτ' ουν Σφετζίας.* Et l'on voit qv'ils ont gardé l'ancienne maniere des auteurs Grecs, qvi disoient *Gotthi*

[1] Förut tryckt (med orätt datering) af Bring, anf. st., 1754. — Tidigare i utdrag, ut. dat., i Felleri Otium Hanoveranum, 1718, s. 32—39. Detta utdrag eftertryckt med orätt datering (1696) i Dutens, Opera Leibnitii, V, 543—46.

et non *Gothi* il me semble qve le sentiment d'un Concile Grec ne remplira pas mal sa place parmy vos temoignages des éstrangers en faveur de la Suede. Je trouve qve l'intreprete n'a pas tousjours bien rendu le sens, comme lorsqve pour κρατουντων il a mis les Empereurs, au lieu qv'il fallait entendre simplement *rerum potientes*, les Turcs. L'occasion de ce passage est l'objection qve le Concile se fait, comme si les Grecs poussés par la crainte ne disoient pas leurs véritables sentimens en matière de religion.

Je vous envoye aussi le passage de la preface, mise devant l'edition posthume des origines françoises ou Etymologies de feu Monsieur *Menage*, qvi vous regarde. On m'asseure que le p. Benier est auteur de cette preface, et la connoissance qv'il a eue avec vous le confirme. Ce qv'il dit de vostre merite, est peut estre ce qv'il y a de plus juste dans sa preface. Car du reste, qvoyqv'il y paroisse de l'erudition, il me semble qu'il y a aussi bien des choses peu dignes d'estre mises à la teste d'un liure de Mr. *Menage*, les Menagiana auoient attribue a ce sçavant homme d'auoir dit qv'Aristote avoit écrit des Etymologies. Le pere Benier s'imagine qve M. *Menage* ou qvelqve critiqve Hollandois à qvi il se seroit fié, auroit mal pris ou corrigé le passage d'un ancien qvi dit qv'Aristote a ecrit *Nomima Barbarica*, des loix des barbares, et l'auroit changé en *Nomina*. Comme si on trouuoit Nomima dans les versions Latines, qvi n'est qve dans le Grec; ou comme si Mr *Menage* ou qvelqve Critiqve Hollandois pouuoit estre capable d'une sottise pareille. Il méprise l'Etymologicon de Gerard Jean Vossius et les travaux de M. Meninski et cependant il parle avec un air d'Estime de qvelqves liures Italiens et Espagnols, qvi ne le meritent gveres, en qvoy il garde le caractere de sa nation qvi a coustume de faire cas meme des bagatelles qvi viennent d'Italie et d'Espagne, et ne rend pas aisement justice a ce qvi vient

d'Allemagne, d'Angleterre, d'Hollande, ou des pays encor plus septentrionaux. Et ce pere se fait une plaisante imagination de croire qve les Etymologistes Anglois ont du chagrin de ce qve leur langue tire plusieurs mots de la Francoise, au lieu qve je scay qve les Anglais font gloire d'auoir enrichi leur langve par la depouille de beaucoup d'autres. En parlant des Danois il se trompe de leur attribuer le *Magog Aramæus*, dont il dit que l'auteur Danois ne luy est connu qve par ce titre de son liure qv'il appelle bizarre. Cependant c'est Monsieur Sternielm svedois qvi en est l'auteur, et je ne voy pas pourquoy ce titre soit plus bizarre qve celuy de Phaley de *Bochart*. Enfin c'est grand dommage qve Mons. *Menage* n'a pas fait luy même une preface à son ouurage, nous y aurions trouué bien des belles choses. Ce pere *Benier* a beaucoup d'Esprit assurément, mais il va un peu viste et je me souviens que lorsqve j'estois à Paris, qvand on voyoit son projet imprimé de la reunion des Langves, Monsieur *Huet* me disoit, qve cela ne pouuoit venir que d'un avanturier. Mais je voy qve vous connoisses ce pere mieux qve je ne le connois, et qve vous n'en jugés pas trop avantageusement en remarqvant qv'il n'est pas tousjours bien seur de se fier a ses rapports.

Je suis bien aise d'apprendre d'ou feu Mr. *d'Herbelot* aura puisé sa bibliotheqve orientale. Cependant il sera tousjours bon qve nous l'ayions, traduite ou faite, n'importe; je vous supplie *de me marqver un jour le nom même de l'auteur Arabe. On m'avoit asseuré* qve Mr. d'Herbelot auoit dechifré un itineraire persan (comme je crois) trouué dans la Bibliotheqve du Grand Duc, qvi estoit plein de mots Tartares et qvi donnoit la description d'un voyage de la Perse dans la Chine par les Usbecs; et qv'il en auoit presenté la traduction à ce prince. J'en ay ecrit au Bibliotheqvaire qvi est d'ailleurs de mes amis, mais il est un peu singulier et je crois qu'il a mieux aimé de

dire qve cette traduction n'y est plus, qve d'avouer qve la chose ne luy est pas connue.

Estant en Italie j'ay vu un Catalogve de Manuscrits qvi devoient auoir appartenu, il y a qvelqves siecles, au fameux Petrarque; le titre de l'un de ces liures portoit qve c'estoit un petit dictionnaire des mots en langve Cumane, Persane et Latine. Et on met même les commencements contenant vn couple de mots, je pensois trouuer maintenant mon extrait de ce catalogue, pour en auoir vostre sentiment et pour apprendre par vostre moyen à qvelle des langues connuës ces mots se rapportent le plus, pour juger de la langve et nation des Cumans, mais je ne le sçaurois trouuer encor dans les cahos de mes papiers. Cependant je ne manqveray pas de le trouver vn jour et je me donneray alors l'honneur de le vous envoyer. Ces Cumans possedoient la Tauriqve et les environs jusqv'à ce qv'ils en furent chassés par les Tartares du temps de l'Empereur Frideric II, ou ils se refugierent vers la Hongrie et y habiterent meme en qvelqves endroits, mais je n'ay pas encor pù apprendre qv'il en reste qvelqve trace aujourdhuy, peut estre qv'il y en a qvelqves restes plus avant. Je ne sçay pas même si les Tartares de Lithuanie n'en sont. Car il y a de l'apparençe qv'ils sont differens de ceux de la Crimée, bien qve Mahometans comme eux.

Je suis bien aise aussi d'apprendre qve Mons. de la Croix a traduit la vie de Timur-Chan, qvand j'estois a Paris il auoit deja traduit celle de Chingis Chan, si je m'en souuiens bien. Ces deux vies meriteroient d'estre jointes. Si la paix se fait comme il y a de l'apparence, il trouvera moyen en France de les faire imprimer et le Roy meme y contribuera sans doute.

Puisqve vostre Collegium Antiquitatum subsiste, je ne doute point qv'il ne continue de porter des fruits qvi fassent honneur à la Suede, sur tout si on y suit vos avis soùtenus par qvelqve chose de plus qve par la connoissance

de qvelqve vieille Edda ou Sagar, dont j'avoue de ne pas faire autant de cas, qve qvelqves uns, puisqve ces pieces ne sont pas fort anciennes. Cependant on a raison de les conserver et employer qvelqves fabuleuses et nugatoires qv'elles soyent, parce qv'on pourra toujours tirer auram ex stercore. N'y a t il point de Bible ny autre liure imprimé en islandois pour l'usage moderne des habitans de cette isle. Scaliger souhaitoit fort d'auoir une Bible islandoise.

J'estime qve ce Manuscrit Grec, qvi contient un Commerce de Lettres des Gots de Svede ou nouuellement sortis de la, avec ceux du pont Euxin et de Caffa, doit estre une des plus considerables decouvertes de vostre voyage. J'espere qve vous en aures fait qvelqve extrait, Monsieur, aussi bien qve du Menologe Grec des peres d'Anvers, qvi contient grand nombre des martyrs Gots. En ce cas je vous demande un peu plus de notices mais selon vostre commodité. Qvand j'estois à Vienne ces peres obtinrent de l'Empereur des Menologes Manuscrits de la Bibliotheqve imperiale. A'propos de *los desconocidas* d'Espagne, j'ay le liure que Lastanosa a fait, sur les medailles qvi contiennent ces caractères inconnus, on en trouve quelques fois encor hors de l'Espagne. Lastanosa a eu raison de soûtenir, qv'elles ne sont pas des Gots, Vandales ny Sveves, mais des anciens Espagnols du temps des Romains, et des Cartaginois. Mais si l'on peut justifier qv'elles conviennent assez avec les *Runes*, il faudroit l'attribuer à une ancienne migration ou communication des Septentrionaux, qvi pourroient auoir passé par mer jusqv'en Espagne.

Le liure intitulé *Horæ Arcticæ succisivæ Adami Bohoriz* de antiqua lingua Carniolana, ne m'est connu qve par rapport, il ne se trouue ny icy ny dans la Bibliotheqve de Wolfenbuttel. Cependant ce liure auoit esté dans une bibliotheqve d'un particulier qvi fut vendue a Bronswic à

l'encant, il y a qvelqves années. Je ne l'appris qve trop tard; j'ay deja ecrit en plusieurs endroits pour tacher de l'obtenir au moins par emprunt, pour vous en pouuoir faire des extraits, et je feray mon possibile pour vous satisfaire la dessus.

J'ay aussi receu la Grammaire Russienne de Mons. *Henri Guillaume Ludolf* imprimée l'année passée à Oxfort. Elle me paroist trop maigre aussi bien qu'à vous, et puisqve il dit qv'une certaine langve Slavonne est la langve des Sçavans en Moscovie, il auroit esté bon d'en dire un peu d'avantage, et de la comparer avec la langue courante des Moscovites. Il falloit aussi un petit dictionnaire. Mais nous aurons tousjours beaucoup d'obligation à l'auteur de ce liure, s'il a contribué a vous animer à donner ce qve vous medités sur ces langves. J'ay appris qu'il a esté en Moscovie, et qve depuis il a fait quelqve fonction de Secretaire auprès du Prince *George* de Dannemarc. Je vous supplie cependant de me dire vostre sentiment sur la nature de cette langve, et si elle convient d'avantage avec celle des Polonnois ou des Bohemiens ou des Esclavons voisines de la mer Hadriatiqve. Nous avons aussi un petit reste de Slaves dans le pays de Lunebourg; le long de l'Elbe, je me suis enquis d'eux et en ay demandé le Pater noster, ou je trouue des mots, qvi ne sont pas dans les oraisons dominicales des autres langves Slavonnes, et qvi semblent venir du prussien, de sorte qve je m'imagine qve cette espece de Windes est venue de ce costé la.

J'ay obtenu un fragment de la Grammaire des Tartares de la Chine. Les caracteres en sont plaisans. Ils n'expriment pas les choses comme ceux des chinois, ny les lettres comme les nostres, mais les syllabes d'une façon assez singulière. Je souhaitterois fort de pouvoir apprendre un jour plus de particularités des langues et peuples de la Tartarie et comment different les Siberiens, les Czircasses, les Kalmucs, les Mogolles les Usbecs et les

Lamas de la Chine. On m'asseure qve la langve des Hongrois se trouue encor proche de la mer Caspienne. Qvand je considere les descriptions qve les anciens faisoient des Hunnes, et celles qve les voyageurs nous font des Kalmucs, il semble c'est un même peuple. Car on donne aux uns et aux autres un visage plat et large, et des yeux extremement petits, et la situation se rapporte aussi.

Je ne sçay si la langve de ces Kalmucs se rapporte à la langve du Turqvestan comme celle des Tartares de la Crimée, dont la langve comme je croy a assez de convenanze avec celle des Turcs. Si vous en aues quelqve connoissance, je vous supplie de me dire vostre sentiment, sur la connexion des Langves. Monsieur Ludolf dans l'appendice de sa Grammaire Russienne parle de Buchartzi, marchands Mahomatans, qvi viennent jusqve dans la Siberrie, je m'imagine qve ce sont les Usbecks de Bochara. S'il est vray qve les Calmucs aussi bien qve les Mugolles et les Tartares de la Chine dependent du Grand Lama en matiere de religion, peut estre qv'il y a encor du rapport pour les langves et les origines des peuples. Si ce n'est qve la taille et la constitution des corps se trouve trop differente entre eux. Je me souviens d'avoir lu qvelqve part (mais je ne sçaurois le retrouver), qv'un certain voyageur auoit partagé les hommes en certains tribus, races ou classes. Il donnoit une race particuliere aux Lappons et Samojedes, une autre aux Chinois et peuples voisins; une autre aux Negres, encor une autre aux Cafres ou Hotentots. En Ameriqve encor il y a une difference merveilleuse entre les Galibis ou Caribes par exemple, qvi ont beaucoup de valeur et même de l'esprit, et entre ceux des Paraguay, qvi semblent estre des enfans ou des écoliers toute leur vie. Cela n'empeche pas qve tous les hommes qvi habitent ce globe ne soyent tous d'une meme race, qvi a esté alterée par les differens climats, comme nous voyons qve les bestes et les

plantes changent de naturel et deviennent meilleurs ou dégenerent.

On attend un ouvrage posthume du pere *Tomasin* de l'orataire, ou il pretend nous donner l'harmonie des langues, et en les rapportant toutes à l'Hebraïqve monstrer qve le genre humain vient tout entier d'Adam. C'est une grande et belle entreprise qve celle de l'Harmonie des langves, mais je doute qve ce pere, qvelqve sçavant et laborieux qv'il ait esté, ait pù traiter dignement cette matiere. Je ne connois qve vous Monsieur, presentement, qvi puissies y apporter toutes lès lumières qv'il faut auoir. Outre l'erudition et le jugement vous aves fait des grands voyages, vous connoisses les langues anciennes et modernes et vous pouues seul marier les orientales avec celles du Nord, sans estre entêté des opinions outrées, comme qvelqves uns de vos Messieurs. Je conçois bien qve vostre temps, vos emplois de Cour, et vos affaires ne vous permettront pas de faire un aussi grand ouvrage qve la matière pourroit meriter, mais il suffit qve vous nous donniés vn ristretto de qvantité de vos belles observations et meditations qvi fournissent des lumieres, qve les autres puissent suivre. Vous me communiqués tant de belles choses, qve ce seroit vne espece d'impudence d'abuser de vostre bonne volonté. Ainsi pour ce qui est de tant de pieces curieuses qvi regardent les diplomes, qve je pourrois obtenir par vostre faueur, soit de vos propres recueils ou des papiers du Roy, je n'oserois point vous faire des demandes. C'est assez qve vous ayiés la bonté de vous souuenir de moy, si qvelqve chose se presente d'elle meme, ou si l'occasion se trouue de dire un mot en faveur de mes desseins à ceux qui y peuuent contribuer. Monsieur l'Envoyé Smith aura les bontés, comme j'espere de profiter des Vostres pour moy et de voir aussi les statuts de Malthe, s'il en a le loisir. Je vous remercie cependant du present d'un liure rare publié autresfois par ordre du

Senat de Suède contre le Roy Sigismond. Ces sortes d'ouurages donnent des grandes lumières à l'histoire, je penseray aux moyens de me revanger. Cependant s'il y a qvelqve chose pour vostre service ou je puisse estre utile, je feray tous les efforts possibiles pour vous satisfaire. Pour ce qvi est des Manuscrits Arabes et ceux qvi les pourroient employer utilement; le plus habile homme qve nous ayons est Mons. Acoluthus qvi travaille depuis long temps à nous donner une bonne version de l'Alcoran avec des remarqves tirées des Arabes et autres orientaux, qvi seront tout autre chose qve ce qve donne le bon pere Maracci. Il y a un jeune homme nommé Mons. Starcke, qvi a travaillé sous Monsieur Hinckelmann pour nous faire auoir correctement l'édition du texte meme de l'Alcoran, et j'apprends qve des Sçavans en sont assez satisfaits. Il y en a encor d'autres et si vous vouliés auoir la bonté, Monsieur, de me marquer plus distinctement les liures et les conditions, peut estre pourrois je seconder vostre dessein louable de les faire auoir à ceux qvi en fassent part au public. Mais il est temps de finir une lettre dont la longveur vous pourroit enfin ennuyer, et je suis avec zele, Monsieur

vostre tres humble et tres
obéissant serviteur
Leibnitz

Hannover ce 29 Janvier 1697.

III[1].

Monsieur

J'apprehende fort, qve vous ne croyiés qve j'ay fait banqveroute. Mais il m'est arrivé ce qvi arrive souuent

[1] I Otium Hann. s. 71 förekommer ett kort utdrag af ett bref från Sparfvenfelt till L:z af 20 maj 1697 Detta bref af 13 juli 1697, är förut tryckt af Bring, anf. st., 1754.

à ceux qvi sont debiteurs. La grandeur même de la dette fait un effect contraire à celuy qv'elle deuroit faire. Au lieu d'avancer le payement, elle le retarde à cause de la difficulté qv'il y a de satisfaire. Vous m'aves ecrit une lettre bien grande et pleine de belles choses; je ne suis pas encor asses en estat de m'acqvitter entierement de la reponse qve je dois la dessus; et même je n'ay pas maintenant cette lettre avec moy, vous écrivant cecy de Wolfenbutel, ou je suis arrivé depuis trois ou qvatre jours, et ou j'ay appris qve Messeigneurs les Ducs freres envoyent Monsieur Hertel en Svède, entre autres pour faire connoistre au Roy leur sentimens de condoleance et de congratulation. Or Monsieur Hertel Conseiller des Legations de leur Altesses Serenissimes s'estant offert fort liberalement de se charger de mes commissions; la premiere chose à la qvelle j'ay pensé, a esté, de vous temoigner mon obligation et de vous envoyer un petit paqvet de qvelqves pieces de ma façon, qve j'ay pû trouuer icy sur le champ, n'ayant pas le temps d'en faire venir qvelqves autres d'Hanover. Je luy ay fait aussi mettre en main un Manuscrit en Islandois ou en vieux Scandinavien, qvi est de la Bibliotheqve Ducale de Wolfenbutel. Il paroist qve ce sont des vers qvoiqv sans rimes. Il aura l'honneur de vous le monstrer, et à d'autres personnes intelligentes. Vous verrés bien tost ce que c'est, qvoyqv'il soit imparfait, peutestre ne laisserat-il pas d'estre curieux?

J'ay écrit vers plusieurs endroits pour auoir le liure qve vous souhaittés, Monsieur, *de Lingua Carniolana*. On me l'a fait esperer, j'en attends l'effect. Si je l'obtiens vous l'aurés, soit imprimé, ou en copie, qve je feray faire exprés et avec soin, s'il ne m'est point permis de vous envoyer le liure même, ce qvi seroit le meilleur.

Denierement *magna spe decidi*. J'auois trouué dans une liste des Manuscrits qve le fameux Petrarqve auoit legués

à la Republiqve de Venise, qv'il y a un petit dictionnaire de la Langue Cumane, qvi estoit en vogue sur le pont Euxin environ l'an 1200. J'en écrivis à Venise, personne vouloit sçauoir ou ces Manuscrits estoient devenus. Je leur en donnay des marqves, qv'ils devoient estre *in summo ædis fastigio apud equos æneos.* Enfin Monsieur le procurator Justiniani les sçut deterrer. Après bien de façons on y monta au haut de l'Eglise de St. Marc, on chercha mon liure. Mais apparemment parceqve ceux qvi s'en estoient chargés n'auoient pas assez de practiqve en telles choses, on ne trouua pas ce qve je demandois, et qve je crois encore y estre.

Qve dites vous, Monsieur, du voyage du Grand Czar de Moscovie et du beau dessein qv'il a formé de débarbariser sa nation? N'est ce pas qvelqve chose d'extraordinaire? Ô qve je voudrois que vous eussiez esté en Moscovie depuis peu. Il auroit satisfait a vostre curiosité, et vous auriés satisfait à la sienne. Il me semble qv'il seroit temps maintenant de donner vostre nouvelle Carte de la Tartarie, ou au moins (en l'attendant) vos remarqves sur celle de Mons. Witsen. Un François nommé Mons. le Fer, qvi fait des Cartes, en a publié une depuis peu, qvi est un pot pourri fait de celle de Mons. Witsen, des Cartes anciennes et des observations des Jesuites François revenus de la Chine. Mais on a ecrit à l'encontre, j'ay demandé ces choses de Paris. Il faudroit qve vous les vissiés. En conferant la carte de Mons. Witsen avec une petite relation toute fraiche d'un voyage de l'Ambassade Moscovite à la Chine, je trouue qvelqves difficultés. Je n'ay pas icy mes *Novissima Sinica* qve je viens de faire imprimer, ou cette relation est inserée. Ce sont qvelqves notices touchant les derniers affaires de la Chine tirées de mes correspondances. Mais Mr. Hertel en trouuera peut estre qvelqves exemplaires en passant à Hambourg, pour vous et pour Mons. l'Envoyé Schmid. Je publie main-

tenant des historiens non imprimés, qvi ont écrit il a plus de qvatre siecles. Qvand ils paroistront, je tacheray de vous les envoyer.

Au reste, vous trouuerés qve Monsieur Hertel porte avec luy encor une autre recommendation qve celle de sa lettre de creance. C'est qv'il a beaucoup d'esprit et de fort belles connoisances. Ainsi je crois, Monsieur, qve vous serés fort satisfait de la sienne. Je l'ay prié de s'informer de vostre College des Antiqvités, de Mons. Rudbeckius, du voyage de Constantinople de Mr. Clas Rolam, Senateur, de la Chymie de Mons. Hierne, de la fonte de la mine de cuiure, qv'un Italien nommé Levante avoit proposée chez vous; de ce qvi pourroit servir à mon Codex Diplomaticus; des liures, des sçavans, et des curieux de Svede, mais je luy ay assez marqvé qve tout le reste de la Svede ne luy fourniroit pas ce qv'il trouueroit chez vous, dont la grande penetration et les grands voyages, avec cette etendue de curiosité, qve vous avés, n'ont pu manqver de produire qvelqve chose d'extraordinaire. Vostre assistanse luy pourra estre utile en plusieurs façons mais particulierement en ma faveur.

Vous m'avés envoyé tant de belles choses, qve j'ay honte de ne vous pouuoir mieux témoigner ma reconnoisance. Je ne laisseray pas de continuer mes soins, pour tacher d'executer vos ordres et de m'acqvitter de mon deuoir. Je vous remercie fort cependant de ce qve vous m'avés envoyé encor dernierement, et entre autres des tailles douces du liure de Mr Brenner des medailles de Svede. Mons. l'Envoyé Schmid m'a donné avis qve je dois encor attendre qvelqve chose qv'un voyageur Svedois me portera. Soit qv'il y ait qvelqve chose de vous ou non la dedans, je vous seray toujours infinément obligé, et je suis avec zele Monsieur vostre tres humble et tres obeissant serviteur

Wolfenbuttel ce 13 Juillet 1697. *Leibnitz*

IV[1].

Hanover ce 27 December 1698

Monsieur

Si vous n'aviés un grand fonds de bonté je n'oserois point me presenter devant vous apres le retardement de la reponse qve je devois à une grande et belle lettre qve j'ay receu de vous au commencement de cette année. Mais je scay qve vous estes aussi eqvitable dans vos jugemens, qve vous estes profond et vaste dans vos connoissances. — La mort du feu Electeur, mon maistre, m'a donné des occupations extraordinaires, et m'a derangé en bien des choses, et tout l'hyver a suffi à peine à me remettere un peu, je croyois de jouir de l'esté, mais il m'est arrivé un autre desordre, qvi a achevé de me mettre hors de mesure. C'est qv'il a fallu démenager. Et comme la Bibliotheqve Electorale estoit aussi dans la maison ou je logeois, parce que les chambres ou elle avoit esté au chasteau ayant esté changées, elle auoit esté mise sous ma garde en attendant; il fallut transporter non seulement ce qvi estoit à moy, mais encor la Bibliotheqve de l'Electeur. Et comme on auoit eu de la peine a accommoder un autre endroit pour la mettre passablement en attendant qu'elle retourne au chasteau, on n'a pu venir au bout de ce transport qve dans l'automne; et l'hyver nous a surpris avant qv'on ait pû remettre les choses dans leur ordre.

Surtout mes papiers n'ont pas pû estre garantis entierement de la confusion, quelque peine qve j'aye prise de

---

[1] Ett excerpt af bref af 19 nov. 1697 förekommer i Benzelii samling och är tryckt af Bring, anf. st. — Några rader ur ett bref af 1697, utan datum, anföras i Otium Hannov. under nr XLVII (s. 97); de äro tagna ur föreg. bref (III). — Detta bref, af 27 dec. 1698, är förut otryckt.

l'empècher. Outre cela il falloit satisfaire aux occupations ordinaires, répondre à plusieurs lettres pressées, faire meme des petits voyages, pour ne rien dire des meditations de mathematiqve, où il a fallu me maintenir un peu depuis qve quelqves celebres Mathematiciens tant Allemands qv'estrangers, en Hollande en France et en Angleterre ont embrassé une nouuelle Methode Analytiqve qve j'ay proposée pour avancer l'application de la Geometrie à la nature. Car ces Messieurs me faisant l'honneur de me consulter de temps en temps, et mème de vouloir qve je sois arbitre de qvelqves differens, qv'il y a entre eux, il faut malgré moy que je donne qvelqve temps à cela. Car on me qverelle mème, lors qve je veux m'en excuser et on me dit, que j'ay tort de qvitter les verités solides et eternelles pour les recherches des choses changeantes et perissables comprises dans les histoires et dans les lois. — Vous n'aves que faire, Monsieur, de ce grand detail, et je vous en epargnerois la connaissance, si je n'avois besoin d'en toucher qvelqve chose pour faire mon Apologie.

Mais venons aux Matieres contenuës dans vostre lettre. La premiere chose qve je dois vous dire la dessus, Monsieur, est que j'ay enfin obtenu le liure *d'Adamus Bohoriz* intitulé *Horulæ Arcticæ Succissivæ*. Il s'est trouué dans la Bibiliotheqve publiqve de la ville de Francfort sur le Meyn; et on me l'a envoyé à condition de le restituer à la foire du printemps. Je le fais donc copier tout entier pour vous, et fais exprimer avec soin les figures des lettres. Cet exemplaire avoit esté à Martinus Crusius professeur de Tubingue, célebre par sa connoissance de l'Histoire de la Svabe (dont il a laissé des annales) et de la langve Greqve qv'il a enrichie par plusieurs liures. L'auteur le luy auoit envoyé luymème qvoyqve apparement ce liure ne vous paroistra pas de la derniere importance, il semble pourtant qv'il n'est pas á mepriser entierement, et c'est aussi le jugement de Mons. Schmidt, avec leqvel j'ay

qvelqve fois l'avantage de m'entretenir de vous et je prends le plus grand plaisir du monde d'apprendre tout le bien qv'il m'en dit. En fin vous aurés du moins ce liure qve vous avés desiré de voir depuis si long temps; et vaille qv'il pourra, vous l'aurés vû, et sçaurés ce qvi vous en deuiés attendre.

Un de mes amis m'a communiqvé un liure imprimé en caracteres Russiens, qvi est une espece de grammaire. J'en ay fait copier le titre comme on a pû, pour vous l'envoyer, comme je fais presentement. Vous jugerés par là, Monsieur, si c'est qvelqve chose qvi vous puisse estre utile, si ce n'est qve vous ayés deja vû ce liure. On m'a encor communiqvé un petit Nomenclateur Russien manuscrit. J'ay receu aussi qvelqves liures Ecclesiastiqves dans la langve Slavonne telle qv'elle est en usage dans la Lusace. Tout cela m'est ce qv'on apelle Böhmische dörffer en Allemand. C'est à dire des villages Bohemiens; ou pour parler françois c'est de l'Arabe pour moy. J'ay maintenant un homme à mon service pour qvelqves mois qvi est venu icy de la Pologne avec un Seigneur Moscovite. Mais comme les Moscovites sont des gens chiches, et qvi ne se soucient gueres de faire les choses honnestement et de bonne grace, ce Moscovite s'est defait icy de luy fort mal à propos. Je l'ay pris chez moy plus tost par pitié qve parceqve j'en auois besoin. Il est Hongrois de nation, et entend et parle egalement le Hongrois et le Slavaqve, car c'est ainsi qv'on appelle le Slavon en Hongrie. Il a esté quelqve temps en Pologne et le Moscovite l'a pris à Danzic pour son interprete Allemand, luy promettant des belles choses qv'il a mal tenues, en sorte qve nostre cour trouua qv'il en auoit usé fort vilainement. Avec cela ce garçon a de l'etude, s'expliqvant fort bien en latin, et ce qvi est le principal, il entend la Musiqve à fonds et joue de plusieurs instrumens. Il copie pour vous le liure de Bohoriz. Ce n'est pas pourtant luy mais un

autre qvi a copié le titre de la Grammaire. Son caractere est fort bon et fort lisible, de sorte qv'il m'est venu dans l'esprit, en écrivant cette lettre, qve si vous voulés pousser vos travaux Slavoniques, ce garçon vous y seroit tres propre. Vous trouueries en luy en meme temps un bon copiste et un homme versé dans la practique de ces langves, car je voy qv'il en sçait plusieurs dialectes. Qvand je luy monstray le Carniolain de Bohoriz, il me dit qv'il se rapportoit assez á l'ésclavon qvi est en usage en Hongrie, et ce la paroist raisonnable à cause du voisinage. J'auais eu qvelqve pensee en le prenant chez moy de m'instruire un peu dans l'Esclavon, mais homo proponit deus disponit. Mon temps ne l'a point permis et il a fallu renguainer ma curiosité. Ainsi je n'ay pû l'employer qve comme ecrivain, mais comme il a d'autres bons talens, et a paru honneste et fidele, je croy qv'il ne vous seroit point inutile, et qve peutestre il pourroit encor rendre qvelqve service dans l'Eglise ou chez qvelqve seigneur, par sa connoissance de la Musiqve. La depense du voyage ne seroit pas fort grande, car ce n'est pas une grande affaire d'aller d'icy a Lübec, dont on peut passer par mer à Stockholm. Vous me ferés sçauoir, s'il vous plaist, Monsieur, ce qve vous penses la dessus, car il ne restera chez moy qve jusqv'au printemps. Je joins à cette lettre qvelqves pages de ce qv'il a commencé de copier, ainsi vous verrez son caractere et comment il écrit. Je vous diray encor (: ce qvi importe pour la Svede:) qv'il est de la confession d'Augsbourg.

Monsieur Block suedois revenu de Florence, sera maintenant à Stockholm. Je n'ay point eu l'honneur de le voir, mais à juger de luy tant par ses lettres qve par la maniere fidelle dont il s'est acqvitté de la derniere volonté de Monsieur le Baron de Bodenhausen son ami et le mien, qvi luy a legvé ses papiers, et l'a chargé par une manière de fidecommis sans formalité de m'en remettre

qvelqves uns entre les mains, comme il a fait, je trouue qv'il est un honneste homme, et digne d'estre favorisé: c'est de quoy j'ose vous supplier, sans qv'il m'en ait prié. Il s'est appliqvé à la Medecine et à mon avis, il a pris un bon parti, et qvoyqve peutestre le commun peuple se porte trop bien en Svede pour auoir grand besoin d'un medecin, neantmoins les grands seigneurs, les courtisans, les gens d'estude, et tous ceux qvi vivent moins naturellement, que vos paisans, n'en ont besoin qve trop, de sorte qv'un habile Medecin, comme je m'imagine qv'il sera un jour, s'il ne l'est déja presentement, se fera tousjours recherché par toute la terre.

Feu Monsieur de la Neuville qve le feu Roy de Pologne avoit envoyé de Pologne en Moscovie avec une lettre de creance de sa part, mais à dessein de favoriser sous main les veues de la France, auoit fait une relation de ce voyage, qv'il laissa a Madame l'Electrice de Brunsvic, en repassant en France. Maintenant son liure paroist imprimée et dedié au Roy de France, ou il decouvre son intrigue. Or je voy qv'il parle aussi de ce Spatharius dont vous parlés dans vostre lettre, il l'appelle Spatharus et le loue fort aussi, disant qu'il a fait deux fois le voyage de la Chine par ordre des Tzars. N'y auroit-il pas moyen d'obetenir l'hodoeporicon du voyage, qv'il a fait de la Chine? Le Tzar, ayant este festiné dernierement par l'Envoyé de l'Empereur a fait l'honneur à cet Envoyé de le prier á disner, et apres le repas, l'a regalé d'une tragedie des plus terribles a peu pres à la façon du Roy Christiern, faisant couper 150 testes de rebelles en sa presence. On croit qv'il l'a fait pour reprocher tacitement à l'Empereur, qv'il n'est pas assez absolu pour faire des choses semblables. Car on dit qve lorsq'vil estoit à Vienne, et entendoit dire, qve la restitution de Philipsbourg estoit retardeé par le Landgrave de Hesse-Cassel, qvi faisoit difficulté de rendre Rheinfels, il demanda pour quoy

l'Empereur ne faisoit point couper la teste à son vassal? C'est dommage qve ce Grand prince, qvi a tant de bonnes qvalités ne peut se defaire encor du panchant qv'il a pour la cruauté.

Ne seroit-il pas à propos, Monsieur, de faire un Alphabet Slavoniqve Universel? C'est à dire une maniere de Table, ou selon l'Alphabet Latin, enrichi et diversifié par qvelqves marqves commodes et comparé avec des prononciations de qvelqves langves Europeennes plus connues, vous pourries exprimer la veritable valeur de toute sorte de caracteres non seulement Ciruliqves ou Russiens, mais encor Glogoliques; et même les notes et lettres dont les Polonnois, Bohemiens et autres se sont servis pour modifier l'Alphabet latin ou Allemand à leur façon, car il semble qve l'ecriture de ces peuples est plus differente qve leur pronontiation. Mons. Ludolphi meditoit une Table pareille particulierement pour les langves orientales et il vouloit joindre cette table à ses commentaires Aethiopiqves; mais il s'est ravisé et l'a differé pour une autre occasion, ce qvi me fait craindre qv'elle pourroit demeurer tout à fait en arrière. La chose cependant seroit tres utile et ne vous seroit point difficile, vous pourriés même aller jusqv'à qvelqves orientales selon qve vous le jugeriés a propos pour rendre l'harmonie plus complete. Je vous supplie fort d'y songer. Quand vous n'exprimiés pas le tout en perfection comme peutestre il n'y a pas tousjours moyen: tousjours: est aliquid prodire tenus.

Mons. Benzelius partant de Helmstat a voulu faire qvelqve sejour dans la Saxe, et particulierement à Leipzig. Je luy ay donné des recommendations pour des habiles gens de cette université, et je ne doute point qve ses bonnes qvalités ne le fassent aimér et estimer par tout. Je luy ay envoyé le voyage du Senateur Claude Rolam inprimé en Svedois pour le prier de me le traduire en Latin, car il n'est pas fort long, et il s'estoit offert

pour cela luy même. Par ce moyen, luy et moy nous obligerons un excellent Theologien de l'Eglise Anglicane, qvi a esté au levant et qvi souhaite de lire ce voyage, c'est Monsieur Thomas Smith, connu par ce qv'il a fait de l'Eglise Greqve, des Eglises de l'Asie, par ses Miscellanea, et par sa Bibliotheca Cottoniana.

Ainsi qvand Mons. Benzelius viendra en Angleterre un de ces jours il y trouuera une personne de merite qv'il aura obligé par avance. Je m'etonne cependant, qve je n'ay rien sçu de luy depuis qv'il est arrivé à Leipzig. Mais j'espere tousjours qv'il se portera bien, et qv'il me donnera de ses nouuelles qvand il aura plus de loisir. Je vous supplie cependant, Monsieur, d'informer Monsieur l'Eveqve de Stregnes de ma bonne volonté et de l'approbation qve son fils a trouué chez les personnes de merite à Helmstat, Leipzig et ailleurs.

Je viens à Monsieur Hertel, qvi nous avoit dit des merveilles, Monsieur, de vos belles collections. Ce qv'il m'a porté de vostre part, augmente mes obligations et me fait songer avec passion à ce qvi pourroit estre de vostre service. Mons. Hertel a laissé nostre Ms. Islandois à Monsieur Arnas Magnæus à Coppenhague, si celuy ci s'en peut servir utilement, tant mieux. Les Bibliotheqves et les Ms. ne doivent estre qve pour l'usage des habiles gens. Vous avés bien jugé, Monsieur, qve le Tzar feroit sa paix avec le Turc aussi tost qve l'Empereur; et qv'a lors vous pourries auoir sujet d'estre sur vos gardes. Car qvelqves pays qve la couronne de Svede possede, ont la langve et la religion Russienne. On dit meme, qve pendant la derniere disette plusieurs de vos sujets se sont sauués chez les Moscovites pour ne pas mourir de faim.

Mais au lieu de se frotter à la Svede, dont il se pourroit mal trouuer, je luy conseillerois de porter ses armes vers le levant, et d'assujettir les barbares tels qve

sont les Kalmuckes, qvi jusqv'icy ne le reconnoissent pas encor. Il est vray, qve les conqvestes qv'il pourroit faire de ce coste là, le rendront encor plus formidable. Mais comme il n'a pas la mine de vouloir demeurer les bras croisés, il vaut mieux pour la Chrestienté qv'il s'occupe loin de nous.

J'espere qve le present Eveqve de Padoue, qvi est un Barbarizo, neveu du Cardinal, et qu'on dit aller sur les traces de l'oncle fera achever l'impression de l'Alcoran du pere Maracci si elle n'est pas encor faite. Ce jeune homme de Breme nommé Sikius dont je vous avois parlé, et qu'on dit reussir merveilleusement dans l'Arabe, a donné un vieux Evangile Apocryphe de l'Enfance de Jesus traduit d'un Manuscrit Arabe de Golius, et il la enrichi de notes fort bonnes, faisant voir qve les peres et l'Alcoran disent des choses prises de cet Evangile. Maintenant il s'est joint a un Westfalien nommé Costerus qvi se trouue aussi en Hollande, pour faire ensemble un journal des sçavans en Latin qv'ils font imprimer à Utrecht. Je n'ay point de connoissance avec Mons. Sikius, mais j'ay ecrit à un de ses amis qv'il ne feroit pas mal de faire un tour en Svede. Il profite fort des Manuscrits Arabes qvi sont à Leide.

Monsieur Schilter sçavant Jurisconsulte à Strasbourg et tres versé dans l'ancienne langve Germaniqve, nous donnera une nouuelle edition tant d'Otfridus qve de Notzerus. Il m'a deja envoyé un cahier imprimé de l'un et de l'autre, qvi promet de fort bonnes choses. Il comparera de temps en temps le vieux Allemand avec vostre Islandois. Monsieur Gerard Meyer Theologien et predicateur à Breme, de l'Eglise Reformée, travaille tort et ferme à son *Glossarium Saxonicum*. Nous avons qvelqves fois des petites disputes, car les Etymologies sont souuent problematiqves, par exemple *Zinke* signifie en Allemand un instrument de Musiqve en forme de cors (cornu), qvoyqve un peu

moins courbé; je ne sçaurois vous en dire maintenant le nom françois. Il le derrive de *singen* chanter. Mais je crois qve generalement *Zinke*, *Zanken* (ce sont les points comme de France ou de Venise, qvi ont leur sinuosités et courbures, le même mot estant un verbe signifie aussi, se brouiller ensemble et contester avec aigreur) ζάγκλη, falx en Grec, et encor, *Cingsiale* (: aper :) d'ou vient le françois sanglier, *Zacke* (: c'est a dire hamus, uncus :) ont l'origine d'une racine commune, qvi signifie la courbure. Il semble qve le Kappa y a un rapport particulier, car haake, uncus, Krum, curvus, κύκλος, et qvantité d'autres mots semblables y conviennent. Je trouue cela fort souuent dans la langve Teutoniqve (qvi est dans le fonds la meme avec la vostre), et dans les autres qvand elles participent de ses racines. Je ne sçay si vous remarqués qvelqve chose d'approchant dans le Slavon et dans le Finlandois qvi est une autre mere langve.

A propos du Finlandois Mons. Hertel nous a raconté, qve lors qve Mons. Fabricius estoit allé en Perse, ou en estoit revenu, dans son voyage precedant, il avoit eu un serviteur Finlandois, le qvel devant payer des Tartares qvi avoient fourni des chevaux, trouua qv'ils comptoient comme luy, et s'estant hazardé de parler il fut surpris qv'ils l'entendoient en qvelqve façon et qv'il les entendoit aussi un peu. J'ay prié Mons. Benzelius d'ecrire en Svede pour s'en informer, mais n'en ayant point eu des nouuelles, je prends la liberté de vous supplier d'en prendre des informations. Car il me semble qve ce Finlandois estoit à Stockholm lors qve Mons. Hertel s'y trouua, qui comme je crois l'auoit appris de Monsieur ou Madame Brenner. Il seroit apropos d'apprendre des particularités de cette narration de la bouche de ce garçon même, pour sçauoir plus particulierement le lieu et les autres circonstances. La chose me paroist tres vraisemblable, dont voicy la raison. C'est qve je sçay depuis longtemps qve

le Finnois et le Hongrois ont beaucoup de rapport. Or il est constant, qve les Hongrois sont venus d'un pays au dela du Volga derriere la mer Caspienne. Ainsi je croirois qve ce pays a esté celuy qvi estoit l'ancienne Hongrie, ou luy estoit voisin au moins.

Monz. Benzelius auroit bien envie d'aller au Levant, mais il faudra qv'il fasse premierement ses voyages de l'Europe, et je ne sçay si depuis la curiosité le poussera si loin, ou si les siens le permettront. Ce seroit pourtant le moyen de faire qvelqve chose d'extraordinaire.

Je crois aussi qve la langve Cambrobrittanniqve ou Aremoriqve est l'ancinne Gauloise, au moins dans les pays en deça de la Loire. Car il me semble de pouuoir juger par les noms des lieux, qve l'ancienne langve de la Guienne et des pays voisins pouuoit estre la meme avec la Cantabriqve ou Biscayenne. L'Aremoriqve ou Bretonne me paroist moitié Teutoniqve. Qvand j'ay comparé ce qve j'ay vû du Hibernois avec le Biscayen je n'ay point remarqué de rapport. Il est vray qve les rapports sont souuent cachés et ne paroissent qve lors qv'on connoist les langves à fonds.

Pour venir à vostre dictionnaire Esclavon, je vous diray, Monsieur, qv'il seroit bon qve vous eussiés le Thesaurus polyglottus de Megiserus, si vous ne l'aves pas. C'estoit un homme extremement versé dans les langves et particulierement dans les Slavoniqves car je croy qv'il estoit natif de ces pays là ou du voisinage, et il a fait Annales Carinthiæ.

Schrieckius me paroist en effect un homme d'une grande lecture, et on en peut puiser qvelqve chose de bon, à cause de ses recueils mais son jugement ne vaut rien du tout à mon avis. Il n'y a rien de si ridicule, qve de vouloir expliquer par des compositions de nos mots les noms propres des lieux et des personnes des anciens Hebreux, Grecs, Latins et autres peuples. Je ne me fie

presqve aux Etymologies regulierement, qve lors qv'elles vont de langve en langve svivant le voisinage de la situation, et non *per saltum.*

Je voudrais qve vostre M. Rudbeck, tout excellent homme qv'il est en autre chose, ne Becamisàt ou ne Rodornisàt trop. Je serois bien aise de voir qvelqves exemples ou les derivations de Rodornus paroissent solides.

Je n'ay pas encor eu le loisir de mediter sur M. Sternielm, mais je ne laisse pas de me figurer qv'il y aura des bonnes observations. Ce qv'il a ecrit contre Cluverus ne me paroist pas fort solide. Mais sa preface du Codex Argenteus contient des bonnes choses.

On a de la peine a trouuer le petit liure de Claubergius, ce n'est qve depuis qvelqves mois qve je l'ay enfin obtenu. Une personne icy l'auoit mais comme cette personne estoit entesté de la raretée de la piece, elle ne me l'avoit jamais voulu montrer. Cependant je l'ay eue d'ailleurs, et je vous la feray copier aussi.

Je n'ay point manqué de recommander au P. Bouvet de faire vos complimens au P. Couplet et ses compagnons. Mais j'ay appris que le Pere Couplet est mort en chemin. Le pere Bouuet m'a promis des belles choses, aussi bien qve le P. Grimaldi. Mais j'ay dit à l'un à l'autre, qve j'avois peur, qu'il nous oublieroit, qvand il viendroit *in regnum suum.* Ces Messieurs sont considerés en Chine comme les plus grands Seigneurs, et cela leur oste l'envie, et meme le loisir de travailler.

Vous faites un veritable pourtrait de Mons. Thevenot, il estoit honneste homme, sçavoit mille belles choses, avoit des bonnes intentions; mais il n'avoit pas la resolution de faire qvelqve chose. On pouuoit dire de luy: *inopem me copia fecit.* Il vouloit donner tous ses recueils au Roy. Mais par malheur il se brouilla avec l'Archevêqve de Reims, homme brusqve qvi a la supreme intendance de la Bibliotheqve du Roi. Ainsi la Bibliotheqve de M. The-

venot a esté dissipée, et je ne sçay ce qu'on aura fait de ses Ms; c'est bien dommage.

Les lettres des Mongols que vous aves donnés à Mons. Thevenot, seront celles de Tangut, c'est ce qu'on a appris d'un Mongol, qvi estoit au second Ambassadeur Moscovite. Si j'auois esté avec ceux qui l'interrogerent en Hollande, j'aurois taché de tirer de luy l'Alphabet.

Qvant à la Georgienne j'en ay un dictionnaire imprimé alla Propaganda. Puisqve vous aves fait en sorte qu'on en a establi une imprimerie a Amsterdam, je crois qu'on y aura imprimé plusieurs bons liures. Le *fils* du Prince ou Roy d'Immirette a este avec le Tzar. Ce fut le seul qve le Tzar fit souper avec luy outre les Ambassadeurs, lors qv'il souppa assis entre les deux Electrices de Brandebourg et de Bronsvic, mere et fille, dans le Chasteau de Coppenbruck proche de Hanover, qvand on l'y traita à son passage en Hollande.

Il est raisonnable qve les Bulgariens soyent Esclavons, puisqve le nom fait voir qv'ils sont venus du fleuue Volga; et d'ailleurs je me fieray fort à vostre jugement sur ce sujet.

J'estime fort les écrits d'Emanuel Tesauro; j'y trouue ensemble la solidité et le brillant; ce qvi ne s'accorde que rarement. On vient de donner dans cette annee la traduction en latin de deux de ses ouurages, sçauoir de son liure de la morale, et aussi de son liure de arguta dictione. Le liure de Faria e Sousa ne se trouue pas dans ce pays cy, non plus qve las Republicas de fra Geronimo. Ces liures se pourroient peutestre trouuer en Hollande. Le voyage d'Isbrand a esté imprimé en Allemand mais c'est tres peu de chose, à moins qv'on n'en donne une meillure relation en Hollande.

Je vous remercie, de ce qve vous me mandés sur la relation de vostre Armenien, je croy qve lors qv'il dit qve les Tartares Nagai et Mugal sont qvasi la meme chose,

il a parlé de ces Mugals dont viennent les Mogols descendans de Tamerlan; mais les Mugals ou Nagai ont l'ecriture Turqve et la religion de Mahomet; au lieu qve les Mugals voisins de la Chine ont la religion payenne, et les caracteres de Tangut.

Qv'entendés vous, Monsieur, par la langve Grusinienne? Ce qve vous me dites, du passage par le pays de Schaméchal proche de la mer Caspienne est curieux et considerable.

Je suis bien aise, qve je sçay maintenant qve les anciens Cumans dont parlent les Histoires du 12me et 13me siecle estoient une nation Turqve. Puisqve vous parlés des Coumatzky sur le rapport de l'Armenien, et qve vous les prenes pour les memes avec les Coumans, est ce donc, qv'il y a aujourdhui un pays nommé ainsi?

J'ai oublié, qve Mons. Thomas Smith Theologien Anglois, dont j'ay parlé cy dessus, me mande d'auoir oui dire qve le Chancelier Axel Oxenstirn auoit eu plusieurs lettres du Patriarche Cyrille Lucaris, à qvi son penchant pour les protestans qu'il marqva trop visiblement, fut fatal. Apparemment si de telles lettres ou notices de ce Cyrille se trouuent en Svede, Monsieur le Comte d'Oxenstirn vostre premier Ministre le sçaura ou le pourra sçauoir, et en ce cas, si on pouvait obtenir ces lettres on obligeroit le public encor plus qv'on n'obligeroit ce sçavant Theologien; les papistes ont fort dechiré la reputation de ce Cyrille, mais il paroist qve la haine y a eu plus de part qve la raison.

Les questions de Mons. de Lilieblat ont esté envoyées au P. Bouuet, quand il estoit deja à la Rochelle pour s'embarqver. Ainsi on a point eu sa reponse. Cepandant Le P. Gobjen qvi n'a pas esté en Chine, mais qvi entretient correspondance avec les peres de la Chine, a repondu sur qvelqves unes des qvestions, ce qvi se trouue joint icy et qve je vous supplie Monsieur de [lui] faire tenir avec mes humbles recommendations. Il tachera d'obtenir encor de l'eclaircissement sur les autres.

Il me vient encor dans l'esprit avant que de finir, de vous demander des nouuelles de ce garçon Svedois qvi peut faire des grands calculs dans sa teste, sans mettre la plume à la main, j'espere qv'on l'aura fait apprendre qvelqvé chose de plus depuis. Car un tel naturel merite d'estre cultivé.

Le meme Monsieur Smith, nostre Conseiller, a bien de belles meditations sur les changements de la surface de la terre arrivés par le changement de la mer, je le presse de les pousser, et pour cet effect je l'ay prié de me fournir des demandes qu'on pourroit envoyer en France et en Angleterre, sur la situation des pays, particulierement de ceux qvi sont sur le rivage de la mer-Oceane.

Mais il faut finir avec cette feuille de papier de peur d'entamer une troisième. Je vous souhaitte une heureuse nouuelle année avec une grande suite de pareilles, et je suis avec passion Monsieur

vostre tres humble et tres
obeissant serviteur
Leibniz

V[1].

Hanover ce 7 Avril 1699.

à M. le B. de Sparvenfeld.

I. Je dois vous donner avis, que la personne que j'ay recommandé, part pour vous aller trouuer. J'espere que vous en serez content; et je lui ai expliqué les choses comme il faut. Il paroit bon garçon, et serviable, il sçait assez de latin selon la coutume des Hongrois et Polonois, et même quelque chose de plus; avec cela il est bien

[1] Originalet saknas i samlingen. Brefvet här tryckt efter Kortholt, Leibnitii Epistolæ III, 355—65.

versé dans la Musique. Je lui ai dit que vous étiez curieux des langues Esclavonnes, et Mons. Schmit a adjouté, que vous y faisiez travailler, et qu' ainsi il vous pourroit servir en cela, comme aussi en autre chose. Mons. Schmit lui veut aussi donner une lettre pour vous, et approuve ma recommendation. Si vous lui donnez de quoi subsister et quelque chose au delà du necessaire, il sera content, esperant, que par vôtre recommendation, il pourra même parvenir un jour à quelque employ ou avancement. Il vous porte le reste du Bohoritz et la Grammaire Slavonique en caracteres Russiens dont je vous avois envoyé le titre, avec un autre petit liure grammatical de cette nature et du même caractere. Mais comme cette Grammaire Slavonique aussi bien que ce petit liure n'est pas à moi, vous aurez la bonté de me les renvoyer un jour, quand vous ne vous en servirez plus.

II. Je vous envoye aussi une copie du petit liure de *Claubergius*, celebre philosophe Cartesien et Professeur en Theologie à l'Université de Duysbourg dans le pays de Cleve, qui a voulu s'appliquer aux origines de la langue Allemande, et en a donné cet échantillon, qui fait voir effectivement, qu'il étoit capable de produire quelque chose de beau là-dessus; car il ne dit point des choses chimeriques ni tirées de loin.

III. Le Nomenclateur est purement Russien et se rapporte à ce qui est dans l'usage commun en Moscovie; ainsi je ne vous l'envoye pas: Mais je ne sçay ce que c'est que la langue Lucale, dont vous dites que si c'est d'elle qu'il traite, que je vous le dois envoyer. Le liure imprimé de la Neville (qui est mort) ne contient rien au de là du Manuscrit, que la seule dedicace au Roy de France, la quelle decouvre les desseins de l'auteur, et qu'il alla en Moscovie comme Envoyé de Pologne de nom, mais en effet Emissaire de la France; ce qui fait tort un peu à la mémoire du feu Roy de Pologne, d'avoir donné

les mains à cela, non obstant, qu'il étoit allié de l'Empereur. Cela suppose, que M. de la Neville dise la verité, ce qui pourtant ne me paroit pas trop asseuré, car j'ai oui dire qu'il étoit un peu hableur.

IV. Vous m'obligerez, Monsieur, de dresser et de me communiquer une table harmonique des lettres et prononciations des langues Esclavonnes, comparées avec le Latin et autres langues. Je n'ai pas à la main présentement le liure de Mons. *Meninski*, qui est à Wolfenbuttel et non pas ici, ainsi je ne sçaurois dire si la Table est comme je la souhaiterois. Pour mieux faire, je crois, qu' il faudroit deux Tables, l'une seroit celle des sons expliqués par les caracteres d'un même son, mais de differentes langues mises ensemble. L'autre seroit celle des caracteres ou lettres expliquées par les differens sons, qu'elles signifient en differentes langues. Ainsi dans la premiere la base consisteroit dans les sons expliqués dans une langue connuë, la quelle devroit être suppleée au besoin par quelque autre langue commune, là où elle même est defectueuse. Mais ce qui seroit joint à cette base comprendroit les caracteres ou les manieres dont divers peuples écrivent ce son. Dans la seconde Table la base consisteroit dans les lettres et on expliqueroit par après ce que la lettre signifie chez les uns ou chez les autres. Par exemple dans la premiere Table on diroit:

u Italis scribitur per u, Gallis per ou, Anglis per u, Batavis per oe, Graecis per *ȣ*

ü Gallis per u, Graecis per *υ*.

Dans la seconde Table on diroit:

u significat idem apud Italos (nempe quod apud Germanos) sed apud Gallos eadem littera significat *ü* (seu quod apud Germanos *ü*).

ou Gallis idem significat quod Germanis u.

On voit par là que la seconde table n'est que pour les langues qu'on écrit avec des caracteres latins ou

approchans. Il seroit à souhaiter qu'on trouvât le moyen d'écrire tout en caracteres latins ce qui se pourroit en les enrichissant, comme les Juifs écrivent tout en leur caracteres, cela diminueroit extrémement la peine d'apprendre encore l'usage des caracteres propres du peuple, du moins on devroit imprimer toutes les orientales caracteres Hebreux comme les Juifs écrivent l'Arabe: on le devroit faire au moins dans les liures faits pour ceux qui commencent, pour ne leur point doubler la difficulté. Mais pour revenir aux Tables, il est vray qu'aiant une de ces deux Tables on en peut tirer l'autre aussi: mais il est bon de les avoir toutes deux, la premiere servant à écrire dans les caracteres des autres langues, ce que nous prononçons; la seconde servant à prononcer, ce que nous trouvons écrit dans les caracteres des autres langues. Quand on ne trouve pas des lettres latines qui repondent bien, il faut tàcher de s'expliquer comme on peut et même enrichir ou diversifier les caracteres, comme les Bohemiens et Polonois ont fait, mais d'une maniere peu commode.

V. Mons. *Benzelius* le jeune m'a écrit, qu'il alloit partir pour continuer ses voyages, et qu'il esperoit d'être bientòt en Angleterre, où il vouloit deliurer à Mons. *Thomas Smith* Theologien Anglois (connu par ce qu'il a fait sur l'Eglise Greeque et autres ouvrages) ce que je l'avois prié de lui donner. Je verrai, s'il me donnera de ses nouvelles.

VI. On me dit, que Mons. *Schilter* à Strasbourg ne se porte pas trop bien, et comme il est agé, je crains que son Edition de *Notgerus* et *Otfridus* ne demeure en arriere. Si elle paroît pourtant, je ne manquerai pas de vous l'envoyer. Mons. *Schilterus* se sert encore des Evangiles Gothiques *d'Ulfilas*, de l'Anglo-Saxon et aussi de l'Islandois comme d'autres vieux liures et glossaires. Car il faut joindre ensemble les differens dialectes de tous les peuples Teutoniques, pour expliquer les vieux liures. C'est dom-

mage que les Manuscrits de *Franciscus Junius* ne sont point publiés. On les garde en Angleterre. Monsieur *Celsius* a fait imprimer quelque chose de la decouverte de son pere touchant les lettres Runiques Helsingïennes. Je crois qu'elles ont eu leur origine de ce qu'on a voulu s'epargner la peine sur les pierres, en omettant les traits principaux comme pouvant toujours ètre sous-entendus. Je crois, que les Bas *Bretons* ont raison de soutenir, que leur langue et celle du pays de Galles approchent le plus de l'ancienne Gauloise. Je vous envoye ici une lettre qu'un François à écrite sur un ouvrage qu'il veut donner au public de l'origine des nations. Je serois bien aise d'avoir vòtre sentiment sur cette lettre et si vous pouviez la faire communiquer à Mons. *Rudbeckius*, pour en avoir le sien, cela ne seroit pas mal.

VII. Les Celtes des anciens comprendront les Germains et Gaulois. Je crois que Galates et Keltes (car on le prononçoit ainsi) étoit la mème chose. Je me suis toujours imaginé, que les guerres des Titans et des Géans avec les dieux ne signifient, que les irruptions des Scythes ou Celtes dans l'Asie ou dans la Grece, gouvernées par des Rois qu'on a appellé Dieux depuis. Et Prometheus attaché au mont Caucase ne signifie peut-ètre que l'exclusion des peuples Scythiques par le moyen des trouppes mises aux portes Caspiennes pour les garder, et *Promethee* étoit compté parmi les *Titans*, comme dans ce vers: *de meliore luto finxit præcordia Titan.* Mais je ne sçay si cela appartient aux Celtes, qui apparement n'étoient plus alors dans la Scythie. Au reste si on pourroit tirer la verité Historique des anciennes Mythologies, comme ce François le promet, cela seroit fort beau; mais la chose me paroît extrémement difficile, à cause des sciences, que les poëtes ont prises, qui ont tout embrouillé tellement, qu'on ne sçauroit presque plus distinguer le vrai du faux. C'est comme si la veritable Histoire étoit per-

due, et qu'on vouloit la retablir des liures des Romans. J'ai grand peur qu'il n'en soit de même de vos Eddas et Sagas et des histoires anciennes des Francs, selon *Trithemius*, des Ecossois et des autres histoires particulieres de quelques peuples, lorsqu'elles ne s'accordent gueres avec les Histoires des autres peuples. Ainsi je ne croirois pas, par exemple à l'égard des Rois Danois à ce qu'un auteur du pays rapporte long temps après sur des chansons, traditions ou contes populaires.

VIII. Au reste il est plaisant de voir, comment chacun veut tout tirer de sa langue ou de celle qu'il affectionne. *Goropius Becanus et Rodornus* de l'Allemand (sans distinguer les nouvelles inflexions de ce qui est de la langue ancienne) *Rudbeckius* du Scandinavien, un certain *Otroski* du Hongrois, cet Abbé Francois (qui nous promet les origines des nations) du bas Breton ou Cambien, *Prætorius* (auteur de l'orbis Gothicus) du Polonais ou Esclavon. *Thomassin* après plusieurs autres et *Bochart* même de l'Hebreu ou Phenicien, *Ericus* Allemand établi à Venise du Grec. Et je crois, si un jour les Turcs ou Tartares deviennent sçavans à nôtre manière, qu'ils trouveront dans leur langue et dans leur pays des mots ou allusions, dont ils prouveront avec autant de droit que Monsieur *Rudbeckius*, que les Argonautes, *Hercule*, *Ulysse* et autres Heros ont été chez eux et que les Dieux sont sortis de leur pais et de leur Nation. Ils trouvent bien des passages des anciens favorables à leur hypothese. Mais sur tout ils voudront se revendiquer les Hyperboreens que Mons. *Rudbeckius* leur oste. Car il y a en effet des endroits des anciens, qui placent les Hyperboreens vers le Nord Oriental. La verité est que les anciens parlent confusement et contradictoirement des choses, qu'ils ne sçavoient plus eux mêmes lors qu'ils ecrivoient, de sorte que leur auctorités dans ces choses obscures sont à peu pres comme les regles de l'Astrologie, dont

on peut tirer tout ce que l'on veut, sur tout après coup.

IX. Il faut, Monsieur, que je vous communique une pensée, qui m'est venue dans l'esprit. Comme les miennes roulent fort sur le bien public, et parteulièrement sur l'avancement des sciences, je prend soin, quand je puis, d'empêcher, que des decouvertes utiles ne se perdent point. L'art de dechifrer est un des plus grands échantillons de l'esprit humain. J'ai un ami, qui est assurement des premiers en Europe pour cela, et qui en a donné des preuves en bien de rencontres, qui m'ont causé de l'étonnement. Je lui ai souvent preché dans mes lettres, qu'il falloit publier cela: Mais il n'a pu s'y resoudre. Je lui ai donc proposé d'instruire des jeunes eleves: Mais comme il a d'autres emplois honorables, il a fait difficulté de se donner cette peine, alléguant, que l'art ne se peut point reduire en regles, et qu'il faut des jeunes gens, qui ayent en même temps du genie et de l'assiduité qu'il est rare de trouver. Je lui ai repondu que j'avouë qu'il n'y a point de regles generales dans cet art, mais que le moyen d'instruire un jeune homme capable, seroit de le mener par les exemples et de lui montrer dans un bon nombre d'écrits déjà resolus par quelles voyes ou manieres on est venu à le dechifrer. Cela suffiroit à ouvrir l'esprit à un jeune eleve penetrant, et à empecher, que ces belles adresses ne se perdent. Je lui ai remontré en même temps, que non seulement sa gloire y est interessée, et qu'il s'immortaliseroit par là, mais aussi qu'il y a de l'obligation à ne point laisser perdre ce qui est si utile. Il s'est rendu à mes raisons, mais il doute, qu'on trouue des jeunes gens, qui veulent se donner cette peine, et qui en même temps y seroient propres. Ma pensée est, qu'il faudra, que quelque Grand Prince fasse choisir et instruire dans cet art quelque jeune homme dont il se puisse servir par après, par ce que c'est une affaire assez impor-

tante pour les Princes. Nos cours ne songent pas trop à ces choses, et la vôtre m'est venue dans l'esprit. S'il faudroit quelque jeune homme d'un naturel porté à l'assiduité et aux chifres, et qui ne manque pas en même temps d'érudition (car il faudroit tout cela pour un tel employ): si on n'en rencontroit pas à présent, je pourrois proposer un homme excellent, et cela ne seroit pas d'un petit secours ni d'un petit ornement dans une cour, pour dechifrer des lettres interceptées, soit pour nous soit pour nos amis et alliés. L'on sçait, qu'il n'est pas possible de tout dechifrer: Mais la plus part des chifres, dont on use ordinairement, sont dechifrables, pourveu que la lettre à dechifrer ne soit pas trop courte.

Tout ce que j'ai vu et entendu de M. *Block* me fait juger, que c'est un honnet homme, qui merite d'être favorisé. Je vous supplie au reste de vous souvenir 1) du garçon ouvrier parent de M. Brenner. 2) de ce garçon qui peut faire des grands calculs de sa tête, et 3) des lettres de *Cyrille Lucaris* au Chancelier *Axel Oxenstirn*. Je n'ai rien encore appris de Mr. Sikius, mais je continuerai de m'informer. Le Czar n'ayant fait avec les Turcs qu'une treve de deux ans, cela joint à ce que M. *Witsen* m'a écrit, me fait esperer que son dessein n'est pas contre la Suède, mais plus tot contre les infideles. Mais vôtre grande Ambassade en sera mieux eclaircie. M. *Witsen* me mande que la derniere Caravane des Moscovites revenuë de Pekin de puis peu a porté pour nouvelle que l'Empereur de la Chine est mort, et que son fils a succedé, mais non pas sans des grands troubles; j'ai mandé cela à l'officier, qui a soin des missions de France; ce Pere est allarmé, mais j'espere encore, que la nouvelle pourra être fausse, celles des Moscovites étant sujettes à caution.

VI[1].

Hanover 7 Auril 1699.

Monsieur

Je vous ecris aujourdhui une ample lettre par la poste, ou je joins deux autres l'une pour Mons. Odhelstern qvi m'avoit fait l'honneur de m'écrire, l'autre pour Mons. Block. Item une copie de la lettre d'un François sur l'origine des nations.

Mais celle cy vous sera rendue par Matthias Zabani, Hongrois de nation, qve je vous ay recommandé. Vous trouueres dans son paqvet

1) la Grammaire Esclavonne qve vous aviés demandée

2) un autre liure Esclavon grammatical imprimé aussi bien qve le precedant dans les caracteres des Russes ou Cyruliqves

3) la copie du liure d'Adamus Bohoriz de Antiqva lingva Carniolana dont vous avés déja réçu le commencement

4) la copie du liure de Claubergius sur l'origine de la langve Teutoniqve

5) Un petit liure intitulé Novissima Sinica qve j'ay fait imprimer

6) quelques exemplaires de l'Epigramme que j'ay fait sur la vie du feu Electeur de Brvnsvic.

Je souhaitte qve ce garçon vous donne du contentement, comme j'ay tout sujet de l'esperer et je suis avec beaucoup de Zele

Monsieur

Vostre tres humble
et tres obeissant serviteur
Leibniz.

[1] Från originalet. Förut otryckt.

VII[1].

Wolfenbutel 25 Aoust 1699.

Monsieur

Je seray bien aise d'apprendre comment vous estes satisfait du Hongrois que je vous ay recommandé et qvi vous pourra servir utilement de copiste surtout en langve Slavonne. J'attends aussi vos sentimens touchant mes reflexions sur vostre grande et belle table Harmoniqve des caracteres Esclavons. Si je sçauois d'auoir bien reussi dans ma premiere recommendation je ferois encor de meilleur coeur cette seconde, qvi est pourtant d'une nature un peu differente, car il est vray qve c'est par vostre ordre même qve je me suis informé de Monsieur Sikius fort sçavant (pour un jeune homme) dans les langves Orientales, et qvi a donné un echantillon assez beau de son sçauoir en publiant l'Evangile Apocriphe de l'enfance de Jésus svivant un Ms. Arabe, avec des notes ou il me semble qv'il y a des bonnes choses. Or luy ayant fait proposer ce qve vous m'avies mandé à son sujet, et m'estant servi pour cela de l'entremise d'un sçavant Theologien de Breme nommé Mons. Gerardus Mejerus; voicy la reponse qve j'en ay eue, et qve je vous communiqve mot pour mot dans le billet cyjoint, copié de la lettre de Monsieur Mejerus. Et vous aurés la bonté, Monsieur, de me faire sçauoir vostre sentimen. On luy a fait des offres considerables pour travailler à l'édition du corps de l'Histoire Byzantine, qve le libraire Halma va publier, mais il les a refusés, par ce qve cela le detourneroit de son dessein de cultiver les lettres orientales. — Nous verrons ce qve Monsieur Rudbeckius dira sur la

[1] Från originalet. Förut otryckt.

lettre de l'Abbé de la Charmoye autrefois pere Pezeron: nisi forte ut poeta poetæ, ita mythologus mytholgo invidet. Car j'ay peur qv'il n'y ait un peu trop de mythologie dans l'un et dans l'autre.

J'ai parcouru autresfois le dictionnaire de Boxhornius de la langve Aremoriqve ou Britanniqve et j'y ay fait plusieurs remarqves la trouuant moitié Teutoniqve comme apparement estoit aussi autresfois l'ancienne Gauloise. J'y remarqvay qu' *Aber* veut dire fin, terme. Cela consent avec haure qvi est ordinairement l'issue du terme d'une rivière. C'est de cela qv' *Abend* est soir en Allemand et qv' *ebb* est le retour et *aber* une repetition, *abermahl;* mais la racine de tout est *ab*, *ἀπὸ*, ab, car souuent les autres mots viennent de la. J'ay fait qvantité de remarqves semblables, je ne doute point qve j'aurois fait encor bien d'autres observations si je sçauois le dialecte des Teutons septentrionaux c'est à dire des Suedois Norwagiens et Islandois.

On m'a parlé d'un lieutenant Colonel en Svede qvi fait des medailles d'acier. Je voudrois estre informé de ce qve c'est, parceqve cela me paroist d'usage et sera à la durée, car au lieu qu'on fond les autres medailles à cause de la matiere, celles de fer ou acier n'auroient leur valeur qve de la forme. Si vous connoisses ce personnage ou en sçavéz le nom et les particularités, je vous supplie, Monsieur, de m'en faire part.

Monsieur de Greiffencrantz, autresfois Conseiller Auliqve de Monseigneur le Duc de Holstein-Gottorp et puis Conseiller d'Etat et Privé d'Ostfrise et drossart d'Esens se trouuera maintenant en Svede; il est fort de mes amis; et c'est une personne d'un tres grand merite, tant à cause de son érudition profonde, particulierement dans les Genealogies et autres parties de l'Histoire, qv' à cause de ses emplois qv'il a eu comme Envoyé à Vienne, à Ratisbonne et ailleurs, et de la droiture de ses sentimens. Ainsi je prends la liberté.

Monsieur, de le vous recommander sçachant qve je feray plaisir à tous les deux en vous faisant connoistre l'un à l'autre.

Mons. Cressel Envoyé du Roy de la Grande Bretagne au Congrés de Hambourg, faisant la fonction de mediateur entre le Dannemarc et Holstein me mande d'auoir eu ordre du Roy son maistre de faire connoistre, qve sa Majesté seroit obligée de se declarer contre celuy qvi seroit l'aggresseur au prejudice des traités, dont sa Majesté et Messieurs les Estats sont les garans. Ainsi j'espere qv'on ne viendra pas aux dernières extremités. On ne peut pas trouuer estrange, qve M. le Duc de Holstein veut mettre son pays à couuert, et à mon avis rien ne doit paroistre plus favorable qve le soin de sa propre seureté. C'est cela sans doute aussi qvi a porté le Roy de Svede à le faire assister par ses trouppes pour achever plus tost les forts de qvestion. Et je ne doute point au reste qve les intentions de sa Majesté et de son Altesse ne tendent qv'à ce qvi est juste et necessaire, sans auoir dessein de faire tort aux droits d'autrui.

J'espere qve le parent de Mons. Brenner nous apportera des echantillons des langves inconnues des peuples par ou il passera; sçauoir les pater noster et un petit vocabulaire des mots plus vulgaires, ce sera le moyen de connoistre ces langues. Je suis avec zele

Monsieur vostre tres humble et tres obeissant serviteur

Leibniz

VIII[1].

Hanover 4 Janvier 1700.

Monsieur

Je me serois acqvitté de mon devoir il y a long temps, si je n'avois eu besoin de temps pour retrouuer

[1] Fran originalet. Förut otryckt.

parmy un tas de papiers, qve je n'ay pù ranger qv'au bout de l'année, vostre belle et grande lettre sur l'Alphabet Harmoniqve des Lettres Esclavonnes qve vous me redemandiés, et qve je vous renvoye presentement. Mais pour ce qvi est de mes petites remarqves, si vous ne les avés receues depuis, il faudra que je les debrouille pour les vous pouuoir envoyer de nouveau, ce qve je feray si vous jugés Monsieur qv'elles en pourront valoir la peine, et si vous me marqves qv'elles sont perdues; ce qvi me surprend, parceque je m'estois servi du paquet de nostre cour, qvi a coustume d'aller seurement.

J'espere qve Zabani ne vous sera pas inutile qvand il aura appris à lire et ecrire en lettre des Russes. Au moins les apparences estoient favorables pour vostre dessein, et il me semble qv'il vous falloit un tel copiste. Si ces apparences nous ont trompé j'en serois faché. Je prends la liberté de vous adresser une lettre pour luy qvi m'a esté apportée. Je m'étonne un peu de ce qv'il ne m'a pas écrit le moindre mot depuis qv'il est en Svede: cela marqve qvelqve chose qvi n'est pas tout à fait à son avantage.

Quant à Mons. Sikius, je croy qv'il n'y aura rien a faire, car jusqv'icy il n'est pas trop en estat de voyager, et il faut qv'il cherche à subsister en Hollande auprès des libraires. Je crois qv'il travaille utilement avec d'autres à la nouuelle edition du Corpus Byzantinum, il continue en même temps une espece de journal des sçavans en latin qv'un autre Allemand nommé Neocorus avoit commencé à Utrecht. Il a appris cependant la bonté qve vous voudriés bien avoir pour luy s'il passoit un jour en Svede, dont il vous est infiniment redevable.

Je seray tousjours bien aise de recevoir, Monsieur, par vostre faveur qvelqve echantillon des medailles de fer fondu, qvand l'occasion de me les envoyer se presentera. Car cette fusibilité du fer (si on n'y a rien adjouté comme

par exemple de l'antimoine) est tousjours considerable. Et je souhaiterois de pouuoir apprendre en qvoy cela consistoit.

Les Moscovites semblent s'aller corriger et apprivoiser peu à peu: pourveu qve le prince Héritier soit bien elevé comme on dit qve c'est le dessein. On asseure que Carlewiz, gentilhomme saxon, lieutenant General du Roy de Pologne succedera à la faveur et au poste de feu M. le Fort. On m'a dit aussi qve l'Ambassadeur Moscovite qvi est passé par Berlin depuis peu auoit une femme tres belle et tres raisonnable, dont je sçay qve Mad. l'Electrice a esté fort contente, et qve luy meme est homme d'esprit et meme d'etude. On adjoute qve le pere du Czar d'apresent auoit esté faché contre le pere de cet Ambassadeur, parcequ'il auoit fait estudier son fils: et c'est ce qvi fait qv'il est employe maintenant par le Tzar d'apresent. Ainsi, Monsieur, vos travaux sur la langve Esclavonne seront de saison plus qve jamais; puisqve il semble qve le reste de l'Europe aura dorénavant plus de communication avec les Moscovites, qv'elle n'a eue jusqv'icy. Et par conseqvent vous rendrés en cela un grand service au public.

Comme vous recherchés tout ce qvi regarde les anciens Gots, il faut qve je me serve de cette occasion pour vous dire (si par hazard vous ne le scaviés pas encor) puisqve cela me vient maintenant dans l'esprit, qv'un sçavant slavien nommé Josephus Maria Thomasius, donnant au public à Rome il y qvelqves années des anciens liures Sacramentaires, y a publié un *antiqvum Missale Gothicum*.

Après auoir écrit cecy, et relisant vostre lettre, ou vous me faites l'honneur de marqver qve vous voudriés voir mes remarqves sur vostre Alphabet, j'ay voulu hazarder mon brouillon même, tel qve je l'ay gardé car je ne vous en auois envoyé qve la copie. S'il y a qvelqve chose de mal ecrit, peutestre qve Zabani qvi connoist mon

écriture et mes notes le pourra debrouiller, si la chose en vaut la peine. Au reste je suis avec zele

Monsieur vostre tres humble et tres obeissant serviteur

Leibniz

P. S. Je vous supplie aussi de faire donner la cy-jointe à Mons.

IX[1].

Hanover 11/22 Janvier 1700

Monsieur

J'auois oublié en fermant ma precedente lettre, d'y mettre le brouillon de mes remarqves ou pensées a l'egard de vostre Alphabet Harmoniqve.

Je prends donc la liberté de les joindre icy: mais je doute fort qv'elles valent le port.

Je suis faché de n'auoir pas le loisir de les copier. Mais Zabany qvi connoist mon écriture y aidera au besoin.

J'espere qv'on apprendra un jour des nouuelles du parent de Monsieur Brenner allé en Perse avec Mons. Fabritius pour sçauoir au juste la situation de ces peuples dont la langve auoit beaucoup de rapport à la Finnoise.

Comme vostre Ambassade en Moscovie a este fort bien receue, et qve le Tzar ne paroist auoir tourné ses pensées qve contre les infidelles, cette bonne intelligence de ces deux grandes puissances contribuera beaucoup au bien public, et particulierement au commerce. J'eusse souhaitté qve qvelqv'un de vostre Ambassade eût eu la curiosité de s'informer des langves des peuples. Mais la bonne intelligence qvi subsistera tousjours donnera le moyen de le faire encor.

[1] Från originalet. Förut otryckt.

On dit qve le Tzar a donné audience a vos Ambassadeurs en perruqve et à l'Europeenne.

J'ay eu des lettres de Mons. de Greiffencrantz qvi m'ont infiniment rejoui, de le voir graces à Dieu hors de danger, car c'est une personne dont la conservation nous doit estre chere et pretieuse. Et pour vous, Monsieur, le Nord et le Sud s'interessent pour vous et doivent faire les memes souhaits qve moy qvi suis avec zele

Monsieur vostre tres humble et
tres obeissant serviteur
Leibniz

X[1].

Monsieur

Je vous remercie fort de la copie de qvelqves lettres du fameux patriarqve Cyrille Lucaris, écrites au feu Grand Chancelier Axel Oxenstirna, qvoyqve il n'y ait pas grande chose, monsieur Smith ne laissera pas d'estre bien aise de les voir. On y remarqve tousjours les sentimens de ce fameux personnage. *

Mais je vous suis obligé sur tout de la communication de vostre belle Table qvi sert à expliqver les lettres Ciruliqves, et à les comparer avec les manieres d'écrire des autres peuples. Trouués vous, Monsieur, qve les Ciruliqves s'accordent exactement avec les Glagolitiqves? ou n'arrivet-il pas qvelqves fois qve la meme lettre Ciruliqve doit estre exprimée tantost par une Glagolitiqve, tantost par une autre? Si elles s'acordoient exactement, ce seroit beaucoup, puisqve elles ont esté inventées dans des temps, lieux et par des hommes differens. Je vois en effect qv'il y a des Ciruliqves aux qvelles aucune Glagolitiqve ne repond, sçauoir lettre 29, 30, 31, 33, 35, 37, 38, 39, 40.

[1] Från originalet. Förut otryckt. Odateradt; skrifvet hösten 1699 och i renskrift tillsändt Sparfvenfelt med Hannoverska hofvets post, men förkommet. Sändt i koncept med brefvet nr IX (»le brouillon de mes remarques»).

N'y at-il pas vice-versa des Glagolitiqves aux qvelles ne repond entierement aucune Ciruliqve?

J'ay de la peine à croire qve S. Hierome puisse estre inventeur des Glagolitiqves et même qve Cyrille un des Apostres des Esclavons ait inventé les autres. Car vous voyés bien qve si aujourdhuy qvelqve sçavant vouloit donner des lettres à une langve qvi n'en a point, il se seruiroit des lettres toutes faites de qvelqve langve des plus approchantes, et feroit seulement quelqve petit changement necessaire pour les sons particuliers et n'auroit garde de corrompre par exemple les lettres Greqves pour en former d'autres comme Ulfilas pour les Gots, et Cyrille pour les Russes deuuroient auoir fait. — S'il estoit vray qv'ils eussent fabriqvé les caracteres qu'on leur attribue. Je m'imagine donc qve ces lettres corrompues viennent des idiots et ignorans qui commençoient à contrefaire les lettres de leurs voisins mais qvi les contrefaisoient mal et les changoient à peu pres comme les allemands et Flamans ont defiguré les lettres latines en qvoy les moines et autres les ont precedés en ecrivant mal, comme on le voit dans les Manuscrits, et dans les lettres de finances et de chicane des François.

Je voudrois bien sçauoir pourqvoy les lettres illyriqves sont appellées Ghlagolitiqves plus tost qve les Ciruliqves; puisqve Ghlagol, *verbum*, est employé pour marqver G, dans les unes aussi bien qve dans les autres.

Ne fait on point de difference dans les minuscules de la lettre 16me entre *o* et *ω* puisqve l'un exprime l'o micron, l'autre l'o mega?

D'ou vient qv'il y a des lettres dont les noms ne signifient rien, pendant qve les autres noms sont signifians? Est ce qv'on en a perdu la signification? Comme dans la 25me, 27me, 28me, 29me, 30me, 31me, 33me, 37me, 39me, 40me. Par exemple le nom jorr de la 29me, et le nom jerry de la 30me, ne signifient ils rien?

Les Allemans, qvi prononcent bien, distingvent le *b* du *p* et ils prononcent autrement Marburg, qve Marpurg, mais les Bavarois et qvelqves autres confondent ces deux lettres. Cependant nous prononçons qvelqves fois *b* comme si c'estoit un *w*, par exemple *aber*, *erben*, se prononce comme si c'estoit *a-wer*, *erwen*, au lieu qve *b* commençant le mot comme en *burg*, *beer*, *berg*, est prononce plus legerement qve le *p* ou comme un *p* mollifié; les deux prononciations se trouuent dans le mot: *bibere*. Et je remarque qve les françois et autres en font autant, car ils prononcent labium, abire, sabot, tabac, tabacco, comme les Allemands, et biere, bande, banni tout aussi comme eux. Les Gascons et nos Wendes sur l'Elbe prononcent nostre *b* comme si c'estoit un *w*, ou qvelqves fois comme un v, et vice versa. Au lieu de dire, *qvi vivit in æternum* ils semblent dire *qvi bibit in æternum.*

J'ai remarqvé qve les maistres de la langve françoise de mon temps faisoient confondre bien souuent aux jeunes allemands le *w* et le *v;* car pour les faire eviter l'*f* et pour les empecher de prononcer *vin* comme *fin*, ils les faisoient prononcer comme si c'estoit *win*, au lieu qv'il y a un milieu entre deux et qve les allemands qvi prononcent bien observent eux-memes en Allemand et en Latin, prononçant *vinum* plus legerement qve *finis*. Je ne sçaurois bien discerner par qvelle de vos lettres ciruliqves on deuroit exprimer *vinum* ou *vivere;* et comment il faudroit ecrire *bivium* et *wyf* flamand ou il y a deux autres prononciations differentes. Voici les degrés qve je remarqve dans cette labiale, modifiée par les aspirations et redoublemens:

ff in pfaffen	Germ.	f in finden	
biffer	Gall.	fin	
sufficit	Latin.	fines	
		ph in epiphania	

v in vergeben rever vinum	w in weib b in aber sabot labium	b in band bander bannus
bb in crabbe abbé abbas	p in stapel pain pannus	pp in tappen happer appendix pf in pfund

Il faudroit voir maintenant comment ces differences s'ecriroient en Ciruliques ou en Glagolitiqves. Il semble qv'une partie des variations de la labiale *p* mollifiée en b et aspirée en *v*, *f* ou *ph*, et extenuée en *w* ont lieu à l'egard de la gutturale *k*, mollifiée en *g*, *ya* ou *ja* Germ., *aspirée* en *ch* et *attenuata* enfin en h; et à l'égard de la palatinodentale *t*, mollifiée en d, et comme aspirée dans *r*, *s*, et dans le son particulier de ceux qve les latins appellent blæsos, ce qve nous disons *lispelen* en Allemand, et qve les françois appellent parler gras; mais qve les Anglois expriment particulierement par leur th, au lieu qve c'est un defaut chez les autres nations. Il semble qve les lettres *n*, *l*, *r*, *s*, *t*, ont beaucoup de connexion dans leur formation. Ceux qvi ne sçauroient bien prononcer *r*, le changent en *l*, disant *mon levelend pele*, au lieu de *mon reverend pere*, comme les florentins changent le *k* en *h*. Dans la lettre *n* la langve est plus appliquée au palais et le nez y contribue car en le fermant nostre *n* s'arrete de sorte qve c'est une lettre nasale et on a eu grande raison de commencer le mot nasus par cette lettre. A cet *n*, se rapporte *gn* (magnus et ñ des Espagnols). Mais pour faire *l*, on commence à appliqver la langve mais on relache incontinent en partie (la lettre *l* des Espagnols est encor plus modifiée). Pour faire le *r*, on ne l'appliqve point assez, et on laisse de l'espace, par ou l'aspiration

puisse passer en fredonnant. Mais qvand la langve avance d'avantage vers les dens et s'appliqve d'une maniere qve le *spiritus* passe sans fredonner, c'est la lettre *s*. Et qvand la langve est appliqvée en haut plus exactement, sans laisser passer l'air, et se relache tout d'un coup par après, c'est le *t*. Et il a beaucoup de rapport avec la lettre *l*, mais l'application du *t* est plus forte et le relachement plus entier. On peut faire encor cette difference entre les lettres qve les unes sont continuables, comme *f*, *s*, *g* et en qvelqve façon *n*, *l* et *r*; et d'autres comme *p*, *k*, *b*, ne le sont point, car elles consistent dans une application entiere, suivie d'un relachement entier. Je ne doute point qv'il n'y ait plusieurs sons particuliers à certains peuples et à certaines personnes et on en pourroit forger, par exemple si on faisoit comme si l'on vouloit *prononcer s*, mais appliqvoit la langve au palais au lieu de l'avancer plus avant vers les dens, il proviendroit un son moyen entre *s* et *sch*; comme aussi le son approchant du *t*, qu'on formeroit en appliqvant la langve au palais seroit particulier. Je me souviens qve Mons. Wallis a examiné ces matieres dans sa Grammaire Angloise, et il l'a pù faire d'autant mieux qv'il a appris à un homme né sourd à parler, comme un Medecin Allemand fait encor presentement en Hollande. Mais je n'ay pas à present le liure de M. Wallis à la main, et je ne me souviens point de ses meditations. Ainsi ce qve je dis n'est qve ce qvi me vient maintenant dans l'esprit sans meditation. Je me souuiens d'auoir medité d'avantage autres fois sur cette matiere, mais je l'ay mis sur des papiers, qvi ne sont pas encor rangés.

Il auroit peutestre esté bon, d'adjouter encor d'autres colomnes à vostre Table, sçauoir une pour le polonnais, une autre pour le Bohemien etc. ou pour d'autres langves slavoniqves, en y marqvant comment elles écrivent la pronontiation qvi repond aux ciruliqves ou glagolitiqves. Cela feroit remarqver les défauts de ces expressions des

Polonnois ou Bohemiens. Mais outre vostre table presente augmentée comme je viens de dire il seroit peutestre bon d'en faire encor une toute autre. Car puisqve les Illyriens, Carinthiens, Polonnois et Bohemiens se sont servis des caracteres latins pour exprimer leurs prononciations, il seroit peutestre à souhaiter qve vous fissies, Monsieur, une Table dont la base consistât dans les lettres latines, comme la base de celle qve vous aves faite consiste dans les lettres Ciruliqves. Vous pourries marqver dans cette nouuelle table les variations qve les Polonnois et Bohemiens ont données aux lettres latines par leur accents, ou autrement, et mettre vis à vis leur signification et puissance, avec la comparaison des lettres Ciruliqves. Je crois bien avec vous qve la maniere dont ces peuples ont exprimé leur prononciation en caracteres latins est bien embarassée, mais puisqv'elle est receue, il en faudra donner aussi l'explication harmoniqve, tout comme s'il n'y auoit point de lettres Ciruliqves ou Glagolitiqves.

En effect je souhaiterois fort qv'on cherchât une maniere raisonnable d'exprimer tous les sons par les seules lettres latines, variées et enrichies au besoin, comme s'il n'y auoit point d'autres caracteres au monde. J'avoue qve pour un homme qvi s'appliqve fortement aux langves, les caracteres des peuples ne sont pas le plus grand empechement. Mais pour ceux qvi en souhaiteroient quelqve connoissance mediocre, les lettres communes, si tout y estoit exprimé, seroient d'un grand soulagement, et retrancheroient une grande partie de la peine. Et je ne doute point qv'on ne puisse corriger et suppléer par une duë variation des lettres latines les defauts et imperfections qve vous blâmes, Monsieur, avec tant de raison dans les Bibles dalmatiqves et autres liures Slavoniqves publiés en caracteres latins mal concertés. Et par ce moyen on pourroit parvenir peu à peu (en faisant de même dans les autres langves)

à un Alphabet universel et [capable] à exprimer toutes les pronontiations, ce qvi nous — — — — — — —.

Et puisqve les juifs écrivent toutes les langves en caracteres Hebreux, pourquoy ne pourroit on pas faire le même effect avec les lettres latines variées comme il faut. Je ne sçay si vous avés vû, Monsieur, ce qve M. Wagenseil, qvi excelle dans l'Hebreu, a publié touchant la maniere dont les juifs se servent, pour écrire l'Allemand en lettres Ebraiqves. Ils écrivent de même le Latin, l'Esclavon, l'Arabe, le Turc, et toute sorte d'autres langves. De sorte qv'il seroit utile de s'informer des juifs qvi ont bien voyagé, et qvi sçavent beaucoup de langves, comment il les écrivent. Car ce seroit deja un commencement d'un Alphabet universel pris d'un peuple dispersé par tous les autres. Il est vray, qu'apparemment leur maniere d'écrire ne sera pas des plus exactes, comme on reconnoist déja dans l'Allemand. Elle ne laisseroit pas d'auoir son usage et de nous fournir qvelqves observations utiles.

Anmärkningar.

Sid. 1. Under senare årtionden har äfven i Paris utgifvits en upplaga af Leibniz' *oeuvres*, enligt titelbladet *d'après les manuscrits originaux*.

Sid. 2. Utom det af biskop C. J. Benzelius år 1789 skänkta bandet »Sparwenfelds Brefväxling» (n:o XX i Benzeliska manuskriptdonationen) eger Linköpings bibliotek bref till Sparfvenfelt, 1786 skänkta af biskop Wallenstråle, hvars fader som bibliotekarie i Upsala parenterade öfver S. vid universitetets sorgefest. I denna samling, hvarur Giörwell tryckt de vigtigare finnes intet bref från Leibniz, enligt benäget meddelande af herr bibliotekarien Segersteen.

Sid. 3. Första brefvet är utskrifvet af renskrifvare, egenhändigt rättadt af L., som äfven skrifvit underskrift, datering och namn. I marginalen har han tillfogat, vid anmärkningen öfver närboende folks stora språkolikhet (sid. 6 rad. 7 nedifrån): »finnons, Suedois, Lestnie». Sparfvenfelt har gjort flera märken och anteckningar i marginalen, t. ex. (sid. 6 rad. 18 nedifrån): »NB du Dialecte corrompu»; »bien» och »vrai» vid åtskilliga af L:z' satser; »il ne tient pas» (sid. 7 nedersta raden) vid L:z' förmodan att Tartariet icke »tient à l'Amerique».

Sid. 5. Sparfvenfelt såg 1680 i Roms biblioteker många böcker om Göter och deras bedrifter. Hemkommen, sändes han med en ambassad till Moskwa och dröjde i Ryssland, sysselsatt med språkstudier, till 1687. Följande år ingaf han till konung Carl XI förslag om en antiqvarisk forskningsresa till de länder, i hvilka de forna Göter och Vandaler upprättat riken. Konungen gillade planen och S. utsändes 1689. Han besökte Holland, Frankrike, Spanien, Tunis, Italien, Österrike, Schweitz och Tyska stater intill 1694.

Sid. 7. *Sparfvenfelts kartor öfver Ryssland och Sibirien.* Sonen till den 1673 aflidne atlas-utgifvaren Blaeu i Amsterdam, Jean Blaeu, erbjöd sig 1688 att förlägga Sparfvenfelts skrifter; i synnerhet önskade han få köpa S:s »teckningar till karta öfver Asien, öfver Ryssland, öfver Sibirien, äfvensom anteckningar rörande Moscovitien, till reson-

nabelt pris», och det, skrifver han 12 maj 1688, »särskildt just nu, emedan jag har för afsigt att förbättra min faders Atlas i hvad dessa kartor och anteckningar kunna tjena mig». Brefvexlingen fortgick och följande år kom S. till Amsterdam, der han den 10 juni 1689 upprättade kontrakt med Blaeu. Enligt detta har S. till B. aflemnat »två kartor i original, den ena öfver Sibirien, den andra öfver Ryssland, hvilka äro af herr Gripenhielms egen hand» (generaldirektören öfver svenska landtmäteriet Carl Gripenhielm, † 1694). För dem betalar Blaeu 1500 livres. S. förbinder sig vidare, att genom Gripenhielm, som under S:s resa har hans i Stockholm qvarlemnade handskrifter om händer, »ofördröjligen till dervarande holländske resident för Blaeus räkning aflemna alla sina originalutkast till kartor med tillhörande anteckningar, upplysningar o. d. af alla slag, sådana S. dem från Moskwa hemfört»*). Härför betalar B. 500 livres. 2000 livres eller holländska floriner (hvardera benämningen förekommer i kontraktet) skulle således S. erhålla när allt var aflemnadt och på vissa terminer. Enligt anteckning erhöll S. slutbetalningen i Madrid.

I Frankrike fick S. nya anbud på sina kartor och underrättade derom Blaeu, som (1 sept. 1689) svarar att detta icke förvånar honom, men att han är glad att affären dem emellan redan blifvit uppgjord. »Våra kartor skola snart utkomma, jag ber er derom underrätta M. Thevenot» (Kongl. Bibliotekarie i Paris och utgifvare af resebeskrifningar) »som är en af våra gamla vänner.» I bref från Spanien frågar S. om han för B:s Atlas skall inköpa spanska kartor, men B. svarar (9 jan. 1690), att spaniorernas kartarbeten sällan äro exakta; »skulle de vara lika goda som Gripenhielms», då är B. intresserad af att få dem, särdeles om de gälla Spanska Amerika och Södra Oceanen. De kartor S. efter hemkomsten sände (af Juan B. Lavana), fann B. dock icke innehålla något nytt (30 apr. 1695).

Förbindelserna mellan S. och B. tyckas derefter hafva afstadnat. Om kartornas öde lemnar S. i bref till E. Benzelius af 24 mars 1722 följande upplysning: »Jag tror intet at den Cartan öfver Sibirien, som hr Blaeu fick af mig, lärer vara utkommen, ty derpå blef han straxt Schopen i Amsterdam och altri tempi, altre cure; och blef hela

*) »De donner incontinent, et livrer entre les mains de M. le resident Rumpfius, pour en suivre les ordres de M. Blaeu, tout ce qui lui reste des Cartes dans leurs originaux, avec tout ce qui en depend, en relations et instructions, n'en gardant rien du tout de ce qui est dessiné pour d'ycelles cartes, le tout entierement comme je les ay tiré et traduit du Moscovite, que j'ay apporté de Moscou, selon l'accord et les ordres qui sont donnés entre nous deux à mon depart de Stockholm.» Allt detta skulle tjena till förtydligande af de två färdigritade kartorna (»pour l'illustration d'ycelles»).

hans fahrs värck och förråd & alt straxt bortsålt till andre boktryckere, som mig är försäkrat vordet. Men af bårgmester Wittsen i Amsterdam är en utkommen näst före min rätta (: som ock var af migh :). Den skal hr Doctoren få til sigh med dhet första som de resterande böckerna kunna komma till at restitueras; hon är likvähl raar, och stoor, och finnes intet til kjöps i Amsterdam men wähl til skenks af Wittsen som är Tsarens bästa vän i Holland».

Sparfvenfelts uttryck »som ock var af migh» är något dunkelt. Antagligen bör det hänföras till Witsens karta, men Sparfvenfelts andel i denna är hittills alldeles obekant för den lärda verlden. Hvad man vet, är att Witsen 1664—65 vistades i Moskwa och allt sedan arbetade på en karta och en beskrifning öfver de Moskovitiskt-Tartariska landsträckorna, för ändamålet underhållande en liflig korrespondens med alla, af hvilka upplysningar kunde vinnas. Witsen tryckte först 1687 sin karta, hvilken han sjelf ansåg som en förberedelse och å hvilken ännu 1689 tillägg gjordes.

Det var just 1687. Sparfvenfelt återkom från Ryssland. Å det exemplar af Witsens karta, som han 1722 skänkte till Upsala universitetsbibliotek var (enl. Catal. Libr. Bibl. Ups.) af honom antecknadt, som fortsättning af titelns uppgift »door N. Witsen 1687 (: præsertim administrante verba (slavonica) necessaria J. Gbr. Sparwenfeldio, N. S.» Här bestämmes således uppgiften »som ock var af migh» till att endast gälla de slaviska ordens rätta formulering. Samtidigt med gåfvan af Witsens karta fick Upsala-biblioteket, enligt den i Acta Lit. Suec. 1722 s. 325 f. tryckta förteckningen öfver Sparfvenfeltska donationen, »Tabula totius Dominii Slaveno-Russici vulgo Moscovia dicti, ex ipsis originariis delineata, cura et impensis Sparwenfeldii». En jemförelse mellan båda dessa kartor, intressant för utrönandet af förhallandet mellan Sparfvenfelts »rätta» och Witsens, har icke stått till buds, emedan båda nu saknas i Upsala-biblioteket. Icke heller i Linköping finnes något spår af den Sparfvenfeltska kartan. Men antagligt är, att Witsen gjort bruk af Sparfvenfelts till Blaeu öfverlåtna kartor, då Blaeus nya värdighet drog hans håg ifrån den afsedda fortsättningen af fadrens stora kartverk. Första upplagan af Witsens stora arbete »Noord en Oost Tartaryen» utkom 1692, den andra 1705. Ingendera tyckes varit afsedd för den större allmänheten och i synnerhet den första är ytterst sällsynt. Först 1785 trycktes en stor upplaga med begagnande af de gamla kart- och planschplåtarne. Hvarken i »Noord en Oost Tartaryen» eller i Witsens lefvernesbeskrifning af J. F. Gebhard, Utrecht 1881. 2 band 8:o, förekommer Sparfvenfelts namn.

Sid. 8. Om riksrådet Bengt Skyttes såväl »folkakademi» som »komparativa språkforskning» har Leibniz yttrat sig. I Felleri »Otium Hannoveranum s. miscellanea ex ore et schedis . . C. G. Leibnitii» berättas s. 203 om S. att han »universitatem gentium, scientiarum et artium proposuit» och s. 151 f. heter det: »Skyttius in linguarum cognitione summam operam posuit . . Habuit radices plerarumque linguarum. Dixit, ex omnibus fieri per abstractionem posse linguam universalem matricem, radicalem, quam nemo loquatur, sed quæ sit omnium radix. De hac tamen plurimum hebræam participare fatetur. Opus suum universalis linguæ iure merito æstimat ter centum millia thalerorum». Hvad efterverlden fått se af detta dyra verk är 17 skrifna ark, nu bevarade i Linköpings bibliotek. Man har t. o. m. betviflat att mera funnits till när Skytte talade med Leibniz.

Sid. 9. S:s généalogie des Zars är bevarad i handskrift. I den anförda förteckningen öfver hans gåfvor 1722 till Upsala bibliotek läses: »Series Magnorum Ducum a Rurik ad Johannem Basilidem, MS in charta patenti». Det har formen af ett träd med grenar, med Ruriks namn vid roten och Wasili Iwanowitsch's i toppen. Förvaras sedan 1722 i Upsala bibliotek.

Sid. 10. Andra brefvet utskrifvet liksom det första. Af S:s anteckning »Respondu le 3 de mars 97» har i Brings Handl. uppkommit brefvets oriktiga datering »3 may».

Sid. 12. Titeln på här nämnda skrift af Stiernhielm lyder: »Magog Aramæo-Gothus s. Origines vocabulorum in linguis pæne omnibus ex lingua Suethica veteri».

Sid. 14. På isländska tryckt bibel fanns redan 1584.

» Les Pères d'Anvers, d. ä. utgifvarne af Acta Sanctorum, med hvilka S. under en lång årsföljd brefvexlade. Enligt tacksägelsebref från redaktörer af denna stora samling har S. sändt dem »mémoires sur Sainte-Birgitte, dont on ne manquera pas de faire usage pour le mois d'Octobre». 1722 sände S. notis, »peinture et statue» af ett nordiskt helgon »Canutus Romfar».

Sid. 18. Tredje brefvet egenhändigt skrifvet af L., som bilagt ett utdrag ur Beniers företal till Menage's verk, deri S. berömmes (se sid. 3).

Sid. 21. Bring upplyser härvid i noter, att Urban Hiärne var chef för Bergskollegiets laboratorium, som 1694 blifvit utvidgadt, och att enl. Bergskoll. berättelse af 1697 Francesco Maria Levantes försök att förbättra kopparmalmens behandling icke lyckats.

Sid. 22. Det i samlingen inbunda *excerpt* af bref från L., dat. Hannover 19 nov. 1697, är icke afskrifvet af Sparfvenfelt. Det tyc-

kes vara afsedt för E. Benzelius d. ä. och innehåller endast artigheter om sonen, som af S. blifvit rekommenderad till L. Det är tryckt af Bring, anf. st. Samma artigheter mot den unge lärde svensken, som stå i excerptet, återupprepas delvis i de följande brefven: L:z' 4 bref till E. Benzelius d. y. under hans resa (1698—99) och 2 senare (1701, 1707), alla på latin, äro tryckta af Gjörwell i *Svenska Bibliotheket*, IV, s. 277—87. Originalen förvaras i Linköpings bibliotek.

Sid. 22. Fjerde brefvet består af två folioark, det första med L:s egenhändiga skrift (s. 22—28 r. 6 uppifr.), det andra utskrifvet af ungraren Zabani, enligt anteckning af L.: »Cette feuille est de la main du garçon que je vous recommende». Sista sidan har tillskrift i marginalen af L. (s. 35) jemte hans egenhändiga underskrift och datering.

Sid. 25. »M. Block, suédois» är Magnus Gabriel von Block, slutligen assessor i Collegium Medicum och Rikstranslator. Säges ha kunnat tala 11 och skrifva 13 språk.

Sid. 30. Envoyén Ludv. Fabritius var då brefvet skrefs stadd på sin tredje beskickning till Persien. Den här omtalte »serviteur finlandois», sedan (s. 42) kallad »garçon ouvrier parent de M. Brenner» var äfven nu med Fabritius, se L. till E. Benzelius 4 febr. 1699 (Sv. Bibl. IV, 279).

Sid. 34. Tvenne bref från patriarken Cyrillus till Axel Oxenstierna, dat. Konstantinopel $^{1}/_{11}$ juli 1632 och 20 sept. st. vet. 1633 förvaras i Kongl. Bibliotheket, i af L. Normannus tagen afskrift, utförd, som det tyckes, å originalens omslagspapper.

Sid. 34 r. 14 nfr. är ett missskrifvet et af utg. rättadt till ou.

Sid. 35. Den efterfrågade svenske hufvudräknaren hette Lars Bengtsson Granberg eller Lasse på jorden, enligt uppgift å tvenne tryckta blad från denna tid, hvartdera en särskild upplaga af hans »Curieuse och snälle Uthräkningar». En af räknefrågorna säges framställd af konungen i Danmark och »för höge potentater» har Lars »uti minne och utan penna eller krita» uträknat de anförda exemplen.

Sid 38. Den latinska öfversättning af Rålambs resa till Turkiet, hvilken L. bedt E. Benzelius utföra för Th. Smith, tyckes verkligen blifvit färdig och till Smith aflemnad, se L:s bref till E. Benzelius i Sv. Bibl. IV. 277, 280. En engelsk öfversättning trycktes 1732 i vol. V af »A Collection of Voyages and Travels», fol.

Sid. 40, slutet af stycket VII, är här infördt efter Dutens (VI, 2, 223), som förmodligen gissningsvis ändrat Kortholts daliga text, hvilken lyder: »Ainsi je ne serois plus tort, par exemple à l'égard des Rois Danois . . . .

Sid. 43, 44. Sjette och sjunde brefven äro helt och hållet egenhändigt skrifna af L. Till det sjunde är bilagdt ett af L. rättadt excerpt ur bref från Sikius till Gerh. Meyer.

Sid. 46. Åttonde brefvet är egenhändigt af L., med många ändringar och tillägg mellan raderna och i marginalen.

Sid. 47, 48, 49 omtalas konceptet till L:s anmärkningar mot S:s »Alphabet harmonique»; då utskriften förkommit (s. 47) sändes det odaterade konceptet, här tryckt som tionde brefvet, enär det först med det nionde kom S. tillhanda och bundits sist i samlingen.

Sid. 47. L'Allemand nommé Neocorus» omtalas äfven i de af Gjörwell utgifna L:s bref till Benzelius. Gjörwell upplyser i en not: »Neocorus i. e. Ludv. Küsler».

Sid. 49. »À Mons». — Namnet är ej af L. utskrifvet.

Sid. 49. Nionde brefvet är egenhändigt af L. utan en enda ändring eller rättelse.

Sid. 50. Tionde brefvet, förmodligen skrifvet mellan det sjette och sjunde, är L:s egenhändiga koncept, genom ändringar och rättelser delvis ganska svårläst.

Som præses i vetenskapssocieteten i Berlin, och i hennes namn, sände Leibniz 1709 en smickrande uppmaning till Sparfvenfelt att icke låta sitt vackra arbete öfver alfabetens harmoni förfaras. Det på latin skrifna, oundertecknade men med societetens sigill förseglade brefvet förvaras bland Sparfvenfelts bref och är tryckt af Bring, anf. st.

Sid. 51, r. 3 nedifr. är i handskr. hänvisningen 33 repeterad men i trycket endast en gång återgifven.

Sid. 56, r. 2, äro de i originalet genom nötning utplånade orden (skrifna ytterst å papperets nedre ytterkant) utmärkta med streck. Ordet capable i raden ofvanför är gissningsvis tydt, i handskr. nästan utplånadt.

Om Leibniz' förhållande till Sverige och svenske lärde kunna ur den nyutgifna serien af hans »*Historisch politische und staatswissenschaftliche Schriften*» några meddelanden göras, hvilka som *tillägg* till anmärkningarne här torde försvara sin plats.

Vid 21 års ålder gjorde den unge filosofie magistern och juris doktorn Leibniz i Mainz bekantskap med svenske residenten i schwabiska och rheinska kretsarne, *Kristian Habbeus von Lichtenstern,* som deltagit i westfaliska fredens kansliarbeten och varit Karl X:s sekreterare. Habbeus blef intagen af den unge mannen, hvars välgång

han på allt sätt ville främja. Han anbefalde honom hos hertig Johan Fredrik af Braunschweig-Lüneburg och lade derigenom grund till den förbindelse med hertigen, som blef afgörande för Leibniz' framtid.

Men innan hertigen anstälde Leibniz, sökte Habbeus skaffa honom vänner och understöd i Sverige och Danmark. 1670 bröt Habbeus med svenska regeringen, om hvars otillförlitlighet han vid besök i Stockholm gjort sig öfvertygad, och gick i dansk tjenst. För Leibniz hade han under resan varit verksam och skaffat honom dels ett understöd af »300 écus» af M. G. De la Gardie, dels literära förbindelser med Loccenius, Scheffer, Verelius i Upsala och Samuel Pufendorff i Lund. Ännu 1672 fortskaffade H. hans bref till Upsala. 1673 underhandlades dem emellan om L:s anställande i dansk tjenst (L. uttalar sin fruktan att der »il faut boire pour se faire valoir»). Men åren gingo utan resultat i detta fall — och L. fick aldrig ens ut det Delagardiska anslaget. Efter flera artiga påminnelser, som lemnades obesvarade, ber L., sedan han fått anställning hos Johan Fredrik, att icke för de 300 ecus' skull förlora Habbeus' vänskap och tackar H. som förskaffat honom hertigens bekantskap.

Denne diplomats åsigter om Sverige torde i väsentlig mon ha påverkat Leibniz då han i unga år skref sina märkliga uppsatser om Europas diplomatiska förhållanden och de olika ländernas magtställning. Så låter han 1670 »Schweden alle dänische vitia und Dänemarck alle schwedische virtutes angenommen haben». Svenskarna kallar han nordens spanjorer, och säger att båda dessa nationer mästerligt betjent sig af religionsfanan för politiska mål. Detta i »Bedencken von der Securität des deutschen Reichs». Två år senare skref L. sin mycket omtalade afhandling »De expeditione Ægyptiaca regi Franciæ proponenda», hvars 52:a kap. helt och hållet egnas Sveriges historia och politik under Kristinas, Karl Gustafs och hans sons förmyndares regering. 1674 skref L., under vistelse i Paris, en uppsats »Des affaires de Suède», hvaruti personer och förhållanden synnerligen väl karakteriseras, tydligt angifvande att författaren är väl underrättad.

Under det senare skede af Sveriges utveckling, som Leibniz upplefde, gaf han stundom, i bref till kurfurstinnan Sofia underrättelser och omdömen om Sveriges krig och politik. I ett bref (Werke, VIII, s. 386—394) skildrar han utförligt slaget vid »Pintschow» (Klissow), der hertigen af Holstein stupade, efter meddelanden af general Schulenburgs handsekreterare, som der tagits till fånga och öfvergått i Stenbocks tjenst. Redan 1703 har Leibniz förlorat tron på Carl XII:s stjerna och tror icke att han kan vinna något med sin håg att kriga utan att vilja sluta fred. 1714 går han ända

der hän att tvifla på huruvida svenska kungens hufvud är »en très bon état». I Pertz' upplaga af Leibniz' Werke (I: IV) trycktes redan 1847 tvenne latinska qväden till kung Karl, det ena författadt 1702, det andra 1709. I det förra manar han konungen att sluta fred med Sarmater och Sachser för att hjelpa kejsaren mot Frankrike; i det senare klagar han elegiskt öfver den olycka, dit »bellandi immodicus amor» fört »fortissimum regum»:

»Carole, vincendi nimius te perdidit ardor:
Si Te vicisses, victor ut ante fores».

Hr Stens Sankt Jöran.

af

Hans Hildebrand.

Det var en gång en stad i Libyen, som kallades Selene. Hittills hade den delat alla städers lyckliga öde: en hvar idkade i frid och ro sin näring, och stadens trefnad växte. Då kom en dag ett skräckbud, att en drake, som hade sitt hemvist i ett närliggande kärr, hemsökte landsbygden och förtärde de å densamma betande hjordarne. Skriande flydde befolkningen till staden och draken, icke hogad att mista sitt byte, nalkades denne, förpestande luften med sin giftiga andedrägt. Man plägade råd, huru man skulle bete sig under denna hotande fara. Man sökte blidka draken genom att dagligen gifva honom tvänne får till föda, men fåren togo slut och drakens begär efter smaklig föda var ej minskadt. Man kom då öfverens om att dagligen gifva honom två barn under femton år och lotten bestämde, hvilka barn skulle hvar dag offras.

Stadens konung hade en underskön dotter vid namn Cleodelinda. Sedan många dagar hade gått och många barn hemfallit åt ett gräsligt öde, föll lotten en dag på konungens dotter. Men fadren var ej villig att mista henne. För att blifva fri bjöd han guld och skatter, ja till slut halfva sitt rike. Men folket knotade och sporde: »är det billigt att du, o konung, som genom ditt påbud gjort så många af oss barnlösa, nu, när ordningen kommer till dig, vill draga dig undan? Och folket, mäkta förbittradt, hotade att bränna konungens slott. Konun-

gen fann, att han måste foga sig i sitt öde, men bad om ett uppskof på åtta dagar, för att begråta sin dotter, och detta beviljades.

Den åttonde dagen kom, och konungadottern, iklädd konungslig skrud, leddes ut att offras. Hon knäböjde för fadren och bad om hans välsignelse, hon var villig att offra sig för folkets bästa. Under tårar och veklagan fördes hon utanför staden, hvars portar stängdes efter henne. Vägen framför henne var beströdd med de föregående offrens ben och gråtande gick hon framåt.

Hjelp var dock närmare än hon vågade hoppas. En man från Kappadokien, Georg, född af förnäma kristna föräldrar och tribun i kejsar Diocletiani här, kom ridande på sin raska stridshäst. Vid anblicken af den sköna jungfrun, som gråt så bittert, hejdade han sin springare och sporde henne om orsaken till hennes sorg. Hon förtäljde det olycksöde, som väntade henne, och då bad han henne vara vid godt mod, ty han ville befria henne. Men hon genmälte: »du ädle yngling, dröj ej här, ty då kommer du att förgås med mig, utan, jag ber dig, rädda dig genom att skynda hädan». Han ville ej öfvergifva henne: »Gud förbjude, sade han, att jag skulle fly, jag vill lyfta min arm mot det leda djuret och befria dig genom Jesu Christi kraft».

Då kom vidundret fram, halft krälande, halft flygande, och skälfvande bönföll konungadottern: »jag beder dig, tappre riddare, fly och lemna mig här att dö». Men han svarade icke, utan gjorde korstecknet och, åkallande Frälsarens namn, gaf han sin häst sporrarne, och efter en lång och svår strid naglade han med sin lans draken fast vid jorden. Han bad då konungadottern att få låna hennes bälte och band det om draken, lade ändan i hennes hand och de ledde efter sig vidundret som en hund.

Då de nalkades staden, blefvo inbyggarne förfärade, men den helige Georg ropade till dem: »varen ej för-

färade, tron på Gud, genom hvars kraft jag betvingat denne fiende, och låten eder döpas, och jag skall döda honom inför edra ögon». Konungen och hans folk trodde och läto sig döpas, tjugotusen på en dag. Då dödade den helige Georg draken och högg af hans hufvud, och konungen skänkte segraren stora skatter, men han delade ut dem bland de fattiga och behöll ingenting för sig sjelf. Derefter fortsatte han sin färd och kom omsider till Palestina.

I den tiden utfärdade kejsar Diocletianus ett påbud mot de kristne, och det uppslogs å tempelportarne och å torgen, och menniskorna läste det med fasa och skylde sina anleten. Men den helige Georg, när han såg det, uppfylldes af harm; modets ande kom öfver honom af höjden, och han ryckte ned förbudet och trampade det under sina fötter. Han blef genast gripen, fördes inför prokonsuln Darianus och dömdes att under åtta dagar undergå de gräsligaste plågor. Först bundo de honom vid ett kors af trä och söndersleto hans kropp med jernnaglar, sedan svedde de och brände hans kropp med brinnande facklor och gnedo salt i de svidande såren. Men helgonet öfverväldigades ej af plågorna. När Darianus såg detta och fann alla sina plågomedel vanmäktiga, kallade han till sin hjelp en trollkarl. Denne tillredde, under onda andars medverkan, en giftig dryck, som blandades i vin, och räcktes helgonet. Den helige Georg gjorde korstecknet öfver bägaren, anförtrodde sig i Guds händer, och tömde drycken utan att lida den minsta skada. När trollkarlen såg detta under, föll han ned för helgonets fötter och förklarade sig vara en kristen. Den grymme prokonsuln lät genast halshugga honom och band den helige Georg vid ett hjul, fullsatt med skarpa klingor, men två englar stego ned af himmelen och bröto sönder hjulet. Derpå kastade man helgonet i en kittel full med sjudande bly och då man trodde sig derigenom

hafva kufvat honom, fördes han till templet för att närvara vid ett offer; folket strömmade till i stora skaror, för att se hans förödmjukelse, och offerpresterna begabbade honom. Men den helige Georg föll ned på sina knän och bad, och åska och blixt från himmelen for ned på templet, och brände det samt med afgudarne, och många menniskor blefvo krossade under murarne. Darianus, gripen af raseri och bäfvan, böd då, att den kristne riddaren skulle halshuggas. Han böjde sitt hufvud under bödelns svärd och mottog döden med manligt mod och tacksägelse.

Så förtäljer legenden.

Den helige Georgs minne blef inom kort med stor ifver firadt i österlandet. En af de första kyrkor, som kejsar Konstantin lät uppföra, vigdes till hans heder.

I vesterlandet deremot förhöll man sig mera kylig mot de anspråk, som höjdes för erkännande af den kappadokiske riddarens helighet. Då påfven Gelasius år 494 reformerade den romerska kyrkans kalender, fick Georg ej någon hedersdag sig anvisad, utan han förklarades höra till de helgon, 'hvilkas namn äro rättvist vördade af menniskor, men hvilkas gerningar äro kända af Gud allena'. Dock visar sig redan under det följande århundradet i vesterlandet spår af Georgsdyrkan.

Det var dock först korstågen, som gjorde den helige Georg mera bekant i vesterlandet. Omhvälfningen i uppfattningen af honom var så fullständig, att han från den tiden räknades som ett af kyrkans yppersta helgon.[1]

Att den helige Georgs bedrifter, sådana de af legenden omtalas, ej tillhöra verkligheten, utan den diktande fantasiens verld, är uppenbart. Också har man egnat ej så liten möda åt försöken att leta sig till hvad man med legenden om honom och hans drakstrid — det öfriga,

[1] I Vallentuna-kalendariet af år 1198 (i Statens Historiska Museum) finnes Georg upptagen.

hans sista lidande o. s. v., trädde mera i bakgrunden — kan hafva velat framhålla. Man har bland annat påstått, att med den till konungadotterns befriande lyckosamt genomförda drakstriden ej betecknas mera än helgonets lyckosamma bemödande att omvända Kappadokien till kristendomen: land eller städer blefvo i forntiden ofta personifierade i qvinlig gestalt. Vida sannolikare är det dock, att grundmeningen i Georgs-legenden gäller den ständigt pågående striden mellan godt och ondt, en strid, hvars vigt stod tydlig icke blott för de kristnes, utan ock för hedendomens ädlare sinnen. Medvetandet af denna strid sökte sig ett uttryck i sägner om och bildliga framställningar af kampscener, och dervid iklädde sig lätt hedna berättelser kristen drägt, för att få fortvarande försvar under den nya sinnesriktningen. Öfverensstämmelsen mellan sägnen om den helige Georg, draken och konungadottern samt sägnen om Perseus, vidundret och Andromeda är för stor för att vara tillfällig. Helgonets ridderliga utstyrsel och uppträdande gjorde honom kär och vigtig för korstågens hjeltar och för det ridderliga samhället i vestern, för hela den senare medeltiden.

Ännu en annan antydan har jag att göra i form af inledning, innan jag öfvergår till det egentliga föremålet för denna uppsats.

I midten af juli 1471 kom k. Kristiern I med sjutio skepp och femtusen man till Stockholms yttre redd. Det undangömda läget bakom Vångön behagade emellertid icke konungen, utan han lägrade sig på Brunkebergets då hela trakten dominerande rygg. Den ädle hr Sten hade anat en sådan utveckling af händelserna och hade i tid sörjt för att fosterlandets vänner skulle komma på benen, för att kraftigt mota hvad man ej ville tåla. Allmogehärar sammandrogos på olika ställen. I slutet af

september stod riksföreståndaren med en sådan här vid Järfva och tillskref derifrån k. Kristiern en uppmaning att vända åter till Danmark, men konungen svarade, att han icke var i den akt kommen, att han så hastigt skulle dädan fara.

Till det folk, som hr Sten hade, sändes honom tretton hundra öfver Lederne-ön (Kungsholmen) från Stockholm, och så drog hr Sten med sitt folk fram på malmen. K. Kristiern hade skift sitt folk i tre delar, en hop aktade på skeppen, en part var på Brunkeberg, en part vid sankt Klaras kloster. Då klockan var vid elfva på dagen, kom hr Sten så sakteligen framdragande och slog strax till k. Kristierns folk, som var vid klostret, och de af Stockholm föllo ock mäkteligen ut med båtar bak på dem, och föllo så hårdt till, att de kommo elden på konungens skärmar. Men då k. Kristiern såg, att hans folk nere vid klostret kom i stor nöd och nästan blef nederlagdt, lät han sitt folk uppe på berget komma till undsättning och då blef striden så hård, att hr Sten måste vika af igen och hade han väl vordit slagen, om ej hr Nils Sture hade snart kommit honom till undsättning, hvilken hr Nils kom tilldragande bakom Brunkeberg af skogen med mycket folk; kom också en hop folk utdragande från staden, för hvilken Knut Posse var banermästare. Så slogo de åter konungen på alla sidor och Knut Posse trängde så hårdt till, att han kom så nära intill k. Kristiern, att konungen sjelf med egen hand sårade honom. Så blef och då konungen skjuten i munnen af ett hakebösselod och miste några tänder, och så gaf han flykten ut på skeppen, hans folk begynte ock fly till en bro, som gjord var mellan Käpplingen (Blasieholmen) och malmen, men borgarne i Stockholm voro ute med båtar och höggo bron så sönder, att när folket kom mycket på henne, brast hon sönder och mycket folk drunknade der, många båtar voro ock så fyllda med folk, att de

sjönko ned och drunknade sålunda mycket folk. Vid konungens hufvudbaner danabroka lågo mera än femhundra slagne, utom dem, som här och der annorstädes voro slagne, och nio hundra blefvo fångar.

Jag har här återgifvit den skildring som Olaus Petri lemnar af den för Sveriges ställning under en lång tid afgörande striden. Reformatorn var ej hugad att i sin redogörelse omtala de böner om seger, som Svenskarne hade ställt till helgonen. I rimkrönikan heter det om Svenskarne, sedan hr Sten hade uppmanat dem att våga striden:

de svarade alla med en rösta:
'Vi vilja alle göra så,
med Guds hjelp alle faste stå,
vi vilja vår sak för Gudi klaga
och i Guds namn å stad draga.'
Deras hjertan var utan tunga,
ty begynte de alla sjunga
och gjorde sig godan lisa
och qvado sankt Örjans visa.[1]

Att sankt Georg var ett populärt helgon i Sverige synes icke blott deraf, att man åkallade honom i en strid, så vigtig, att den väl kunde sägas afgöra Sveriges väl. Redan den omständigheten, att medeltidens menniskor togo sig vissa friheter med hans namn, i det de sällan kallade honom Georg, utan vanligen Jöran eller rent af Örjan, visar, att man ofta förde hans namn på läpparne. At honom voro helgade de hospital, som anlades utanför flere af våra städer; utanför Visby stadsmur ses ännu ruiner af den hel. Jörans kyrka. Huru mycket man sysselsatt sig med honom, uppenbaras äfven af de snidade

---

[1] Enligt rimkrönikan hade äfven k. Kristiern litat på den hel. Georgs hjelp, men han hade således jämmerligen missräknat sig. — En berättande dikt om sankt Jöran är af Klemming tryckt i *Medeltidens dikter och rim* efter en handskrift från 1430-talet.

bilder af honom, som ännu finnas qvar i flere kyrkor, ehuru de varit mera utsatta för åverkan än andra, ty det ridderliga helgonets häst har alltför ofta i prestgårdarne användts som leksak af det uppväxande slägtet.

Bland alla de Jöransbilder, som funnos i Sverige under medeltiden, framstår dock som den yppersta den, som hr Sten Sture d. ä., såsom det uppgifves, af tacksamhet öfver den vunna Brunkeberg-slagtningen, lät uppsätta i den hel. Jörans kor i Stockholms storkyrka. Koret är längesedan borttaget, emedan k. Gustaf I behöfde ökadt utrymme för slottet. Men redan tidigare (år 1528) hade borgmästare och råd beslutat, att 'den store Jörianen' i bykyrkan skulle flyttas bort till Vårfrudörren, emedan han tog bort allt rummet af kyrkan'. I nyare tid hade bilden en mycket olämplig plats nära södra sidans vestra dörr mellan orgelläktaren och södra läktaren. Med prisvärdt intresse för det allmänna har storkyrkoförsamlingen deponerat bilden i Statens Historiska Museum.

Om denna bild finnes följande anteckning i Stockholms franciskanersbröders diarium under den 1 januari:

Eodem anno ymago erecta per illustriorem dominum gubernatorem Swecie militem in Gripsholm sancti Georgii venit ad ecclesiam magnam Stockholmis.

d. v. s. samma år kom till stora kyrkan i Stockholm bilden af den helige Jöran, uppsatt (eller stiftad) af den lysande herren, Sveriges föreståndare, riddare i Gripsholm. Denna anteckning står i närmaste sammanhang med ett par andra, af hvilka den första bär uppgift om årtalet: 1489.

Man har i senare tid velat tolka detta visserligen något egendomligt formulerade yttrande så, att bilden af hr Sten Sture d. ä. blifvit uppsatt å Gripsholm och derefter år 1489 flyttats till Stockholms storkyrka. Sammanställningen af orden *in Gripsholm* med donatorns titlar, liksom osannolikheten af sjelfva åsigten gör denna

tolkning i mina ögon oantaglig. Hr Sten, som år 1472 kom i besittning af Gripsholm, skref sig efter denna sin gård. En bild som denna gjorde man icke gerna för profant bruk, utan helt visst för att dermed pryda ett heligt rum. Det är visserligen sannolikt, att på Gripsholm fanns ett slottskapell, hvarest bilden kunde hafva uppställts, men om den befanns för stor för sjelfva bykyrkan i Stockholm, hur skulle den väl hafva fått plats i det lilla slottskapellet? Mig synes det fortfarande sannolikast, att bilden blifvit gjord för Stockholms storkyrka.

Enligt en under 1600-talet upptecknad sägen berodde bildens uppsättande på ett tidigare löfte. Den skulle hafva blifvit förfärdigad af en till Sverige inkallad konstnär från Antwerpen, hvilken efter konstverkets fullbordande blef under ett dryckeslag dödad af en hr Stens tjenare, på det han icke skulle komma i tillfälle att utföra ett arbete, som kunde öfverglänsa den hel. Jörans bild[1].

Denna bild, välbekant för en stor del af Sveriges allmänhet, visar helgonet i ridderlig skrud till häst. Tydligen har han, när han möttes af draken, mot denna slungat sin lans, som genomborrade halsen. Draken grep om lansens skaft och bröt af det. Ännu kramande det i den ena tassen, kastar han sig på ryggen, för att mottaga riddaren, som håller på att rida öfver honom. Krampaktigt omsluter vidundret med den ena bakfoten svansen, under det han slår den andres klor in i hästens buk, och riddaren lyfter sitt svärd för att gifva banehugget. Bakom hästen ses i minskad skala den af murar omgifna staden, å hvars tinnar ligger, afbildad i naturlig storlek,

---

[1] Messenius, *Sveapentaprotopolis* (1692) s. 83. Elers (*Stockholm* del 1 s. 126) uppgifver, att somliga låta konstnären vara kommen från Andorff, andra från Antwerpen. Andorff och Antwerpen äro varianter af samma namn.

prinsessan, högtidsklädd, sjunken å knä och bedjande. Hon har vid sin sida ett lam. Å murarnes yttersidor ses delvis stympade reliefbilder, framställande scener ur legendens berättelse om kampen.

Bilden står sålunda icke i fullkomlig öfverensstämmelse med legenden. Bildens hjelte synes afsluta tvekampen med sitt svärdshugg, under det legenden låter

Fig. 1.

draken, bunden med konungadottrens bälte, fogligt följa riddaren efter, då denne förde den räddade åter till staden. Legendens uppgift är deremot representerad i en af murens reliefbilder, som här är återgifven, fig. 1.

Konstnären synes således vid framställningen af hufvudgruppen hafva tillatit sig en viss frihet. Detta var för honom så mycket naturligare, som han, hvars namn vi dessvärre icke känna, tydligen var en konstnär af hög

rang. Draken är i all vidunderlighet förträffligt gjord[1]. Otaliga gånger har jag sett, huru kraftigt han tilltalar folkets fantasi. Drakarnes tillvara, omtalad icke blott i sägnen, utan äfven i den heliga skrift, är för det en verklighet. Hvad han föreställer är för alla uppenbart. En bonde, manad till eftertanke af den väldiga gestalten, sporde mig en gång, om sådana djur lefva i vatten eller på land. Förträffligt är infallet att låta draken slå den ena fotens klor in i hästbuken, ty derigenom vinner den på bakfötterna stående hästen nödig jämvigt. Präktig är den ungdomlige riddaren, som, iklädd festskrud, inlåter sig i den farliga tvekampen. Hans frimodiga hållning, den kraft, med hvilken han för sitt svärd, låter åskådaren ej ett ögonblick tvifla med afseende på utgången af striden. Mycket svagare ur konstens synpunkt är prinsessan. Konstnären har i alltför hög grad skattat åt tidens besynnerliga mode i afseende på drägten, som var vanställande. Hennes ansigte uthärdar icke en jämförelse med hennes frälsares.

Då museet hyser en sådan kostbarhet, är det en pligt att göra den tillgänglig för alla i en detaljerad beskrifning. Så mycket mera är en sådan påkallad, som man i hela Norden ej kan uppvisa ett så förträffligt exempel på den ridderliga drägten under medeltiden. Det är ur denna synpunkt, som jag i det följande skall redogöra för gruppens olika delar och från dem draga de slutsatser, till hvilka bilden gifver anledning.

De fina teckningar, som äro denna uppsats å särskilda blad bifogade, äro utförda af hr R. Haglund, som under flere år varit i Statens Historiska Museum sysselsatt med afbildande af arkeologiska föremål. Träsnitten äro utförda af hr W. Meyer.

[1] Bilden af draken, så detaljerad som de stora måtten medgifva, lemnar ett tydligt begrepp om medeltidens uppfattning af dessa fabeldjur. Särskildt må anmärkas, att han är framställd som hermafrodit.

1.

Hufvudet.

Då jag denna gång i främsta rummet egnar min uppmärksamhet åt kostymen, vill jag endast i förbigående påpeka helgonets ungdomliga utseende, hvilket återgifves i den konturteckning, som ses å pl. I.

Helt visst har konstnären velat framhålla helgonets trofasta segervisshet i det sätt, hvarpå han anordnat hufvudets beklädnad. Den hel. Jöran bär den hjelmform[1], som på konstnärens tid var vanlig, men han har ej brytt sig om att taga på sig det skydd för ansigtets nedre del, som plägade förekomma i sammanhang med detta hjelmslag. Ja han bär hjelmen tillbakaskjuten, såsom man plägade göra, när man icke väntade någon fara, utan i lugn ville andas. Han kunde så mycket mindre hafva hjelmen i det läge, som erfordrades, för att den skulle trygga mot fara, ty han bär å hufvudet en prydnad, som icke tillhör striden, utan festglädjen. Äfven de fladdrande lockarne, som utförda i trä se något stela ut, passa mera för en höfvisk man än för en krigare.

Hufvudet omslutes af en ring, sirad med en rad af prydligt infattade stenar och öfver ännet uppbärande två höga fjädrar, den ena hvit, den andra röd. Hvad som bestämt valet af färger, kan jag icke utreda. Hvitt och rödt hafva mig veterligen aldrig varit den svenska färgen, ej heller kunna de, att döma efter vapenmärkena, hafva tillhört vare sig hr Sten eller hans fru.

---

[1] Ordet hjelmform är här användt, emedan det är sanktioneradt af språkbruket i vårt land, der man har alltför liten kännedom om medeltidens kostymer, för att vara nogräknande med afseende på uttrycken. Hvad ordet hjelm egentligen betecknar visar sig af den följande framställningen.

Pl. I.

Hufvudringar af detta slag kallas i vår medeltids urkunder kransar.

I utlandet, t. ex. i Frankrike, uppkom redan under 1300-talet en sed för männen, att pryda sina hufvudbonader å framsidan med ett dyrbart smycke, från hvilket en fjäder lyfte sig högt öfver hufvudet. I det nämnda landet hade under 1200-talet en rätt stor enkelhet rådt uti klädseln, åtminstone i lekmännens, men det dröjde ej länge, innan begäret efter prydnader åter grep omkring sig. Mot slutet af 1200-talet var det burgundiska hofvet tongifvande inom modets verld, och vid detta hof slösade man med smycken till den grad, att de måste kallas mera granna än vackra. I den hårprydnad, som den hel. Jöran bär, finnes dock intet, som kan anses innebära en öfverdrift åt ett betänkligt håll. Kransen är helt enkel, bandformig. Antagligen skall den förställas bestå af guld, mot hvars jämna yta de många stenarne bildade ett behagligt afbrott. De högt svajande fjädrarne taga sig bra ut, äfven om man kan tycka, att de hade behöft en bredare bas än ett smalt band.

Den hjelm, som helgonet bär, kallades på franska *salade* och detta namn vann burskap utom Frankrikes gränser. Huruvida Sveriges medeltidsspråk egde någon särskild benämning för denna hjelmform, känner jag dessvärre icke. Det är en ovanligt rikt utstyrd salade som pl. I visar visar oss. En enklare form har jag återgifvit, fig. 2. På k. Erik XIV:s tid togo Svenskarne i Trondhjems domkyrka den hjelm och de sporrar, som uppgafvos tillhöra Norges nationalhelgon, konung Olof. Sporrarne äro försedda med mycket långa pikar, som i den yttre ändan omsluta en stjerna med långa strålar. På dessa sporrar äro fästa i stort antal krönta S, hvilka antagligen skola tolkas som *sanctus rex*, den helige konungen; bokstäfverna äro af samma metall som sporrarne och antagligen tillkomna på samma gång som de. Pikarnes längd

göra dem ytterst obeqväma för en strid till fots, och i en sådan var det som k. Olof föll. De hafva dessutom en form, som ej användes på 1000-talet. De äro uppenbarligen tillkomna mycket senare, på 1400-talet, och tillkomna för att bedraga allmänheten. Hjelmen, den fig. 2 afbildade, har likaledes en form, som var på k. Olofs tid fullkomligt okänd, ty saladen tillhör 1400-talet, äfven om den i vestra Europa började uppträda mot slutet af det föregående århundradet.

För medeltidens riddare var det naturligtvis ytterst vigtigt att på ett tillfredsställande sätt skydda hufvudet,

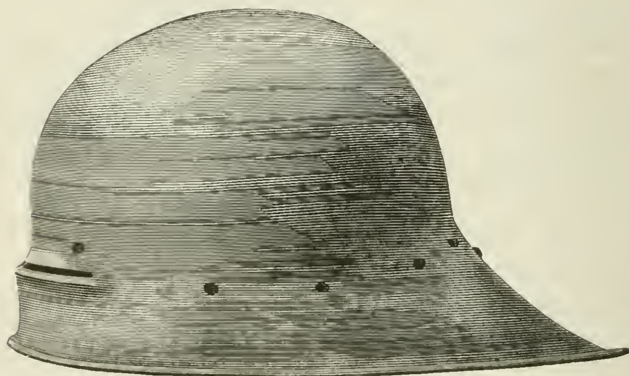

Fig. 2.

som var utsatt för anfall med pilar och spjut, svärd och klubbor. För att vinna det erforderliga skyddet användes under tidernas lopp olika metoder.

Under vår medeltids början lät man, i öfverensstämmelse med utlandets sed, den kroppen omslutande ringbrynjan fortsätta uppåt, så att hon omslöt halsen, hela hufvudet, hakan och hjessan. Denna senare skyddades dessutom ofta af en stålhufva, upptill spetsig eller jämnt rundad samt ofta försedd med ett nedåt gående utsprång, som täckte näsan och derföre i Norden kallades näsborg

d. v. s. näsvärn. Med sådan hufvudbeklädnad hade man blott ögon, kinder och mun fria.

Småningom fann man detta skydd otillräckligt: man ville hafva hela hufvudet, också anletet värnadt, äfven om dermed olägenhet uppkom för synen och andningen. Med bibehållande af brynjan, omslöt man hufvudet med en jerncylinder, som naturligtvis, i följd af näsans anspråk på utrymme, gjordes å framsidan något utspringande. För ögonen gjordes två rätliniga springor, för andningen sörjde man genom anbringande i framsidans nedre del af några hål. Framsidan, som var mest utsatt för fara, stärktes ytterligare medels en lodrät jernslå eller med tvänne sådana, som lades i kors. Den öfre sidan var i början platt, men gjordes sedan kullrig, på det de väldiga klubbslagen skulle lättare glida af. Tyngden af dessa hjelmar blef småningom så väldig, att de till sist ej kunde uppbäras af hjessan, utan gjordes de så vida och stora att de kunde stödja sig på axlarne. För att, när ögonblicklig fara ej hotade, vinna någon lisa genom rikligare tillfälle att andas, fann man på att borttaga det stycke af cylindern, som täckte ögon, näsa och mun, samt anbragte i dess ställe en rörlig del, fäst å sidorna vid tvänne knappar, hvilken del under striden var nedfäld, men annars veks upp, så att ansigtet lemnades fritt. Något senare öfvergaf man den cylindriska formen. Från den nedre kanten, som hvilade på axlarne, steg hjelmen bakåt rätt upp, under det den i framkanten småningom drog sig något utåt, hvarefter hela framsidan ganska hastigt drog sig bakåt och uppåt. Just i gränslinien mellan den vidgade delen och den tillbakagående eller strax öfver denna fanns en rätlinig öppning, som satt midt framför ögonen. Å framsidans nedre del funnos hål, som läto luften tränga in. Denna hjelm var ganska förträfflig, alldenstund den ingenstädes gaf fäste åt fiendens vapen. Äfven af denna hjelm funnos biformer med ett

rörligt skydd framtill, utgående i en spets, hvilket upplyft blottade ansigtet.

Emedan hjelmen var ytterligt tung, försökte man tid efter annan ersätta honom med andra hufvudbonader, t. ex. med jernhattar, som dock ej gåfvo nödigt skydd åt ansigtet. Af större betydelse blef den hufvudbetäckning, som i Frankrike erhöll namnet *salade*, i form och namn antagen äfven af andra folk, så ock af Svenskarne. Saladen var karakteristisk för 1400-talet.

Saladens form visas af fig. 2 och pl. I. Vi hålla oss i början till den förra, såsom varande den enklare: en aflång, kullrig hufvudbetäckning, som gick ned framför näsan och derföre hade skåror för ögonen, och som baktill sköt ut, för att bereda skydd för nacken. På det att den tunga jernmassan ej skulle trycka på hufvudet, bars ini saladen en hufva af starkt tyg, hvilken var fastnitad vid jernet. Å figuren ses hufvudena af dessa nitar.

Man kände stundom behof att stärka vissa delar af saladen. Så har gjorts med den, som bäres af den hel. Jöran. Hela den nedre kanten är dubbel och äro de två skifvorna fastnitade vid hvarandra. Midt fram har ännu en skifva blifvit lagd på utsidan, rektangulär, äfven den fastnitad. Omedelbart ofvan denna förekomma springor för ögonen.

Helgonets salade är, ehuru dessa försigtighetsmått vidtagits, utstyrd för användning snarare i ridderlig lek än i strid. På toppen sitter en kula med tvärgående öppning öfverst. Sannolikt fanns i denna kula ett föremål, som vid riddarens rörelser framkallade ett skramlande ljud. Saladen omslutes af en bindel (af läder), hvars färg åldern utplånat och hvars fladdrande, måhända i flikar utskurna ändar blifvit afslitna. Bindeln fästes vid saladens ena sida med ett prydligt smycke, från hvilket uppstiga tre fjädrar, en hvit, en röd, en blå. Hvad

som bestämt val af färger kan jag ej heller i detta fall uppgifva.

Vanligen fann man icke saladen ensam utgöra tillräckligt skydd för hufvudet: den afvärjde anfall, som kom ofvan eller var riktadt mot ansigtets öfre del. För att

Fig. 3.

bereda skydd äfven åt dess nedre del, gaf man åt saladen som bihang ett skydd för hakan. Vi se dessa hakskydd i fig. 3, en stridsbild lånad från de år 1482 utförda hvalfmålningarna i Kumla kyrka i Vestmanland.

2.

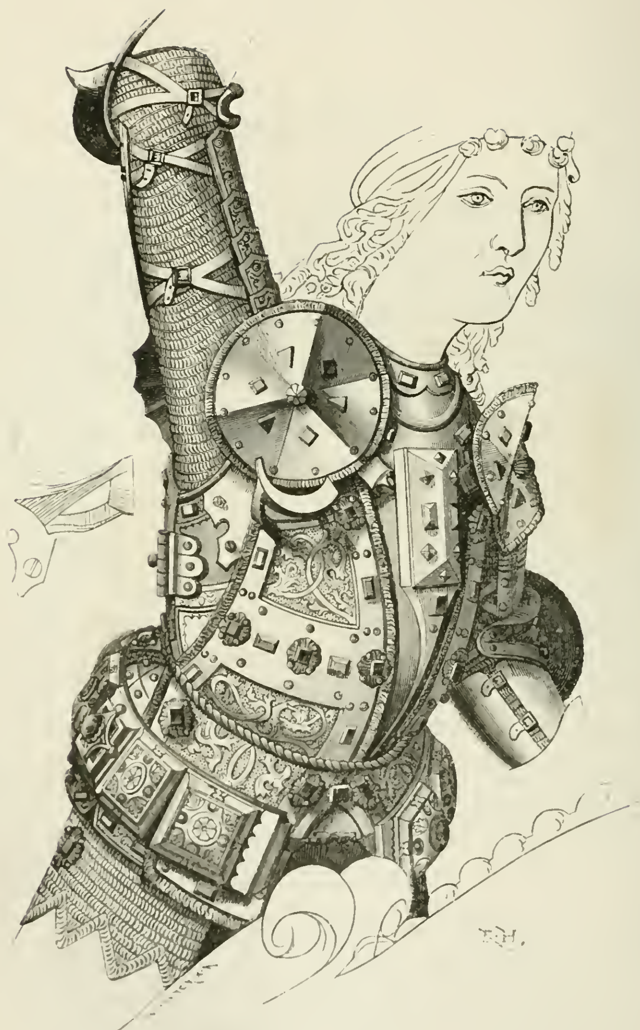
Harnesket.

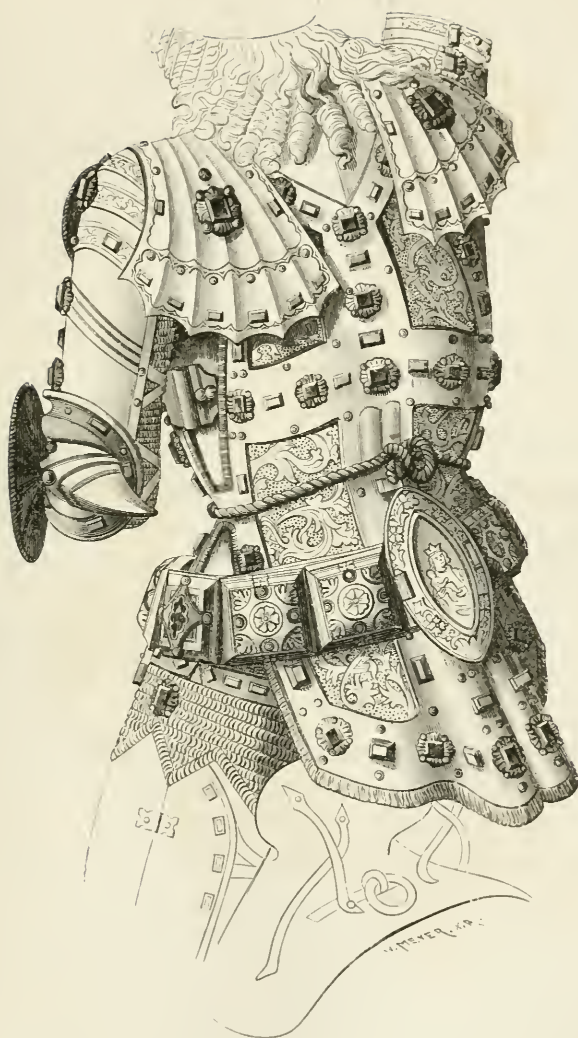
Under medeltidens början skyddade man kroppen med ett plagg, som gemenligen kallas brynja. En rock af tjockt tyg eller läder täcktes med tätt intill hvarandra sittande metallringar, eller rocken bestod af fina ringar, fästa i hvarandra. Hvar ring var visserligen fin, men som å hvar ring voro trädda fyra andra, blef det hela ganska tjockt och framför allt voro de tomrum, som förekommo, ytterst små. Brynjan, vanligen mycket snäf, omslöt kroppen, gick långt ned på benen, hade tätt åtsittande ärmar samt omslöt halsen och hufvudet med undantag af ansigtet[1]. Under brynjan bar man en rock, som stundom både å armar och ben gick längre ned än denna, och på bröstet kunde man genom stoppning göra denna rock tjock, till mottagande af de stygn, som möjligen trängde igenom brynjan. Under 1200-talet, då smaken för elegans stegrats, bar man gerna utanpå brynjan en rock, som saknade ärmar, hvadan den armarne omslutande brynjebeklädnaden syntes. Äfven denna yttre rock kunde stoppas öfver bröstet.

Från detta sätt att bekläda brynjan med tyg, som genom stoppning erhöll förmågan att skydda, ledde man sig småningom öfver till antagande af ett ännu starkare värn i form af hamrade jernplåtar. En början dermed gjordes för att värna de delar af kroppen, som ansågos

[1] I denna kortfattade öfversigt uppehåller jag mig naturligtvis ej vid de detaljolikheter, som förekommo.

PL. II.

mindre skyddade än vederbörligt var, t. ex. armbågar och knän, sedermera framsidorna af armar och ben, derefter bröstet, slutligen äfven ryggen.

Den snäfva brynjan gjorde ingen skilnad mellan bålens olika delar, som den betäckte. När utanpå brynjan bars en rock, var denna till en början lika rät och slät. Äfven när man bar ett bälte, vållade detta allenast ett obetydligt afbrott i enformigheten. En förändring i detta inträffade under 1300-talet, som var synnerligen rikt på nyheter. Man lämpade klädnaden mera efter kroppen. Lifvet gjordes åtsittande och den nedre delen af rocken, som utbredde sig öfver höfterna, fick ett utseende, som gör att man kan gifva den namn af skört. Denna förändring hade inträffat, när man började anbringa jernbeklädnad på bålen.

En sådan bäres af den hel. Jöran. Pl. II och III visa den fram- och bakifrån. Med ledning af dessa planscher skola vi underkasta harnesket en närmare granskning.

Medeltidens krigshistoria visar, liksom nutidens, en fortgående benägenhet att häfva det skydd, som den af gammalt använda vapendrägten gaf, genom att uppfinna nya anfallssätt; dessa framkallade i sin ordning stegrade skyddsåtgärder. En god ringbrynja skyddade förträffligt mot pilar, hjelpligt mot spjutstygn och svärdshugg, i synnerhet när en stoppad öfverklädnad minskade anfallets våldsamhet. Denna erfarenhet, obehaglig för den som ville vinna genom ett anfall, gaf anledning till upptagande af andra, tyngre vapen, hvilka åtminstone i många fall lemnade ringbrynjan oskadd, men ändock krossade den underliggande delen af kroppen — klubbor af hvarjehanda slag och stora yxor. Man kände då småningom behof af kraftigare skyddsmedel; man belade brynjan delvis med stålskifvor, man öfvergick till sist till en fullständig beklädnad med stålplåt, *plata*, såsom det heter på vårt medeltidsspråk — en 'plåtslagare' var den tiden ej en

plåtslagare i nutidens mening, utan en vapensmed. Det nya värnet skyddade än bättre mot pilar, spjut och svärd.

Två egenskaper måste denna stålplåtsbeklädnad hafva: den måste vara så pass tjock, att den gjorde motstånd mot ett hugg eller stygn; den borde ock vara bugtig, så att ett hugg eller stygn snarare gled åt sidan än sökte bryta harnesket.

Vi se af de två bilderna, att helgonet har närmast under kläderna en ringbrynja, hvars länkrader synas upptill på båda armarnes insidor och nedtill i den öfversta benbeklädnaden. Det må anses som en långt gången lyx, att ett stort smycke med fyrkantigt midtstycke och utspringande flikar, är fäst på hvardera sidan af brynjans nedre del.

Öfver denna brynja bär riddaren en dubbel beklädnad, nämligen dels stålharnesket, dels en vapenrock. Å pl. III se vi tydligt å venstra sidan vapenrockens sprund ofvan och nedan bältestaden och i sprunden framlyser harnesket. På samma sätt se vi å framsidan, under den upplyfta högra armen, en del af harnesket, midt fram en annan kilformigt begränsad del, från en smal spets vid bältestaden vidgande sig upp mot halsen, å baksidan, vid halsen, en inskärning, som bildar en trubbig vinkel i vapenrocken och lemnar harnesket blottadt. Harneskets nedre kant är ytterligare stärkt af en upphöjd list med stora rektangulära nagelhufvud.

Harnesket var ett slags starkt och rymligt fodral för kroppens öfverdel. Man kunde naturligtvis icke draga det på sig som en rock, hvadan det måste bestå af flere stycken, som voro fästa vid hvarandra. Mellan styckena måste finnas springor, men man gjorde dem så fina och gaf dem ett så skyddadt läge som möjligt. Här se vi dem förekomma i sidorna, der de i vanliga fall skyddades af armen. För att hålla samman dessa stycken voro flere metoder användbara. Man kunde på ena stället anbringa

en gångled, på det andra en stropp med motsvarande spänne. Då man skulle taga af sig harnesket frigjorde man således stroppen ur spännet och lät de två halfvorna svänga sig öfver gångledens axelten. Man kunde ock låta harnesket bestå af tre delar, genom att låta en springa förekomma i ryggen och der placera stroppen med spännet. Man öppnade då liksom två dörrar, som svängde på de i sidorna anbragta gånglederna. Denna metod, synnerligen lämplig, då ryggen var skyddad med något plagg öfver harnesket, synes hafva varit använd här, ty båda sidospringorna äro tydligen försedda med gångleder. Dock finnes en annan möjlighet. En stropp med sölja var visserligen ej nödvändig, kunde ock lätt blifva för svag. Man kunde åtminstone i den ena gångleden i sidan hafva en lös ten, som kunde tagas ut, när harnesket skulle öppnas, och göras säkert fast, när det bars å kroppen.

Harneskskörtet — ordet är ej taget från medeltidens terminologi, men ger en korrekt föreställning om hvad jag menar — fick naturligtvis icke gerna hafva samma oböjlighet som harnesket. Man finner visserligen harneskskört, som äro arbetade liksom harnesket af en sammanhängande plåt, snedt utstående i så pass stor vinkel, att benens rörelser icke hindrades. Men vanligen bestod dock skörtet af flere horisontela stålplåtar, som voro fästa vid hvarandra medels naglar. Å pl. II se vi denna inrättning i sidoöppningen af vapenrockssprundet nedanför bältestaden.

Harnesket utbildade sig ur den nyss omtalade delvisa plåtbeklädnaden å brynjan. En af dessa förberedelser till harnesket bestod i en bred plåt, som från bältestaden gick uppåt bröstet och afslutades upptill med en spets. Sedan harnesket blifvit fullständigt, återfinner man vanligen denna trekant som en ytterligare förstärkning fastnitad å den hela lifvet omslutande plåten: någon gång är det måhända, att döma efter teckningar, icke en sådan

verklig förstärkning, utan en dekoration af harnesket, ett minne från den tiden, då denna trekantiga plåt utgjorde hela harnesket. På vår ifrågavarande riddarerustning saknas denna förstärkning eller denna qvarlefva af ett äldre bruk.

På vissa ställen ansågs harnesket behöfva en förstärkning. Vi se hela kanten genom extra beläggning gjord tjockare. Den uppsvälda ringen nedanför halskanten torde haft till praktisk bestämmelse att hindra en lansspets, som träffat harnesket, att helt lätt glida uppåt, så att den träffade halsen.

På harneskets blottade midtstycke ses en aflångt fyrkantig förhöjning med en derifrån till bältestaden nedgående snibblik förlängning. Den torde hafva tjent till stärkande af bröstplåten samt bidragit till fiendelansens glidande åt sidan.

Armvecket var naturligtvis en ömtålig punkt. Gerna riktade man lansen ditåt, ty om den der trängt in, gick det mycket lätt att lyfta den sidan af fienden upp, så att han måste stjelpas ur sadeln. Här fordrades derför ett extra värn.

Vi se det ock å båda sidor i form af en cirkelrund skifva, fastnitad vid harnesket samt försedd med en förstärkt rand. Denna skifva är icke plan, utan indelad i sex i midten hopgående trianglar, hvilka mot hvarandra bilda vinklar. En lansspets, som träffade här, hade således största lätthet att glida åt sidan, hvarigenom stötens våldsamhet något minskades.

Utom dessa armhålsskydd finna vi å sankt Jörans rustning två axelskydd, återgifna å pl. III. Hvardera axeln täckes af en vinglik stålplåt, smal öfver axeln, vidgad nedåt. Dess uppgift var att mottaga de svärdshugg eller klubbslag, som kunde träffa axeln.

Redan vid midten af 1200-talet kände man behof af skydd för axeln. På brynjan, som den tiden utgjorde

det förnämsta försvarsvapnet, fästes vid axeln en fyrsidig plåt i sned riktning uppåt, som lät hugget eller slaget, som träffade den, glida utåt och nedåt, så att axel och arm, äfven hals, gingo fria. Formen var emellertid ej riktigt beqväm och var dessutom i högsta grad vanprydande, hvadan man småningom öfvergick till den runda formen, hvilken ock erhöll ett säkrare fäste.

Å pl. II ses under det högra runda armhålsskyddet en framskjutande bygel, uppburen af två armar, som springa fram från en å harnesket fastnitad skifva. Denna bygel var afsedd att tjena som stöd åt den tunga lansen, på det att denna skulle kunna hållas fast i sitt lämpliga läge. Bygelns plats visar, att lansens bakända under anloppet hvilade i sjelfva armhålan, hvilket ock bidrog att gifva stadga.

Vapenrocken, mycket urringad, ärmlös, försedd med vida öppningar i sidorna ofvan och nedan bältestaden, öppen framtill utom vid bältestaden, baktill dragen under axelskydden, täckande hela ryggen samt försedd med ett långt skört, är synnerligen rikt utstyrd. Jag föreställer mig, att den varit förfärdigad af läder. Fram och bak ses ett stort kors, hvars armar omsluta fyra fält. Korset är glatt, fälten äro å bilden punkterade samt rikligt prydda med bladornament. De punkterade ytorna hafva måhända varit förgylda och derigenom bildat en god bakgrund för de måhända pressade ornamenten, en stark kontrast till dessa och det breda, glatta korset. Detta och bården voro rikt dekorerade med infattade stenar. Alla kanterna äro prydda med fransar.

Kring bältestaden sitter ett baktill sammanknutet rep. Det skall måhända representera en tjock snodd af olika färger, som haft till uppgift att hålla vapenrocken till lifvet, eller rättare som skulle gifva sig sken af att göra detta, ty rockens snitt är sådant, att den utan alla hjelpmedel slöt till om lifvet. Äfven en tjock snodd

kunde icke hindra rocken att skjuta upp, ty för att uppfylla ett sådant ändamål, skulle den hafva varit hårdt tilldragen, men detta kunde den icke vara, då under rocken ej fanns annat än det omedgörliga harnesket.

Längre ned sitter ett rikt utstyrdt bälte, hvilket å dess plats, nedanför midjan, icke kan hafva någon praktisk bestämmelse. Sjelfva bältet, antagligen af läder, är helt och hållet skyldt af stora fyrkantiga, upphöjda beslag, som vi få tänka oss vara arbetade i förgyldt silfver. Midt bak sitter ett ovalt beslag, innehållande en bild af Vår Fru med Barnet.

Detta bälte är ***riddarebältet.*** Man hör vanligen som riddarevärdighetens kännetecken omtalas en guldkedja. Vid den tid, då vår bild kom till, hade visserligen halskedjor kommit i bruk, men under medeltidens början, då riddarevärdighet tillkom, voro sådana kedjor minst sagdt ovanliga. Deremot förekomma allt ifrån 1100-talet många uttryck, som visa, att det förnämsta momentet i den ceremoni, genom hvilken någon gjordes till riddare, bestod i hans omgjordande med svärdet. 'Att göra någon till riddare' kunde uttryckas med 'omgjorda någon med riddarebältet' *(cingulum militare).*

De första riddarebältena torde hafva varit temligen enkla. Rikt utsirade förekomma i England från början af 1300-talet, i Frankrike från midten af samma århundrade, i Tyskland synas de hafva kommit i bruk vid samma tid. Enligt Viollet-le-Duc upphör seden att bära ett rikt dekoreradt riddarebälte i Frankrike vid pass 1400, i England vid pass 1420. Äfven i Tyskland synes riddarebältena försvinna vid pass 1420. Detta torde dock ej hindrat, att man äfven på senare bilder, åt hvilka man ville bereda synnerlig glans, på gammalt sätt anbragte bältet. På våra svenska bildverk se vi riddarebältena ända intill medeltidens slut.

Bälten dekorerade med fyrkantiga upphöjda silfver-

beslag hafva, liksom så mycket annat af herremannens drägt, under en senare tid öfvertagits af allmogen.

Vid riddarebältet kunde svärdet hänga; ofta bar riddaren för svärdets skuld ett bälte på den plats der vår bild har repet. Än är svärdet fäst vid detta bälte, än står detta i samband med det nedanför sittande riddarebältet och kunna då båda sägas bära svärdet.

Huru svärdet varit fäst å vår bild, kan jag nu icke afgöra. Riddaren för det visserligen draget i handen, färdig att dermed gifva ett dödande hugg, men svärdskidan finnes i behåll och vi borde derför kunna se, hvar svärdet hade sin plats, när det var i hvila. Emellertid finnes vid skidan ingen kedja och ingen rem och på bilden finnes intet som antyder, att svärdet der varit fäst. Då bilden från Storkyrkan flyttades till Statens Historiska Museum, var skidan helt enkelt fastspikad i riddarens venstra lår.

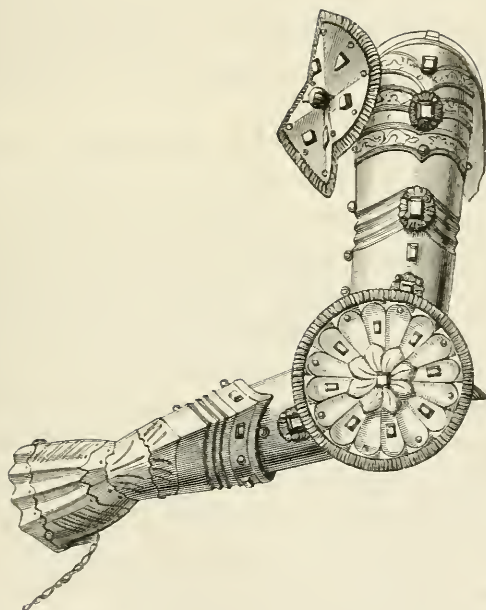
3.

Armens beklädnad.

Den vigtiga rol armen spelade under striden och den lätthet, med hvilken denna del af menniskokroppen skadades, genom kraftiga hugg eller slag, gjorde det nödvändigt att tänka på dess ändamålsenliga skydd. Länge nöjde man sig dock med att låta armen vara beklädd af ringbrynjans ärm. Först under den senare delen af 1200-talet tänkte man på att bereda ytterligare skydd för vissa mera sårbara ställen. Först anskaffades axelskyddet, om hvilket jag redan talat, derefter armbågsskyddet, sedan skydd för öfverarmen samt slutligen skydd för underarmen. Skyddena för armbåge, öfver- och underarm lades på brynjeärmen och fästes vid denna medels starka läderremmar.

Fördelen af denna användning var gifven, men en olägenhet saknades icke. För att dessa tillagda skydd skulle hållas i sina vederbörliga ställningar, var det nödigt att draga åt remmarne ytterst hårdt, men detta måste lända till obehag för armen och äfven till hinder för dennas fria rörelser; i det senare afseendet måste remmen till armbågsskyddet, en rem, som skulle dragas till i sjelfva armvecket, hafva varit ganska obehaglig.

Äfven å denna punkt blef man af skadan vis och vidtog hvarjehanda förbättringar, intill dess man i slutet af 1400-talet hade fått en fullständig jernbeklädnad för armen, hvilken vi skola studera något närmare på vår bild (pl. IV).

Allra öfverst och utom bakre öfverarmen se vi en antydan af det vinglika axelskyddet, som redan blifvit beskrifvet.

Framför öfverarmens högsta del se vi det likaledes i det föregående omtalade armhålsskyddet. Vi kunna här bättre än å pl. II se indelningen i flere bugtade fält, som mot hvarandra bilda vinkel och bereda för fiendens lans de yppersta tillfällen att glida åt det ena eller andra hållet.

Sjelfva öfverdelen af armen täckes af skifvor, sins emellan ledade, som bereda för armen möjligheten att röra sig.

Midt på öfverarmen se vi tre rännor, alla parallela och gående uppåt i en spets. De stå ej i sammanhang med armskyddets konstruktion. Vi se i dem blott en ny tillämpning af den tyska metoden att medels anbringande af kanellering leda den anfallandes vapen undan från den punkt, der de träffa rustningen.

Vända vi oss nu tillbaka till pl. II, få vi se insidan af öfverarmens skydd. Här fattas stålbeklädnaden. I armskyddets kanter äro fästa starka remmar, som korsande hvarandra hålla armskyddet fast kring den af ringbrynjans ärm täckta armen. Å den venstra armen, afbildad pl. IV, kan denna användning utan tvifvel hafva varit väl tillfyllestgörande, ty den venstra armen, afsedd för hästens styrande samt, eventuelt, för bärande af skölden, hålles i allmänhet intill lifvet och är dess insida derföre mycket väl skyddad. Med den högra armen är deremot förhållandet ett helt annat. Vi behöfva endast se på pl. II: då handen lyftes för att med svärdet gifva ett öfverväldigande hugg, blottas hela insidan af öfverarmen och erbjuder sig som ett synnerligen lämpligt mål för motståndarns vapen.

Att man tidigt sökte skydda armbågen är naturligt: ett mot denna riktadt väldigt hugg kunde lätt afskära

den, och dermed var armen oanvändbar. Det första armskyddet bestod i en kupig jernplåt, som kunde skydda armbågen såväl i dess böjda som i dess utsträckta läge. Som man i öfver- och underarmens stålbeklädnad måste göra en utskärning närmast armvecket, för att icke betaga detta dess rörlighet, gälde det att på annat sätt värna detta blottade ställe. Man gjorde det genom att låta armbågsskyddet få ett framåt gående bihang, rundadt eller hjertformigt, som utan att vidröra armen, för armvecket bildade ett säkert värn.

På Göransbilden är armbågsskyddet långt och starkt utspringande. Dess yttersta spets är omböjd, hvilket bereder den fördelen, att en lansstöt som träffar detta utsprång, icke så lätt knäcker det, utan halkar af utåt, hvarefter den möjligen kan träffa bålen, men i sådant fall ytterligt försvagad.

På yttersidan har armbågsskyddets framvinge blifvit ersatt af en både armveck och armbåge täckande rund stålskifva med rosettformigt ordnade förstärkningar.

Underarmen täckes af en fullständig stålcylinder, som går ända upp till armvecket. Den nedre delen är dessutom ytterligare skyddad af den stora handskkragen af stål, hvars bakre del är dubbel, hvilket antydes af den utmed ytterkanten gående raden af starka nithufvud.

Å handsken, der kanelleringen mycket lämpligt bildar en fortsättning af mellanrummet mellan fingrarne, se vi den bugtade ledgångslinie, som bereder möjligheten att böja fingrarne. Dessa äro täckta af mot hvarandra ledade stålfjäll. Under jernhandsken bar man ofta en halfhandske, som hindrade alltför starkt tryck öfver handleden. Fingrarne omslötos närmast af läder.

4.

Benets beklädnad.

Benets beklädnad med stålplåtar gick jämna steg med utvecklingen af armens beklädnad. Annorledes kunde det ej heller hafva gått, ty det var samma behof, som skulle fyllas, och man tog naturligtvis sin tillflygt till enahanda medel.

Vi rikta vår uppmärksamhet först mot knät. Detta, liksom armbågen ett ömtåligt parti, omhöljes af en rundad stålplåt, från hvilken utspringer en stor och hög vinge af oval grundform, afsedd att skydda knävecket. Vingen stärkes ytterligare af ett fastnitadt hjertformigt, ganska tjockt beslag. Knäpartiet är ledande mot lårets och smalbenets stålbeklädnad. I anordningen af dessa tillstötande delar framhålles tydligt knäskyddets centrala betydelse, i det framsidans förstärkande bihang, så öfver som under, springa ut i en spetsig snibb.

Låret är ordentligt omslutet af en stålkapsel, hvars ledgång är vänd utåt. Tvärt öfver midtpartiet gå flere parallela rännor, afsedda att leda undan ett spjutstygn. Ännu kraftigare verkar i samma syfte den något högre upp, snedt nedåt öfver framstycket gående och vid detta fastnitade stålvalken; en spjutspets, som träffade lårskenan och ville glida uppför denna, hejdades af valken från att tränga in under brynjan samt vidare upp under harnesket ända upp till veka lifvet. Som låren sluta tätt till hästens sidor, är det ej möjligt att se på hvad vis lårets insida var skyddad. De knappar, som ses i frambeklädnad-

nadens bakkant göra det troligt, att lårets insida icke varit betäckt med stål, utan att frambeklädnadens kanter, liksom kanterna på öfverarmsbeklädnaden, hållits samman medels starka, hvarandra korsande läderremmar.

Smalbenet torde deremot hafva varit omslutet af en fullständig stålbeklädnad. Vi se på framsidan två gångleder. Mycket arbete har varit nedlagdt på utsirandet, medels gravering, af denna del af rustningen.

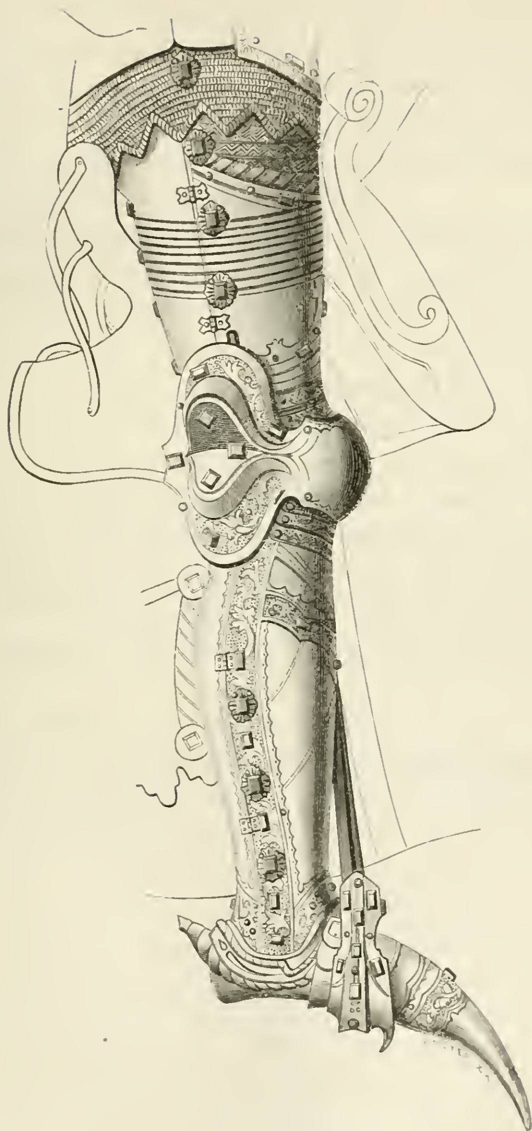
Det var ganska vanligt att låta smalbenets stålbeklädnad gå ned med ett bredt band under foten. Hälen lemnades derigenom fri i sina rörelser, liksom framdelen af foten. Så är ej fallet här. Benbeklädnaden går med en rundning ned ett stycke på foten, men dermed stannar det.

Sjelfva foten måste naturligtvis också vara skyddad mot stötar, hugg och slag. Under den tid, då hela kroppen, från hjessan till fotabjället, var höljd i en ringbrynja, tog man sig för att öfver vristen lägga en bugtig stålskifva, som medels en läderrem bands under sulan. Detta befanns dock vara på en gång obeqvämt och otillräckligt.

Sankt Jörans fot är helt och hållet klädd med stål. Vi kunna ej fullständigt se förbindelsen mellan delarne, men orsaken är helt naturlig. Man ville, till beredande af ökadt skydd, så mycket möjligt var dölja dess förbindelser, så att ej något spetsigt vapen skulle kunna leta sig väg in i någon springa.

Fotens framdel är täckt af flere ledade stålplåtar. Hälen är omsluten af en plåt, som bör vara fastnitad vid frambeklädnaden just der, som sporrens rem kunde skyla föreningen. Denna rem ses å figuren (pl. V) strax bakom stigbygeln.

Öfver framspetsen af stålskon är ytterligare satt en andra, mycket lång skospets, hvars framända hänger ned. Vi veta, hvilken storm af ovilja framkallades hos medeltidens sedlighetsifrare genom modet att låta skon gå ut i en mycket lång spets. Man såg bland annat deruti ett

försök att med osanning beslå det gudomliga ordet, att ingen kan sätta en aln till sin längd.

Jag vill icke taga förlängningen af de så att säga civila skorna i försvar. Det var allenast ett infall att göra spetsen så lång. Men detta infall har helt visst blifvit framkalladt till en del af den förlängda stålspets, man satte på krigarens stålsko, och som i detta fall ingalunda saknade en praktisk uppgift.

Lansen spelade en stor rol i medeltidens stridssätt. man riktade den mot hufvud eller bröst och man ansträngde sig att göra stöten så stark, att den träffade kastades baklänges till marken. För att detta skulle ske, måste han förlora sitt fäste i sadeln och i stigbygeln. Man var derföre naturligtvis betänkt på att förebygga sådant. Huru man i detta afseende förfor med sadeln och stigbygeln får jag strax tillfälle att omtala. Men skulle stigbygeln göra full nytta, borde äfven foten vara så klädd, att derigenom syftet vanns. Genom den förlängda skospetsen flyttades en god portion tyngd fram före bygeln och derigenom försvårades i hög grad fotens glidande bakut.

Dess värre är sporren afbruten, så att vi ej kunna se dess form. Jag har redan fäst uppmärksamheten vid remmen, som håller den fast vid foten. Remsöljan synes uppe vid vristen.

5.

Svärd och lans.

De romerske krigarnes svärd voro korta, likaså de svärd, som användes af Frankrikes och närliggande områdens galliska befolkning. Större och starkare äro de svärd, som buros af Germanerna, äfven under deras äldre tid. Synnerligen stora och starka äro svärden från Nordens senare jernålder. Det sengermanska svärdet upptogs af medeltiden. Ju fastare skydd man gaf åt kroppen, desto tyngre måste svärdet göras.

Medeltidens riddare buro ofta tvänne svärd. Det ena, som var fäst 'vid hästen', antagligen vid sadeln, användes företrädesvis under strid från hästen och för hugg. Det andra svärdet, som var fäst vid riddaren, följde honom äfven när han stigit af och användes, då han kämpade till fots, åtminstone lika ofta till stygn som till hugg.

Vi kunna här icke inlåta oss på en framställning af de vexlande former, som under medeltidens olika skeden förekommo för klinga och fäste. Det skulle leda oss för långt in i detaljer och dessutom kräfva en utförlig bevisningsapparat, då detta är ett ämne, som hittills icke blifvit i Sverige behandladt. I mitt arbete om *Sveriges Medeltid* kommer jag att upptaga det till behandling.

Se vi på det svärd, som bildens riddare för i handen (pl. VI), lyft till ett förkrossande hugg, finna vi en lång klinga, som småningom smalnar och ytterst är triangulärt tillspetsad. Såsom den senare jernålderns svärd har detta en längs klingans midt fortlöpande insänkning, i

Pl. vi.

hvilken förekommer en gotisk bladslinga, antagligen ingraverad och genom inkrustering till färgen skild från den omgifvande bottenytan.

Fästet är tjockt, bredast öfver midten, facetteradt, hvarigenom det ligger säkrare i handen, samt antagligen beklädt med läder, som nedtill, mot parerstången, bildar en tjock tofs. Ut mot fästeknappen sitter en flätad läderring, som också är försedd med en fästet omslutande tofs. Knappen är af kraftig konstruktion, vidgande sig i två afsatser till den största bredden och derefter antagande formen af ett halfklot, som ytterst har ett kantigt utsprång. Det är möjligt, att detta utsprång skyler en liten ihålighet, som man gerna anbragte i svärdsknappen, för att inrymma en relik, genom hvilken åt riddaren bereddes en bundsförvant till den mannakraft, som visade sig i svärdets kraftiga förande. Fästet är så stort, att det beqvämt kunde omfattas af två händer. Det står i bästa samklang med den käckhet, som här är inlagd i sankt Jörans hela gestalt, att han för svärdet med en enda hand.

Parerstången är lång. Hvardera ändan afslutes med en knapp, kraftigt och smakfullt profilerad. Sjelfva stången synes bestå af en smal, vriden jernten.

Skidan, som vi få antaga hafva varit gjord af läder, visar två bladrankor i gotisk stil, som tydligen skola föreställas vara pressade i lädret (pl. VI).

Riddaren för svärdet i handen. När bilden flyttades till museet, satt skidan fastspikad vid riddarens lår. En sådan anordning kan icke hafva varit ursprunglig, ty skidan måste hafva sutit i något gehäng. Men det är för närvarande omöjligt att se, huru detta varit placeradt. Att bilden under tidernas lopp förlorat ett och annat bihang, framgår icke blott häraf, utan äfven derigenom att ännu finnes i behåll en längd af fyrkantiga sins emellan förenade stycken, antagligen föreställande beslag, för

hvilken någon plats nu ej kan upptäckas. Denna längd är för oböjlig och dess delar för grofva, för att vi skulle kunna tänka på att i den se en qvarlefva af gehänget.

Det är ett stridssvärd, som Sankt Jöran för i handen. De svärd som användes vid de ridderliga lekarne, voro sådana, att man skulle med dem kunna vinna seger utan att döda. De sakna alltid spets.

Lansen är så stor, att den afbildad med bibehållande af den i öfrigt använda skalan icke kunnat rymmas inom omfånget för en sida i boken. Då jag icke ville låta den tecknas i en annan skala, återstod ej annan utväg än att återgifva endast de båda ändarne. Genom att tänka sig det nedre styckets två kantlinier fortsatta uppåt med regelbundet fortgående närmande till hvarandra intill dess de sammanfalla med det öfre styckets kantlinier. kan man rekonstruera det hela och få längden uträknad.

Ehuru spjutet tillhörde äfven de tidigaste bildningsformerna, anses det hafva varit okändt i Frankrike under den merovingiska tiden samt under början af den karolingiska. Bruket af lansen eller spjutet anses hafva införts i detta land genom Nordborne. En gång infördt blef detta vapen för hela medeltiden af största betydelse.

Sedan plåtharnesk hade blifvit införda, måste lansen göras ytterligt stark och tung. Så länge den icke användes, fördes den af väpnaren, som i rätta ögonblicket lemnade den åt sin herre och dervid måste bistå honom att bringa den i rätt läge. Den lades på det framför högra bröstet anbragta stödet och trycktes in i högra armhålan. Handen fattade om den på det smalare stället. som måste befinna sig något bakom stödet. Armen drogs tillbaka och böjdes så, att armbågen bildade en mycket spetsig vinkel. Riddaren reste sig upp, stödjande sig mot stigbyglarne och mot sadelns bakstycke, med framböjd öfverkropp. I denna ställning jagade han hästen framåt. hållande lansen så fast som möjligt, och störtade med

lansspetsen in på motståndaren. Som denne å sin sida gjort sig beredd på att mottaga anfallet och höll sig så fast han kunde i sadeln, fick stöten en ytterlig häftighet och måste verka tillbaka på armen, som höll lansen. För att mildra denna återverkan vidtog man en och annan sinnrik skyddsåtgärd, men då af någon sådan ej finnes minsta spår hos vår bild, lemna vi dem å sidan.

Jernspetsen är här ytterligare fäst vid skaftet med en tvärt genom jern och trä gående jernten, hvars båda ändar sticka långt ut. Endast den ena är bevarad. Som den icke gerna kunnat vara ensam, har jag tillagt den motsvarande delen i den andra sidan.

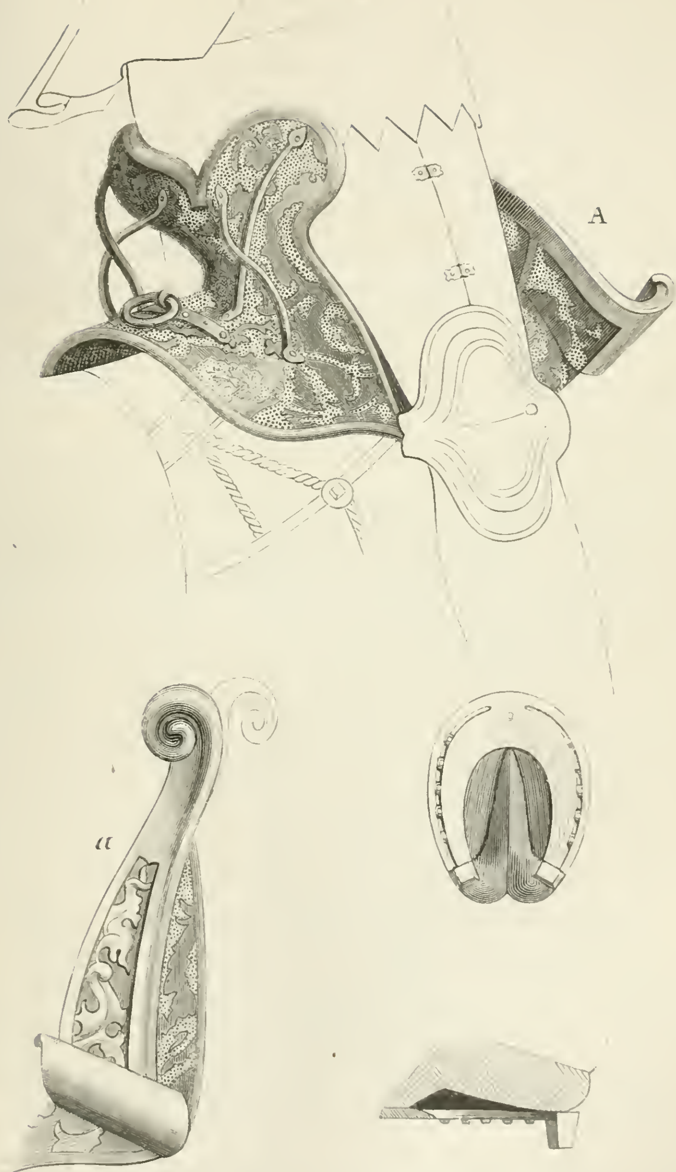
6.

Hästens utstyrsel.

Äfven *sadelns* form var i följd af de vexlingar, som under tidernas lopp inträffade i vapen och krigssätt, underkastad hvarjehanda förändringar.

Dess uppgift var från början helt enkelt att bereda en sittplats, angenämare än sjelfva hästryggen. För att denna uppgift skall fyllas, erfordrades två ting, en beklädnad af hästens rygg, delvis af hans sidor, samt en rem, som lagd om buken, gaf denna beklädnad nödig stadga.

Redan tidigt sökte man betrygga ryttarens ställning i sadeln genom att gifva denna uppskjutande kanter fram och bak, som hindrade ryttaren att drifvas fram mot hästhalsen eller bakut på länden. Redan vid midten af 1100-talet gjorde man skilnad mellan ett på hästryggen hvilande täcke och en på detta täcke hvilande sadel, af trä eller läder, som kunde hafva ganska höga och starka fram- och bakstycken. Vi se detta af våra äldsta ryttaresigill, t. ex. k. Karl Sverkerssons och jarl Birger Brosas; å den senares sigill se vi bakstycket vid sidorna omböjdt, så att det omslöt baksidan af kroppen. Dessa värn och faran att glida i sadeln, hvilken framkallade dem, motiverades af det förändrade stridssättet, i hvilket lansföringen hade kommit att spela en framstående rol. Lansstöten mera än allt annat kunde få ryttaren att vackla i sadeln.

A
a

Man gick ännu längre. För att kunna gifva en kraftig lansstöt var det nödvändigt att intaga en riktigt fast ställning. För detta ändamål lät man sadelns bakstycke stiga högt upp och gjorde dess öfre del något nedskuren, så att den kunde tjena som sittplats. Bakstycket steg ej längre upp i sjelfva bakkanten, utan lyfte sig något längre in och i vinkeln mellan den horisontela bakdelen och den vertikala sattes flere starka stödjejern. När ryttaren ville anfalla med lansen, reste han sig i stigbyglarne, så att benen blefvo i det närmaste vertikala, stödde sig mot den öfre delen af sadelns bakstycke, lät öfverkroppen bilda en trubbig vinkel mot benet och rusade fram med sin springare, hållande den fälda lansen fastklämd i armhålan. I vår bild se vi visserligen icke sjelfva lansanfallet, ty det har redan försiggått, men riddaren har på enahanda sätt rest sig upp i sadeln, för att med eftertryck gifva det dödande svärdshugget. Sadelns uppstigande framstycke skulle mottaga de stötar, som voro riktade mot midjan och låret. Man gjorde derför detta framstycke svängdt, så att stöten skulle ledas att glida åt sidan. Den nedre kanten är inrullad, så att lansspetsen, som träffat framstycket, ej skulle kunna glida ned på låret. Äfven den öfre delen af framstycket är inrullad. Om denna smalt uppstigande öfre del lade man tyglarne, då man behöfde båda händerna för anfall eller försvar. Om denna öfre del lindade man ock remmen, vid hvilket det förut omtalade sadelsvärdet hängde.

Vi hafva att tänka oss sadeln stadigt bygd af trä samt öfverdragen med pressadt läder. Det är sannolikt att framstycket, som skulle kunna mottaga stötar, var förstärkt med jernbeslag (pl. VII).

Sadelgjorden (pl. IX) är arbetad af rikt dekoreradt läder.

Stigbygelns rem är, som vanligt, fäst vid sadelns främre del. Den måste naturligtvis vara stark och säker, da ryt-

taren måste kunna resa sig i byglarne och remmarne under sådant förhållande måste kunna bära större delen af hans tyngd. Bygeln af smidt jern är fast och försedd med en bred underliggande jernskifva, som bidrog att skydda foten. Den främre delen af denna skifva går ned i en skarp spets. Denna kan ej gerna hafva egt någon praktisk uppgift att lösa, utan torde hafva framkallats af periodens väl utvecklade stilkänsla; denna nedböjda spets är en reduplikation i minskad storlek af den nedhängande spetsiga framdelen af fotens beklädnad (pl. V).

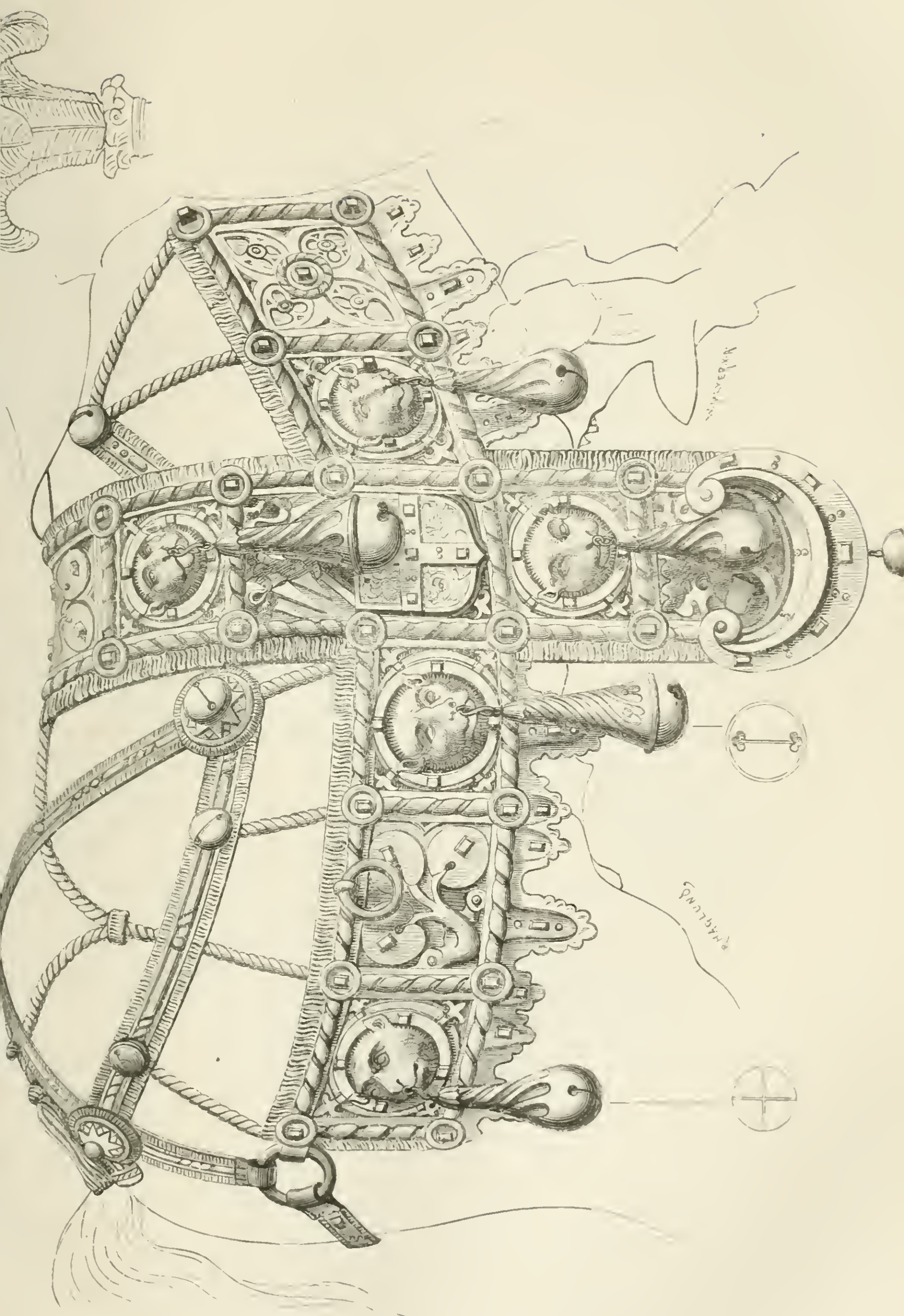
Hästskorna äro ganska stora och starka (pl. VII) med väldiga nedåt gående utsprång å bakändarne. Under vår hedna tid voro hästskor okända; man nöjde sig med att brodda hofven.

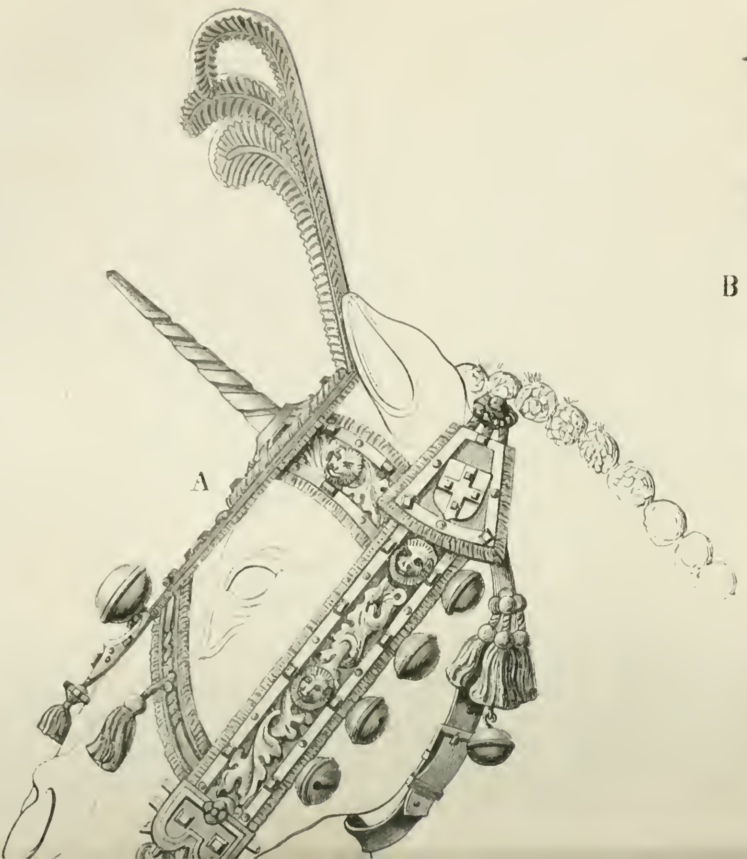
Betseltyget är synnerligen rikt (pl. IX). Den om halsen lagda remmen, som ger hufvudlaget stadga, intager visserligen en oansenlig plats, men har dock å hvardera sidan en knippa tofsar och en bjällra.

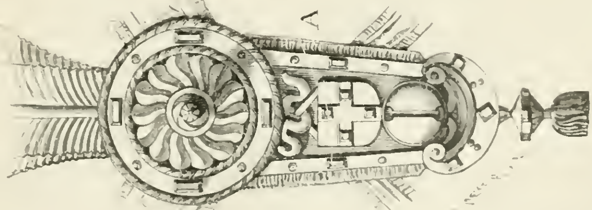
Ett slöseri af prydnader finna vi å de delar af hufvudlaget, som voro mera utsatta för beskådarnes blickar. Sidoremmen utgår från ett bredare stycke, som är fastknutet med sitt motstycke å den andra sidan och prydes med en korstecknad sköld. Sjelfva remmen är rikt dekorerad dels med bjällror, dels med gotiskt löfverk, som vi väl snarast få tänka oss vara pressadt i lädret, samt med två framspringande djurhufvud, som helt visst å ett verkligt betseltyg voro arbetade i metall. Pannremmen är på samma sätt dekorerad.

Remmen, som plägade gå tvärt öfver nosen, saknas här, men ersättes af de två snedt uppstigande, tofsprydda remmar, som hafva till uppgift att i sitt läge hålla stadigt ett pannstycke, som vi få anse vara af metall. Hade det varit af läder, skulle det mera hafva slutit sig efter pannan. Detta pannstycke, som i detaljen A är tecknadt framifrån, uppbär öfverst tre snedt uppspringande plymer.

PL. VIII.

A
B

B

På den punkt der det korsar pannremmen sitter en stor rund skifva, veckad, men med slät rand, från hvars midt framspringer ett högt och kraftigt horn, med en skruflikt ordnad ränna. Der nedanför se vi åter den korstecknade skölden och under denna en bjällra. Vid den rundade nedre kanten hänger en tofs.

Alla remmarne hafva å sidorna beslag i form af fastnitade smala ribbor samt utanför dem fransar.

Af munbettet se vi endast den runda, kraftiga ytterskifvan, som har ett nedhängande päronformigt bihang, samt en del af den böjda stången. Vid dennas nedre ända är fäst en jernkedja, med hvilken riddaren tyglar sin häst.

Från munbettets ytterskifva går ett bredt läderband, som är lagdt öfver halsens nedre del och tvingar hästen att hålla hufvudet lyft. Detta band har ett rikt beslag, med den korstecknade skölden mellan två framspringande djurhufvud, med päronlika hängprydnader samt i öfrigt gotiskt löfverk och fransar.

Manens tagel är hoprulladt i en rad af små bollar.

Hästens kropp är äfven prydligt utstyrd. Från bringan till länden, med afbrott endast för sadeln och ryttarens ben, som ej fick hållas skildt från hästens sidor, går en rem, vid hvilken är fäst ett bredt å öfre sidan med fransar, å den undre med många uddar prydt bihang, indeladt i flere fält. Framställningen i dessa fält är vexlande: djurhufvud med päronformade bjällror, en tjock gren med tre runda blad, en sköld med ett likarmadt kors, en blomma med fyra spetsiga blad.

Framstycket af denna beklädnad är böjdt om hästens bringa och fäst under sadeln. Midt fram finnes ett mellan hästens framben nedhängande bihang (pl. IX detalj B) dekoreradt på enahanda sätt som sjelfva beklädnaden. Å hvardera sidan ses ett annat bihang i form af en skifva med en framställning af Var Fru (bröstbild) med

Barnet, omgifven af en strålande aureola. Vid denna skifva är fäst ett knippe af tofsar.

Bakstycket af beklädnaden, som är vida större, är fäst öfver hästryggen med tillhjelp dels af ett bredt bälte, på samma sätt dekoreradt och med en långt nedhängande ända, dels med ett system af smärre remmar och grofva snören. På bakdelens högsta ställe finnes en kranslik förhöjning, ur hvilken helt visst uppstigit tre fjädrar; jag har låtit dem förslagsvis tecknas i ena hörnet af pl. IX.

Denna hästen omslutande beklädnad har tydligen varit ganska stark. De olika fälten begränsas af grofva jernstafvar, liksom hornet å hästens panna prydda med en i spiral gående ränna. Qvisten med de tre bladen och likaledes korsskölden äro tydligen med grofva nitar fästa vid underlaget. Jag föreställer mig, att beklädnaden underst består af läder och att detta är öfverklädt med jernplatar, hvilka fått ökad styrka genom de i gränslinierna anbragta stafvarne samt att de nyss omtalade nitarne fäst de af trä eller måhända af smidt jern tillverkade prydnaderna vid jernplåten och det underliggande lädret.

Det var ganska naturligt, att medeltidens män, då de egnade så mycken omsorg åt ryttarens skydd, äfven sörjde för hästens, ty var hästen fallen, hade den afsutne ryttaren i sin tunga beklädnad svårt att reda sig; ofta kom han väl ock vid hästens fall under denne och fick i detta obehagliga läge tåligt afbida sitt öde.

Redan under den klassiska forntiden skyddade man framsidan af hästens hufvud och bringa med en beklädnad af plåt. Viollet-le-Duc har efter ett byzantinskt konstverk från 700-talet afbildat en häst med bred beklädnad för bringan samt ett kläde, som täcker framsidan af halsen och undersidan af hufvudet, hvars framsida i detta fall saknar allt skydd.

I början af 1200-talet klädde man hästens fram- och bakdel med tyg. Framstycket började strax ofvan näs-

borrarne och omslöt hela hufvudet, med hål anbragta för ögonen, någon gång äfven för öronen, och hela halsen samt hängde långt ned framtill och på sidorna; på det hästen ej häraf skulle hindras i sitt lopp, hade denna beklädnad framtill ett sprund. Bakstycket hängde från ryggen ned, ibland något mindre långt än framstycket. Denna beklädnad — vi finna den ofta afbildad i våra kongl. sigill från början af 1300-talet — var mycket prydande: vanligen var egarens vapenbild derå framställd stor och tydlig. Bild och färger gjorde ryttaren igenkänd på långt håll, bättre till och med än hvad skölden förmådde göra, ty denna satt endast på en sida och dess bild kunde ej antaga så stora mått som hästtäckets.

Äfven i de fall då hästens beklädnad bestod endast af tyg, kunde den verksamt bidraga till skydd; den förmådde stundom uppfånga pilarne. Lätt ökades skyddet genom att under klädnaden, på de mest utsatta ställena, anbringa förstärkning, t. ex. i form af stoppning. Under senare delen af 1200-talet fick hästen en brynjebeklädnad, som dock ej fick gå synnerligen långt ned, för att icke tyngden skulle blifva alltför stor. Öfver denna brynja bars ofta tygbeklädnaden.

När man å ryttaren började stärka brynjan genom anbringande af stålplåtar, förmåddes man snart att använda sådana äfven för hästens skydd. När ryttaren till hela sin kropp var klädd i stålplåt, lät man stundom hästen få en liknande beklädnad. Man måste sannerligen hafva hästar af stor kroppsstyrka och väl härdade, för att bära den dubbla tyngden, den egna beklädnadens och ryttarens.

Hästen å vår bild har icke denna fullständiga stålklädnad. Men den, som han har, är synnerligen väl lämpad att skydda kroppens mjukare delar. Det pl. IX detalj B afbildade stycket värnade bringan, liksom A hufvudets framsida. Det framstående hornet fans der ej blott

till prydnad; i kampen på nära håll kunde hästen hjelpa sin herre genom anfall på motståndarens springare.

Af de i beklädnadens fält anbragta framställningarna hafva djurhufvudena endast dekorativ betydelse. Den korstecknade skölden föres visserligen af flere kyrkliga stiftelser, men vi torde i detta fall böra sätta honom i sammanhang med hela bilden, ty medeltidens konstnärer plägade afbilda den hel. Jöran med korstecknad sköld — han var ju en representant för den ridderliga kristendomen.

Särskildt intresse har qvisten med de tre bladen, ty vi hafva i denna helt visst en påminnelse om hr Sten, bildens stiftare. Han förde, som bekant, i sin sköld tre sjöblad d. v. s. näckrosblad, stälda i en rad snedt öfver fältet. De tre bladen i bildfälten här äro tydligen näckrosblad. Men konstnären har ej brytt sig om att återgifva vapnet med heraldisk trohet, utan begagnat dess bild som motiv för en dekorativ framställning. För sådant ändamål har han fäst den vid en gren eller måhända snarare — och mera naturtroget — vid en rotstock.

Det är icke svårt att för fantasin framlocka bilden af en så utstyrd häst i verkligheten. Prydnaderna äro rika med deras vexling af läder, fransar, tofsar, färger och förgyllning. De många bjällrorna läto äfven hörselsinnet få del af den njutning, som den praktfulla utstyrseln beredde tidens menniskor.

PL. X.

7.

Konungadottern.

Bakom gruppen af riddaren och draken ligger knäböjd konungadottern, hvars öde skall afgöras genom den farliga kampen. Enligt legenden skulle hon visserligen hafva befunnit sig utanför staden, väntande drakens ankomst. Men konstnären har tydligen tänkt sig henne från stadens mur afbida utgången. Hennes bild har nämligen en bas, som tydligen skall representera stadsmuren med sin rad af tinnar. Hon ligger der ensam, så till vida har konstnären rättat sig efter legenden. Endast ett lam — förmodligen ämnadt att påminna om hennes oskuld — ligger bakom henne. Vid lammet är fäst ett långt snöre, som är lagdt öfver prinsessans högra arm.

Hennes drägt är konungslig.

En krona, som vi få tänka oss vara arbetad i guld eller åtminstone silfver, omsluter ännet och går midt fram upp i en spets. Å den släta ytan äro ornament graverade, och der finnas äfven i hylsor fattade stenar. Från diademets öfverkant uppspringa i en rad spetsar, af hvilka åtminstone hvarannan uppburit ett stort blad, hållet i gotisk stil. Kronan är den del af bilden, som lidit mest. Då jag ej funnit tillräckligt antydningar för att med säkerhet restaurera det hela, är kronan afbildad alldeles så, som hon för närvarande befinner sig, med ett en gång bortbrutet blad fäst något för långt ned, bakom den framtill uppgående spetsen. Bladen äro för stora för att de skulle hafva fått plats, derest alla de uppstigande spetsarne hade varit på detta sätt prydda.

Håret nedfaller i lockar från nacken. Ett band af stora perlor omsluter halsen.

Det är trenne plagg, som synas i bilden. Af det understa, som är hvitt och helt säkert skall föreställas vara af linne, ses icke mera än beklädnaden af underarmarnes yttersidor. Linnet är här lagdt i täta längsgående veck. Denna ärm slutar ett långt stycke från handleden.

Till det andra plagget, hvilket vi skulle kunna kalla underklädningen, ses ett litet trekantigt stycke framtill, två ärmar, en smal ribba från hvardera armhålan ned till höften, samt ett stycke af den nedre delen, hvilket dock icke är synligt i den här meddelade teckningen (pl. X). Lifvet är onaturligt snäft, det onaturliga framträder så mycket mera, som klädningen är mycket urringad och man ser, huru de båda brösten äro tryckta intill hvarandra. I Statens Historiska Museum finnes en samtida i trä snidad bild af den heliga Jungfrun, som visar samma barbariska mod. Klädningskanten upptill är prydd med en list, å hvilken äro fästa stenar och perlor. Ärmarne visa ett blommigt tyg, antagligen af siden. Såsom redan blifvit antydt, omsluter icke denna ärm hela armen, utan låter å dennas yttre sida linnet synas. Genom snören dragna öfver detta, hålles klädningsärmen fast i sitt läge. Yttersta ändan af denna ärm visar ock en prydnad, bildad af stenar och perlor.

Öfverklädningen är djupt och triangulärt nedskuren. Smala flikar gå upp öfver skuldrorna. I sidorna finnas smala öppningar med rätliniga konturer. Sjelfva tyget visar samma rika blomnönster, som förekommer å mången från medeltiden bevarad korkåpa och messhake; dess tjocklek vållar, att vecken blifva tunga. De öfre konturerna äro kantade med ett smalt och prydligt band, å hvilket äro med stora mellanrum sydda perlor och fyrkantiga stenar. Nederst går en bred bord af slätt tyg,

med två perlrader längs kanterna och i det bredare midtpartiet större smycken af metall, som i midten omsluta fyrkantiga stenar; vid smyckenas yttersta ändar äro perlor fastsydda.

Öfverklädningens bakdel är uppdragen och hålles fast mellan den venstra armen och sidan. Vi kunna väl tänka oss att så skett, för att skona det dyrbara tyget från markens eller rättare murytans dam, men helt visst ligger motivet för klädningens upplyftande i vanan, som fordrade, att man skulle låta åtminstone något synas af den kostbara underklädningen. Det hela afgifver ett synnerligen lifligt vittnesbörd om den lyx, som rådde mot medeltidens slut. Konungadotterns bild är derföre lika karakteristisk som riddarens, ehuru mindre rik på detaljer.

8.

Slutord.

Jag har redan i inledningen i korthet antydt gruppens sammansättning. Till denna återkommer jag nu och bifogar, till förtydligande af texten, fig. 4.

Draken ligger kullkastad, stödjande sig på den ena framfoten. Vid sidan ses en vinge, liknande i viss mon läderlappens, utspringande i flere spetsar. Vingarne äro för draken, sådan den framställes i medeltidens konst, karakteristiska. Man har i allmänhet varit benägen att kalla alla de i den nordiska ornamentiken förekommande fantastiska djurbilderna drakar, men detta är felaktigt, så snart det är fråga om djur, som sakna vingar. Den hedna tidens ornamentik har någon gång att uppvisa foglar, men annars inga djur med vingar. Draken kom först med den europeiska medeltidskonsten till Norden. Derom vittnar ornamentiken och äfven sjelfva ordet drake, hvilket uppenbarligen är lånadt från de klassiska språken. Men när nordborne genom samfärdseln med det kristna Europa hade gjort bekantskap med drakfiguren, synes denna hafva i högsta grad tilltalat deras fantasi. I Völuspás sista visa förekommer visserligen ordet drake — och drakens vingar omtalas äfven — men som detta ord icke förekommer på något annat ställe i eddasångerna torde det kunna få anses tvifvelaktigt, huruvida denna vers, om icke helt tillkommen senare än det öfriga, är i sin nuvarande form lika gammal som detta. Visst är emellertid att drakar ofta nämnas i den begynnande historiska tidens skaldespråk och att ordet då ganska ofta användes som ett

namn för skeppet, hvars stäfvar voro så formade, att namnet var berättigadt.

Utom vingarne har draken i vår grupp andra utväxter, som vi skulle kunna kalla småvingar, anbragta flerestädes å öfre delen af kroppen. Dessa bihang, som göra synnerligen god effekt, bestå af elghorn, som blifvit fästa vid det i trä skurna vidundret.

Fig. 4.

Vid sidan af drakens kropp ligga lemningar af de föregående dagarnes måltider, skallar och diverse ben. Små drakungar kräla fram ur hålor i marken och släpa bort benen.

Då vi icke känna bildhuggarens namn, är det svårt att säga, huruvida vi kunna tillerkänna en inhemsk konstnär detta märkliga verk eller om vi med nödvändighet skola tänka på en främmande mästare. Under den senare

delen af 1400-talet var uppenbarligen begäret att pryda kyrkorna med målningar och snidade bilder synnerligen lifligt och yppersta anledning fans derföre för borgarne i Sveriges städer att vinnlägga sig om de sköna konsterna, då de genom deras utöfvande kunde i rikt mått vinna dagligt bröd och derutöfver anseende. Att borgare i svenska städer den tiden uppträdde som konstnärer är visst, men det står lika mycket fast, att många af dessa konstnärer hade tyska namn och således måhända icke voro i Sverige borne, utan från utlandet komne män, som i våra städer vunnit borgarerätt. Det står äfven fast, att månget konstverk hemtades från utlandet och som detta väl ej skulle skett, derest de inhemska konstnärerna hade gjort den fromma och konstälskande allmänheten till nöjes, få vi väl antaga, att de yppersta konstalster, som till nu bevarats från denna tid, äro snarare utländska än inhemska. Särskildt för den bild, som varit föremål för denna studie, torde väl, på grund af det förträffliga utförandet, ett främmande ursprung vara sannolikt.

Såsom redan omtalats, visste man för två hundra år sedan berätta icke blott att konstnären var en främmande man, utan ock att han var kommen från Antwerpen. Messenii tid ligger visserligen midt emellan vår och den, då bilden kom till, och det ligger fullt väl inom möjlighetens område, att uppgifter kunnat från 1400-talet fortplanta sig genom loppet af ett par sekel. Men en sägen, som så sent dyker upp, har icke afgjord vittnesgillhet. Det måste derföre bero på särskild pröfning, huruvida vi få anse den vara sannolik eller hellre värd misstro.

I detta fall torde misstron vara berättigad.

Våra urkunder visa, att alla de, som i Sverige intresserade sig för konst och vetenskap, ifrigt riktade sin uppmärksamhet på utlandet och att man af sådan anledning knöt förbindelser med flere främmande land. Så snart det var fråga om konsten, utgjorde helt visst de andlige

förmedlarne, hvilka än foro till utlandets högskolor, än befunno sig på resor till Rom. Något inflytande torde dock härvid äfven hafva utöfvats af köpmännen, som under besök hos handelsvänner hade tillfälle att lära känna den främmande stadens konstalster och konstnärer.

Att under början af 1500-talet förbindelser voro anknutna med de nederländska städerna veta vi. K. Gustaf afslöt 1525 och 1527 traktater med några af dem, för att draga deras handel öfver till Sverige, som derigenom kunde få en rikare tillgång på behöfliga varor och dessutom frigöras från beroendet af hansestäderna, framför allt Lybeck. Men under den föregående tiden hade man icke följt samma handelspolitik. Så länge befrielsekriget varade och så länge man ännu måste med oro sörja för det fullbordade befrielseverkets varaktighet, måste man göra sig förvissad om understöd af Lybeck, hvilken stad var afvogt stämd mot k. Kristiern på grund af hans sympatier för den vesterländska handeln. Denna Svenskarnes benägenhet för Lybeck och i följd deraf olust för förbindelsen med de nederländska städerna går längre tillbaka. I en traktat, som år 1513 afslöts mellan k. Kristiern II och några ombud för det svenska rådet, infördes en paragraf af innehåll, att »alla vesterländska städer och inbyggare skola härefter hafva fri seglats, obehindradt af rikets råd och inbyggare». Under den äldre hr Stens tid uppträdde de myndige i landet med klagomål öfver den möjlighet, som hade blifvit för den större företagsamheten beredd att rikta sig framför andra och med beprisande af de tidigare förhållandena, då handeln hade legat i hansans händer.

Att redan före de af k. Gustaf inledda handelsförbindelserna med Nederland konstverk från dettas blomstrande städer infördes till Sverige, är emellertid fullt säkert. År 1870 framhöll jag tillvaran i Sverige af en grupp rikt utstyrda altarskåp, som skilde sig från de vanliga och

hvilkas tid bestämmes af det prydliga skåp, som den yngre hr Sten och hans maka en gång skänkte till Vesterås domkyrka. Under vistelse i Lybeck sommaren 1870 hade jag tillfälle att der se altarskåp af liknande art, men de visade mig ännu längre bort, till Nederland. Under min vistelse i Belgien under januari och februari månader 1871 återfann jag der, såväl i museet i Porte de Hal i Bruxelles som i flere kyrkor, arbeten af samma skola, hvilken tydligen här var inhemsk. I min förberedande öfversigt af Sveriges kyrkliga konst under medeltiden (1875) framhöll jag, på grund af gjord erfarenhet, att altarskåpen uppenbara en under 1500-talet uppkommen beröring med flamländska konstnärer, och omtalade i sammanhang dermed det praktfulla altarskåp i Strengnäs domkyrka, som enligt inskrift är utfördt i Bruxelles.

En bekräftelse på min uppfattning har jag i dessa dagar fått, hvilken jag icke vill underlåta att här omnämna, ehuru jag ämnar framdeles åt denna sak egna en särskild afhandling. I C. von Lützows *Zeitschrift für bildende Kunst* band 19, finnes intagen en uppsats om ett altarskåp, som förvaras i stadskyrkan i Güstrow i Meklenburg-Schwerin, och å s. 20 är återgifven framställningen i en af dettas afdelningar, Christi vandring till Golgata: främst går en krigsknekt i grann drägt, med ett rep leder han efter sig Christus, som går böjd under korsets börda, en annan krigsknekt går bakom, och i förgrunden, framför Christus, klifver en gosse med stora steg, i handen hållande en knölpåk; äfven i bakgrunden synas figurer, och det hela täckes af gotiskt baldakinverk. Vid anblicken af denna teckning föreföll mig det hela synnerligen bekant och efter något ransakande i minnet, sökte jag fram några för flere år sedan utförda fotografier af altarskåpet i Villberga kyrka i Uppland, å hvilket jag verkligen återfann samma grupp, ordnad på samma sätt som gruppen i det güstrowska altarskåpet och, i öfrigt, med undantag af några

oansenliga detaljer, med denna senare fullkomligt öfverensstämmande. Vi hafva här att göra med två arbeten icke blott af samma skola, utan från samma verkstad, så vida vi icke vilja antaga, hvilket dock förefaller mindre sannolikt, att skåpet i Villberga är en i Güstrow utförd kopia af det der förvarade altarskåpet. Detta åter är förfärdigadt i Bruxelles, skulpturerna af en konstnär vid namn Jan Bormans, målningarne af en annan, som hette Bernaert van Orley. När Villberga kyrka fick sitt altarskåp känner jag icke, men af Güstrows kyrkoräkenskaper framgår, att dervarande altarskåp uppsattes i kyrkan år 1522[1].

Sannolikt skall man kunna för andra i svenska kyrkor förvarade altarskåp återfinna motsvarigheter i utlandet.

Konstverken från Bruxelles kunna hafva blifvit utförda öfver Antwerpen, och det ligger derföre fullkomligt inom möjlighetens område, att en konstnär i denna stad arbetat för svensk räkning eller till och med hörsammat en kallelse från Sverige för att der utföra ett konstverk af högsta rang, för hvilket en from mecenat ville offra en betydande summa penningar. De rikligt på draken anbragta elghornen kunna måhända anses tala för gruppens arbetande å svensk botten. Den omständigheten, att hr Stens vapenmärke förekommer som ornamentsmotiv, visar, att om bilden icke blifvit i Sverige utförd, har konstnären dock från beställaren mottagit detaljerade föreskrifter och upplysningar.

Men oaktadt dessa obestridliga förbindelser med Nederland, synes det mig icke rådligt att sätta tillit till Messenii uppgift. De konstverk i vårt land, som tillhöra den nederländska skolan, synas vara tillkomna efter ingången af

---

[1] Föreståndaren för det storhertigliga museet i Schwerin dr F. Schlie har utgifvit en serie fotografier öfver altarskåpet i Güstrow. Så snart jag haft tillfälle att studera dem och företaga en fullständig jämförelse med altarskåpet i Villberga, hvilket jag icke sett sedan flere år tillbaka, ämnar jag åter upptaga ämnet.

1500-talet. Det enda, som härifrån skulle göra ett undantag, är det bruxellska skåpet i Strengnäs, derest det skulle, såsom antagits, vara ett verk af den store mästaren Roger van der Weyden, hvilken afled år 1464. Om sannolikheten af detta antagande vill jag dock ej yttra mig förr än jag haft bättre tillfälle än hittills att underkasta detta konstverk en grundlig granskning.

Att man under den senare delen af 1400-talet till Sverige hemtade eller hos oss mottog yrkesidkare från Nederland, är väl sannt. *Dialogus creaturarum moralizatus* trycktes år 1483 i Stockholm af Johan Snell, som torde hafva varit af nederländsk börd. År 1493 uppgjorde erkebiskop Jakob Ulfsson kontrakt med en klockgjutare från Mecheln. Men jag tror icke, att dessa fall få anföras som bevis för en den tiden rådande liflig förbindelse mellan Sveriges konstälskare och konstens idkare inom Nederlanden. Flere af den tidens boktryckare foro genom land och rike med sina tryckerier och sökte beställningar. Denne ifrågavarande Johan Snell befann sig år 1482 i Odense, hvarest han tryckte en latinsk beskrifning öfver Rhodos' belägring af Turkarne år 1480, och hans ankomst till Sverige behöfver således icke bero på någon direkt förbindelse mellan Sverige och Nederland, utan allenast på förbindelsen mellan Sverige och Danmark. Staden Mecheln åtnjöt ett så stort rykte för sin klockgjutning, att man mycket väl kunde, för att få en klocka gjord, vända sig till en dervarande mästare, utan att detta behöfver bevisa, att man den tiden vände sig till Nederland för att få betydande konstverk i allmänhet.

Huruvida de altarskåp, som tillkommit före år 1525 och visa sig vara alster af nederländsk skola, blifvit direkte beställda och direkte införda till Sverige, kan för närvarande icke visas. Det är mycket möjligt att mellanhänder användes, och dessa kunna sökas dels i Danmark, hvars konung, såsom nyss anfördes, i hög grad gynnade handeln

på de vesterländska städerna, dels i Lybeck, med hvilken stad Sverige, särskildt Stockholm, stod i liflig förbindelse, och hvars kyrkor tidigt pryddes med vesterländska konstverk. Jag behöfver endast påminna om Hans Memlings altarskåp af år 1491 i domkyrkan, om två altarskåp i Maria-kyrkan, af hvilka det ena målats af Jan Mostaert år 1518, det andra af Bernaerd van Orley, samme man som målat det år 1522 uppsatta altarskåpet i Güstrow. Lybecks förmedlarerol synes mig i detta fall sannolikare än Danmarks.

Svenskarne, som för sina studier besökte främmande universitet, vände sig oftare till Tyskland än till Nederland.

Altarskåpen i Strengnäs och Lybecks domkyrka röja visserligen, det förra möjligen, det senare med full säkerhet, att den nederländska skolans alster redan före utgången af 1400-talet började söka sig väg till Östersjöns kustland, och omöjligt är det derför icke att tänka sig en nederländsk härkomst för vår bild. När jag det oaktadt hellre tror på ett nordtyskt ursprung beror detta dels på konstverkets egen beskaffenhet, som synes mig snarare tysk än nederländsk, och på riddarens drägt, som utan fråga har en tysk karakter, dels derpå, att Sverige den tiden stod i konstnärligt hänseende under ett öfverväldigande tyskt inflytande.

Urkunderna visa, att den svenska handeln den tiden gick förnämligast på de två städer, som ligga vid Östersjöns sydvestra och sydöstra hörn, Lybeck och Danzig. Något från den senare staden inkommet konstverk kan jag visserligen icke för närvarande uppvisa, men med urkundernas tillhjelp kan åtminstone bevisas, att man i Danzig beställde konstverk för svensk räkning. Att man från Lybeck hemtade konstverk och konstnärer står fullt fast. En lybsk borgare Johannes Stenrath arbetade det altarskåp, som Konrad Rogge år 1471 skänkte till Bälinge kyrka i Uppland. I Statens Historiska Museum förvaras ett stort

altarskåp, som år 1468 arbetades för ett altare i Stockholms storkyrka och som sedermera flyttades till Österåkers kyrka i Roslagen. Skulpturerna äro medelmåttiga, men målningarne å de fyra dörrarne och å predellan äro goda. I synnerhet förtjena de senare uppmärksamhet, icke minst för den likhet de hafva med vissa bilder i den dödsdans, som år 1463 målades å ett af Mariakyrkans kapell.

De målningar, med hvilka man mot 1400-talets slut prydde många kyrkors hvalf, anknöto sig till den nordtyska skolans smak, riktning och framställningssätt. Albert målare och derjämte perlstickare lefde just vid den tid, då hr Stens Sankt Jöran snidades, i Stockholm och målade den ena kyrkan efter den andra. Om han var född i Sverige känner jag icke. Namnet är i Sverige ovanligt, hvadan han torde hafva varit af tysk härkomst. Han lefde ett stycke in på 1500-talet, men jag känner icke några af honom utförda arbeten, som bevisligen tillhöra detta århundrade.

Med denna öfvervigt af det tyska elementet inom konstutöfningen i och för Sverige måste det hafva legat för hr Sten, då han ville göra en votivbild, närmare till hands att söka en skicklig mästare i Tyskland än i någon nederländsk stad.

Om denne mästare, på riksföreståndarens kallelse, infann sig i Sverige och der utförde sitt konstverk, månne han efter dess fullbordande genast vände hem? Eller dröjde han kanske någon tid qvar och utförde andra arbeten? Som vi ej känna hans namn, kunna vi icke identifiera hans andra arbeten med några af dem, hvilkas mästare äro kända, men detta betyder icke mycket, då så få konstnärsnamn äro kända. Oberoende af dem böra vi se oss om, huruvida någon bevarad bild visar sig ega så goda egenskaper och i utförandet sådan likhet i maneret, att vi på grund deraf kunna anse oss berättigade att hänföra den till Jöransbildens upphofsman. Sådana

undersökningar hafva ännu icke blifvit gjorda, men det vore skäl att anställa dem.

Det återstår ännu i allmänhet ytterligt mycket att göra, innan en historia om medeltidens konst inom Sverige kan skrifvas. Det som af denna blifvit till våra dagar bevaradt är så sporadiskt, att det icke mycket lockar till företagande af ett sådant arbete, hvilket icke får omfatta endast de stora katedralerna, utan äfven de minsta alstren af medeltidens konst: vi hafva icke råd att försumma de lärdomar, som äfven de oansenligaste kunna lemna. Mången kyrka har blifvit rifven eller ändrad, emedan vederbörande sockenmyndighet ej fann henne ega minsta märkvärdighet. Den, som ser sig om med öppna ögon, kan nästan aldrig träda in i en gammal kyrka, utan att i henne finna något af värde. Studiet af medeltidens konst i utlandet har under den senaste tiden vunnit så mycken grundlighet, äfven de mera oansenliga minnen, i hvilka vi lättare finna jämförelsepunkter för våra, hafva börjat uppmärksammas, så att det nu är vida lättare än förr att vinna de rätta synpunkterna för bedömandet af qvarlefvorna från vår medeltid, vare sig de hafva inhemskt eller utländskt ursprung.

Résumé succinct des mémoires et des articles contenus dans la Revue d'archéologie suédoise.

Tome 7.

I.

Études héraldiques par M. Hans Hildebrand.

1.

Les armes royales de Suède.

Dans leur état actuel, les armes royales de Suède se composent d'un écu central aux armes de la dynastie régnante, sur un écu plus grand écartelé, aux 1 et 4 d'azur à trois couronnes d'or, aux 2 et 3, suivant l'interprétation ordinaire, d'azur à un lion rampant sur trois fleuves d'argent.

L'opinion généralement adoptée voit dans les trois couronnes les armes du *Svea rike (Svealand)* ou de la Haute-Suède, et dans le lion rampant sur les trois fleuves, celles du *Göta rike (Götaland)* ou de la Basse-Suède. Les trois couronnes ont été considérées par les auteurs anciens comme les plus anciennes armoiries du royaume, datant même de l'époque payenne, et désignant les trois principaux dieux dont les images décoraient le temple d'Upsal. La Suède aurait donc eu, selon eux, des armes bien longtemps avant aucun autre pays du monde, ce qui naturellement est une absurdité. La plus ancienne armoirie noble connue pour la Suède date de l'an 1219 (fig. 1).

I. *Les armes royales de Suède avant 1275.* Les armes de la Suède furent dans le principe celles de ses souverains.

Dans la période de 1133—1250, deux familles rivales se disputaient le trône de Suède, celle du roi Sverker I et celle du roi saint Eric. Les vicissitudes de la politique firent qu'elles y montèrent alternativement. De ces rois, Eric Knutsson (fils de Kanut — 1208—1216) avait un sceau sur lequel figurent deux léopards contre-passants (fig. 2). Les léopards n'étant pas placés sur un écu, nous n'avons donc pas le droit de parler en ce cas d'un blason réel. Les deux léopards doivent toutefois posséder une certaine signification héraldique, ils annoncent l'apparition d'un blason; le roi Erik Eriksson (fils du précédent) portait en 1224 dans son sceau trois léopards couronnés, l'un sur l'autre (fig. 3).

Cet Eric fut expulsé pour quelques années du trône de Suède par son parent Knut (Kanut) le Long. Celui-ci est le premier roi de Suède dont les armes nous soient connues: une monnaie frappée pour lui montre un écu fascé de sept pièces (fig. 4). La figure 5 donne les armes d'un fils du même monarque, d'après une broderie du 15me siècle.

Après la chute de l'usurpateur Knut, en 1234, Erik Eriksson remonta de nouveau sur le trône. Knut ayant donc eu un blason arrangé suivant les règles de l'héraldique, et les nobles suédois en possédant également à cette époque, nous sommes forcés d'admettre que, du moins dans la seconde période de son règne, le roi Erik doit avoir adopté la coutume de son temps, en portant des armoiries. Ces armoiries ne nous sont pas parvenues, il est vrai, mais nous pouvons conclure de leur aspect par celles que portait son neveu et son successeur, Valdemar, de la famille de Folkungar, savoir trois léopards couronnés (cf. le sceau d'Eric), l'un sur l'autre, sur un écu semé de coeurs (fig. 6).

II. *Epoque de 1275—1363.* Le roi Valdemar fut détrôné par son frère, Magnus Ladulås; celui-ci ne trouva pas

convenable de porter les armoiries de son frère et de son oncle, simultanément employées par le roi de Danemark (cf. fig. 7), mais continua à se servir de ses armoiries de famille: un lion d'or rampant sur trois barres d'argent. C'est ainsi du moins que ces armoiries sont décrites dans une chronique du 14me siècle. La couleur du champ n'y est pas indiquée, mais elle aura probablement été d'azur comme dans la période suivante. Le roi Magnus plaça une couronne sur la tête du lion. La famille royale de Suède a porté ces armes pendant la période de 1275—1363.

III. *Les trois couronnes* n'apparaissent pas dans les armes de Suède avant l'année 1363. Elles n'ont jamais constitué les armes du Svealand, qui n'a formé une unité politique que bien longtemps avant l'apparition du blason.

En 1363, l'aristocratie mécontente mit sur le trône de Suède le duc Albert de Meklembourg, dont la mère appartenait à la famille des Folkungar. Albert adopta, comme roi de Suède, aussi peu les armes de sa mère que celles de son père, la tête de taureau, mais des armes parfaitement nouvelles, 3 couronnes (fig. 10), parfois réduites à 1 couronne (fig. 11). La raison en était peut-être le désir d'indiquer ainsi la royauté qu'il venait d'acquérir. Sur le petit sceau (fig. 11) se voit, entre les cornes du heaume, *R.* c.-à-d. *rex*, roi.

En 1439, les trois couronnes sont mentionnées dans un acte officiel comme le symbole de l'esprit national suédois dans sa lutte contre les Danois. Le roi Albert avait-il pu rendre ses armes si populaires? Cela est parfaitement impossible, car il était l'objet d'une animadversion générale; les monarques suivants, ne voulant pas reconnaître son gouvernement, essayèrent, dans plusieurs cas, d'en effacer le souvenir.

Il me parait, en conséquence, nécessaire de chercher

les trois couronnes et l'origine de leur popularité dans l'époque précédente.

De même qu'Albert se réjouissait de sa nouvelle dignité, de même aussi la dynastie des Folkungar a dû être disposée à donner une expression extérieure à la royauté qu'elle avait obtenue à l'exclusion de toutes les autres familles nobles de la Suède. Le roi Magnus a placé, comme nous l'avons vu, une couronne sur la tête du lion de sa famille. Lui et ses successeurs auront probablement aussi, comme motif de décoration, employé, alternativement avec leurs armes héréditaires, des couronnes simples ou groupées, le plus fréquemment peut-être trois, ce nombre offrant la meilleure apparence en groupe, non comme figures héraldiques, mais tout simplement comme motif de décoration. Or, cette hypothèse est-elle totalement gratuite? Nullement! Le roi Magnus Ladulâs mit, en 1275, dans son premier sceau royal, *trois couronnes autour de ses armes* (fig. 14). Son petit-fils fit frapper, depuis l'an 1354, des monnaies ayant à l'avers les armes du roi, et au revers une lettre, etc., entourée de *trois couronnes* (ff. 15—20). Les bractéates du même roi portent une lettre ou autre signe entre *deux couronnes* (ff. 22—25), et le roi Valdemar, détrôné, fit faire un sceau contenant *deux couronnes* (fig. 21).

L'emploi des trois couronnes pendant le règne de la famille des Folkungar, règne dont, à l'époque suivante, les amis de l'indépendance nationale se souvenaient avec fierté, explique, d'un côté, la raison pour laquelle Albert les plaça dans ses armes royales, et de l'autre, la popularité de ces couronnes, à laquelle il n'a aucune part.

La reine Marguerite, qui réunit sous son sceptre les trois pays du Nord, portait des armes aux trois couronnes, représentant, fort probablement, les trois royaumes (fig. 26), et son exemple fut suivi pendant quelque temps par

son successeur, Eric de Poméranie (fig. 27). A l'opposé, les Suédois regardaient les trois couronnes comme leurs armes nationales. Quand ils se soulevèrent contre Eric, ils firent graver un *sigillum regni Svecie*, dans l'écu duquel ils placèrent les trois couronnes (fig. 28). Les trois couronnes désignaient aussi parfois la Suède dans l'écu du roi Eric, et depuis lors elles ont constitué les armoiries suédoises, soit occupant les quartiers 1 et 4 de l'écu écartelé, soit aussi seules, surtout dans le 17me et le 18me siècle.

IV. *Époque de 1439—1523.* Les armes des rois de l'Union sont négligées ici par la raison qu'elles ne constituent pas les armes du royaume de Suède.

Un Suédois, Karl Knutsson, fut élevé au trône en 1448. Il plaça dans les quartiers 1 et 4 les trois couronnes, et dans les quartiers 2 et 3 les armes des Folkungar, en souvenir des rois *suédois* antérieurs, sous lesquels le pays avait été indépendant. Comme écu central, il prit ses propres armes un bateau, probablement d'or à bateau de gueules, comme dans les armes actuelles de la famille (fig. 28)[1]. Il fut aussi roi de Norvége pendant un court espace de temps, et mit à cette occasion dans ses armes le lion norvégien aux 2 et 3 (fig. 29).

Dans la dernière partie du moyen-âge, la Suède se débarrassa pour longtemps des rois de l'Union; elle n'eut toutefois pas des rois propres, mais fut gouvernée par des régents qui, sous leurs actes officiels, apposaient, soit le sceau de Suède avec saint Eric portant l'écu aux trois couronnes (fig. 28), soit aussi leur sceau personnel. L'un d'eux, Sten Sture I, dont le blason était trois feuilles de nénuphar (en suédois *sjöblad*, c.-à-d. feuilles de lac), donna à son fidèle ami, l'évêque Hemming Gadd, des armes très caractéristiques: une bande chargée des trois

[1] La fig. 37 montre ses armes d'après un dessin allemand contemporain.

couronnes de Suède et accostée de deux fois trois feuilles de nénuphar de (fig. 46).

L'écu de Suède est surmonté d'une couronne au commencement du 16me siècle (cf. fig. 55), mais, au moyen-âge il n'est jamais gardé par des supports, quoique l'héraldique suédoise en ait possédé depuis l'an 1330.

V. *Les armes de Vase.* Une nouvelle famille monta sur le trône en 1523, celle de *Vase*, ainsi nommée de ses armoiries,[1] qui actuellement, et depuis le 17me siècle, sont représentées comme une gerbe.

Les figures 57—68 reproduisent la plus ancienne forme de cet emblème héraldique. Si nous n'avons égard qu'à leur aspect ordinaire en négligeant certaines déviations passagères, nous ne pouvons y voir qu'un roc, non pas un roc d'échiquier (fig. 70), mais le fer de lance recourbé des joûtes (ff. 71—74). Aussi, au moyen-âge, l'écu de cette famille était-il d'or à un roc de sable. La même image se retrouve dans une autre armoirie suédoise (fig. 69).

Au commencement du 16me siècle, si capricieux au point de vue héraldique, le roc fut transformé en un sceptre de lys (ff. 79—81). Le roi Eric XIV, fils de Gustave Ier, nomme lui-même ses armes un lys *(lilium)*. A partir de 1542, le roi Gustave réunit dans son écu aux armes de sa famille celles de sa mère (fig. 86).

Depuis cette année-là, on a conservé la nouvelle forme: d'azur et de gueules à un sceptre de lys d'or (plus tard à une gerbe d'or) sur une bande d'argent.

VI. *Les armes royales de Suède depuis 1654.* L'écu de la famille de Vase est placé sur le tout des armes de Suède jusqu'en 1654, époque où la dynastie palatine monta sur le trône avec Charles-Gustave, neveu de Gustave-Adolphe. La figure 90 donne l'écu palatin, qui

[1] Le mot suédois *vase* (au plur. *vasar)* signifie gerbe. La famille ne fut appelée Vase que vers l'an 1600, quand le blason était déja devenu une gerbe.

fut sur le tout des armes de Suède jus'qu'en 1720. Le roi Frédéric Ier (1720—1751) portait les armes de Hesse dans l'écu central (fig. 91), la dynastie suivante (1751—1818) celles de Holstein-Gottorp.

L'écu de la famille royale actuelle a réuni à celles de Vase ses armes (d'azur au pont à trois arches d'argent, sur une rivière de même, ombrée d'azur, et supportant deux tours du second; au chef d'azur l'aigle d'or des maréchaux de Napoléon I (voir fig. 94). Plus tard, l'aigle a été, par l'oubli de sa signification héraldique, transformé en un corbeau (l'italien *corvo*, *curvo*, courbe, ayant été pris par erreur pour *corvo*, corbeau, suédois *korp*). Sous Oscar Ier, on y ajouta la constellation du Charriot *(Karlavagnen)*, qui joue un grand rôle dans la poésie suédoise en souvenir de quelques-uns de rois du nom de Charles que la Suède a possédés. Il est à souhaiter que ces armoiries soient maintenant reportées à leur forme primitive.

Le roi Erik XIV avait adopté quelque temps des armoiries dites de prétention, comprenant les armes de Danemark et de Norvége (fig. 108).

Les armes actuelles de l'Union offrent des parties distinctes pour la Suède et pour la Norvége. La moitié de droite, celle de la Suède, est coupée et porte au champ supérieur les trois couronnes d'or, au champ inférieur le lion des Folkungar royaux. La moitié norvégienne est de gueules au lion rampant couronné de Norvége d'or, armé d'une hache d'argent.

VII. *La couronne de l'écu suédois*, ouverte dans les années 1523—1560, est fermée depuis 1561.

Comme *supports* fonctionnent, dès le règne du roi Jean III († 1592), deux lions, dont les queues sont fourchues depuis l'époque de Gustave-Adolphe.

VIII. La *chevalerie* fut introduite en Suède dans le courant du 13me siècle, probablement pendant sa première partie. On a prétendu que cette introduction est due au

roi Magnus Ladulås (1275—1290), mais des récits contemporains mentionnent seulement qu'il créa des chevaliers, sans dire cependant que ce fût pour la première fois. On a dit aussi qu'à côté de la chevalerie ordinaire, il existait en Suède, dès la fin du 13me siècle, ou du moins depuis la première moitié du 14me, un ordre spécial de chevalerie, celui des Séraphins, possédant un collier formé de têtes d'anges et de croix patriarcales. Cette tradition ne repose toutefois sur aucun fondement. Il aurait été du reste plus qu'extraordinaire que la Suède eût eu un collier de chevalerie si tôt et avant tout autre pays.

Les statues des rois Magnus Ladulås et Karl Knutsson dans l'ancienne église des Franciscains, à Stockholm, portent, il est vrai, des colliers de chevalier, mais ces statues datent de la fin du 16me siècle, et ne peuvent par conséquent être invoquées en témoignage.

A l'occasion de son couronnement en Suède, le roi de l'Union, Jean II, donna à un chevalier danois un collier composé de têtes d'ange. Il n'est pas dit qu'il constituait les insignes d'un ordre.

Gustave Ier n'a pas eu de collier spécial de chevalerie.

Le roi Erik XIV portait un collier du Saint-Sauveur, avec des têtes d'anges et des *rasar*, — suivant ses propres données, des têtes d'anges et des lys, — auquel était suspendue une médaille représentant Christ donnant sa bénédiction (fig. 95).

Le roi Jean III portait un collier de *l'Agnus dei*. La figure 96 montre l'une de ses formes: c'est un collier composé d'anneaux ovales, auquel est attaché Christ debout entouré de pierres carrées et de têtes d'ange. La figure 97 montre le collier le plus grand: des couronnes de laurier couronnées sont tenues par des lions armés de glaives et des lézards; au milieu, deux anges agenouillés, tiennent un médaillon avec un Christ debout; de là descend un *Agnus dei*.

Le roi Charles IX avait deux colliers qui se trouvent encore au Musée historique de l'Etat; ils sont nommés, d'après leur inscription, colliers de Jéhovah. On voit dans le plus grand des *vasar* entourés de deux mains. Les figures 98 et 99 donnent les deux colliers, et les figures 100 et 101 en reproduisent les détails.

Le roi Gustave-Adolphe ne paraît pas avoir eu de collier de chevalerie spécial.

La reine Christine décida, en 1650, la fondation d'un ordre d'Immanuel. C'est la première fois qu'il est fait mention en Suède d'un ordre spécial de chevalerie. Cet ordre ne paraît cependant jamais avoir été créé. L'un des côtés de la décoration devait porter le nom d'Immanuel, l'autre, deux C opposés, se croisant.

En 1653, elle créa l'ordre de l'Amaranthe (v. fig. 104), porté à un ruban couleur de feu.

Le roi Charles-Gustave fit dresser en 1656 les statuts d'un ordre de Jésus. La décoration, en or, portait une pièce centrale blanche, avec le monogramme I H S en brillants, et devait être suspendue à deux colliers, l'un composé de têtes d'anges, et l'autre de gerbes (vasar), de couronnes, ainsi que des initiales des rois Gustave Ier, Charles IX, Gustave-Adolphe et de la reine Christine. Les colliers pouvaient être remplacés par un cordon couleur d'argent.

De l'époque de ce roi sont reproduits deux colliers d'ordre, dont aucun n'est conforme aux colliers statutaires décrits ci-haut. L'un est donné figure 105, l'autre figure 106.

La croix fig. 107, composé de quatre *vasar* entourant un I H S en brillants, semble prouver qu'au moins ce dernier collier, emprunté à une planche de la *Svecia antiqua et hodierna* du comte Dahlberg, n'est pas un produit de sa fantaisie. Cette croix, qui a été portée par Charles (XI), fils aîné de Charles-Gustave, et se trouve

actuellement au Musée historique de l'Etat, correspond presque complètement avec chaque deuxième chaînon du collier fig. 106: quatre gerbes saillant d'un centre circulaire.

Le roi Charles XI ne paraît pas avoir eu d'ordre spécial. Il n'en existait pas quand le roi Frédéric Ier institua en 1748, à la demande des États du Royaume, les ordres des Séraphins, de l'Épée et de l'Etoile polaire. La forme du collier du premier fut déterminée par les données fautives des auteurs plus anciens sur l'aspect de l'ordre primitif des Séraphins suédois. En 1772 fut fondé l'ordre de Vase, et en 1811 l'ordre de Charles XIII, exclusivement réservé à la franc-maçonnerie.

IX. Les *devises* des rois suédois sont données aux pages 93—95.

II.

Collection de jours marquants, signes, marques, proverbes, dictons et superstitions populaires concernant le temps, par M. H.-Hildebrand Hildebrandsson.

On a observé les phénomènes météorologiques, et l'on a essayé de prédire le temps, depuis l'antiquité la plus reculée. Il y a cependant lieu de distinguer à cet égard trois périodes différentes, que nous pourrons appeler la période *mythologique*, la période *astrologique* et la période *scientifique*. Dans la première de ces périodes, les phénomènes atmosphériques, de même que tous les phénomènes naturels en général, étaient attribués à l'influence ou à l'action directe d'esprits et de puissances surnaturelles; dans la seconde, le temps, comme tous les phénomènes de la nature et de la vie, était prévu par le mouvement apparent des corps célestes; dans la troisième, enfin, on essaye de déduire, de l'observation de ce qui se passe actuellement dans la nature, les lois naturelles qui gouvernent nécessairement les susdits phénomènes.

Les règles du temps qui sont encore dans la bouche des populations, et que cette collection donne pour ce qui concerne notre pays, contiennent des souvenirs ou des témoignages de chacune de ces trois époques. On y rencontre une certaine quantité, si même minime, de croyances et de superstitions populaires. Il existe encore des réminiscences des jours de l'astrologie dans la prétendue relation entre le temps et les corps célestes, principalement la

lune; enfin, nous avons tout une collection d'observations plus ou moins correctes. Nous trouvons de même dans les jours marquants des souvenirs des trois périodes précitées. Il a été démontré que chez nous, comme p. ex. en Italie, certains jours célébrés comme jours de fête à l'époque payenne, ont continué à l'être après l'introduction du Christianisme. Le saint y a remplacé le dieu ou le héros, tout en héritant souvent aussi, aux yeux des populations, de ses qualités bonnes ou mauvaises. Dans certains cas, la signification du jour comme jour marquant est sans nul doute en connexion avec sa signification astronomique ou météorologique. Assez fréquemment, cette circonstance est basée sur une observation correcte, par le fait qu'environ cette époque un certain temps est probable, ou que ce temps, s'il tombe sur l'époque en question, exerce une influence utile ou nuisible sur l'état général des récoltes.

La collection présente a été réunie, pendant un assez grand nombre d'années, de sources tant imprimées qu'inédites.

Il y a principalement lieu de signaler parmi les premières:

1. Reuterdahl, *Gamla Ordspråk* (*Vieux dictons*), collection de plus de 1000 proverbes et dictons des 14me et 15me siècles, dont cependant un très petit nombre seulement se rapportent au temps.

2. *Sibyllae spådom* (*la prédiction de la Sibylle*), et *Bondepraktikan* (*la 'Pratique des paysans'*, espèce de 'Bon cultivateur'), deux collections de règles pratiques concernant non-seulement le temps, mais encore l'agriculture, l'élevage du bétail, etc. Elles ont été, depuis le commencement du 17me siècle, répandues en une foule d'éditions presque identiques parmi les populations agricoles de la Suède. Elles ne paraissent cependant pas être d'origine suédoise, mais avoir été introduites de pays plus

méridionaux. Des prophéties de la Sybille, on possède des manuscrits datant du moyen-âge.

3. *Almanachs* ou *calendriers* de: Marco Freund, 1659; S. Dalin, 1664; P. Elvius, 1703; B. Vassenius, 1727, et A. Celsius, 1731.

4. *Väderleks-spaman* (*le prophète du temps*), de C. Burman, professeur d'astronomie à l'université d'Upsal, 1724—1729.

5. Hans Hildebrand. *Samling af märkedagar* (*Collection de jours marquants*), dans la *K. Vitterhets-Akademiens månadsblad* (*Revue mensuelle de l'Académie royale d'archéologie*), 1879; enfin:

6. Divers anciens écrits d'un contenu économique ou populaire.

Nous signalerons parmi ces derniers: un manuscrit de L.-F. Rääf, *Skrock och Signerier* (*Croyances et pratiques superstitieuses*); des notices et des renseignements transmis à l'Observatoire météorologique d'Upsal par ses observateurs; enfin, des communications des Sociétés pour l'étude des dialectes et idiomes provinciaux (*Landsmålsföreningar*), fondées parmi les étudiants de l'Université d'Upsal.

Le Groupe I de notre collection est consacré aux jours de la semaine. Il va de soi que toutes les données relatives à ce groupe n'ont aucune importance. Le nombre en est du reste très faible.

Les Groupes suivants, II—XVII, se rapportent aux saisons et aux mois. Ils portent en général sur la circonstance que *la température normale de la saison est aussi la plus convenable à l'agriculture.* Ainsi, l'hiver doit être égal et stable, avec le sol couvert de neige. Le printemps doit être froid et pluvieux, de façon que le sol reçoive l'humidité nécessaire, et qu'une chaleur trop précoce n'accélère pas la végétation avant que les gelées nocturnes n'aient cessé. Quant à l'été, il doit être chaud, surtout

pendant la récolte des foins et la moisson. Enfin, dans la saison d'automne, les gelées d'automne ne doivent pas venir avant que toutes les récoltes ne soient rentrées, et la neige ne tombera pas trop tôt, car un hiver précoce est rarement de longue durée. Si toutes ces circonstances se produisent, elles promettent une bonne récolte, mais, dans le cas opposé, la disette et la maladie.

Si nous passons maintenant aux jours marquants compris dans les groupes XVIII—XXX, nous ferons d'abord observer que toute connexion entre les fêtes mobiles de l'Église et le temps est une absurdité patente. Les données sont aussi fréquemment contradictoires à cet égard. Ainsi, tantôt on considère que la pluie du jour de la Pentecôte est nuisible, sinon même un poison pour le sol, tantôt on prétend au contraire qu'une Pentecôte pluvieuse 'donne un Noël gras'; etc.

Il n'est de même rien moins que fondé d'admettre qu'un certain jour détermine le temps d'une autre période ou d'un autre jour. Ainsi, nous avons p. ex. examiné, dans l'introduction, ce qu'il en est de la croyance que s'il gèle à la Saint-André (30 novembre), on aura du dégel à Noël, et *vice-versa*. Les tableaux pp. 7 et 8, calculés tant pour le calendrier actuel que pour le vieux style, donnent, pour chacune des 17 dernières années, les températures moyennes des pentades du 28 nov.—1 déc. et du 22—26 déc., ainsi que les moyennes correspondantes du vieux style, 7—11 déc. et 1—5 janv. Dans la première série, les températures offrent 7 fois des signes contraires et 10 fois des signes identiques, mais la seconde ne présente que trois cas avec des signes contraires. Ce dicton, qui a cours dans toute la Suède, est par conséquent loin d'être en harmonie avec la réalité.

Il faut se garder, cependant, de rejeter sans autre forme de procès toutes les allégations de l'espèce. Il est dit aussi en Suède, de ce même 30 novembre, que 'si la

souche porte une calotte la nuit de la St.-André, l'hiver est définitivement établi', ou, en d'autres termes, que s'il est tombé de grandes masses de neige recouvrant le sol d'une couche épaisse, le froid sera persistant. C'est sans nul doute une bonne observation. On ne peut s'attendre à avoir pendant l'hiver des températures assez élevées pour amener la fonte de grandes masses de neige, et les maximums barométriques ont une certaine tendance à rester stationnaires sur un sol recouvert de neige. Or, comme on le sait, les maximums précités amènent en hiver un temps clair et froid.

On considère à d'autres occasions qu'un certain temps tombant sur un certain jour exerce une influence favorable ou nuisible sur les récoltes. La règle générale est alors que le jour doit avoir le temps considéré favorable pour la saison sur laquelle ce jour tombe. Ainsi, p. ex., Vincentius et Paulus en janvier [1], Blasius, Ansgarius et Sigfrid en février [2], doivent être clairs et beaux, parce que l'on regarde comme avantageux que l'hiver ait ce temps-là. Par contre, un avril pluvieux est à désirer, et le froid aux jours d'Ambrosius, Marcus ou Valborg [3], est par conséquent un malheur.

Enfin, on prétend que certains jours doivent se distinguer par un temps spécial. Cela mérite une certaine attention. On a remarqué en effet qu'il se présente parfois des irrégularités dans la marche annuelle de la température. Des périodes semblables d'un chaud ou d'un froid extraordinaire pour la saison, ont été constatées en Allemagne par Dove et en Ecosse par M. Buchan. L'une des plus importantes d'entre elles, est la période bien connue dans les régions de l'Ouest et du Nord de l'Europe,

---

[1] 22 et 25 janvier du calendrier suédois.

[2] 3, 4 et 15 février du calendrier suédois.

[3] 4, 25 avril et 1 mai du calendrier suédois.

qui tombe au milieu de mai.[1] On parle dans toute l'Allemagne des 'gestrengen Herrn Mamertus, Pancratius und Servatius', et le proverbe français dit:

'A la mi-mai
Queue d'hiver.'

En Suède, ces jours se nomment 'Naddarna' ou 'Luddenätterna' (nuits de 'Ludde'), et ils y commencent au 1er mai pour continuer les jours suivants, ce qui correspond en réalité au milieu de mai du calendrier grégorien.

Une autre période semblable est la semaine du 19—26 juillet (premiers jours de la canicule) nommée entre autres en Suède la 'semaine des femmes' (*fruntimmers-veckan*),[2] qui 'pleure volontiers', c.-à-d. qui est très pluvieuse. J'ai discuté la quantité d'eau tombée de cette semaine, de même que de la précédente et de la suivante, à Upsal, pour 15 des dernières années, 15 années du commencement du siècle et 15 années du milieu du siècle passé, et je n'ai pas trouvé de différence entre ces trois semaines. Toutes trois coïncident cependant, comme le montre le tableau page 10, avec l'époque de la quantité maximum d'eau tombée dans notre pays.

Les nuits nommées en Suède 'nuits de fer' (*jernnätterna*), différentes avec les provinces, paraissent indiquer, pour chaque lieu, l'époque des premières et des dernières gelées nocturnes.

---

[1] J'ai reçu, pendant l'impression de ce travail, un mémoire de W. von Betzold, *Die Kälterückfälle im Mai,* Abhandl. d. K. bayer. Akad. d. Wissensch., 1873. L'auteur y explique les causes de cette période de froid dans l'Europe du Nord-Ouest en s'appuyant entre autres sur mon travail *Marche des isothermes au printemps dans le nord de l'Europe,* Nova Acta Soc. Reg. Upsal., Ser. III. 1880.

[2] Par suite des noms de femme qui figurent cette semaine-là dans le calendrier suédois: Sara, Margareta, Johanna, Magdalena, Emma, Christina et Marta, ces deux derniers séparés par un nom d'homme, Jacobus.

Comme il a été dit ci-haut, plusieurs des jours marquants trahissent une origine méridionale. Ainsi, le jour de la Sainte-Perpétue (Perpetua), le 7 mars, doit, en Småland, arriver avec des lacs libres de glace, c.-à-d. ouverts, pour que le printemps ne soit pas retardé. Or, suivant mes recherches, la débâcle ne commence pas en moyenne avant le 20 avril dans cette province, et elle l'a tout aussi peu fait à une époque antérieure. Les observations de ce phénomène remontent, pour le lac Mälar, jusqu'en 1712, pour la Néva, à S:t-Pétersbourg, jusqu'en 1718, pour la Düna et la Dvina jusqu'au 16me siècle. Aucune variation séculaire ne s'est produite en moyenne pendant ce long espace de temps, si même certaines années montrent des écarts considérables.

Enfin, il existe dans ma collection certains jours marquants relatifs à la vigne; or, comme on le sait, on ne l'a jamais pu cultiver en Suède.

J'ai réuni dans les groupes XXXI—XXXIII les prognostics du soleil, de la lune et des autres corps célestes. Il est inutile de s'arrêter à la grande quantité d'entre eux qui concernent le mouvement propre et les phases lumineuses de ces corps, car ils manquent de tout fondement dès qu'ils ne concernent pas le soleil. Comme la science l'a mis au-dessus d'un doute quelconque, les phases de la lune, sa position par rapport à la terre et au soleil, etc., n'offrent pas la moindre connexion avec le temps.

Le cas est tout autre par rapport aux prognostics qui s'appuyent sur les modifications de l'aspect des corps célestes par suite de la condition de l'air et des nuages. Ces signes offrent la relation la plus intime avec ceux réunis dans le groupe XXXV, concernant la condition des nuages et de l'air, les phénomènes d'optique, etc. On rencontre parmi ces derniers une foule de bonnes observations présentant une parfaite conformité avec les résultats de la météorologie moderne.

L'étude de ce qui se passe dans les minimums et les maximums barométriques, ou les cyclones et les anticyclones, a conduit au résultat que l'air possède un mouvement ascensionnel au voisinage du centre d'un minimum ou dans l'intérieur d'un cyclone, tandis qu'il s'abaisse vers la surface terrestre dans les cas de maximum. L'air ascendant dans les minimums entraine avec lui de la vapeur d'eau qui se condense en nuages et en pluie, surtout au bord antérieur, oriental, de la dépression. A une hauteur très considérable au-dessus de la terre, cet air s'éloigne du centre en éventail, surtout au côté antérieur, et se répand, parfois à des distances de centaines de kilomètres, sur les maximums voisins. Ce mouvement des couches d'air les plus élevées de l'atmosphère, a été constaté au moyen d'observations sur les mouvements des cirrus organisées par M. Clément Ley et par moi à un grand nombre de stations européennes. Au voisinage des minimums, ce voile ou cette couverture floconneuse de cirrus est très dense et d'une couleur grise; plus loin, elle s'amincit et se strie, pour se dissoudre enfin en filaments ou flocons épars d'une extrême finesse, qui paraissent comme peints sur l'azur du ciel, lequel offre cependant d'ordinaire une couleur plus mate dans leur voisinage.

Si nous nous trouvons dans la région du beau temps, sous une haute pression atmosphérique, le ciel est clair ou parfois recouvert de nuages gris et bas, desquels il tombe toutefois rarement de la pluie. Si le ciel est clair, le scintillement des étoiles l'est aussi, la voie lactée se montre en plein, les cornes de la lune paraissent nettement limitées, et ce satellite brille lui-même d'un éclat clair. Si maintenant un minimum avec mauvais temps s'approche, d'ordinaire de l'ouest, les cirrus commencent à se montrer. S'il fait nuit, la lune et ses cornes ont une lumière plus voilée par l'effet de la masse de vapeurs d'eau qui commencent à se précipiter dans les

régions supérieurs; les étoiles et la voie lactée se voilent également. A mesure que la dépression atmosphérique se rapproche, le voile de cirrus devient plus dense. Il se présente comme un feutre d'un gris blanc du côté où il se trouve, par conséquent d'ordinaire à l'ouest. Dès que ce feutre a envahi le ciel, on voit des halos et des couronnes se former autour du soleil, de la lune et des plus grandes étoiles, ainsi que des parhélies et des parasélènes. Le mauvais temps approchant toujours davantage, les nuages de pluie inférieurs commencent à se montrer, d'ordinaire à l'ouest et au sud-ouest. Dès que le mauvais temps a passé, c.-à-d. lorsque nous nous trouvons à son côté postérieur ou à l'ouest du centre, les nuages se dissolvent en masses détachées et la pluie tombe davantage par averses, les cirrus se font voir de nouveau, mais plus épars, et les nuages disparaissent vers l'est. Tous les prognostics mentionnés sont donc très sûrs, et ils prédisent fréquemment le mauvais temps un à deux jours d'avance, grâce à la vaste extension du voile de cirrus, qui parfois est visible à Upsal, tandis que la dépression se trouve encore en Écosse.

On comprendra sans peine, par ce qui vient d'être dit, la justesse de la prévision que le mauvais temps approche: quand le soleil est rouge à son coucher, et qu'il 'fait son lit dans les nuages', suivant l'expression suédoise; quand, à son lever, il est clair et beau, mais qu'il entre bientôt dans des masses de nuages venant de l'ouest; enfin, quand l'aurore est très forte avec des nues et des nuages rouges à l'ouest. Par la même raison, l'arc-en-ciel durant la matinée est un indice de pluie à l'ouest, c.-à-d. en général d'un mauvais temps *qui s'approche*, tandis qu'un arc-en-ciel dans la soirée indique la pluie à l'est, ou en général un mauvais temps *qui s'éloigne*.

La question de savoir s'il existe une connexion quelconque entre *l'aurore boréale* et le temps, est plus douteuse.

Il paraît indubitable que les grandes aurores boréales qui apparaissent simultanément sur la presque totalité de l'hémisphère nord ne sont pas en connexion directe avec le temps d'un certain lieu. Pour ce qui concerne les aurores plus locales et qui ne se présentent que sur une région relativement minime de la surface terrestre, il n'est pas impossible qu'elles soient en relation avec le temps de cette même région, mais une relation pareille n'a pas, que je sache, encore été démontrée.

Concernant les nombreux signes tirés des phénomènes, soit de l'organisme humain, soit du monde végétal ou animal, que j'ai réunis dans les groupes XXXVI et XXXVII, on peut seulement dire qu'une relation entre ces phénomènes et le temps est incontestable dans bien des cas. Leur importance pour la prévision du temps est cependant en général plus faible qu'on ne se la figure. Ils indiquent d'ordinaire que la modification a déjà *commencé*, si même quelques-uns de ces signes paraissent se présenter avant que les instruments n'aient indiqué une modification imminente, ou du moins lorsqu'ils ne la trahissent encore qu'à un degré insignifiant.

On peut en général en dire de même des prognostics de diverses espèces qui forment le groupe XXXVIII. Tous ces prognostics sont par suite inférieurs à ceux indiqués ci-haut sous le groupe XXXV, et aux prognostics s'y rattachant dans les groupes antérieurs, lesquels indiquent, comme nous l'avons vu, une modification atmosphérique un ou deux jours d'avance. Si, notamment, la fumée descend au lieu de monter; si le sel entre en liquéfaction; si les murailles et les dalles de pierre deviennent humides; etc., le temps humide ou une température supérieure pendant l'hiver ont déjà commencé à s'accuser. Un bon indice est qu'une forte rosée est signe de beau temps en été, mais que le défaut total ou partiel de rosée trahit l'approche d'un temps humide, lors même que le ciel est

encore parfaitement clair. La rosée est produite par le refroidissement de la surface du sol. Si l'air est sec, comme dans les régions avec pression atmosphérique élevée et jouissant du beau temps, la radiation nocturne de la chaleur s'opère sans obstacle, et il tombe une rosée abondante. Quand le mauvais temps approche, un voile de vapeur d'eau s'étend, comme nous l'avons vu, dans les régions supérieures et le devance. Or la vapeur d'eau, même invisible à l'oeil, est éminemment athermane, et la radiation du sol en est ainsi plus ou moins arrêtée, d'où résulte à son tour une formation plus faible de rosée.

Il serait trop long de parcourir tous les prognostics de ce groupe. Ceux que je viens de signaler suffiront sans nul doute. Il sautera immédiatement aux yeux que quelques-uns, des superstitions patentes, sont parfaitement absurdes et auraient plutôt dû être classés sous le groupe suivant, XXXIX. Ce groupe et le groupe XL, qui contient quelques dictons populaires, sont, naturellement, dénués de toute importance météorologique.

Résumant ce qui vient d'être dit dans les pages ci-haut, nous pouvons établir les résultats suivants:

1. Toute prétendue connexion du temps avec les jours de la semaine, les jours fériés, la position des corps célestes et les phases de la lune est une absurdité.

2. De même, toute prévision de la température d'une saison ou d'un mois, est impossible dans l'état actuel de la science, et les jours marquants, ou autres signes qui s'y rapportent, sont totalement dénués de valeur.

3. Il est en général à désirer, pour la végétation et les récoltes, que les saisons aient la température normale du lieu. C'est ce que désignent à proprement parler tous les dictons et proverbes populaires sur les saisons, les mois et les jours marquants.

4. Il existe, pour la prévision du temps à courte échéance, un grand nombre de prognostics, dont plusieurs sont très sûrs.

III.

H. Wieselgren. *Lettres de Leibnitz à Sparfvenfelt.*

IV.

H. Hildebrand. *Sur l'image de saint Georges combattant le dragon, au Musée roy. historique de Stockholm.*

L'auteur décrit cette sculpture en bois, remarquable à plus d'un égard, donnée en 1489, par le régent du royaume de Suède Sten Sture l'aîné, à l'Eglise de S:t Nicolas, à Stockholm, en témoignage de sa gratitude envers le ciel pour la bataille gagnée par lui en 1471 sur la montagne de Brunkeberg, dans le faubourg actuel du Nord de cette ville.

La sculpture est déposée au Musée historique par la paroisse de S:t Nicolas.

GETTY CENTER LINRARY

